

LOOMING

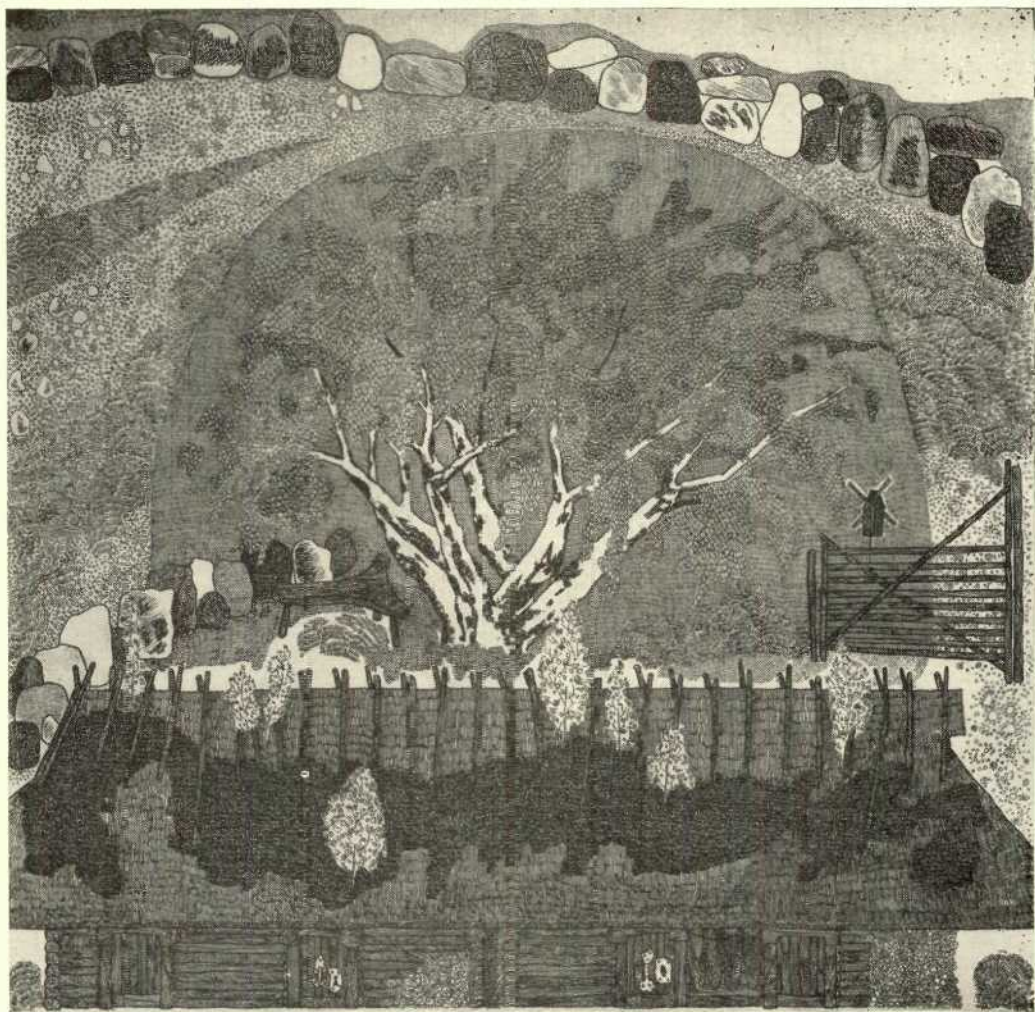
JUUNI 1971

EESTI NSV KIRJANIKE LIIDU HA'ALEKANDJA

6

Berta Mäger

Käspri ait Koguväs (Ofort) 1971

LOOMING

KIRJANDUSLIK
JA ÜHISKONDLIK-
POLIITILINE
AJAKIRI

Eesti NSV Kirjanike Liidu häälkandja

6 JUUNI 1971

TOOMINGA

THE HISTORY OF
THE TOOMINGA DISTRICT
FROM 1800 TO 1850
BY
J. H. COOPER

ESTD 1850

THE TOOMINGA DISTRICT

Eesti NSV Kirjanike Liidu VI kongressile

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee tervitab kõiki Eesti NSV Kirjanike Liidu VI kongressist osavõtjaid, kes on kogunenud kirjanduse arengu probleeme arutama ajal, kui nõukogude rahvas saavutab uusi suuri võite NLKP XXIV kongressi otsustes kavandatud grandioosete ülesannete lahendamisel. Täna avatud kongress sümboliseerib meie loominguliste töötajate ühist sammu kogu rahvaga, demonstreerib tihedaid sidemeid vennasrahvaste kirjandustega.

Eelmisest kongressist möödunud viis aastat töid meie loomingulisse perre rohkearvuliselt uusi jõude, meie kirjanduse üldpilt mitmekesisus. Sõnakunsti iseloomustas püüdlus sügavamini ja kunstiküpselt kujutada ja lahti mõtestada meie aja aktuaalseid nähtusi ja arenguprotsesse. Rõõmustavaid edusamme oli proosa suurvormide viljelemisel. Kodanikutundest kantud otsingud luules ja dramaturgias rikastasid kirjandust mitmete tähelepanuväärsete teostega. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva ja Vladimir Iljitš Lenini 100. sünniaastapäeva tähistamine suunas kirjanike loomingut sotsiaalselt tähtsa ajaloolis-revolutsioonilise ja kaasaja temaatika juurde, innustas suure ühiskondliku kõlajõuga teoste loomisele ning süvendas leninlike printsiipide rakendamist kirjandusteaduses ja -kriitikas.

Kirjanduse osa rahva ideelisel ja esteetilisel kasvatamisel on tohutult kasvanud. Seda enam torkab silma, et meie sõnameistrid ei ole suutnud täielikult rahuldada lugejate nõudmist teoste järele, milles kaaskiskuvalt kajastuks meie ühiskonnale omane optimism ja elujaatus, mille kangelaseks oleks ceskujuandev kommunismiehitaja. Eriti suured võlglased ollakse töölisklassi ja kolhoositalurahva ees. Kirjanduse uute teede otsinguil pole alati välditud pseudonovaatorlust ja epigoonlust, mis on mõnigi kord kaasa toonud ideelise ebaselguse.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongress rõhutas veel kord, et meie kirjanduse jõud on tema parteilisuses ja rahvalikkuses, et loomingulise edu pandiks on sotsialistliku realismi meetod, mis võimaldab igal sõnameistril kõige viljakamalt väljendada ja arendada oma isikupära. Kirjanduse peamiseks ülesandeks jääb ka edaspidi kommunismi ehitava rahva töö ja võitluse kujutamine. Seda suudetakse

edukalt teha vaid siis, kui kirjanike loominguline liit tugevdab oma liikmete sidemeid tootmiskollektiividega, kui osatakse senisest sügavmini analüüsida tegelikkust, hinnata parteilistelt positsioonidelt elunähtusi. Eesti nõukogude kirjandusel on häid traditsioone rahvaste sõpruse ja internatsionalismi ideede propageerimisel. Nende traditsioonide jätkamise ja edasiarendamisega tähistame nõukogude rahvaste ühtse liidu loomise 50. aastapäeva.

Meie kirjanduskriitikal tuleks suuremat tähelepanu pöörata loomingu sotsiaalsete, ideeliste kontseptsioonide lahtimõtestamisele. Tänapäeval arenev ideoloogiline võitlus nõuab igalt kirjandustegelaselt kõrget ideelist taset, võitlusvaimu ja vastutustunnet marksistlik-leninliku tõe propageerimisel, kodanlike võltsteooriate paljastamisel. Samal ajal ei tohi tähtis sotsiaalne teema õigustada hinnaalandust kunstimeisterlikkuse küsimustes.

Suured ja austavad on vabariigi sõnameistrite ülesanded. Vastutusrikas osa langeb siin kirjanikele-kommunistidele, kes peavad alati olema eesrindlikud võitlejad kirjanduse eduka arenemise eest kommunistliku ideelisuse, parteilisuse ja rahvalikkuse põhimõtete alusel. On vaja, et kirjanike kollektiivis valitseks hea loominguline õhkkond, printsiipiaalsus ja seltsimehelikkus, hool iga ande ideelise ja loomingulise kasvu eest. See loob pinna kollektiivi loomingulise aktiivsuse edasiseks kasvuks.

Olles veendunud, et NLKP XXIV ja EKP XVI kongressi otsustest juhindudes kujuneb kirjanike kongressi töö viljakaks, soovib EKP Keskkomitee teile, kallid seltsimehed, uusi loomingulisi kordaminekuid, palju edu töös meie kirjanduse edasiarendamisel.

5. mail 1971.

EESTIMAA KOMMUNISTLIKU PARTEI
KESKKOMITEE

Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomitee

Eesti NSV kirjanike VI kongress saadab Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele kõigilt kongressist osavõtjalt sooja tervituse.

Meie kirjanike kongress toimus kogu nõukogude rahva jaoks olulisel ja tähendusrikkal perioodil — vahetult pärast Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIV kongressi. Kõigil meie kirjanikel on heameel tõdeda, et sellel suurel kvoorumul sai positiivse tunnustuse osaliseks ka see töö, mida koos teiste Nõukogudemaa töötajatega on teinud kirjanikkond. Meie vabariigi kirjanike pere mõistab oma osa ja vastutust, mis tal on rahva ees, mõistab, kui palju visa tööd tuleb teha, et oma loominguga kaasa aidata tõeliselt kultuurse, arenenud kunstimõistmisega inimese, tulevase kommunistliku ühiskonna väärilise liikme kujundamisele. Pidev teoreetiline enesetäiendamine, tõsine ja objektiivne elu jälgimine, väsimatu töö oma loomingulise meisterlikkuse tõstmiseks — kõik need on vajalikud selleks, et kirjanikud suudaksid olla nende ülesannete kõrgusel, mida nende loomingule esitavad partei ja rahvas.

Kongressist osavõtjatel on rõõm teatada, et meie kongress möödus asjalikus ja avameelses tööõhkkonnas, tegi vahepealsete aastate loomingust ammendava kokkuvõtte, juhtis tähelepanu peamistele puudujääkidele ja lahendust nõudvatele probleemidele. Ehkki meie kirjanikud on möödunud viie aasta jooksul töötanud tõsiselt ja edukalt, nagu on märgitud EKP Keskkomitee läkituses kongressile ja nagu on kõneldud ka kongressil, tajume me ise, kuipalju on kirjanduspöllumil veel halvasti haritud maid. Näha, mõista ja jäädvustada kaasaegset kogu tema suuruses ja sügavuses — see on ülesanne, mis on südamelähedane kõigile meie kirjanikele ja mis jääb peamiseks ka järgnevatel tööaastatel.

Sotsialistliku realismi eesrindlik loominguline meetod annab meie sõnameistritele avarad võimalused viljakaks ja kõrgetasemeliseks loominguliseks tööks. Nõukogude Eesti kirjanikkond jätkab rahvalike, internatsionaalsete, tõeliselt parteiliste teoste loomist, mis suudaksid rahuldada nõudlikku lugejat ja kajastaksid meie suurt ajastut.

EESTI NSV KIRJANIKE LIIDU VI KONGRESS

Punane kaar

Kristjan Rauaga

Oömägi on matnud maa.
Oömeres ei ainustki saart.
On must ainult, must ainult, must.
Ja on ainult
punane kaar.
See on haigutav hauasuu,
mis verise kumaga karjub.
Seal koolduvad ohvrite varjud
kui põlevad puud.
Aga näe —
see on välk, mis lõhestab mäe!
See on tuline sirp, mis õsub
ajaloo närtsinud heina.
See on kummitusrooside pärg
tsaaripaleede seinal.
See on hõõguv hobuseraud.
Kuula:
valjemalt, valjemalt
kõmiseb vasaralaul!
Õösepad rautavad ratsu,
kõige hulljulgema ratsu.
Kuula:
öömägi raksub
tema tuuliste kapjade all.

Tema tuuliste kapjade all,
üle varjudes viskleva maa
piirist piirini sööstab
punane kaar.

Kaljude peal

Kaljude peal
tuiutab soome hing,
siniunine, toonetõsine:

Oeh, poleks need jalad
nii kamaras kinni,
poleks nii armas sealt orgudest
kohviaroom
ja oma hütike abaja ääres,
tõuseksin punaste pilvede poole,
rajuna raksaksin
maailma sambaid!

Tume tunnel

Tume tunnel tuletunnel
lähen läbi viru
Lumetuhka sõtkub saabas
kulunud ja liru
Kangialustes on kambas
kraaded pupu-jukud
Meestel kaenlas kerapeaga
suured ukunukud
Kassi-jenkad donna-klaarad
kurisevad kõhus
Imalraske isevärki
suitsumaik on õhus
Paljaid reisi rindu näitab
müüril sohvi looren
Poola negri sureb raugelt
juustes sihvkakoored

Läbi viru olen laps
kõik algab otsast peale
Ei ma mõista mis on minna
kurjale või heale

Bi-ba-boos on soe ja odav
trügin bi-ba-boosse
Vaatan meest kes segatud
on tumedasse loosse
Kaamet meest kes kuradile
müünud oma varju
Hoiab kahe käega pead
ja tumma suuga karjub

Otsast peale läbi viru
lutsin lumeklompi
Oh ma väike olen alles
veel ei pääse tompi
Siidisukki simmikingi
hõõrleb ümberringi
Tahan saada siidisukki
tahan simmikingi
Varjumehe kaame kuju
nurgal vastu longib
Kaabu kuklas hambad irvi
kaasas dunkri lonni
Lonnil mustendavad suured
pussihaavad kaelas
Otse silmakoopest läbi
paistab talvetaevas

Lähen olen laps ja elu
mina veel ei tunne
Otsast peale tuletunnel
otsast tume tunnel

Kui sinine hämarus langeb

Üks hobusepea on hoovis,
ta ukselt vahib, vana
ja hoopis valesti tehtud,
hobuseaegade jumalana.
Kui sinine hämarus langeb,
puusilmad pärani pungi,
ta mootoreid suremas kuuleb
ja ootab oma tundi.
Ja prügikastide naabrus
ei loe talle mitte miskit.
Sest sinine hämarus langeb
ja nemad tulevad siiski.
Nad nutavad peiesid julmi
ja kannavad pulmamaski
ja naeravad nagu lapsed,
keda maanteele hulkuma lasti.
Nende näod on korbatand haavad,
nende südamed tuksuvad tuhas.
Siin uuesti saviks nad saavad,
mis ikka veel terve ja puhas.

* *
*

Peod täis kive istun vete veeres
Nõlvust alla nõngub rasket mahla
Orus õitseb viinamarjavalgus
Rohi joobub tuule sülelustes

Peod täis kive istun vete veeres
Õhus magab sumelilla vari
Mägedel on juustes mirdioksad
Meri hõngab muskusest ja mürrist

Kaljuseinal rändab üksik kaja
Kullikisa võimukas ja vaba

Peod täis kive istun vete veeres
Ja mu silmades on lumesaared

Herilaste aasta

Sügis sõidab suures tõllas,
tõllarattad kaigutavad
sügiseviisi sumedat.

Tulen koju, toad on tungil
herilasi, hõrilasi,
tiivulisi ja tigedaid
odamehi hõrjetuid.

Pole neid enne nõnda nähtud,
nõnda nähtud, nõnda kuulnud.

Miks te kurjad kokku tulnud?
On see herilaste aasta?
On siis herilaste aastaid?

Avan laeka, ju sähvab sõrme,
rüüpan mahla, ju salvab huulde,
kammin pead, ju kaksab kinni.

Ehmatus ja naer mul segi —
suvelapsed te ometi!
Sügis nõelad nüristand,
mürgi mõju mahendand.

Nõelate mis te nõelate,
karvajalakeste küljes
suvekulda veel kannate!

Kassari murumõte

Mu vanaemal näos
oli tulekahjumärk.
Minul kõik see maailma
kahjutulede värk.

Nüüd vahest hüüdma hakkab
Kassari kabelikell.
Tulen, süda villis
ja varvas hell.

Oh mis see südamekübe
on suure ilma ees!
Millimallikas
ookeanivees.

Mis inimsoo valude kõrval
haige varvas loeb!
Aga näe, ka tema astub,
otsib muru, mis soe.

Seal soojas mu hõimud sirgu
ega näe enam hullu und.
Ei seal enam saabu
kohtumõistmisetund.

Memm vanajumalat uskus,
mina ei saa.
Muud taevariiki ei paista
kui Kassari kalmumaa.

Tragöödia

1

ksik rännumees pöördus varjurikkasse segametsa. See kitsas, hästi kruusatatud tee pidi viima Lõukale. Nii ju juhatati: sadakond samm metsa, siis vanade puude allee...

Allee vahtrate, saarte ja nende vahele tikitud üksikute pärnade okstekrooni laius ja tüvede jämedus jutustasid, et siitkaudu olid inimesed liikunud juba ammu. Vares kraaksatas kaseladvas, kaugemal kuugas keegi, kelle kohta Saul Prossa ei osanud öelda, oli see loom või lind. Tundmatu koogaja justkui naeris mehe üle: ühe inimpõlve vältel oled sa osanud loodusele nii võõraks jääda, et ei tunne kodumaisi sulelisi-karvalisi...

Puiestee lõpus punas kõrge viilkatus, hoonet ennast varjasid puudpõõsad. Loogana kaardus ümber maja jõekäär, üheks kaldaks tasane luht, teiseks nagu veest väljakasvav pae- ja kruusasein. Idüllilise vaatepildi valas üle päikesevalgus, mis oli juba kaotanud keskpäeva teravuse ja kuumuse, kuid ei venitanud veel varjusid liiga pikaks.

Ilusam kui mistahes pildil, ohkas Prossa, läks teest veidi kõrvale, viskas käel kõlkunud õhukese mantlitüki kõrgemale mättale ja istus. Tusk ja pahameel, millega ta saajatas kõiki autosid, mis ta viipele ei peatunud ja teda peale ei võtnud, oli kadunud. Nüüd meenutas ta neid isegi tänutundega. Tunnine kõmpimine väikesest alevikust, mille lärmakas sööklas ta vahepeatuse tegi, oli viinaudu peast välja tuulutanud, tal oli aega mõtiskleda ja meenutada. Kärstitus ja rutt lahtusid ebamugavustundes, umbmäärases rahulolematuses. Endaga, oma eluga. Teekonnaga, millele nõnda suure õhina ja lootusega oli kiirustanud ja mille sihtpunkt nüüd käeulatuses seisis.

Prossa laskus selili, pani käed kukla alla risti ja tõmbas kondised põlved konksu. Vahtraoks kõikus valge pilvesäbru ees. Kõrgel tiirles kulli must laik, kahanes täpikeseks ja kadus silmist. Vaba lind, mõtles Prossa. Nii nagu mina. Töökohalt sain lõpparve, mind ei oota naine ega lapsed. Sõbrad ehk meenutavad, kuid varsti unustavad. Tõepoolest, miks mitte heita endalt senine elu, nagu visatakse aia taha kulunud kuub? Viinaga on veidi liiale mindud... Aga need, kes moraalikive pilluvad, elagu enne kuu aegagi minu nahas. Keskkonda vahetades kaovad väiklased intriigid, keegi ei näri hinge kallal. Närvid vajavad rahu. Just niisugust, nagu praegu mu ümber... Minusugune meister võetakse igal pool avasüli vastu. Küllap leidub lähikonnas mõni väike tööstus... Või hakkan kolhoosi elektrikuks. Just nii ma teen, rebim puruks ahelate nõiaringi! Oadu kindlasti aitab mind.

Hõogsa tõukega hiivas Prossa end istuli. Ammu polnud ta endas tundnud nii suurt energiat, tegutsemisiha ja jõu hoovust kui praegu.

Käsi libises taskusse. Kägardunud pakis oli kaks tervet ja üks pooleks murdunud sigaret. Jäägu need viimasteks! Kui otsast alata, siis kõiges, igas piasiasja!

Sigareti nõnda ära mahvinud, et hõõgub tubakas juba sõrmi kõrve-
tas, hüppas Saul Prossa üles, kloppis pükstelt prahi, heitis mantli käsi-
varrele ja hakkas reipal sammul maja poole minema. Küll Oadu sil-
mad venivad suureks, sellest on ju väike igavik möödas, kui viimati
linnatänaval kohtusime.

Kalamustriga värava taga urises Prossale vastu suur hall koer. Peni
ei pööranud pilku võõralt, ei karelnud ega lärmanud, vaid lamas, pea
käppadel, ja kergitas hambaid paljastades pisut ülemist mokka.

«Ahoi!» hõikas Prossa. «Oadu, sõber, kutsu oma keerub ära.»

Keegi ei vastanud, keegi ei tõtanud külalisele väravat avama. Liiva-
tatud rada, mis sirgjoones klaasrõduni viis, palistasid kirevavärvilised
lillepeenrad. Hoolikalt pügatud murus kükitas üksikuid mägimände.
Maja pool tõusis maapind veidi — või oli sinna mulda ja kivimühka-
reid kokku veetud? — ja oli kujundatud astmeliseks kiviktaimlaks.
Akna kõrval ronis seina mööda üles õietupsudest veretav roos. Oadu
on aednikuga abiellunud, otsustas Prossa; seda parem, aednikud ja
mesinikud olevat head inimesed.

Et otse edasi ei pääsenud, läks Prossa aiatagust mööda ringi. Maja
taga kasvasid marjapöösad ja õunapuud, mille oksad juba õunapabu-
late all looka vajusid. Aiaäärne oli täis mesipuid. Kollaste, siniste, rohe-
liste tarude kohal keerles vilgaste mesilaste summ ja Prossa tõmbus
aupaklikku kaugusse.

Kui Prossa jõe poole avaneva väravani jõudis, ootas selle taga juba
vana tuttav hall peni. Maja põhjapoolset külge varjava kuuseheki
vahelt paistsid mingid hooned, kuke kähiseva kiremise järgi otsustades
oli seal majapidamishoov. Inimesi pole kodus, arutas Prossa, istun jõe-
kaldale, leotan tulitavaid varbaid vees ja ootan.

Jõe kohale kummarduvate hõbepajude vahele oli peitu pugunud halli-
dest palkidest väike majake ja Prossa luksatas heameelest — ta oli suur
saunamõnude sõber. Oadu Kikut oli loonud väikese maapealse paradiisi,
ilmsesti on ta siinsel ametiredelil kõige kõrgemate pulkadeni välja ronin-
ud. Prossa ei mõelnud sellele kadedusega, vaid rahulolutundega. Nii-
sugusel mehel on tühi asi sõpra aidata...

Prossa süütas sigareti. Eelviimase, kui viimane terveks lappida.

Ta ei jõudnud suitsetamisega lõpule, kui pöösa tagant pisteti välja
kongis koon ja seejärel uhkesti rõngassekeerduvad sarvedega pea. Oli
see alles musteroinas! Prossa prahvatas nõnda valjusti naerma, et
suitsumahvaka kurku tõmbas. Päss oli täpisealt tema viimase ülemuse,
alatas vinguva ja viriseva töödejuhataja nägu! Krussis juuksed, pilu-
kil silmad, kongus nina all tige suu. Vaat, kus uuesti kohtusime! Kui
õiglaselt irooniline saatus kõik korraldas — mina vabam kõikidest
vabahärradest, sina aga kõlistad ketti kaelas.

Prossa laskus kápukile ja tegi paar puksimisliigutust. Pead kalluta-
des oinas justkui kaalutles, palju säärane väljakutse väärt on. Prossa
kargles neljakápukil nagu konn ja puksis uuesti. Oina võitlejanärv ei
pidanud vastu, kuid ta unustas keti, mis teda jónksatades tagasi tõmbas.
Prossa lagistas naerda ja kepsles mökitades ringi. Päss ei võtnud eba-
õnnestumisest õppust, taganes ja sööstis sarvi ette sirutades narritaja
poole. Kett oli vana, üks lüli katkes ja tasakaalu kaotanud oinas prant-
satas kákaskaela Prossa kõrvale pikali.

Edasi arenesid sündmused välgukiirusel. Ohtu taibates hüppas Prossa püsti ja pistis maja poole jooksu, oinas keti kõlksudes kannul. Värava taga ootas turniirile hasartse haukumisega kaasaelav koer, enne temani jõudmist aga Prossa komistas, kaotas tasakaalu ja lendas käpuli. Jäli-taja pidas seda ilmsesti uueks võitluspoosiks, sest ta taganes reegli-päraseks hoovõtuks. Väljakutsuja aga loobus koljutpidi kokkupõrkami-sest ja tõmbas pea kähku alla, nii et ründaja temast üle tuiskas, astu-des oma teravate sõrgadega mehele abaluude vahele.

Prossale meenus kusagilt loetu, et loomad ei puutu lamajat, ja litsus end tihedasti maa ligi. Kikuti Oadu sõgedale pässile olid ausad võit-lusreeglid aga ilmsesti tundmata: ta laskus põlvili ja müksis ning puk-sis nagu vihane härg.

«Nii et püüdsid mu ikkagi kinni!» siunas Prossa, mõeldes töödejuha-tajat.

Ei tea kuidas lugu oleks lõppenud, kui äkki naisehää! poleks vahele seganud.

«Pässa! Pässa, sa hull loom! Oh issand, ta tapab inimese ära. Sahiib, ass, Sahiib, võta!»

Nagu hall hunt tormas koer areenile. Oinas märkas lähenevat ohtu. unustas ohvri ja tuiskas eemale. Koer kargles tal kannul ja näksis tagakoodist. Küllap Pässal oli kogemusi — ta ei püüdnudki vastu hakata, vaid kihutas keti kõlksudes otsejoores lauta.

«Sahiib, minu juurde!»

Sahiib jättis põgeniku ja sörkis uhkelt võidulippu keerutades pere-naisele vastu. Prossa ajas end oiates istuli. Kindlasti on ribid katki, kindlasti sülitan verd... Ta ei pööranud silmi koeralt, kes vaid sammu kaugusel peatus.

«Ärge kartke, Sahiib ei puutu teid, kui mina siin olen. Kuidas ta küll lahti pääses... Ütlesin juba ammu, et selle metsalise õige koht on tapamajas. Proovige, kas saate käia.»

Naise käele toetudes komberdas Prossa väravast sisse, laskudes põõsapuhma varju paigutatud aiatoolile. Luumurde justkui polnud... Sisemised vigastused on aga salakavalamad, iga kord neid kohe ei märka. Mida rohkem perenaine oma jäära kuritegude pärast muret tunneb, seda parem: kõhuli oina ees roomamine pole just mehevääri-line küllatulekuviis, lahtitaotud neerud ja seesmine verejooks ehk sunnivad unustama umbusu, mida naise pilgus polnud raske märgata.

Välimuse hindamisel on naised eksimatud, maast külgejäänud praht ja muld ei suutnud katta Prossa kulumise ja luitumise jälgi. Kõige õnnetumad näisid halliks kuivanud kingad, ühel tallaäär irevil, mida mees liiga hilja taipas tooli alla peita.

Uuriv ülevaatus lõppes küsimusega:

«Mis te meie maja ümber kolate?»

Prossa aietas vaikselt ja kaeblikult, enne kui kostis:

«See on Kikuti talu... See tähendab, Oadu Kikut elab siin?»

«Elab...»

«Mina olen Prossa. Saul Prossa.»

Naine kehitas õlgu.

«Olen Oadu sõber. Käisime temaga koos tulest ja veest läbi.»

«See pidi küll väga ammu olema.»

Prossa surus käe küljele ja tõmbus nõksatades kõverasse:

«Ammu,» ümises ta läbi hammaste. «Nii ammu, et need ajad tihti juba unustame.»

«Tulite meelde tuletama?»

«Tulin, jah, meelde tuletama... Ooh, kuidas sees kõrvetab. Teil ehk on mingeid tilkasid või mikstuure?»

«Mida ma niiviisi omapead tean anda...»

«Seesmise tõve vastu leidsid vanad eestlased ikka viinast abi...»

Naine muigas mõistvalt.

«Oodake, võib-olla on pudeli põhjas suutäis.»

Nüüd ta peab mind joodikuks... Toogu või terve pudel, ma võtan ainult lonksu. Sada grammi on paras tervise mõõt. Tervele on põdura häda alati puu otsas. Aga Oadu naisel on terve inimese pruuniks põlenud jume. Ta käe haare, kui mind toetas, oli liigagi mehelik. Kuigi ta on maainimese kohta küllalt sale ja paindlik. Treeningpüksid ja avara kaelalõikega kerge pluus ju rohkem rõhutavad kui varjavavad keha vorme. Jooned suunurkades on liiga tugevad, ka võiks pruunide silmade vaade olla leebem, elurõõmsam. Aga võib-olla on selle põhjuseks vaid umbusk.

Käsi kobas automaatselt sigaretipakki. Peopesale pudenes tubakapuru ja murdunud sigaret. Selle peab ära lappima...

Naine tõi pool õlleklaasi viina. Prossa muigas — perenaine on maja lukk ja need teised sõnad. Tükikesest leivast või hapukurgist oli kahju. Tuppa nähtavasti ei mõtlegi kutsuda, ta on nii tõrkosa näoga, et kui Oadu koju ei tule, kihutab mu metsa puu alla.

Majale lähenes vankrirataste võrin. See vaikis karjaõues. Valge lauguga must hobune loopis pead ja trampis kapju vastu maad, nii et vankris istunud mees teda kaelale patsutamiseга rahustas.

Naine läks mehele vastu ja nende viipeist mõistis Prossa, et jutt on temast.

2

Oadu Kikut rakendas hobuse tõttamata lahti ja viis talli. Riputas rangid, sedelga, looga ja ohiad ukse kõrvale seina külge löödud kõverale puujuurikale. Peatus vankri juures ja laskis pilgul ringi käia, et veenduda, kas iga asi on oma kohal. Tõstis sõnnikuhargi seina najale ja tuli siis Prossa juurde.

«Ah see oled sina, Saul.» Mehe hääles puudusid üllatusnoodid, nagu näeks üleaedset. «Kust sa välja sadasid? Tere. Sind ei tunne järsku äraagi nagu päris tohletanud karva peas. Kuhu tee viib?»

Selline oli Kikuti kõnepruuk — ta ei mällanud igale küsimusele vastust odada, sest uskus, et midagi uut või säärast, mida tingimata teadma peaks, nagunii ei õelda.

«Tee tõi mind õkva sulle külla. Su sarviline saatan valmistas mulle tulise vastuvõtu.»

«Oinast ei maksa narritada. Arulage loom, ta ei saa naljast aru, võtab kõike tõsiselt. On sul siinmail asjaajamist? Või mängid turisti? Ringiluusimine ju nüüd moes. Eks lähme tuppa, kui tuld taga pole. Kaire vaatab midagi hamba alla. Mul lööb kõht pilli, hommikul viimati söin.»

Vastuvõtt sarnaneb väljaviskamisega, mõtles Prossa, saates pilguga Kikutit. Õige pisut on mees kühmu jäänud, ent näib laiaõlgsemana ja jändrikumana kui viimasel kohtumisel. Temasugused seisavad kindlalt jalgadel ja enda arvates kannavad maailma oma õlgadel... Ent ärgu seepärast nõrgemast üle astugu.

Vihaselt turtsatades tõukas Prossa end püsti. Seljast sähvas läbi valupiste, nii et mees nõksatas ja paigale tardus. Äkki tõepoolest põrutas neerud lahti?

Kui Kikut enda taga samme ei kuulnud, pöördus ta pahaselt ümber. Laua najale toetuva Prossa nägu näis aga nii veretu, et Kikut pisut kohkus — arulageda oina tegude eest vastutab peremees, kuigi riiu algatajaks oli arukas inimene. Ja arukate olevuste hulka arvatakse ka Prossa, ta ju kõnnib kahel jalal ja kõneleb inimese keelel. Kuigi Kikut kohtas Prossat viimati seitse või kaheksa aastat tagasi, ei tõkestanud sadakond kilomeetrit, mis Lõukat Tallinnast lahutas, informatsiooni levikut, ja ta teadis, et tolleaegne klappijaid ja kambamehi luurav viinanina oli veelgi allapoole laskunud. Kerjas tuttavailt rublasid. Lõuka on külalislahke maja, Prossa-taolised peavad aga selgesti mõistma, et mitte nende tulek, vaid nende minek rõõmustab pererahvast.

Kikut läks Prossa juurde tagasi.

«Kuskohta ta sulle põrutas?»

«Või ta kohta valis... Keskelt nagu käristab pooleks.»

«Toeta mu õlale...»

Prossa oli pehme nagu ohelik ja Kikut peaaegu lohistas ta kööki.

«Eks ma öelnud, et kolkis päris tūmaks,» ohkis perenaine. «Aga sina muudkui, et tembutab, mis üks oinas mehele teeb. Viime ta tuppa diivanile.»

«Ehk kohe kahe lina vahele,» turtsatas Oadu, kuid talutas siiski tõbise köögist läbi. Avar tuba oli nõnda valge ja puhas ning laudu, leeniga toole, pehmeid tumbasid ja muid mööblitükke täis, et Prossa kohmetudes ümises:

«Ma parema meelega pikutaksin kusagil heinavirnas...»

«Loobid tikuotsi laiali, hommikuks on ainult tukid taga.»

Perenaine laotas mingi tumeda teki diivanile. Kikut aitas Prossal pintsaku seljast, ta ise lükkas kingad jalast.

Pererahvas taandus kööki.

«Kui viiks ta haiglasse...» venitas Oadu. «Saaks kaelast ära.»

«Kes ta on?»

«Üks põhjakõrbenud tüüp. Viinaviga on tal kõvasti küljes.»

«Mida ta meilt otsib?»

«Teadagi, mida... Tuli raha pumpama.»

«Miks sinu käest?»

«Küllap tüütas linnas kõik tuttavad nii ära, et kusagilt enam midagi ei pudenenud. Kellelgi pole ju oma rahapada. Nüüd püüab minu juures end vana tutvuse tuleasemel soojendada.»

«Te sõdisite koos?»

«Mh-mh.»

«Kuskohal?»

«Mitmel pool...»

«Ta oli... Oli ta sinuga ka Niineoru metsades?»

Oadu noogutas.

«Sellele noodile ta muidugi oma pilli timmib.»

«Teda hüüti Sauruseks?»

«Küll on väle sell, jõudis end juba igast kandist reklaamida.»

«Kohtasin teda tookord.»

«Sellest kuulen esimest korda!»

«Kas ma pole rääkinud? Küllap siis unustasin...» Kaire süütas gaasi,

laskis kraanist veekatla täis ja pani tulele. «Küll on elu ta ära rädinud.»

«Mõnd rädib elu, mõnd mees ise. Tead, ma ei usu ta soigumist. Vigurdab, et meil süda haledaks läheks.»

«Küll arst teeb kindlaks.»

Kikut hüpitas auto võtmekimpu peopesal ja arutas justkui võõral, kõhkleva toonil:

«Mulle ei meeldi haiglaga jännata. Seal ole nagu ülekuulamisel. Kes ta on? Kust tuli? Kuidas juhtus? Kelle süü? Keel neil ka alati eespool hambaid, külarahval juba homme kont närida — Lõuka Oadu viskas sõjasõbra majast välja! Kui jätaks viimata? Vähemalt esialgu.»

«Tee, nagu arvad. Kuid diivanilt korista ta ära. Su ema tuba on tühi, tassi sinna.»

«Kuldne mõte! Seal pole ta kellelgi jalus. Homseks toibub, saab oma rubla või teise ja kaob.»

Oadu oli juba kambri uksele, kui Kaire hüüdis:

«Kas posti töid ära?»

«Muidugi...»

«Kirja polnud?»

«Ainult lehed...»

Sooja otsides oli Prossa end koos tekiga ka diivani katteriidesse rulinud ja vahtis nüüd Kikutile vastu nagu mõni kollasevöödilisse kesta pugunud tõuk. Kaire langeks minestusse, kohkus Kikut. See uhiuus riie oli ju tema perenaiseuhkus. Kikut ise pidas ümmarguse laua alla laotatud valgete kootidega põdranahast rohkem lugu.

Prossa kuulas peremehe ära ja irvitas:

«Nii et juhtus väike trükiviga, vaene tuttav sattus sakste poolele. Tõtt öelda, ega mul siin mugav pole, nii et olen nõus. Kas ema pani käed rinnale risti, et tuba tühi?»

«Ta on haiglas... Pista kingad jalga, me läheme teise majja.»

Pool maad komberdas Prossa Kikuti õlale toetudes, siis kiskus kooku ja kätega kõhtu hoides oigas:

«Valu teeb mu hulluks, lase ma kõngen siinsamas lillepeenarde vahel.»

Kikut põrnitses soigujat umbusklikult, kuid laskus siis kükakile:

«Roni kukile!»

Kikut kandis Prossat nagu jahukotti ja arutas endamisi, et peaks vist ikkagi arsti juurde sõitma.

«Mäletad, niiviisi tassisin kunagi mina sind?» hüüdis Prossa.

«Ära mu kõrvu lukku karju!»

Nad läksid läbi kuusehekisse peitupugenud jalgvärava. Poolkuivanud õunapuude taga seisis vana talumaja. Rehealuse kohal oli katus sisse langenud, elumaja poolses otsas aga hiljutisest lappimisest valgelaiguline. Trepil lähedal kasvas korpastüveline kask, mille peened oksad juuksepaljakuina alla rippusid. Tumeroheliste nõgeste puhmad tähistasid mingi kõrvalhoone kunagist asupaika, siin-seal turritasid nagu vanad luuakontsud orasheinast läbikasvanud karusmarjapõõsad.

Kiivavajunud tuulekoja uks oli madal, lävepakk kõrge ja Kikut libistas kandami maha. Ruumikas, väikese aknaga taluköök oli voodi, laua ja toolidega ühtlasi eluruumiks muudetud. Tuulutamata õhk oli umbne ja leitsakuline. Raudvoodi otsapulcade vahele põimitud ämblikuvõrgus prises nukralt kärbes.

Prossa istus ettevaatlikult voodiveerele ja proovis end tasakesi õõtsutades madratsi vetruvust.

«Siin on mul hea küll...»

«Vaat mis... Olgu kohe alguses suu puhtaks räägitud. Magad end välja ja astud edasi. Sõiduraha annan ja rublat paar söögiks — rohkem ära looda. Vigurdamisega mind ei tüssa, oigamisega meelt härdaks ei tee.»

«Kuule, kas sa pead mind kerjuseks? Tulin sõjasõbrale külla, et vanu toredaid aegu meenutada, aga sina...»

«Mul pole aega mullust tuult püüda.»

«Imelik, miks sa mu vastu nõnda karvane oled? Äkki olen veel mina süüdi, et sina tignedaid oinaid pead. Pässukese rumalad tembud lisame igatahes arvele juurde.»

«Arvele? Selles majas pean arveid ainult mina... Süüa toome sulle siia. Kuni jalad alla võtad.»

«Väike poolik ei teeks ka paha. Seespidiseks määrimiseks.»

«Lõukal pole monopoli,» sähvas Kikut ja läks ära.

3

Oadu Kikut viivitas majjaminekuga. Lõukalt ei möödunud suuri teid oma undamise ja mürinaga, naabertalud jäid puude taha, nii et kõrvalisi silmi polnud aknast sisse piilumas, siin oli vaikne ja rahulik, siin elati kindlalt sissejuurdunud rütmi järgi põhimõttel: meie ei vaja kelletki midagi, jätke ka meid rahule. Üks töö kihutas teist taga, neid oli alati rohkem, kui kaks inimest teha jõudsid. Ja teha oleksid tahtnud. Muresidki oli parasjagu, ent need olid igapäevased mured, millest alati teadis, miks ja kust nad tulid. Prossa Saul oli aga ootamatu külaline ja iga ootamatus oli häiriv. Liiasi polnud võimalik ette näha, kui kauaks see võõrkeha Lõukale jääb ja kas ta ähmane viide arvetele ei sihi rohkemale, kui vaid tavalisele rubla-kahe mangumisele. Säärane võib ei tea mis kokku padrata, uskujaid leidub alati. Kas või kadedusest. Prossa peab Lõukalt kaduma sama märkamatult kui tuli... Terve õhtupooliku raiskas ära, basseini põhja valamist ei tasu täna enam ette võtta. Miski aga ei rikkunud Oadu tuju nõnda, kui ootamatud takistused, mis tänaseks plaanitatud töö homse varna tõukasid...

Köögiuksest pahvatas Oadule vastu kõrbenud rasva suitsupilv: Kaire oli lihalõikudega panni tulele unustanud. Oadu röögatas: «Kaire!» Ja jooksis särtsuva panniga õue.

Naine tuli silmi kuivatades tagatoast.

«Läksin ainult silmapilguks... Kuidas nad küll nii ruttu...»

«Päris söetükid, koer ka ei söö... Tõinad selle hulguse pärast või...?»

«Meel läks äkki nii kurvaks... Kas see on mõni elu?»

«No leidsid, keda haletseda! Kui inimest õnnetus rabab — tervis käest ära läheb või muud—, on iseasi. Temal on puhtalt iseloomu viga. Tean, oma tööd ta oskab, võiks kuldselt elada. Haledad südamed on säärasele õnnetuseks.»

«Ikkagi on kahju. Mine tea, mis mure ta murdis...»

«Mure pärast võib juua peatäie või kaks.»

«Kohut mõista oskab igauks.»

«Ma ei mõista kohut. Minupärast kaanigu end või surnuks. Kuid

mind jätku rahule. Terve õhtupoolik tema nahas. Mullikatel vist rohi otsas?»

«Mõned kõrred jäid veel redelisse...»

«Näed nüüd... Ma talitan täna mullikad, sa lase pilgul ümber maja käia. Kohenda, kus tarvis. Esimees tuiskas ennist talli juurest mööda ja ütles, et homme tuleb kolhoosi kõrgeid külalisi.»

«Ma lasen Sahiibi lahti.»

«Eks ta ära tüütab... ja kulusid toob ka. Sööda-jooda, paku head-paremat. Kuid suhteid peab hoidma, protsendid on kõrged.»

Kaire tõstis taldrikule praetud munad ja pekiviilud.

«Miks sa ise ei söö?» küsis Oadu mõne suutaie järel.

«Ei ole isu...»

«Rumalus. Kui kõht täis, ei tembuta ka närvid... Ilm on lämmi-võitu, äkki haub äikest. Praegu maksaks vihm kulda. Karjamaa nagu üle lakutud... Pane portsjon valmis, ma viin ise saksale kätte. Poolikut nuias. Täna anna poolik, homme nõuab tšetvertnoid. Kui omal jalal astuma ei hakka, viin ta homme prii küüdiga teise valda. Panen kusagil teeristil maha ja ütlen: kuud pai, teie hiilgus... Koplis on kusagil aed maas, Miku lonkis hommikul põldu mööda. Peab üles otsima ja ära parandama. Tõsta mulle veel üks muna.»

4

Järgmisel hommikul töötas umbne õhk justkui äikesevihma, ent päev jõudis lõunasse, ilma et pilvenukkigi silmapiirilt üles oleks ajanud. Oadu ja Kaire kiirustasid varakult koju, sest esimees Tuttvart saatis uue hoiatuse: külalised jõuavad paari tunni pärast Lõukale. Kaire seadis köögis suupisteid valmis, Oadu jooksis loomi jootma ja jõudis vaevu silmad pesta ning puhta pluusi selga tõmmata, kui värava tagant kostis kolhoosi «Volga» tuututamist.

Tuttvart kiitles sageli, et ta on rajoonis viimane kolhoosi esimees, kes põllumajandusest tuhkagi ei tea. Ja lisas uhkusega: mina olen majandusmees. Rajoonist tõugati teda küll tagant, et astugu korrakski EPA sammaste vahelt sisse, aga Tuttvart küsis vastu: milleks me siis spetsialistide karja toidame? Kolhoosi rahakoti paotamisel oli ta viimasest kõige viimasem kitsipung, mõnikord aga, kui kõrvalseisjale näis ettevõtmine raha tuuldepildumisena, muutus äkki heldekäeliseks ja sundis: võtke, korraldage, ärge häbistage Nõmmeveski kolhoosi head nime. Ta nimetas seda kapitali inkubeerimiseks. Külalisi ja ekskursante kostitas Tuttvart diferentseeritult: kellele ringkäik lautades ja supiports kolhoosi karboolilõhnalises sööklas, kellele Lõuka lilleaed ja «Pealinna» alla karbiheeringas, kellele ehtne talusaun ja konjak kohviga.

Väike ja kõhn, vupsas ta osavalt nagu nirk autost välja, kergitas laiasirmilist valget sonimütsi, mida ta nagu ametivormi nii suvel kui talvel kandis, ja juba kähisema karjutud hääle puhtaks kõhatanud, hüüdis:

«Pärast linnulennulist tutvust meie kolhoosi südame ja tuiksoontega, see tähendab, keskuse ja majapidamishoonetega, põikasime vahelduseks ühe kolhoosniku majja. Te näete tavalise, võib julgesti öelda — reakolhoosniku — elamist-olemist. Peremees Oadu Kikut on kolhoosi tallimees, tema naise Kaire hoole all sirgub mullikakari. Mõlema fotod on kauaaegsest autahvilil rippumisest ära pleekinud. Tänapäeva maainimene armastab ilu enda ümber. Nagu Lõuka pererahvas. Möödunud

aastal võitsid nad ülerajoonilise kauni kodu konkursi, kas nad ka tänavu sedasama väärivad, võite ise otsustada. Palun, astuge edasi, pererahva lahkel loal.»

Kõik olid varmad tööinimeste kätt suruma. Kaire lipsas pärast tervitusteremooniat kööki, Oadu tõmbus uudistajate küsimusterahke all kühmu.

«Kes teile kavandid tegi?»

«Kas tahaksite linna kolida?»

«Mis selle tumelillade õitega lille nimi on?»

«Te olete selles eas, et mäletate üksiktalupeogade elu. Kas igatsete oma krunti?»

«Mis imeväel te nõnda palju jõuate?»

«Miks osa kolhoosnikuid ringi hulgub?»

Oadu Kikutile oli see virvarr tuttav. Ta poetas sõna siia, teise sinna, põimis tõtt ja nalja segamini ja hoidus pikkadest seletustest, sest küsijad nagunii ei mallanud vastust ära oodata. Ka Tuttvart tundis säärase ekskursiooni mehaanikat ja nõudis käsi plaksutades endale tähelepanu.

«Seltsimehed, näib, et juba põgus pilk on teie huvi ja — ma vist ei eksi — kiitust äratanud. Teid on palju, peremehel aga ainult üks suu, laskem tal seepärast kõigile korraga jutustada.»

«Braavo! Õige!»

Oadu astus lamedale kivile, mis nagu juhuslikult oli keset õue päikese kätte puhkama heitnud.

«Igapäevane asi... Ei tea kohe, kust jutuotsa üles võtta... Võib-olla sellest, et see on minu isakodu. Ilmavalgust nägin muidugi vanas tares, mis on kuuseheki taga ja siia hästi ei paista. Pärast sõda olin kodus rohkem külaliseks... Aitasin emal puid teha ja lehmaheina niita. Rahmeldasin linnas ringi. Nii et kolhoosi näguripäevi nägin ainult eemalt... Linnaelu on teile teada... kellele kuld, kellele muld. Mul kiskusid tema kära ja müra, tolm ja toss närvid pingule. Istusin, ühesõnaga, vales kaarikus. Seitse-kaheksa aastat tagasi hüppasin sellest kaarikust maha ja kolisin isakodusse tagasi. Vana maja oli kaela kukkumas, vihmaga ei jõudnud pütikuid veele alla kanda. Uus sai niisugune, nagu ise näete. Enamasti kõik oma kätetöö, linnas õpitud ehitajaamet kandis nüüd protsente. Mis maja ümber — lilled ja puud-põõsad ja teerajad ja kõik muu — rohkem naise hool ja vaev... Kui aega on, aitan üht-teist paika panna. Kolhoosis oleme mõlemad rahapalgalsed. Mis ameti peal, seda esimees juba ütles. Teenime, noh, keskelt läbi, ega ülearu ei maksta kuskil. Aiamaa on, loomi peame niipalju, kui põhikiri ette näeb. Keegi siin ennist küsis, kas tahaksin linnas elada... Paari härgadega ka ei veaks mind sinna tagasi...»

Kikut takerdus ühele mõttele, kordas ennast ja lõpetas, sest ta nägi, mida poolringis tema ees seisvad külalised ei näinud: Saul Prossa lonkis lähemale. Peatus, kuulatas Oadu juttu ja tuli jälle. Kuni jõudis võõraste selja taha. Särgiväel ja paljajalu! Kuumal suvepäeval pole see teab mis imestamise väärt, aga linnarahva kingade, valgete nailonsärgide, lipsude, kaabude ja siidkleitide keskel mõjus siiski... paradiisilindude hulka äraeksinud räditud varesena... Kuradi oinas, ei märganud teda päris oimetuks togida, kirus Oadu ja ronis kivi otsast maha.

Õhtul Prossa aietas ja mangus viina, keskhommikul aga, kui Oadu talle piima, võileibu ja kaks keedetud muna viis, põõnas magusasti, käed nagu väikesel lapsel üle pea sirutatud, ja Oadu taganes kikivarvu! kambrist välja. Prossa jahmus, kui leidis ärgates päikese poollest taevast.

Tegi prooviks mõned võimlemisharjutused. Rinde all justkui pistis veidi, aga seal oli mõnikord varem hullemini kui noaga lõiganud. Ta siunas Oadut, et see talle nagu linna söögimaja portsjoni tõi, ja läks piiluma, kas uue maja rindel inimhangelisi näha on. Sahiib laksutas kärbseid püüdes hambaid ja karjahoovis harjutasid kaks kana kooris kaagutamist. Pässu polnud kahjuks näha, talle teeks tänutäheks kummarduse — tema sõjakuseta poleks Oadu vaest rännumeest öömajale kutsunud. Perenaisel näib haledavõitu süda olevat. Nagu naistel ikka. Ja üldse poleks ta justkui päris ärkvel, kuigi liigub, töötab, räägib. Põdurus äratas temas kaastunnet, aga Oadu ei lase end kindlasti kaua ninapidi vedada . . .

Prossa läks tarre tagasi ja heitis külili voodisse, et rahulikult järele kaaluda, kumb on lootustandvam — terveks saada või tõbine olla, ent jõudmata otsusele, uinus. Teda äratas kärarikas sumin. Prossa piilus algul heki vahelt, kui aga Oadu kivile kõnet pidama ronis, nihkus uudis-himulikult lähemale. Justkui mäejutlust põrutab, imestas ta. Kõik kuu-lavad, näe, see pikk ritv on isegi suu lahti unustanud. Raputa neid, veli, õpeta õiget elamise kunsti!

Kui Oadu takerdus ja kivilt alla ronis, viipas Prossa talle sõbra-mehelikult ja klopsis peopesi vaimustuses kokku, nii et lähemal seisjad üle õla tagasi vaatasid.

Prossa naeratas uudistajaile laialt vastu.

«Väsimatu töömees, see Lõuka peremees, karastatud karakter. Mind võite uskuda, tunnen teda rohkem kui iseennast. Juba sellest ajast, kui siinmail partisanisõda pidasime. Kuidas Oadu Kikut oma kodukohta armastab! Kaitses relvaga, kas või vere hinnaga, nüüd ehitab, hoolimata rakkus kätest ja higimärjast turjast. Need on kivirasked teod, mitte tühjade sõnade iluvärk.»

«Peremees oli siin partisaniks? Kui põnev!»

«Milline tagasihoidlikkus — ei sõnagi oma kangelastegudest. Jutustage vähemalt teiegi.»

Prossa hüppas kivile. Näed, kargab nagu kits, mõtles Oadu, ent korts ta ninajuurel tasanee veidi. Kui Prossa kiitmisega üle ei vahuta, kingin talle tõepoolest pooliku.

Prossa ei jõudnud end veel soojaks rääkida, kui Kaire vahele segas ja külalisi majja palus. Enamik keeldus viisakalt — niisuguse sõjaväega tassime toad tolmu ja liiva täis. Läks ainult kõige kõrgem ametimees, et lisada omapoolsed kiidusõnad ja allkiri maja nahksete kaantega külalisraamatusse.

Laiakoosoleku vahtra all ootasid tammepalkudest laual kannud rõõsa piimaga, leivakäärud, võitoosid ja vaagnakesed kuldse meega. Siia külalised end kaks korda meelitada ei lasknud.

Tuttvart sikutas Kikuti varrukapidi kõrvale.

«Eilsel juhatuse koosolekul tõstis Siimar häält. Printsipiaalselt, nagu ikka. Süüdistas mind liberaalsuses. Ütles, et hakkab kolhoosnikute maid mõõtma ja loomi üle lugema.»

«Siimar on revisjonikomisjoni esimees, teeb, mis ta kohus.»

«Täpisealt. Siimar on õige mees õigel kohal. Lubas ka kolhoosi mullikakarjad üle lugeda. Kui tal on õigus, et poputad kolhoosi karjas oma sõralisi, saad vastu kukalt nii et tolma. Armuheitmist ära looda, sõp-rus siin ei loe. Mis kolhoosi koplis, see olgu ka kolhoosi laudas.»

«Mullikad põõsaid mööda laiali, ta jahib nendega mitu päeva . . .»

Pikkade rippuvate kõrvarõngastega rinnakas naine tüüris nende poole, meega määritud leivatükike kahe roosaka küüne vahel.

«Seltsimees kolhoosnik, kas see on tänavune mesi?»

«Tänavune ikka.»

«Kas teie oma mesilast?»

«Mesila nüüd . . . mõned tarud on. Arstirohuks.»

«Piim, või, munad, mesi — kõik omast käest. Küll on siin romanti-
line elada.»

Prossa tõttas Kikutile appi.

«Sula tõtt räägite, kohe näha, et armastate loodust. Tahad kala — istu sauna taga trepile ja viska õng vette. Kiusab vähiisu — pista käsi urkasse, ja sõraline ripub sõrme otsas nagu tellimise peale. Oleksite tulnud sügisel, kui küpsed õunad potsatades maha sajavad, kirsid punavad ja marjapõõsaste oksad koorma all maadligi vajuvad! Aga juba paari päeva pärast võite vastses basseinis oma peegelpilti imetleda.»

«Bassein? Seda tahan ma näha. Minu mees urgitseb ka basseini jaoks auku.»

Prossa laskis kummardades ja kandu kokku lüües daami endast ette ja pilgutas möödudes Kikutile silma. Kui ta oma klounaadiga liiale ei lähe, muretseb peremees ja naeratas külalistele:

«Laske hea maitsta, ärge kurvastage perenaist.»

Prossa pidas joont, tema paljaid päkki ja karvast rinda ei pannud keegi pahaks — oli ju südasuvi ja päike lõõskas nõnda, et ka külalised toppisid lipsud taskutesse, viskasid kuued seljast ja käärised käised üles. Küllap oleksid jaladki paljaks koorinud, kui ringsõidugraafik poleks jumalagajätule sundinud.

«Su nutt tõepoolest lõikab,» müksas Tuttvart Kikutit. «Kustumatu lahingusõprus, see on alati suur trump. Hoia teda vähemalt nädal paigal, meil on siis tänasest veel toekamaid külalisi oodata. Esialgu on see saladus, kes tulevad. Kust sa ta välja koukisid?»

«Sadas mulle taevast kaela,» naeris Kikut ja ta näost oli võimatu näha, kas rõõmu või kibedusega.

Autorivi kadus bensiiavingu levitades käänaku taha.

Kaire seisis laua kõrval ja ohkas:

«Kes selle kõik puhtaks küürib . . .»

Prossa ajas aiatoolil lesides varbaid laiali.

«Kas säärane tuulispask tihti üle Lõuka veereb?»

«Suvel teinekord vaat et kord nädalas . . .»

Oadu tõstis toole paigale.

«Mis ime sust oinavalu nõnda kähku välja arstis?»

«Kahju oli meeldivast seltskonnast ilma jääda. Arvan, et mu vaev on väärt üks väike . . . noh, mõistad?»

Silmad pilukil, uuris Kikut Prossat, justkui kaaludes, palju sihuke mees väärt on.

«Saad. Ühe praegu, teise, kui aitad pisikese pakilise asja jutti ajada. Kaire, meie vasikad tuleb tagasi oma koplisse viia. Loomal looma tembud, võib-olla hakkavad kiili jooksuma ja sa üksi ei saa neist võitu. Mul endal pole aega. Haiglast helistati, arst tahab ema välja kirjutada.»

«Tood koju?»

«Seda veel vaatame.»

«Ega nende vasikatega tuld taga ole . . .»

«Siimar nuhib ringi. Tead küll, kuidas ta hambad minu peale kihelevad, nii et ei maksa aega viita.»

Ta oli juba minekul, kui Kaire ütles:

«Ära posti unusta.»

«Ei unusta.»

Prossa laksutas sõrmedega nipsu.

«Aga avansi unustasid, peremees.»

«No on sul selle hundivee järele jänu,» muigas Kikut ja läks majja.

5

Prossa ütles küll Kairele, et ta mees on maailma kitsipungade tšempion, ei raatsinud klaasi täis valada, ent see kitsiduski mõjus niivõrd, et vasikate lahutamisel rohkem segas kui abiks oli. Kaks lollikest laskisid end pettusega kõrvalkoplisse vissitada, üks mustakirju härjahakatis raius aga eest ja tagant üles, nagu oleks ta hoopis varss, ja traavis, saba lipuna püsti, summa hulka tagasi. Säärane galopp nakatas teisigi ja vasikaparv kihutas mööda põõsaid laiali, nii et muld ja rohututid tuiskasid. Kaire vissitas hääle kähisema, enne kui nad uuesti toidukünade juurde sörkisid. Kaire sidus värsile oheliku kaela, ent too surus kõik neli sõrga maasse ega nihkunud paigalt. Käed väsisid, Kaire tundis, et laseb tõrksal elajal varsti joosta, ja pahandas, endal pisarad kurgus:

«Küll need mehed on saamatud! Isegi vasikast ei saa võitu!»

See solvas Prossa eneseuhkust. Ta oli seni vasikaajamisele kui lõbusale etendusele kärarikkalt kaasa elanud, nüüd keeras ta ohelikuotsa enda'e ümber randme. Prossa sikutas eest, Kaire sutsis vitsaga vastu koote, ja nõnda nad pooleldi lohistasid jonnipunni kahe harkjala juurde, kes juba värava taga ammusid.

«Esimest sorti loomapiinamine,» püüdis Prossa hingeldamist peita
«Nad karjuvad end igatsusest lõhki.»

«Küll harjuvad. Nüüd on nad meie koplis... Aias oli vist mulk sees, lipsasid kolhoosi karja hulka...»

Kaire laskis vasikal, kel üks silm oli must ja teine valge, sõrme luutsida. Ta küsis vaikselt:

«Miks te joote?»

Küsimus oli ootamatu ja nõnda otsesuunaline, et Prossa enda kogumiseks halba kuulmist teeskles.

«Mis te ütlesite?»

«Küüsin, miks olete end põhja joonud?»

«Mina?» Prossa hiivas end heinasületäielt püsti. «Te peate mind joodikuks? Kes mind teie ees mustas? Kas Oadu?»

«Jätke komet. Nutsin eile nii, et pea veel täna valutab.»

«Ega ometi minu pärast?»

«Teie pärast...? Ei, endast hakkas hale. Kujutlege vaid — kakskümmend viis aastat mõelda inimesest kui kangelasest, kanda endas kui ideaali, kui eeskuju — ja äkki kohata... teiesarnast...»

«Kellest te öieti räägite?»

«Saurusest.»

Sageli piisab napist märksõnast, et unustusehõlmast pikk meenutuste ahel välja tõmmata. Ühe hetkega teadis Prossa, miks Kaire Kikut, eriti naise silmad, talle tuttavaina näisid. Muidugi oli Kaire seesama noor tüdruk, keda ta viimasel sõjasuvel ühel siitkandi metsalagendikul kohtas. Oadu oli kolmandat päeva kadunud, Prossa ootamisest väsinud, liiati näljane, ja hiil's küla poole luurele. Lagendiku veerel peitis ta

enese põõsasse ja jälgis, kuidas noor tüdruk lehma lüpsis. Kuumusest värelevas õhus keerles võilille seemneudemid, noore kuuse värskel kasvukepikesel istus linnuke ja kordas väsimatult tsilp-tsalp, tsilp-tsalp, tüdruk sõourtas pikkade tõmmetega tsirr-tsorr, tsirr-tsorr piima lüpsikusse . . . See oli ajast ja ruumist väljalõigatud pilt, mis meenutas lapsepõlvkodu. Varsti aga ka tühja kõhtu. Peaga vastu lehma külge toetuv ja kõrgelt paljastunud põlvede vahel lüpsikut hoidev tüdruk näis maailma kõige kaunima naisena. Niisugune ei võinud reeta.

Lüpsmise lõpetanud, surus võõras neiu raudvaia uues kohas maasse, laotas lüpsikule marlitüki ja hakkas minema.

Muidugi oli see ettevaatamatus, hukkamõistetav kergemeelsus, ent Prossa astus ta teele ette.

«Ärge kartke, ma olen eestlane ja ei tee teile midagi kurja.»

Tüdruk oleks peaaegu lüpsiku käest pillanud, kuid kogus end ruttu. Ta oli arukas, ei pärinud tarbetut, mõistis kõike seletamatagi.

«Jooge,» ulatas ta lüpsiku mehe poole.

Prossa jõi ahnete söömudega. Kallas ka välipudeli täis.

«Aitäh. Kas olete kohalik?»

«Jah . . . see tähendab, mitte päriselt. Põgenesin sõja jalust tädi juurde.»

Ei, sakslasi külas pole, omakaitsemehi aga küll. Ühtki võõrast meest pole ta näinud, pole ka kellestki kuulnud.

«Kuhu see võõras pidi minema?»

Prossa teadis, et talu nimi on Lõuka, ent selle ütlemine oleks juba lausa reetmine olnud.

«Läks lihtsalt maad kuulama ja, kui võimalik, kontakte looma. Kui ta vaid mõne valvsa peni küüsi ei langenud.»

Rahustav oli kuulda, et külas on kõik vaikne, haaranguid ja areteerimisi pole ammu olnud. Oadu nähtavasti soojendab end ema juures ahju taga, ajab head-paremat sisse, aga mina imegu nagu näljane karu kappi ja värisegu iga krõbina peale. Riskeerib oma ja minu eluga . . .

Tüdruk oli nii noor, nii värskel, nii ilus, et Prossa kokkus, kui ta ütles:

«Pea nüüd minema. Tädi hakkab kartma, tuleb mind otsima.»

«Kas käite iga päev siin lehma lüpsmas?»

«Iga päev mitte . . .»

«Ootan teid homme samal ajal . . .» Prossa kõhkles, siis küsis venitamisi: «Kas te teate Lõuka talu?»

«Tean. Sinna on tädi juurest ainult pool kilomeetrit. Mida pean edasi ütleva?»

Ikka lobisesin välja, kirus Prossa ennast, mõnigi mees on just ilusate silmade ohvriks langenud.

«Ei midagi . . . Kuulsin juhuslikult seda nime . . .»

«Te kardate mind?»

Tüdruku silmis oli nii palju pettumust ja kurbust, et Prossa hüüdis:

«Ei, ma kardan teie pärast. Öelge Lõukal, et Saurus käskis tagasi tulla.»

«Muud ei midagi?»

«Sedagi on liiga palju.»

«Hea küll . . . Huvasti, Saurus.»

«Nägemiseni homme.»

Kes homme samal ajal ei tulnud, oli Prossa. Kui ta öösel naasnud Oadule oma kohtumisest jutustas, plahvatas too maruvihasel: juhmide juhm, reetsid esimesele siledale näolapile meie asukoha! Soe pesa len-

das kuradile, jalamaid pambud kokku ja teele. Prossa vaidles vastu: inimesi peab usaldama... Kui tarvis, on ta valmis võitlema kas või terve polgu vaenlastega, ent enne järgmist ööd kaasa ei tule. Oadu muutus leebemaks, mitte aga järeleandlikumaks — ta ei kavatse nagu jännes löksu langeda. Oadu oli vanem, ta tundis ümbruskonna metsi ja Prossa pelgas üksindust...

Järgmiseks öhtuks olid nad juba paarkümmend kilomeetrit eemal. Nii kui maa vaba, tulen Nõmmeveskile ja otsin oma lüpsineiu üles, töötas Prossa endale.

«Nädalapäevad viisin igal öhtul lehma sinna sööma,» ütles Kaire Kikut.

«Me lasksime jalga. Oadu kartis löksu.»

«Olin siis verinoor ja romantilisi ootusi ja kujutlusi täis. Olite minu kangelane... Unistasin, et lähen koos teiega. Võitlema. Kas või surma. Imelik, kuidas mõni juhuslik pilt või kohtumine, mõnikord ka üksainus sõna eluks ajaks meelde löikub. Hiljem harjusin mõttega, et olete langenud... Teisiti ei saanud ju olla. Peaksin teile tänulik olema, sest olite mulle suureks toeks.»

«Ma ei mõista...?»

«Kui tusk peale tuli või tüdimus elutahtmise sootumaks ära võttis, meenusin seda kohtumist. Mina, paljajalu ja lüpsik käe otsas, ning tundmatu võitleja. Sirge, tugev, habemesse kasvanud, surma trotsiv. Sellepärast eile tõnnisin nagu loll. Miks te tulite? Miks te nüüd veel tulite? Te löust on mulle vastik!» Kaire kahmas peotäie rohtu ja paiskas Prossale otse näkku. «Kaduge siit! Ma ei taha teid näha, ei taha!»

Hüsteerias naistega oli Prossal kogemusi. Vaidlemine, enda õigustamine ajab nad hullemini marru, mõistlikum on veidi kõrvale tõmbuda, teeselda solvunud nukrust ja vaikida. Karjamaalagendikule ta tookord minna ei saanud ja pikkamisi ununes kogu episood. Ununes ka töötus pärast maa vabastamist siia tagasi tulla ja tüdruk üles otsida. See oli ju paljude täitmata jäänud lubaduste hulgas nii tühine, isegi naeruväärne. Juhus viis nad tookord kokku, juhus kordas oma vempu veerandsada aastat hiljem uuesti. Kaire on Kikut, Lõuka talu perenaine, ja Prossast ei saanud kangelast...

Kaire kuivatas silmad ja hakkas kodu poole minema. Mulle antakse vaba valikuvõimalus, mõtles Prossa, ei kutsutud kaasa, kuid ei kästud ka ära minna. Kui tihti on aga vaba valikuvõimalus vaid näiline — mul jäi mantel Lõukale ja Oaduga on jutud hoopis rääkimata...

Kaire aeglustas varsti sammu, nii et Prossa talle kannule jõudis.

«Maailmas pole midagi lihtsamat kui inimest kiviga visata. Joodik, põlastate. Aga miks ma mõnikord võtan pitsi rohkem, kui tohiks? On teil aimu, kui palju ma kannatanud olen. Ülekoht, tagakiusamist, pettust, alandamist. Pole minu süü, et ma kõigele ükskõiksest vilistada ei jaksa, iseloomu ei saa ju valida ega vahetada. Mul on naine ja kaks last... see tähendab, mul oli. Viimase kui teenitud veeringu kandsin koju, korteri ostsin. Luksust just kokku ei kuhjanud — ma ei kannata polstreid, vaipu ja sulgtekke —, elamiseks vajalik oli aga kõik olemas. Ikkagi polnud küllalt, mind pigistati nagu sidrunit. Aga ühel kenal päeval oli uktsel koguni uus lukk ees ja keegi härjaturjaga mees hüüdis aknast: «Mis te prõmmite võõra ukse taga?» Praegu ma lihtsalt ei oska seletada, miks ma kividega aknaid sisse ei pildunud, ust maha ei löönud, tuld räästasse ei pistnud. Küllap hakkas lastest hale. Miks inimesed on ülekohtused, miks nad on halvad ja labased? Miks sõber on

sõber niikaua, kui sult midagi saada on? Miks omakasu pärast kaaslane auku lükatakse? Ei taha sellest sopast rääkida, vastik on isegi mõelda. Võib-olla ütlete, et sellisest närususest tuleb lihtsalt üle olla! Aga kui süda on kõigest väsinud, ära närtsinud? Ma ei oska hammustada, ei oska kabjahoobile kaht vastu anda — tunnistan, see on mu viga. Sellepärast rebisin puruks kõik tutvused ja sidemed, viskasin kus kurat hea teenistuskoha ja põgenesin. Ma ei tea veel, kuhu ankru heidan. Igatahes kohas, kus mind keegi ei tunne, kus miski mind ei seo ega kohusta... Kui hea, et teid kohtasin... see lisab mulle julgust ja jõudu. Hakkamata ehk jälle uskuma, et maailmas on olemas ka hea ja ilus...»

Tee oli siin laiem ja nad astusid juba mõnda aega kõrvuti. Kaire uuris vilksamisi enda kõrval sammuvat meest. See oli ju kurnatud ja vaevatud inimese nägu, mida praegu kavatsuste, lootuste ja usu õhin justkui seestpoolt valgustas ja soojemaks muutis. Haledus, milles ei puudunud tugevama põlgust, muutus pikkamisi kaastundeks. Suur õnnetu laps! Kümned, sajad inimesed ümberringi — ja siiski üks. Kas just seesama üksindus- ja mahajäetustunne ka teda ennast viimastel aastatel järjest piinavamalt ei rusunud?

«Näis, kuidas te oma töotusi peate...»

«Mul oleks see palju kergem, kui teie mind ei põlgaks... kui mind pisutki toetaksite. Kas olete nõus?»

Kaire noogutas energiliselt, kuid pööras siis nagu kokkudes pilgu kiiresti kõrvale.

6

Oadu jõudis koju hilisõhtul, lukustas oma vana «Zaporožetsi» garaaži ja päästis Sahiibi ketist lahti. Koer kargles peremehe ümber, kihutas ringiluusiva kirju kassi õunapuu otsa ja käis tema jaoks maasse kaevatud posti kastmas. Oue piiravast tarast ta välja ei kippunud, sest laia maailmaga tutvumise kiusatuse kustutas juba kutsikapõlves peremehe raske rihm.

Üks päev jälle surma poole! Oadu veeretab saapaninaga rusikasuuruse kivi basseiniauku. See ehmatab konna, kes alla oli kukkunud ja silmi pungitades näis juurdlevat, miks igal pool, kuhu ka hüppad, vastu seinu pörkad... Basseini põhi jäi jälle homseks... See-eest sai täna mitu muret kaelast ära. Kui igal õhtul võiks kokkuvõttes öelda — kuldne päev oli.

Kaire kuivatas köögis nõusid. Neid oli ta ees terve riit — mälestus lõbusatest külalistest.

Oadu pani tubased riided selga ja hakkas käsi pesema.

«Kus meie kangeline on?»

«Lubas jõe äärde minna.»

«Suvitaja! Palju piima said?»

«Tilgake vähem kui eile.»

«Vihma... vihma oleks tarvis.»

«Su ema jäi haiglasse?»

«Muidugi. Preilised-prouasid vaevab seal ainult üks mure: kuidas haige kiiremini kaelast ära saaks. Oodaku vaid, igaüks peab oma palga välja teenima...»

Sahiib haugatas mõned korrad, seejärel tuli suure kolinaga tupp

Prossa, märjad püksisääred põlvini üles kääritud. Käes hoidis ta kolme tumepruuni hundinuiat.

«Need on dekoratiivsemad kui ükskõik millised lilled. Õied närtsivad, hundinuiad seisavad aasta läbi. Eriti uhked on nad põrandal kõrges vaasis, näiteks televiisori kõrval.»

«Aitäh,» ütles Kaire kähku. «Pange praegu lauale.»

«Oadu, kas sul kalapüügiiristu on? Küll üks purikas löi vee laine-tama, see oli vähemalt viie kilone.»

«Kalamees!» põlastas Oadu. «Lõukal ei suvitata ega looderdata. Niipalju oled sa meie elu vist juba näinud? Miks sa õieti meid oma külas-käiguga austasid? Olgu kohe öeldud: kui tulid raha pumpama, siis valisid vale aadressi.»

«Oadu!» ütles Kaire etteheitvalt. «Inimesed käivad tihti tuttavaid paiku vaatamas.»

«Mnjah... lõppude lõpuks on igaühe oma asi, kus käib ja kuidas oma aega surnuks lööb. Niipalju kui ma taipan, töökohta sul praegu ei ole.»

«Võtsin suveks palgata puhkust. Et tervist kosutada.»

«Anti või võtsid, mul ükskõik. Ma pole pastor ega prokurör. Ma ei keela sulle ulualust. Oleme ju ikkagi sõjavelled. Seda ei unustata. Näib ka nii, et pead sulgi kohendama... oled end koledasti ära rädinud. Nagu katkutud kukk. Ent Lõukal pole muidusöömise kommet, iga suutäis on siin higiga üle valatud. Kui tahad jääda, hakkad mu loomade järele vaatama. Konnaveres on lopsakas lutserniädal, lehmadele põlvini. Kopleid seal aga pole ja ilma valveta lähevad loomad kolhoosi vilja.»

«Oadu, kas sa tahad minust karjatsura teha?» Prossa näis rohkem üllatatud kui solvunud. «Mina — ja Kikutit Oadu karjane? Esimese numbri võllanali, ah-ah-haa!»

Kohmetuse ja piinlikkuse varjamiseks kummardus Kaire veevalamu kohale.

«Prossa on elektrik, aga tuledega on kolhoosis alati rist ja viletsus...»

«Lõuka pole tööbõrs. Kui ei taha, ega ma sunni... Kaire, mul on köht tühi.»

Kaire tõi lauale aurava kartulikausi ja vaagna muna-lihasoustiga. Kikut osutas toolile:

«Istu, Saul, ja söö, ära mängi teatrit.»

Põlnud raske näha, kuidas Prossa iseendaga võitles. Astus isegi mõned sammud ukse poole, peatus, ja jäi nagu endamisi aru pidades või uut kutset oodates paariks minutiks seisma. Oadu kiskus kahvli otsa pistetud kartulil kooreribasid seljast, Kaire hõõrus kaussi, mis rätiku all krudises.

Lõpuks muigas Prossa demonstratiivselt, üleolevalt ning põlglikult ja läks laua juurde.

«Sa togid maaslamajat, Oadu. Võib-olla oled kuulnud lugu kahest mehest, Vestmannist ja Piibelehest...?»

«Justkui oleks.» Oadu läks kapi juurde ja kallaskaks klaasi pooleni viina täis. «See oli vanasti nii. Siis, kui neetud kapital mehe kaalu määras. Tinutame!»

«Millal sa enne oled õhtuti viina võtnud!» hädaldas Kaire ja vaatas paluvalt Prossale, nagu meenutades lubadust, mille see päeval karjamaalt tulles andis.

Prossa lükkas klaasi eemale ja hakkas isutult toidu kallal nakitsema.

«Ohoo!» imestas Oadu. «Karastad iseloomu? Kiiduväärt. Kui sa ainult hiljaks pole jäänud.»

«Ma olen vaba inimene. Tulen, kui tahan, lähen, kui tahan. Ja kui meeldib, istun hoopis paigal. Kui isu peale tuleb, joon end täis, kui isu pole, ei võta piiskagi. Mind ei ahelda maja, auto, bassein, lehmad, oinad, mullikad ja muud pudulohused — mitte miski. Olen nagu lind... ah, mis ma sõnu kulutan, su kolu on liiga paksust luust, et seda mõista.»

«Proosit!» tühjendas Oadu ka selle klaasi, mille Prossa oli endast eemale nihutanud. «Kuldne sõna — vabadus. Aga tead sa, kui palju su lapitud pükste vabadus väärt on? Sulle võib igaüks peale kusta. Rahvasuu ütleb, et isegi koertel on selleks õigus, kui tasku tühi. No-no-noo, ära kohe harja nõnda punaseks kisu, nali on elu sool.»

«Oadu, sa jääd purju,» hoiatas Kaire.

«Lõi, jah, sarvede vahele nagu haamriga. Lähme, sõjaveli, hingame värsket õhku. Linnas kisute igasugust sodi kopsudesse. Saadan su magama, komberdad pimedas äkki basseiniauku. Ega muud, kallastest kahju, tallad sisse...»

7

Suvised öö pimedus on läbipaistev — kumasid liivatatud teerajad, helendas õitsev pojengipuhmas ja välgatas aialatil kõndiva kassi kasukas. Oli tuuletu ja hääletu, kuid jahedam ja värskem kui päeval.

Sahiib pistis pea peremehe käe alla, et see ta kihelevaid kõrvu sügaks. Üksik nahkhiir laskus alla, peaaegu puudutades Oadu valget särki, nii et mees tõrjuvalt käega löi.

«Ptüi, peletis!»

«Räägitakse, nad imevat verd...»

Basseini mustendavast august möödudes arutas Oadu:

«Tuttvart lubas homme koorma segu saata. Hakkan põhja kinni tam-pima. Vesiklaas on nagu maailmast kadunud... Raske päev tuleb... Miks sul suu nii vett täis on?»

Nad jõudsid hekivärvasse. Kohe pöördub Oadu tagasi, kui ma nüüd vaikin, kaotan soodsa võimaluse, mõtles Prossa. Just sellisel ööl, kus kõik asjad piirjooned kaotavad ja justkui üksteisesse suluvad, muutub inimene leebeks, mõistvaks, heasüdamlikuks.

«Pean sulle selemata, miks Lõukale tulin...»

«Oota,» ütles Oadu, astus mõne sammu kõrvale ja jäi näoga vastu hekki seisma. Seisis kaua. Tagasi tulles ütles:

«Noh, edasi.»

«Sa ära nõõta, ma pole loogakandja... Kas sa pole mõnikord olnud omadega nõnda sees, et riputa end kas või nagikonksu?»

«Ei ole,» ütles Oadu kähku.

«Aga mina praegu olen. Sul on õigus, tulin su käest raha laenama.»

«Laenamine tähendab tagasimaksmist.»

«Muidugi.» Prossa tõmbas põuest taskuraamatu ja kopsis sellega vastu peopesa. «Selles mustas raamatus on kõik mu võlad kirjas. Millal laenasin, kellelt ja kui palju. Taon kõik kopika pealt kinni ja koos uhkete protsentidega. Minu oskustega mees võib igal pool kühvliga raha kokku ajada. Pean ainult enne oma elu joonde seadma. Mul pole praegu kohta, kus istuda, kus magada.»

«Kas korteriüür jäi võlgu, et välja tõsteti?»

«Väljatõstjaks oli mu oma naine. Varastas mult võtme ära, helistamise peale on aga kurt nagu mutt. Kujuta vaid ette, milline fantastiline olukord: omaenda korterisse sisse ei pääse. Ta on ju nõid, aga mitte inimene, ehtne vampiir. Kümme aastat on ta mind tilkhaaval tühjaks imenud. Muudkui anna, kogu teenistus ja veel rohkem. Alaline näägutamine, norimine, kahtlustamine, süüdistamine — kuidas see mu närvid on ära kulutanud. Igal teisel minu asemel oleks ammu hullusärk seljas olnud.»

«Nähtavasti pead uue korteri otsima.»

«See on ainus väljapääs. Käisin juba täitevkomitees. Seal oli jutt lühike: teil on elamispid olemas, ärge meid tülitage. Bürokradinahad, inimlike vahekordade traagika paneb neid olgu kehitama. Üks sealne krokodill niipalju siiski nõu andis, et lahutage ära, siis paneme järjekorda, olete ikkagi veteran. Teist teed pole — ma pean lahutama. Andsin juba paberid sisse, kuid enne pean alimendivõlad ära maksma. Mul on tunne, nagu oleksid ämblikud mu käsist ja jalust sisse mässinud. Häda ajas sinu juurde, ole meheks ja aita.»

«Kui palju?»

«Viiskümmend. Sellega rabelen esialgu kaldale. Kui mul on jälle ululune ja oma elamine, kui mind iga päev nagu piinapingil ei venitata, hakkan tööle — ja saad kõik tagasi. Sina kõigepealt. Ausalt.»

«Nõndaks...» Kikut triikis külgi ja haigutas. «Ristluist võtab kangeks, hommikust saadik jalul... Kuidas sul naise ja korteriga lood on, ma ei tea. Võib-olla mõtlesid haleda loo välja, et mu südant tumaks rääkida, võib-olla... Ära sega, lase ma lõpetan. Olgu kuidas on, kuid mina kopikatki ei anna. Ütlesin juba ja mina oma sõnu ei söö. Kostitasin, andsin öömaja, ja aitab. Kui rohkem tahad, pead välja teenima.»

«Karjasena?»

«Ükski töö ei häbista meest... küll aga vastupidi. Ma vean igal sügisel ise peldiku tühjaks — miks peaks keegi teine mu sitta korjama? Just karjaseamet passib sulle praegu hästi. Värske õhk, kiusatusi ei mingisuguseid. Ja elu üle järelemõtlemiseks aega priilt käes.»

«Sa oled päris kiskjaks muutunud.»

«Nüüd hakkad söimama? Lase aga tulla. Mul on oma põhimõtted. Kõik, mis mul on, olen oma kätega välja teeninud ja ma ei anna kellegi midagi muidu.»

«Sa arvad, et seisad kui kalju? Aga mina murran sul hambad suust. Täägin igapähele, kuidas sa partisanina end kodus ema seeliku all soojendasid, pekiga vatsale rasvakorda kasvatasid ja püssi lasksid rooste minna.»

«Nii-nii. Midagi sellesarnast ootas algusest peale. Tead mis — partisani koha pealt hoia mulk ilusasti kinni. Mehed võitlesid, aga meie kahekesi hoidsime oma nahka — seda teame mõlemad. Kuid teised ei tarvitse teada. Seepärast kuula mu nõu: neid päevi ära ilmaasjata suhu võta... Nagu täna — kes sind palus kivi otsa kirema? Muidugi, mind kiites said oma nina upitada.»

«Kui siit nüüd... kui siit nüüd ühe teiba leian...»

Prossa keerles nohisedes enda ümber. Oadu seisis, jälgis ja ootas. Sahiib istus ta kõrval, kallutas pead ja tundis igavust.

«Kas puhkisid end tühjaks? Ma olen söönud mees. On juhtunud sedagi, et mõni sinust hoopis väledam ja tugevam on püüdnud Kikutit jalust maha lüüa. Aga mina, nagu näed, seisan... Hüva, aitab moka-laadast. Pean vara tõusma. Ütlesime, mis oli tarvis öelda, ja aitab. Kui

raha tahad, teeni välja. Palgaga ma ei koonerda, kuid võta teadmi- seks — avanssi ei maksa. Sööd meiega ühes lauas, magad vanas tares. Iga päev saad sada grammi. Sisemiseks kütteks. Aga mitte üks tilk rohkem. Hommikuks otsusta. Head ööd.»

«Lähen juba praegu! Küllap siin on õhkki sinu isiklik omandus... Ma lämbun selles...»

Prossa pööras kõik taskud pahupidi, unustades, et ta neist juba päeval isegi tubakapuru välja soputas. Kuhu ma praegu minna oskaksin, arutas ta. Pimedad metsad ja põhjatud rabad ümberringi, marutaudis kiskjad just üksikuid ekslejaid ootavad... Puhkan päikesetõusuni, ah ei, koos esimeste koidukiirtega pühib Saul Prossa oma tallad Lõuka tolmust puhtaks...

8

Möödus nädal, jõudis lõpule teine.

Oadu muldas lesknaise Amanda kartulivagusid. Poolikut vastu ei võtnud, küll Amanda tasub tööga — aitab heina riisuda või kartuleid võtta. Naabrirahvad peavad ju üksteist aitama. Hobuse koplisse lasknud, istus Oadu «saporossi». Haiglas oli külastamispäev, kord nädalas käis ta emale kodukosti viimas.

Oadu keeras ukseklaasi alla. Et oleks jahedam. Ja pilk pääseks vabamalt kõrvale vilksama.

Ja-jaa, vihm oleks praegu kulda väärt. Önn, et minu ja ema aiamaa on jõeäärsel madalamal põllul, kõrgemates kohtades on viljakasv juba kängus, kõrs ulatub vaevalt jänesele rindu. Aga kahekordse individuaali õlleoder annab keskmise mehe aastateenistuse. Mullikatel mängib liha luudel ja lehmad taaruvad õhtuti lutserniädalalt koju, jalad punnitava udarapauna pärast harkis. Mõnel on meel kadedusest must. «Sul, Oadu, on hea loomaõnn,» kädistas tänagi Amanda. «Ja hea käsi — mida puudutad, muutub kullaks.» Oleks muistne aeg, põletataks mind nõia pähe tuleriidal... Kuigi kogu mu nõiakunst seisneb töös. Mitte rumalas huupi rabelemises. Hobune jaksab rohkem kui inimene, elevant veelgi rohkem, aga mees peab teadma, mida mees teeb. Taibukat aitab ka juhus. Prossaga oleks justkui rist ja nuhtlus majja sadanud. Aga üks õige käik — ja koorejaama juhataja vangutab hommikuti pead: mis kunstiga sina oma vissikesed lüpsma meelitad? Teistel jääb iga päevaga piima vähemaks. Ka Prossa on kosunud. Pruuniks põlenud, rahulikumaks jahenenud. Raha ei nori, partisanlusega enam ei kemple. Öppust võttis. Millegipärast näib Kairet pelgavat, päevase viinaportsjoni viskab kähku hinge alla siis, kui naist silmapiiril pole. Kairel on praegu poolleldi nagu puhkuseaeg. Lehmadega pole rohkem muret kui lüpsmine. Prossa kannab puud tupp ja söödakööki, niidab sigadele rohtu ja pügab muru... Ka mul jäi rohkem aega basseiniga mässamiseks. Mitte ei tahtnud vesi pidama jääda, nüüd on aga valmis. Prossa ütles: puudub veel vaid kala või konn, kes suust vett välja purskab. Mõtles vist mind nõõgata, kuid andis hoopis hea idee. Konn meeldib mulle rohkem kui kala. Efektsem. Kirjutan Illarile, et otsiks linnast kunstniku, kes oskab kivist konna välja raiuda. Et oleks nagu elus... Aga selleks ajaks, kui Illar koju tuleb, peab Prossaga lõpusotid tegema. Kahju... Kui pois ainult ootamatult väravast sisse ei saja. Tänapäeval hoolivad lapsed oma vanematest vähe, neil on raske elumärgiks kas või paar rida läki-

tada. Või oleks see nende taevani ülistatud iseseisvuse piiramine? Peapesust ta ei pääse, iga päev ei saa ema juba lõunast alates väravalt silmi. Postipoissi ootab . . .

Tagasiteel peatus Oadu sidekontori ees. Koos ajalehtedega ulatati talle ka ümbrik. Käekiri oli tuttav, see oli Illarilt Emale, nagu alati.

Oadu pani kirja enda kõrvale istmele, aadress allapoole. Kui emale, siis emale, võib-olla on pojal saladusi, mida isa ei tohi teada . . . Kui oleks tütar, kas see kirjutaks mulle?

Kaire jättis pesuriputamise pooleli, hõõrus punetavad käed põllesse kuivaks, käristas ümbriku lahti ja istus trepinukale lugema. Poiss on jälle mingi palava pudru kokku vaaritanud, mõtles Oadu naise nägu jälgides . . .

Midagi kohutavat kirjas polnud.

Emal

Viskan kiiruga mõne rea paberile, et sa mind oodates ei närveeriks. Kavatsesin küll paariks päevaks Lõukale põigata, aga nüüd pole selleks enam mahti. Lähen geoloogidega taigasse, sealt edasi Uurali. Homme asume teele. Teil peaks hea meel olema, see pole ju enam niisama lullilöömine. Peidetud varandusi me otsima ei lähe, rikkus mind ei oota. Esialgu olen rohkem pakikandjaks, ma ei oska ju midagi. Küll õpin. Peaasi, et mu ümber on metsad ja mäed, jõed ja järved, päike ja tuul. Isa ei mõistaks mind . . . ja ega ma veel isegi tea, kas olen õige kala püüdnud. Kauaks ära jään, ei tea ette öelda, niipea igatahes ärge oodake.

Loodan, et olete mõlemad terved ja tugevad nagu ikka. Ela hästi ja tervita ka isa.

Illar.

«Ma sõidan linna. Viin talle vähemalt sooja pesu.»

Kes siis lehmad lüpsab ja sead söödab, kokkus Oadu. Aga ütles:

«Sellel pole enam mõtet . . . Illar on juba poolel teel . . . oma taigasse.»

«Illar ei taha koju tulla.»

«Las vaatab ilma ja elu . . . las proovib, mis maitse on omateenitud leival. Küll siis hakkab kodu järele igatsema.»

«Aga kui ta ei tule? Kui ta mitte kunagi ei tule?»

«Rumalus. Nooruse tuhin, see läheb mööda.»

«Läheb mööda . . . läheb mööda . . .»

Kaire justkui ei näinud kirja, mida Oadu talle tagasi pakkus, võttis kaelas rippuvast traadirõngast pesunäpitsad ja hakkas nõõrile laotatud särke kinnitama.

Oadu loopis laudast sõnnikut välja. Tusatuju, näriva rahutuse vastu oli tal ammu äraproovitud vahend — töö. «Nooruse tuhin, see läheb mööda . . .» Kaire ei uskunud, mida minut edasi, seda rohkem kahtles selles ka ta ise. Talleke pole Illar kunagi olnud. Tegi mehepoja, mullu suvel isegi päris karupoja tempe. Oleks oma kambaga peaaegu kolhoosi hobuse surnuks kihutanud. Esimees ähvardas ta hobuse äraajamise eest kohtu alla anda. Kui aga Illar midagi lubas, siis lõi nagu raudnaela seinale. Algul poisikese, hiljem mehehakatuse uhkusega. Sooje

sõnu pole ta kunagi pruukinud — vähemalt selles pole käbi kännust kaugele kukkunud — ent tänasest kirjast õhkub lausa jääd. Kuigi midagi pole otse välja öeldud. Siberisse hulkuma... Aga Lõuka? Kas võis ta eksida selles, milles oli kõige kindlam — oma pojas? Kui nad noored olid, ei tahtnud Oadu rohkem lapsi, sest enne oli tarvis elamisele vundament alla panna. Pärast oli nagu piinlik... ja oli ju poeg... Üksainus poeg...

Oadu kangutas nii suuri lahmakaid, et hanguvars pooleks raksatas. Ta kõõbitses parajasti uut siledaks, kui värava taga peatus külgkorviga mootorratas. Niimoodi koeri vihale õrritavalt paukus ja plärtsus kolhoosis ainult Siimari sõiduk, mille remontimiseks peremehel kunagi aega ei jätkunud. Praegu oleks paras aeg selle üliagara hullu auks Sahiib ketist lahti päästa, mõtles Oadu, ent avas hoopis värava.

«Aitäh, ega ma sisse ei tule.» Ja nagu tal kombeks, äsas kohe härjal sarvist. «Kas see on tõsi, et sa nuumad oma karja kolhoosi lutsernipõlul? Selle eest saad akti, nii et ägad.»

Oadu mõõtis Siimarit pilukil silmil, nagu näeks enda ees veidrat putukat.

«Mul on karjatamiseks esimehe luba. See põllusiil seal metsade vahel on liiga väike, et kolhoosi loomi peale lasta. Oled ehk juhuslikult kuulnud, et kolhoos peab oma liikmete lehmadele söödamaa andma? On olemas niisugune valitsuse määrus. Viiendiku kogu piimast sõrutavad individuaalid oma lehmadel, kas sa tahad linnarahva mustale kohvile jätta?»

Siimar oli tõsine mees, kelle eneseväarikus pärast revisjonikomisjoni esimeheks valimist järsu hüppe tegi. Temast kõrgemat meest polnud ju kogu kolhoosis! Kui Siimar nõuaks, peaks ka esimees ise talle aru andma. Ta armastas korrata, et kommunism oleks ammu maa peal, kui poleks paragrahviväänajaid, loodreid, raiskajaid, ahnitsejaid, hoolimatuid käegalööjaid. Nüüd, kus tal oli peakoosoleku volitus, õigemini käsk ja kohustus, oli ta väsimatult nende pidurdajate ja tagasikiskujate jahil. Kummalisel kombel ei tõstnud õige agarus mehe autoriteeti, pigem sigitas pilajaid. Siimari silmis olid need vaenlased, kelle jaoks ta peab leidma mihkclipäeva.

Kikut lipsas alati tema mihkclipäeva-kohtu eest ära. Ta ei kahelnud, et ka mullikate lugemisel mängiti talle mingi silmamoondamise trikk. Topelt aiamaa ja kahekordsed lehmad on kõik seadusetähe kaitse all — nad ju emaga eraldi leivas. Kolhoosi ädalat söödab esimehe loal. Miks mul säärast häärberit, iluaeda, autot ja piimaarvet pole? Kas ma olen nõrgem töömurdja kui Oadu? Irvitab ka veel...

«Joodad ja söödad ja saunatad külalisi, sellepärast sind hüpitatakse nagu julka pilpa peal.»

«Eks nende külalistega ole omajagu tüli ja kulutusi... Igaühel pole, mida näidata.»

Kikuti jäine rahu, veel rohkem iseenda jõuetuse tunnetamine paiskasid Siimari endast välja.

«Sul käib kõik natuura natuura vastu. Isegi karjasele maksad palka oma naisega...»

Kikut haaras Siimari kuuereväärid kämblasse ja surus nii tugevasti kokku, et mees näost sinilillaks tõmbus. Vaevu kähistas ta:

«Ega mina... naised... naised lõksutavad...»

Kikut tõukas ohvri eemale, nii et see istuli prantsatas ja ta kiiver nagu tühi kõrvitsakoor kaugele veeres. Poolröötsakil maas, läkastas,

kõhis ja puristas ta kaua, enne kui hingamine korrapärasemaks muutus. «Hullem kui mõrtsukas,» pomises ta endale nina alla. Kaelust lahti rebides tuikus ratta juurde ja sadulasse ronides mõtles: «Aga ikkagi oskasin sulle hella kohta torgata... klaarige nüüd Kairega omavahel...»

«Küll on susisid maailmas,» vangutas Oadu pead, saates silmadega Siimarit, kuni see kiira-kääratades puude vahele kadus. «Püksid jalas, aga kannab naiste plära laiali... Mulle peaks ka palderjani andma, kohe vihase sõnnina kõrri kinni! Oleme kõik pisut naeruväärased...»

Ta hakkas uuesti laudast sõnnikut välja loopima. Lihaste pinge lõdvestas närve. Kui oleksin kergeusklik ja haiglaselt armukade, siis nõuaksin Kairelt aru, miks ta ükspäev lokkijal käis, miks ta viimasel ajal justkui heledamaid kleite kannab, miks ta kord mossitab, sealsamas aga laulda ümised. Ja teeksin enda vaid naeruväärseks. Oleks veel mõne mehe moodi mehe välja mõelnud, aga Prossa on ju vaid viinanina, pastel ja kiidukukk... Kaire on alati mõistlik naine olnud. Endassetõmbunud, võib-olla liiga sageli tusameelne, kuid ikka ja alati mõistlik. Töökas ja kokkuhoidlik. Puhas ja hoolikas. Maja lukk ja talu au. Iga mees, kellel Kaire-taoline naine, on oma elu suurima õnneloosi välja tõmmanud.

See kõik oli ainult endamisi mõeldud. Midagi taolist polnud ta Kairele iial öelnud. Ei ütleks ka nüüd — lobisemiseviga Lõuka peremehel polnud.

Otsmikule ilmusid peenikesed higipiisad. Turjal kleepus särk naha külge. See oli mõnus töösoojus, mis käed kiiremini käima sundis.

Õhtul Kairet ja Prossat loomalauda juures nähes torkas Siimari juba ununenud kiusujutt uuesti nagu naaskliga. Elab nagu parasiit, mõtles Oadu Prossast, pesu puhas ja riided korras, lõuga kaabib ülepäeviti ja laskis mul — kehkadivei sihuke — isegi kaela puhastada. Kõike seda oli Oadu seni endamisi kiitnud — sileda sõjavelle pärast ei pruukinud külaliste ees silmi maha lüüa —, nüüd aga muutus õelaks. Prossa-taoline oleks muidugi valmis võõrast pütist koort limpsima... sellepärast tal võib-olla enam polegi kuhugi kiiret...

Oadul keerles õhtulauas toit suus ringi, kuigi pruunid praekartulid sibulatega olid ta maiusroaks. Kuhu Prossa taldrikul kahanes aga kiiresti.

«Kaks nädalat saab homme täis,» ütles Oadu. «Oled ka elu ja ametiga rahul?»

«Amet pole laita. Värske õhk priilt käes ja parme ka tänavu vähe, elajad nosivad rahulikult oma maod täis. Ainult peremees on igavene koi.»

«So-oh?»

«Ette sa ei maksnud, aga võiksid vähemalt väljateenitud palga arvel avanssi anda.»

«Viinaneelud ei anna rahu?»

«Oh mine nüüd, viinaveale tegin lõpu. Kole kõle tunne on, kui tasku tühi...»

«Eks ta vist ole õige küll... Olgu. Kuigi oma sõna süön, siin sulle viieline.»

Kaire tuli kööki ja Prossa toppis raha kähku rinnataskusse, manitsetes sõrme suule pannes Oadut vaikimisele. Kavatses Kairele üllatuse teha, midagi kinkida? Üllatuse ta võib-olla tõepoolest teeb, muigas Oadu, niipalju ma seda meest tunnen...

Kui Kaire öösel mehe käe ägedalt kõrvale lükkas ja tigidalt pahvatas: «Ära jända, ma olen väsinud!», jäi Oadu kauaks ärkvele. Alles hommiku eel uinus ta kindla otsusega: homme teeme lõpparve, rahu Lõukal on rohkem väärt kui mõnisada liitrit piima...

Päev algas nagu päev ikka — kiirustamisega. Lehmad lüpsata, hobused talitada, sead sööta, mullikatele rohi ette niita, kari välja saata. Niipaljudest jõudis Oadu siiski märgata, et Prossale pandi moonaks kaasa kaks võileivakäärü, mille vahel praetud munad pekiga.

«Ta pole meile nuumale võetud,» ümises Oadu.

«Kellelgi ärgu olgu ütlemist, et Lõukal näljutatatakse tööinimesi,» vastas Kaire rahulikult. Õige, kõhu arvel pole Lõukal kunagi kokku hoitud. Prossa söögiarvele kirjutan aga mõne rubla otsa...

Nagu polekski Siimaril enam muud teha kui Oadu Kikutiga maid jagada, vuristas ta keskhommikul Lõukale. Oadu tuli just koorejaamast, Kaire küüris kaevu ääres piimanõusid, varrukad küünarnukkideni üles kääritud.

Siimar peatus värava taga ja karjus plärinat kinni keeramata:

«Koristage oma lehmad kolhoosi viljast. Kust üle lähevad, seal must maa taga.»

«Need pole meie omad!» hüüdis Kaire.

«Küll ma Lõuka sarvekandjaid tunnen. Teie karjatsura pröökab «Rohelises Kukes», nina viltu ja silm õline. Mul praegu pole aega, pärastlõunal teeme akti, kui palju loomad kahju tegid.»

Tuiskas minema, nii et rataste alt kamaratutid Sahiibile vastu koonu lendasid.

«Ikkagi leidis, kuidas mind kahvli otsa pista,» kirus Oadu. «Oota sa, sõjaveli, sa jätad veel oma viimased püksid Lõukale. Kaire, mine aja loomad koju.»

Kairet olid Siimari sõnad otsekui halvanud, mehe käsu peale ta nagu ärkas, tõmbas varrukad alla ja võttis põlle eest, visates selle õunapuuoksale.

«Ma pole su karjanaine. Lähen ja toon Sauli koju.»

«Mis sul võõra mehega asja.»

«Vaat on. Sa andsid talle meelega raha, sina ahvatlesid ta jooma.»

Kaire päästis ohjad posti külge löödud vana hobuseraua küljest lahti.

«Jäta hobune rahule!»

Kaire hüppas vankrisse. Oadu jooksis teele ette, sirutas käe välja, et valjastest kinni haarata, kuid Kaire nähvas hobusele ohjajaruga laksu vastu külge, nii et ruun kohkus ja galopiga väravast välja kihutas. Oadu vandus ja tõmbas garaažiukse lahti. Autoga peab küll veidi ringi sõitma, kuid jõuan enne Kairet «Rohelise Kuke» juurde. Ja edasi? Prossa saadab mu sooja kohta, seni kui jageleme, kihutab Kaire kohale... Inimeste lõuad venivad pärani, kui Lõuka rahvas oma purjus karjase pärast maid jagab...

Oadu lükkas garaažiukse kokku.

Kui Kaire üksi Prossa vankrisse tirib, arvab igaüks, et vaat kui hea süda on Lõuka perenaisel: juhtus poe juurde, nägi mehe purjus sõjakaaslast ja koristab ära. Mõni muidugi heidab soolast lõmpsi sekka...

Kui koju jõuavad, saavad mõlemad. Saulile viskan juba väravas ta rublad näkku, kaugemale ma teda enam ei lase.

Oadu keeras maja ukсед lukku ja pistis võtme räästa alla pennipuu vahele. Ajan lehmad põllult ära, kraavikaldalt aga lõikan parajad paju- vembrad... tugevad ja sitked. Üks mees saab täna ehtsa eesti sauna, nii et särk ei mahu selga...

Ruun tundis traavimisest rõõmu ja Kaire ei hoidnud teda tagasi. Ta pööras näo kõrvale ja teeskles, nagu ei märkaks kandekotiga naist, kes talle viipas, et vankris jalavaeva vähendada. Alles siis, kui hakkas paistma silikaatkividest kauplusehoone, taipas Kaire allalangenud rätiku juustele siduda ja kootud jaki hõlmad kinni nõõpida. Ta ei peatunud kaupluse akende all, kus avara autode parkimisplatsi nurka oli ehitatud ka väike lasipuu, vaid sõitis poemaja taha, tõmmates hobuse peadpidi sirelipõõsasse.

Seda igivana sireli-, toominga- ja kreegipõõsaste puhmastikku hüüti «Roheliseks Kukeks». Õigemini põõsastevahelist varjatud lagendikku, mida igast küljest piiras madal, murenenud, kohati rohtukasvanud vundament — inimeste kunagise eluaseme tähis.

Suur pakk-kast lauaks, väiksemad istmeiks, jorutasid siin kolm meest «Oi aegu, oi neid aegu...». Laual oli vorstijupp, poolik leib, juustulõigud ja tühjade ning täis pudelite rivi.

Prossa istus seljaga tulija poole ja upitas parajasti pudelit. Kaire haaras tal selle otse suult.

«Aitab!»

Prossa püüdis tagakäe löögiga kutsumata tülitajat rabada, ent Kaire astus kõrvale ja Prossa oleks tasakaalu kaotades peaaegu selili prantsatanud.

«Lähme koju.»

Prossa ajas end vaevaliselt püsti. Juuksed säuras, üks pluusivarrukas üles kääritud, teine sorakil üle sõrmede, pilutas ta silmi ja raputas nagu viirastust peletades mõned korrad pead.

«Si... si... sina. Kust sa... kust sa meeste vig... vigvami sadasid?»

«Hobune on põõsa taga, istu peale.»

«Prii küüt ja perenaine pukis!» ilkus vanem meestest.

«Sain siin tup... tuplide meestega kokku...» hakkas Prossa nagu vabandust otsides seletama, ent Kaire tõmbas ta käsivartpidi lauast eemale.

«Ega niiviisi ikka ka ei tohi... et vägivallaga...» ajas noorem ja kogukam meestest end aegamisi püsti. «Priius kallis anne!»

Kaire müksas teda vastu rinda, mehekolakas potsatas tagasi istmele, veeretades küünarnukiga paar pudelit maha.

«Ma palun sind, Saurus, tule.» ütles Kaire vaikselt, nii et mehed ta sõnadest aru ei saanud.

«Oot-oot, ma pistan pudeli taskusse... see on minu rahadega kinni makstud.»

«Jäta, las kaanivad.»

«Kah õige, las kaanivad,» oli Prossa nõus ja viipas üle õla: «Proosit, poisid! Jooge Saul Prossa kulul... Tiriratrap, trumm ja pulgad...»

Ta püüdis veel viimasel hetkel lahti rabelda ja «Rohelisse Kukke» tagasi minna, aga Kaire tõukas ta vankrisse. Mees vajus külitsi heinakotile, pööras end selili ja käsi ning jalgu siputades hõikas:

«Las lennata... las lennata, viis versta veerand...»

Jagelemise peale olid poest lahkujad ja poodi ruttajad peatunud, mõne uudishimuliku oli kära isegi järjekorrast välja meelitanud. Lõuka perenaine taris tundmatu joodiku oma vankrisse — mida säärane komet küll tähendab?

Ruun traavis kaela kenutades ja sabaga sopsides publikust mööda. Kaire sundis looma tagant, kuni nad külavaheteele pöörasid. Pinge, mis teda seni nagu automaati tegutsema ja liikuma oli tõrganud, lõdvenes ja naine vajus kummargile. Püüdis küll pisarajd alla neelata, ent kibestus, pettumus, häbi ja viha ründasid teda nii, et ta ei suutnud end talitseda ja puhkes valjusti nuuksuma.

Tükike maad põimusid mehe laulujoru ja naise nuuksumine teineteisesse, siis muutus jorin katkendlikuks, kuni vaikis hoopis. Prossa uppis end istuli ja edasi-tagasi õõtsudes hädaldas:

«Mis sa niiviisi... Ära nuta... See sööb mul hinge seest...»

Kaire tõmbus eemale. Nii kaugele, kui kitsas vankris ruumi oli.

«No juhtus nii... Kuradi Oadu, toppis mulle selle viielise vägisi pihku! Usu mind, see oli viimane kord... Jäta ainult... Rebid mul südame rinnust.»

Pikkamisi Kaire nutuhoog vaibus. Äkki laskis ta ohjad lahti, nii et need poolenisti vankri alla libisesid, ja haaras mehel õlast.

«Saurus, lähme ära. Põgeneme siit. Kaugele, kus meid keegi ei tunne. Kus oleme kahekesi. Alustame elu otsast peale. Me pole ju veel nõnda vanad, et end elusalt maha matta. Siin läheme hulle, meie mõlemad.»

Prossa viinahägune aju ei taibanud kohe, millest Kaire räägib, ta porises: «Trumm ja pulgad... tiriratrap ja...» Ent nähtavasti oli kusagil pilu, kustkaudu Kaire sõnade mõte temasse tungis, sest mees nõksatas ja ajas end sirgu.

«Sina tuleksid minuga...?»

Ta hääles oli uskumatust, kahtlust, rõõmu ja uhkust.

«Sellest ma ju räägin. Oh jumal, ma lähen vist hulluks... Inimesed kindlasti naeravad ja parastavad mind... võib-olla kunagi kahetsen ka ise, aga ma tulen. Ma ei jõua kauem. Pakin oma asjad, niipalju kui hädasti vaja.»

«Milleks veel Lõukale? Pööra ots ringi ja kihutame. Mina ostan sulle uued riided ja kaelaehetd... mina... Häda meil veel Oaduga maid jagada.»

«Kardad?»

«Mina? Trumm ja pulgad...»

«Ära suurusta. Kuhu me niiviisi läheksime... paljalt... Ma pole kerjus, võtan ainult osakese sellest, mille olen oma kätega välja orjanud.»

«Mul ka palk saamata!» meenus Prossale. «Me ei kingi Lõuka parunile midagi.»

Kaire kiskus ohjad vankri alt välja ja vaikides sõitsid nad edasi.

Lehmad olid end täis ahminud ja jalutasid peremehele vastu. Oadu jõudis just loomad lauta kinni panna, kui kuulis vankrirataste kolinat ja jäi kaevu kõrvale ootama. Kui ta nägi, kuidas Kaire ja Prossa teineteisele toetudes väravast sisse sõitsid, surus ta küüned peopessa, et mitte vihale voli anda. Siimar teadis rohkem kui tema... külarahvas teab alati rohkem kui sa ise... Pole viga, nädala pärast imestab Kaire, et mis silmapete ja libahundi nõidus tast küll üle käis.

«Kust kraavist sa selle lakkekrantsi üles korjasid?» küsis ta tigidalt.

Prossa veeretask end üle vankriveere maha ja viibutas Oadu ees konksus sõrme.

«Sa ära sõima... Kikut. Lõuka karjatsura jõi oma raha... oma väljateenitud viielist. Maksa mu palk välja... Lao kõik mulle peole ja karjata ise oma tõpraid.»

«Sa pead peale maksma, lehmad tallasid kolhoosi viljapõllu mustaks. Sõiduraha siiski annan.»

Tuut-tut-tut-tuut hõikas pasun ja puisteelt veeres värava ette kolhoosi «Latvija».

«Nagu tellimise peale, kerigu nad põrgu!» kirus Oadu. Ja käratas Prossale: «Kao siit! Et sa oma viltust larhvi võõraste ette ei vea.»

«Mina olen... ütle, et perenaine on pidalitõves, jätke mind rahule!» hüüdis Kaire ja jooksis majja.

Kolhoosi esimees Tuttvart hoidis väravat lahti, laskis poolel tosinjal mehel ja naisel sisse marssida.

«Tervitus pererahvale! Võta külalised vastu.» Ja võõrastele: «Saage tuttavaks — selle hubase kodu peremees Oadu Kikut. Ametilt tallimees, naine kasvatab kolhoosi mullikaid. Milleks kaks virka kätapaari suutelised on, võite siin oma silmaga näha.»

Naised kummardusid kiviktaimla kohale, kostis üllatushüüdeid haruldaste liikide puhul. Mehed süütasid sigaretid ja hindasid hoonete arhitektuuri.

Esimees varitses silmapilgu, kui keegi kuulamas polnud, ja sosistas Oadule:

«Nende hulgas on paar ässa, kellest kolhoosil võib kasu olla. Peab sidemeid hoidma. Organiseeri midagi lauale.»

«Kaie on haige. Voodis...»

«Kurat, et just täna. Ehk korraldad ise?»

«Ei ole tahtmist,» pomises Oadu. «Ma ei tea toiduasjadest palju, see rohkem Kaie... Ah, korista nad siit... Korista nad siit täna rutem minema...»

«Hea küll, hea küll. Saan aru. Kas saadan auto arsti järele?»

«Pole tarvis, ma ise.»

«Aga see paljajalgne, noh, sinu sõjakaaslane, oli efektne number. On ta veel siin?»

«Ee... Ei ole.»

«Kahju, kahju. Et just täna kõik viltu veab. Mis parata, imetleme veidi su elamist ja ma organiseerin nad kuhugi mujale. Ah jaa — Siimar kaebas, et su loomad olid kolhoosi viljapõldu rüüstanud.»

«Siimar kisab alati rohkem kui asi väärt.»

«Küll ma vaatan, et ta sulle ülekohut ei tee. Aga tegeliku kahju pead kinni maksma. Kord on kord.»

Oadu kuulis, kuidas lehmad laudas kettidega kolistasid ja ammusid — ootasid lüpsjat, kes neid piinavast pakitsusest vabastaks. Lüpsiaeg oli möödas... Kaie oli nii võõrast nägu, äkki ütleb, et lüpsa ise oma lehmad... Mõte, et Kaie võiks Lõukalt ära minna, oli ootamatu, kuid tundus ometi nii võimalikuna, et Oadu hakkas kiiresti maja poole minema. Trepil peatus. Mida oskaks ta praegu naisele öelda? Olgugi et käis Prossat vabaõhurestoranist ära toomas, ei tõesta see veel... ei anna mulle õigust...

Tuttvart hüüdis teda külaliste juurde. Oadu vastas silphaaval, kiidusõnad aga justkui pörkasid temast tagasi. Kõike oli ta palju kordi rää-

kinud, kõike palju kordi kuulnud ja ta mõtles ainult üht: pange oma leierkast kinni, hakake juba astuma...

Peremees oli nõnda hajevil ja kidakeelne, et Tuttvart kiirustas. Oadu sulges nende järel värava... Kas Kaire kuuleb, kuidas lehmad teda kutsuvad?

Kaire tuli majast ja läks, kittel seljas ja rätik tihedasti ümber juuste seotud, lauda poole. Ta siis ikkagi kuulis... Võib-olla oli kõik vaid meelteägeduse, ärrituse, tusa mööduv puhang? Nagu jõkke langenud palgi taha koguneb ka inimesse igasugust saasta ja kõntsa. Kuhjub ja kuhjub, et siis läbi murda ja pärivett alla voolata. See on nagu seesmine puhastus... Hiljem on lähedam hingata... ja öeldu ning tehtu pärast endalgi piinlik. Meil on selleks tõkkepalgiks Prossa. Kõigepealt lõõn vana tare tühjaks. Et Lõukale tuleks rahu, vaikus, üksmeel tagasi...

11

Prossa kuulis «Latvija» signaali, võitles hulk aega kiusatusega minna ekskursioonijuhiks, ent peatäis ja väsimus võtsid ta üle võimust. Kui ärkas, piilus päike otse näkku, mis tähendas, et õhtu polnud enam kaugel. Ta nägi, et Kaire sõitis jalgrattal ära ja seejärel vuras minema Oadu kaarik, ja teadis, et üks läks mullikaid jootma, teine hobuseid vastu võtma ning ööseks koplisse laskma. Nüüd oleks võimalus märkamatult Lõukalt kaduda... Põgeneda nagu varas, nagu argpüks, nagu kurjategija? Oadu itsitaks parastavalt, Kaire hakkaks mind põlgama. Aga tema on ainus inimene, kes minu kannatusi mõistab ja minusse usub...

Prossa härdus oma mõtteist nii, et silmad tõmbusid niiskeks. Kaire elas nagu kestas, sundis end uskuma, et on rahul ja õnnelik. Mina purustasin selle kesta. Oadu muidugi kaitseb oma varandust, mille osaks on Kaire. Tormab kallale? Eks siis kakleme!

Prossat piinasid nälg ja janu. Maja võtit ta räästa alt tavalisest peidupaigast ei leidnud, küllap Oadu selle endale taskusse pistis. Kaevu juures suures paagis seisis jahutusvees piimanõud ja Prossa jõi otse kannu äärest, läigatades piima üle suunurkade särgile. See tilk Oadut vaesemaks ei tee, mõtles Prossa ja kallutas hea sortsu piima maha. Peaks kõik ta piimavitsikud ja koorekirnud kummuli keerama, basseinist vee välja laskma, kogu Lõuka ilusa vastiku pesa pahupidi pöörama, et oleks lõpp sellel vaikselt äraelamisel, mugaval mõnulemisel!

Prossa marssis sõjakalt edasi-tagasi, meelega otse üle kiviktaimla õitseva nurga...

Kaire hangus herne-rapsisegatist mullikatele redelsõimesse. Musta-valgekirjud loomad tunglesid, trügisid, ronisid eesseisjaile jalgupidi otsa, ja need, kes kohe toidu juurde ei pääsenud, mõõgisid kaeblikult. Mis ma ometi teen? mõtles Kaire. Miks olen siin? Kas ma olen nagu käimakeeratud vurr, kes aina tiirleb ja tiirleb? Kohustuste ringi mööda. Mullikate söötmiskord ei tohi vahele jääda, kaaluiive langeb. Aga mina ise? Aga minu elu? Kui ma end kohe, jalamaid, veel täna siit lahti ei kisu, ei jätku mul selleks iial enam jõudu. Aga mind vajab teine inimene. Mullikaid võib nuumata ükskõik kes, Prossat suudan jalul hoida ainult mina... ainult mina...

Kaire viskas veel mõned hangutäied üle sõimeääre, lükkas jalgratta veerema ja sõitis kuidas jalad võtsid Lõuka poole.

Oadu ei näinud Kairet, ent keegi nagu sosistas talle, et naine kiirustab, et ta juba kihutab tagasi Lõukale. Et Prossaga kahekesi oma salaplaane haududa! Üks hobune oli veel talli tagasi toomata, ent Villem teab juhatamatagi, kuhu Mirka ööseks panna...

Oadu hüppas kaarikusse ja nähvas ruunale piitsaga.

Nad jõudsid ühel ajal Lõuka õuele.

«Jätsid mullikad söötmata!» sähvas Oadu. «Häbiasi — nii vana naine, aga mehevalu teeb lolliks.»

Mehe toorus suurendas Kaires trotsi ja otsusekindlust.

«Sõimuga ei muuda sa midagi.»

«Vaata enne passist järele, mis aastal sa sündinud oled. Poiss hakkab naist võtma, aga tema...»

«Ma ei taha, ma ei jaksa siin kauem elada. Ma lähen ära. Kuuled, lähen ära!»

«Selle lakkekrantsiga?»

«Olgu või lakkekrants, aga ometi inimene. Aga sina oled masin. Külma rahamasin. Sinu pärast põgenes ka Illar kodunt...»

«Hakka siis astuma. Jalamaid!»

«Enne paktn oma riided. Olen need kümne küünega välja teeninud. Homsest peale võid endale uue teenija palgata.»

«Ah kõik juba kenasti kokku lepitud. Mida võtta, mida jätta. Võib-olla käsitate koguni minul jalga lasta? Sa kuradi närü!»

Lõuka Oadu käsi tõusis, et oma naisele virutada. Kaire ei võpatanud, ei teinud ühtki liigutust, et põgeneda või ennast kaitsta, ainult seisis ja vaatas nõnda otsusekindlalt, nõnda rahulikult mehele otse silmi, et selle käsi alla langes. Prossa kuulis maja nurga taga küürutades kõike pealt, pidi juba vahele tormama, pidi Kairele hüüdma, et jätta oma hilibud, ent jäi paigale. Oadu on praegu arust sõge, ta tormab nagu härg mulle rüsinale otsa. Mina muidugi ei tagane ja sellest tõuseks verine taplus. Milleks see? Me pole metsalised, et kabeli ja kartsaga lõpetada. Parem ootame, kuni vihapimedus lahtub, kuni meeltesegadus enam kainet aru ei tumesta...

Prossa hiilis kuuseheki varjus kaugemale, kus oksad olid tihedaks mütsakuks põimunud. Okkad kriipisid käsi ja nägu, pudenesid krae vahele ja tungisid suhu, kui Prossa hekisse puged. See-eest ei osanud keegi teda siinsest varjupaigast otsida, tema aga võis okste vahelt piiludes nii uue kui vana elamu ukse silmas pidada.

«Selle pulgajunkru ma tapan!» kirjastas Oadu.

«Saurus pole milleski süüdi,» jooksis Kaire mehele ette.

«Või veel! Ainult tiivad puuduvad, võiks taevasse lennata. Kuldne sõjasõber!»

Oadu pühkis Kaire ainsa käeliigutusega teelt, nii et naine lillepeenraste kukkus. Heki najalt võttis Oadu käsivarrejämmeduse kasetüüka, mis pandi väravale toeks, kui taheti, et see lahti seisaks.

«Oadu!» Kaire jooksis mehele järele. «Saurus, hoia end, mörtsukas tuleb!»

Oadu käis vana tare läbi, vaatas kappi, sahvrissi ja isegi voodi alla.

«Peitu puged, rästik!» naeris ta trepile tagasi tulles. «Küll ta lage-

dale roomab, palk ju saamata.» Ja Kairele: «Mis sa veel ootad, lippa talle järele. Sul ehk ta urud ja peidukoopad teada.»

Kaire läks sõnagi lausumata majja. Hea meel oli, et riid jäi tulemata. Küll Saurus parajal ajal endast märku annab...

Pikkamisi laskus öö maale, mähkides ka Lõuka talu hooned endasse. Kõik oli vaikne ja rahulik, ainult kui taevaletusse ääripidi ärasulav määratu suur kuu puulatvade kohale kerkis, ajas Sahiib koonu üles ja ulgus pikalt ning läbilõikavalt. Kuu kahanes, muutus selgete piirjoontega ümmarguseks kettaks ja Sahiib pugese oma kuuti.

Vanas haavikutukas huikas hiireretkele lendav kodukakk. Heinamaa kohal pistis kiljuma igirahutud kiivitajad. Küllap rebane nende pesapaikade lähedal ringi luusis.

Oadu keeras ukse lukku ja pistis võtme püksitaskusse. Tema on peremees, tema loata ei hiili siit keegi sisse ega välja. Kaire ei söönud ise, ei pannud ka mehe jaoks midagi lauale. Vahevahel kostis magamistoast riiete kahinat ja uksealuse põrandalaua kriiksumist. Vastik laud, juba aastapäevad kräunatab iga kord, kui peale astuda. Tala ots on lahti, ehitusmehed, lontrused, tagusid lauad enne kinni, kui Oadu jõudis kontrollida. Nüüd kanguta pool põrandat lahti, et viga parandada...

Kuidas ka Oadu püüdis mõtteid tavalistele, igapäevastele muredele juhtida, pöördusid need kangekaelselt Kaire sõnade juurde tagasi. Jooksen ära, lähen Saurusega ära... Prossaga, joodikuga, kaltsakaga, tahtjõuetu lobamokaga. Mulle vahiksid kõikjalt vastu kahjuröömsalt itsitavad lõustad. Lõuka Oadu naine laskis jalga! Oadu kuldas ja kardas küll pesa üle, aga naine hindas teise mehe küljesoojust etemaks. Justkui oleksin ainult endale ehitanud, rühmasin rohkem Kaire pärast. Kui siin Kaire loomi ei talitaks, Kaire lillepeenrailt rohtu ei näpiks ja pliidi ääres ei askeldaks, oleks Lõuka tühi, oleks surnud. Keegi, mitte keegi ei suudaks siin Kaire varjugi asendada... Suisutajaid ja ligitikkujaid on igal mehel, ma pole aga vastulööpimisest kunagi kaugemale läinud. Seda laadi kiusatused olid mulle võõrad ja iialgi ei vilksatanud minus kahtluse varjugi, et Kaire võiks minu mõne teise mehe vastu vahetada...

Mida tund edasi, seda närivamaks muutus valu, valu aga omakorda toitis viha. Pikkamisi pöördus viha võõra sissetungija, keskendus Lõuka kõigutamatu rahu lõhkuja vastu. Oadu istus akna all ja valvas vanasse tarre viivaid radu. Heki vahel vilksatas tume kogu. Võib-olla oleks ta seda silmapetteks pidanud, aga valvas Sahiib haugatas paar korda, ent jäi siis vait. Tuttav... Vilu hakkas vennikesel, lipsas sooja rästikuke! Ootab Kaire? Võib-olla on mõnelgi ööl just sel tunnil Kaire tõusnud ja vana tare poole hiilinud?...

Läbi peksta, maha lüüa kui kõige kärnasem koer. Kuid tappa pikkamisi, nagu varda otsas praadides. Et ta piinleks, nagu piinlen mina praegu. Viskan nõõri kaela, pitsitan, lasen õhku ahmida ja armu paluda ning pitsitan jälle.

Oadu läks kööki, oli juba võtit lukuauku pistmas, kui magamistoa põrandalaud tasakesi kiiksatas. Nii, muigas Oadu tigidalt, Kaire valvab mind, väriseb armukese elu ja hinge pärast. Võin ju sulle pealtvaatamise lõbu pakkuda... Ah ei, kahega oleks tülikas.

Oadu läks raskel sammul tuppa, nii et kogu majas kuulda oli, ja heitis diivanile. Aega mul on, küll Kaire valvamisest väsib ja uinub... Kui uni ka mulle halastaks. Aga mina ei saa enam... ei saa vist kunagi enam rahulikult magada...

Möödus tund? Või kaks? Oadu ei teadnud, aeg oli tema jaoks seisma jäänud. Ettevaatlikult tõusis ta diivanilt. Selle toa põrandalauad naelutati hästi kinni, ta ise oli juures. Lukke ja hingi õlitas ta alles hiljuti...

Eeskojas tõmbas Oadu kummikud jalga. Rohi on kindlasti paksust kastest tilkes märg. Sahiib ümahtas korra nagu märku andes: ma olen valvel. Kuu oli oma öise valvekorra lõpetanud. Tähti oli taevas vähe ja needki vähesed kahvatud, justkui pleekinud. Nõrk tuulevine tõi jõe poolt jahedamat ja niiskemat õhku, nagu ennustades põuaaja lõppu.

Oadu läks lauda juurde. Tuld ta ei süüdanud, pimedas libises käsi üle rangiroomade ja looga sedelgarihmale. Rihm kõlbab küll, noogutas Oadu, justkui näeks teda keegi.

Vana maja uksel polnud lukku, see pandi seestpoolt haaki. Haak oli pikk, külasepa töö, ja tuulistel öödel kolksus uks selle otsas. Ent praegu oli ta nagu kinni naelutatud. Vapral peigmehel jänes püksis, muigas Oadu, on barrikaade ehitatud, ukse tugipuuga kinni ramminud. Tolvan, nagu see vana lobudik suudaks meest takistada. Lõõn jalaga mõne pehkinud seinapalgi sisse... Veel lihtsam — tõstan otsatoa akna koos raamidega eest ära, need ju mädad, riivid vaid moepärast aasadesse lükatud.

Prossa ärkas elektrilüliti klõpsatusest. Valguskumas silmi pilutades ei taibanud ta kohe, kus on, kui aga pilk justkui hüppeks valmistuvale vimmas Kikutile langes, krapsas püsti. Ta nägi Oadu külmi, tigedaid silmi, nägi kokkulapatud sedelgarihma ja kobas toolileeni. Ma pole peni, keda rihmutatakse, õhutas ta endas vaprust, lõõn tal pea lõhki kui kaalika, julgegu vaid!

Vaikus oli pikk ja piinav.

«Teeme... arved... klaariks...» Oadu kurk oli kuiv ja hää l kähises, nii et pidi iga sõna järel neelutama.

Prossa nihutas tooli lähemale.

«Istu, istu!» soovitas Oadu tigidalt. «Teen su vagaseks kui hüääni ja viskan raibe aia taha. Enne aga maksan su kinni... et võlg mind ei määriks. Kahe nädala karjasepalgaks arvestan viiskümmend rubla. See töö käis sul suvitamisega kahasse, nii et nurisemiseks pole põhjust. Kolm korda päevas süüa ja kaasaleib, noh, viimast ma ei võta, arvestame rubla päevas, teeb välja neliteist rubla. Igal hommikul sada grammi viina, kokku poolteist liitrit, rahasse ümberpandult kümme rubla. Öömaja ja korter... jäägu vana tutvuse poolest niisama. Mul jääb maksta kaksikümmend kuus rubla. Panen sõiduraha juurde, siin sulle kolm kümmelist.»

Oadu tõmbas rusikas käe taskust ja paiskas Prossa kõrvale kortsunud vooditekiele kolm punast kägardatud rahapaberit.

«Kui tahad elu ja tervete kontidega Lõukalt pääseda, tee seda kümne minuti jooksul. Vaiksemalt kui hiirepoeg. Kui siinmail veel nägu näitad, kaeva endale aegsasti auk valmis... minu sõna selle peale.»

Prossa pingutusest veretud sõrmed lasksid toolileeni lahti. Ta tuhlas kõik taskud läbi, alles siis meenus padja alt kobada. Tikud murdusid või ei süttinud, põrand ta ümber valendas neist, enne kui sigaret hõõguma löi.

«Sa solvad mind...»

«Jäta siis võtmata. Minu poolt on igatahes kõik kinni makstud...»

Kui kauemaks siia jään, saab minust mõrtsukas, mõtles Oadu ja hakkas ukse poole minema.

«Oota!» hüüdis Prossa ja ta hääl kõlas kiledalt. «Sa mõtled alati ainult iseendale... Saa aru, mul pole ju kuhugi minna. Sa tead, ma pean lahutama, et vabaneda. Sul on raske... aga kas mul on kerge niiviisi salaja minema hiilida. See on ju... alatu.»

«Kairet hukutada pole sinu meelest alatu?»

«Tema teeks must inimese. Kui mul on, kes mind usaldab ja kellele võiksin toetuda...»

«Kui palju?»

«Seletasin sulle kõik. Juba ammu, kohe, kui tulin. Viiekümne rublaga saaksin asjad joonde.»

Oadu võttis rahakoti, luges käkras rahade kõrvale neli siledat, nagu pressi alt tulnud viielist, kõhkles hetke ja lisas veel ühe. Käsi värises nii, et rahakott ei leidnud teed tagasi põuetaskusse. Hetk seisnud, võttis ta äkki hoogu ja kokkukeeratud sedelgarihm vihises läbi õhu. See oli ootamatu ja välkkiire löök, Prossa jõudis end vaevu kühmu tõmmata, nii et rihm ei tabanud nägu, vaid lajatas üle kaela ja üle turja.

«See on avansiks... Ootan veerand tundi. Veerand, ei sekunditki rohkem.»

Hommikutaevast löömas, silmapiiri katva tumeda pilvetriibu tagant sööstsid laiad valgusjoomed üles kesktaevani. Kui Oadu kuusehekist läbi läks, kleepus ämblikuvõrk nii tihedasti silmadele, ninale, suule, et ta pidi mitu korda peoga üle näo tõmbama.

Sahiib ootas peremeest, pistis oma niiske ja jaheda nina talle pihku.

«Tsst!» sosistas mees.

Basseini vesi läikis tumedalt. Illar sõitis ära... konn jäi tellimata... Kui linna lähen, otsin ise mõne meistri üles.

Oadu nägu hakkas taevast maale laskuvas koiduõhetuses punakalt kumama. Nagu vask. Ta võpatas, kui vana talutare üks tigidalt kolksatas. Kuigi oli just seda kolksatust oodanud. Aken jäi lahti... Uusi raame pole sinna mõtet raisata, löön augu laudadega kinni...

Tuppa Oadu ei läinud. Ta jäi trepile istuma, küünarnukid põlvedel, pea käte vahele surutud. Nagu valvaks kivikuju Lõuka maja sissekäiku.

Talistepühad

Katkendeid poemist

* *
*

Miski peab olema püha
argipäevade hallis,
miski on hingele kallis
ähmaste püüdluste vaevas.
Tuule ummuksis müha,
rasketes mõtetes taevas
langeb kui peakott mu üle.
Aasade alasti süle
igatseb, igatseb lund,
ootab teenitud und
üdini kohrunud muld.
Kaskedelt kukkunud kuld
igatseb määnduda mullaks.
Juurtesse surutud mahl
igatseb urbade kullaks,
igatseb hõljuvaks tolmuks.
Tulev igatseb olnuks.
Pistandtaras kuid pahl
tagasi igatseb puuks —
tunda veel nõrgumas mahla,
pungades hõise ja nuuks!
Mõistan raagunud kaskes,
tarasse põimitud pahla —
saada millekski muuks
ülepääsmatult raske.
Trotsida määratud saatust,
suletud väravaid praotada,
kirglikult eitada jaatust,
kirglikult jaatada eitust,
lahti ütelda leitust,
uuesti leida ja kaotada...

* *
*

Virgun, tuba justkui lõõsas,
vastset valgust täis on õu.
Lumi! Lumi! Nagu põõsas
lahvab lõkendama põu.

Käidinasse poetan palge,
vastu klaasi vaotan lauba,
maailm pühalikult valge,
oleks nagu jõululauba.
Ihuüleni ma rõõmus.
Aga kas ehk päev ei pilka,
kas siis karges õnnesõõmus
pole ühtki mürgitilka?

* *
*

Igal lapsel oma kodu.
Külalapse pesapaik
lumest paistev kesalaik.
Kuigi siit ehk ära ihkab,
ikka käima tulla tihkab.
Mis ka juhtuks, mis ka luhtuks,
põllutäie lume puhtus
eal ei mustu-kustu meelist,
läbi ilma saadab teelist.
Keelel pajukoore maik.
Päikse all üks püha paik.
Hele lapsepõlvelaik.

Linnalaps kus paneb pea,
seal tal ongi koduhea.
Täna on ja homme oli,
ühest teise muudkui koli.
Uulitsad kõik ühte nägu,
rentslid täis kõik soparägu,
pole loodusega liitu,
karjahoidu, heinaniitu,
hoovid tuubil puuderiitu,
ulapäisust, ajaviitu.
Mis jääb veres virvendama,
kurgupäral kirvendama?
Mõni mürgimarjapuu,
mõni suveharjakuu,
trepikojad käänulised,
sõbrad vinkaväänulised.
Tõrvalilli taamal luhas.
Ema pilk, nii hell ja puhas,
eal ei kustu ajatuhas.
Hele lapsepõlvelaik.
Imeline lõhn ja maik.

* *
*

Klaasselge õhtu.
Koerte haugatused.
Kaugused lähedal.

Puhta lume hõng.
Küdeva sauna lõhnad.
Piima ja leiba.

Jõulurahu.
Lehm iniseb unes.
Üks ajastu mälestus.

Oksal härmatis.
Filigraan hinghõdruke.
Ära puuduta.

Muinasjutt hämaras toas.
Lüliti klõps
kui timukakirves.

Ei taevast ega maad.
Pealtnäha arutu möll.
Murdeiga.

Voki võrin.
Motorrolleri põrin.
Ketikoera lõrin.

Kuu haljas puss.
Lume kõva koorik.
Kitsejälgedes veri.

Ei külm ei võtnud.
Ei nälg ei võtnud.
Ent kaheraudne võttis.

Ei ainsatki hingelist.
Varese kraaksatus.
Vares ka lind.

Üks maamehenägu.
Juus lumivalge.
Muldkrobedad põsed.

Küünlad kustumas.
Varjud varitsevad.
Vaikime, armas.

* *
*

Vanad raamatud lõhnavad merevee järele.
Kas seal lehtede vahel veel piisku ei värele?
Vana raamat on säilinud aaretekastis,
kui iidne kultuur täies hiilgavas lastis
kadus veepõhja ilmatu raginaga.
Vraki ümber nüüd tuukrid on ametis saginaga,
mõnd hinnalist vara seal tuuakse päevavalgele
ja pannakse ohkiva inimsoo jalgele.
Kes harjunud klaaspärli kuusteistkandiga,
mis tarka need mõistaksid teha briljandiga,
kuid siiski nad vahivad kummalist sära,
hiljem unenägudes arust on ära.
Küll oleme kiitnud progressi mis suutnud,
kromanjoonlastest peale aeg vähe meid muutnud,
sest leivast ja sõdadest vaevalt et mõikab —
pilg süüvivald tundmata vetesse põikab.

Tõrvikukandja

ees tundis kohutavat külma. Ta kraapis endale tekkī peale, aga see ei andnud sooja, see oli vaid õhuke lina. Küljealune oli jäine ja kõva. Mees tõmbus kõssi, püüdis end kätega katta, ent neid ei jätkunud. Kompas siis enese ümber — küljealuseks oli kõva laud. Laual oli serv. Mees tõusis istukile, tõmbas lina ümber õlgade ja libistas jalad ettevaatlikult üle lauaserwa, jalad ulatusid maha, põrandaks oli põrgukülm tsement. Mees tõmbas paljad jalad lauale tagasi — tsementpõranda kõrval oli see peaaegu soe.

Oli kohutavalt külm, kauem ei võinud ta lauaserwale kükitama jääda. Ta ei küsinud eneselt, kus ta on. See oli selge — ta oli praegu selles kohas ja ei kusagil mujal. Aga mis koht see võiks siiski olla — külm laud, lina, tsementpõrand? Missugune oli ta elu olnud enne käesolevat hetke, kas asjade ajalises järgnevuses võis leida põhjuslikku seost? Kunagi ei tea, mis saab pärast järgmist sammu. Ja ühtelugu tuleb ette, et imestad oleviku üle: näe siis, kus ja missugune ma praegu olen.

Kauem kükitada ei võinud, arutleda ammugi mitte. Inimkonna päästab üksnes tegu. Mees libistas jalad tsementpõrandale, hoidis ühe käega lina ümber õlgade, teisega kobas pimedas ruumis enese ümber. Liikus jalgu kõrgele tõstes ettevaatlikult edasi. Sein, külm tsementsein, ülevalt läheb kitsamaks, ilmselt võlv. Mees kobas kõrvale, jah, võlv, võlviroie ulatub põrandani. Uus võlvialune. Mees tõmbus tagasi, kobas käega teed oma laua juurde, istus, tõmbas külmetavad jalad enese alla konksu.

Oma laud. Kunas see omaks sai, mis on temal sellega üldse pistmist? Ta lamas, jah, küll selle peal, aga on ta sihukest kunagi enesele tahtnud? Oma laud, soojem kui tsementpõrand, peaaegu kodumaa. Aga maailma peab tunnetama, peab minema rändama, kõik suured avastused on tehtud pilkases pimeduses.

Mees libistas end teisele poole lauda maha. Jälle tsementpõrand. Võtad siitpoolt paati või sealtpoolt paati. Jalad kippusid iseenesest õhku ja teineteist vahetama, ei olnud need kaks sõpra, vaid teineteise-

väljatõrjujad. Käsi kobas pimedusse. Ees oli laud. Teine laud, võõras kodumaa, võib-olla polnud sellel saarel ainsatki asukat. Mees kobas käega, heitis kõhuli külmale lauale, seal polnud kedagi. Mees tõmbus tagasi oma kodumaale, võõrale lauale ei riskinud ta istuda. Soojendas jalgu. Kaks ilmakaart oli läbi uuritud, kõveras metagalaktikas võib mööda sirgjoont lõpmatasse liikudes algpunkti jõuda, mitte aga selles tsementruumis. Avastajakihk ja igavene lootus torkisid tagant, mees libises nüüd üle lauaotsa ning läks avastama kolmandat ilmakaart.

Jälle laud. Jälle võõras, külm ja tühi. Kui ruumis on vähemalt kolm lauda, siis miks on tema oma just see, mis on, ja mitte mõni teine? Usu siis paratamatusesse.

Kaotada pole midagi, otsustas mees ja liikus nüüd kobades kõrvale. Neljas ilmakaar jäi varuks, lootuste jaoks. Arvestus oli geomeetriline: kui kahel pool tema lauda on kaks samasugust, siis peaks see — niipalju kui ta seda lihtsameelset inimsugu tundis — olema ka kahe tühja laua ristumiskohas, see tähendab, tema lauaga nurgeti.

Mees tungis vapralt edasi, ta oli valmis tõe nimel kaotama sidet oma kodulauaga. Lihtne hüpotees osutus geniaalseks tõeks: laud oli tõe-poolest olemas. Mees kobas selle serva, plaati — stopp. Seal oli miski, keegi. Mees tõmbas käe tagasi ja libistas selle siis kergelt üle laual lebava kogu. Oli lina ja lina all inimene. Jumal tänatud, mõtles mees heldinult, ta on ju alati armastanud inimest.

Võõras inimene võõral saarel lebas liikumatult lina all. See ei heidutanud meest, kes oli avastamisrõõmu täis. Äsja oli ka tema lebanud liikumatult lina all, aga nüüd on ta tegudele ja tunnetusele ärganud ja tema äratub ka inimkonna. Mõte oli suur, aga rõõmus.

Ja mees tungis edasi kosmose pimedusse. Järgmine laud oli tühi, sellest järgmisel oli jälle inimene. Ka see lamas liikumatult, linaga kaetult. Mees tuli tagasi tühja laua juurde, kobas siis kõrvale, ka kõrvallaua lamas inimene. Imeline geomeetria! Mees lõi seaduspärasuse: asustatud laud piirneb igast küljest asustamata laudadega ja vastupidi. Ja jälle oli õnnis tegelikkus pimedas võlvitud ruumis mehele suurt rõõmu pakkunud. Ja hinge täitis veel üks teadmine: niiviisi siis neid avastusi tehaksegi, selles siis seisnebki teaduse looming, ja tema oli sellest jumalate toidusest osa saanud.

Aga jalgadel oli külm ja mees kõssitas tühjale lauale. Ta ei kippunud enam tingimata tagasi kodulauale, kuigi see oli lähedasem ja armsam teistest, need nähtamatud niidid ulatusid siia, mehe teadvusse.

Nüüd oli tarvis mõelda, tõsiselt mõelda. Miks lamasid need inimesed liikumatult? Kui neid peale tema oli vähemalt kolm, siis pidi neid ka rohkem olema, lõpmatu hulk, nagu ütleb matemaatikute mugav loogika. Mõistusega olendil polnud enam vaja kobada mööda pimedat ruumi. Tal oli seaduspärasus, see vastas kõikidele küsimustele. Kobagu

nüüd teised, otsigu erandeid, mis ei kinnita reeglit, kummutagu teda.

Aga külm tungis ikka enam ihusse, tuli pingutada, et mitte loiduda, et mitte uuesti suikuda, enne kui ta paneb oma tungla inimkonna jaoks põlema.

Miks lamasid need inimesed liikumatult? Pikkamööda kadus rõõm, kadus teadusega hooplemine, ikka enam ja enam haaras meest äng, hirm, õudus. Miks lamasid nad liikumatult? Tahtsid nad sellega rõhutada, et nemad on normaalseisundis, tema aga mitte? Tema, kes on üksi nende liikumatute seas, ja tal ei ole tungalt teiste ega enese päästmiseks. Ja ometi on ta kutsunud neid äratama.

Mees kargas maha, raputas kõrvallaua kogu. Raputas ja karjus, mis kõlas kui õudne sosin:

«Inimene, ma ütlen sulle, tõuse!»

Inimene ei teinud väljagi, lamas liikumatult. Meest kohutas kõige enam omaenese hääl. «Reipamalt, reipamalt!» sundis ta end.

Ta liikus kobades nurgeti asetseva laua juurde ning raputas ka selle asukat.

«Tõuse, ütlen ma sulle!»

Ikka kiiremini ja kindlamini rabeles mees mööda ruumi piki enese leitud seaduspärasuse geometriat ning raputas liikumatult lamavaid kehi. Aeg-ajalt pörkas ta vastu seina ja vastu poste, aga seda ei saanud täheleegi panna. Ja ikka enam haaras meest jubedus, nii et ta enam oma külmetavaid jalgu ei tundnud. Ta viskles korrapäratult mööda ruumi, löövist löövi, laua juurest laua juurde, raputas ja karjus. Kindlasti tuuseldas ta ühtesid ja samu lamajaid mitu korda ja mõne jättis vahele, teda juhtis nüüd meeleheide, mitte seaduspärasus.

Ja ahastuse mõjul töötas ta, lubas, manas, palus, palvetas. Ta pole individualist, ta kuulub inimkonda, ta vajab teda, ei suuda ilma temata olla, see polekski võimalik — tema üksi keset pimedat lõpmatut võlvialust. Mees oli kaotanud usu nende lamajate sisse, aga ta teadis, et kui ka üksnes nemad moodustaksid inimkonna, peab see olematu üldidee teda aitama, see helge, see kõikesuutev, see kõikehõlmav kõikainsus. Ja ta karjus kogu oma külmumata jõuga:

«Inimesed! Kus te olete?»

Kaja mõnitas teda mitmekordselt:

«Leete-ete-te-e...»

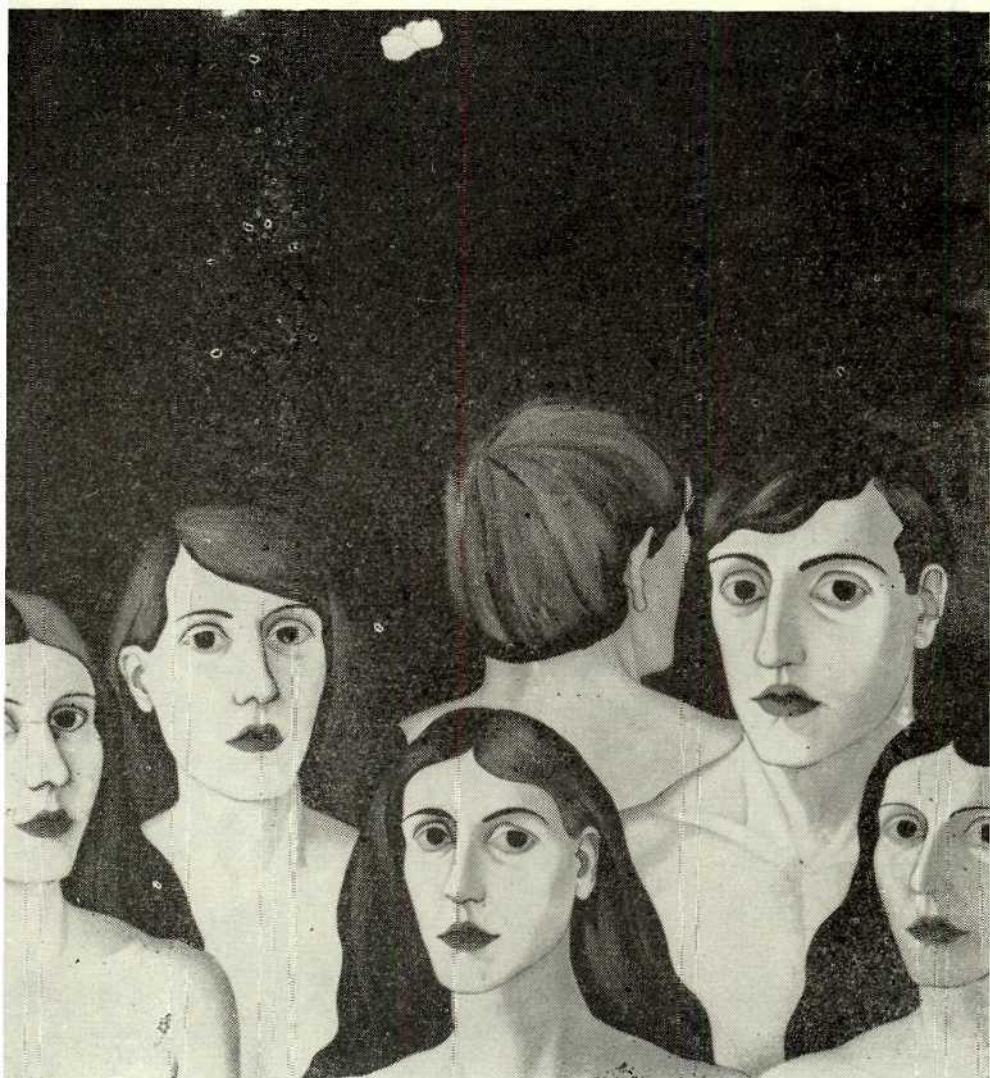
Mees kuulatas ja röökis veel hirmsama häälega:

«Inimkond! Kuula mind! Ma olen su poeg, ma olen kadunud, aita mind!»

Aga külm ja hirm olid haaranud mehe oma raudsesse haardesse ning tal jätkus jõudu üksnes nutuselt lisada:

«Inimkond, ma armastan sind!»

Äkki lõi võlvialune valgeks. Mees kissitas silmi. See nõrk vaigus,

lalle Leis

Plaaž (Õli) 1970

mis tuli ukse lähedalt katmata elektripirnist, oli pärast pimedust mehe jaoks liiga valge. Kui silmad harjusid, nägi ta ukseavas nässakat kasukaga vanameest.

Vanamees nägi teda keset ruumi ja kurjustas:

«Mis sa karjud siin, kas sa saad oma laua peale!»

Ka see vanamees ütles, et too kodusaar on tema laud. Jalad külmetasid ja seepärast oleks olnud kõige mõistlikum tõesti lauale istuda, et arutada selle iseliikuva vanamehega arusaamatuid maailmaasju. Sel kombel aga oleks ta täitnud käsku ja see talle ei meeldinud, sest ta ei teadnud, kes on vanamehenäss ja kas tal üldse on õigust teda käsutada. Ta küsis:

«Kes sa oled, et sa mind käsutad?»

«Mina olen siin valvur ja teie kõik peate mu sõna kuulama,» vastas vanamees õpetlikult.

«Ja kes meie oleme?» küsis kaval mees jalalt jalale tammudes.

Vanameest ei pannud see küsimus põrmugi imestama. Ta ütles asjalikult ja nagu pisut väsinult:

«Teie olete surnud ja peate seepärast vaikselt lamama.»

Surnud? Aga see mõte ei jõudnud veel teadvusesse, enne tuli uus ärplev küsimus:

«Ja kui me seda ei tee?»

«Küll siis abinõusid leitakse,» ähvardas vanamees.

Surnud? Kuidas surnud? Ikka veel ei tahtnud see mõte pähe mahutada, ehk vahest ainult servapidi, teiste, mitte enese jaoks.

«Kas teed siis ristimärgi?» õrritas ta vanameest. Jalad külmeta-sid kohutavalt ja kõige õigem oleks olnud kõssitada lauanurgal, aga tahtmine vanamehega jonnida oli tugevam.

«Tänapäeval on uued vahendid,» jäi vanamees salapäraseks ja endiselt rahulikuks.

Surnud? Tõesti, nad ju lamavad liikumatult. Nad ei ärganud raputamise ega südamest tuleva õiglase karjumise peale. Võib-olla on nad tõesti? . . .

Aga tema ise? Ta pole ju ometi surnud? Ta otsis ju tungalt. Ei, vanamees valetab! Ta võib olla kõige ausam ja targem vanamees, aga siin ta küll valetab.

«Mina ei ole surnud!» karjatas mees.

Vanamees äigas käega, ei võtnud vaevaks vastatagi.

«Kuidas ma siis surnud olen, kui ma liigun ja räägin?» hakkas mees end õigustama. Ta vaatas laudadel linade all lamavaid kogusid, vaatas siis ennast samasuguse valge lina sees ja tundis, et ta vist on tõesti milleski süüdi, et ta peab ennast õigustama ja seda on raske teha.

Vanamees lõi uuesti käega.

«Seda olete te kõik püüdnud rääkida.»

Kes kõik? Mees vaatas ringi. See oli surnukuur peenikeste sam-

mastega, lai võlvitud keldrikorras, iga võlvi all suur laud, malekorras, üle ühe, linadega kaetud kogud. Kui vanamehe juttu uskuda, on siin mõni nähtavasti ennegi püüdnud tõestada, et ta pole surnud, ja teda pole kuulda võetud. Millest muidu tuleb see valvuri ükskõiksus ja häirimatus?

Ja mehele puges südamesse uus hirm: äkki ei suuda ka tema tõestada, et ta pole surnud! Ta karjus:

«Mind on eksikombel siia toodud!»

«Tohoo pele, või eksikombel!» osatas vanamees, võttis uksenurgas seisva kantseilaua sahtlist mingid paberid, pani prillid nina peale ja tõstis dokumendi elektripirni valgusse.

«Laud number neliteist. Kodaniku nimi kindlaks tegemata. Näed, nimegi pole sul olemas.»

«Kuidas ei ole, mu nimi on...»

Vanamees vehkis kätega.

«Kasi oma nimega! Minul seda tarvis! Kobi lauale number neliteist, küll targad mehed su nime kindlaks teevad!»

«Kuhugi ma ei lähe, ma pole surnud,» ütles mees ja liikus vanamehe poole. Dokument oli kindel asi, selle jõusse uskus valvur ja uskus ka mees. Ta tahtis seda näha.

Vanamees taganes. Mees napsas ta peost paberi. Sellel seisis: leitud surnuna vaksali lähedalt kõnniteelt. Surmaseisundit kinnitas arsti allkiri.

«Hommikul lähed lahkamisele, voh!» seletas vanamees.

Vaksali lähedalt? See oli midagi reaalselt, hirmus elulist ja käega katsutavat, nähtus ajas ja ruumis.

«Millal mind vaksali lähedalt leiti?» küsis mees.

«Eile hilja õhtul, eks seal ole ju kuupäev kirjas,» vastas vanamees tõrksalt.

Tähendab, praegu on öö ja teda leiti õhtul. Ta on siin surnukuuris olnud lühikest aega, sugugi mitte igaviku, ja praegu oli olevik, käesolev hetk.

Kui see asjaolu mehele selgeks sai, veeretask ta oma konkreetset, igapäevast loogikat edasi. Vaksali lähedal, vaksali restoran, valutav pea, targad jutud, iiveldus, inimkond, segane olek, surnukamber, laud number neliteist, valvur.

«Ma olin purjus, aga mind peeti surnuks!» hüüatas ta äkki — üht-aegu rõõmus tõenäolisena tunduva väite üle ja solvunud sigaduse pärast.

See avastus aga vanameest ei kõigutanud. Ta osutas oma kondise sõrmega dokumendile ja lausus rahulikult:

«Või purjus, sind veeti, pesti, pandi riidesse, sa ei kõssanudki, ja nüüd simuleerid purjusolijat! Siia on kõrge haridusega arst alla kirju-

tanud, ta teab paremini, kas sa olid purjus või surnud. Marss lauale!»

Vanamehe järjekindlus heidutas meest. Ta vehkis dokumendiga ning ütles hädisemalt kui vaja:

«Ma tõestan seda neile!»

Vanamees võttis äkki ootamatu poosi.

«Tead, mis ma sulle ütlen,» lausus ta. «Mina olen siin juba kaheksateistkümmend aastat valvuriks ja olen kavalamaidki surnuid näinud kui sina, aga ükski neist pole teaduse eest pääsenud.»

Mees heitus ikka enam. Kas vanamees pole tõesti üksnes kummitusi näinud? Kas on see tõesti võimalik, et elusaid...? Muidugi on ta süüdi, et purjutab, et joob ennast laibaks. Aga kas maksab siis selle eest kohe lahkamisele viia? Ja äkki tuli meelde kogu reaalne maailm, eilne päev, töö, kodused, linn, lumesadu, möödaruttavad inimesed, transistorraadiote muusika, pilved. Ja sellest meeldetulekust muutus kõik ümberringi hirmuäratavaks, kaugeks, võikaks nägemuseks. Ja siis veel see hirm, et teda võidakse väevõimuga kinni hoida. Tema enda või jumala maailma pattude pärast.

«Lase mul minna!» karjus ta.

«Ei saa,» laiutas vanamees käsi. «Mul hommikuks ühik puudu. Dokument on, surnut pole. Küsitakse, kuhu ma su pannud olen, mine seleta siis, keegi ei usu, hakatakse kahtlustama, seda enam, et sinu surma asjaolud on üsna segased, küllap aetaksegi juba mõrvarite jälgi.»

«Ma külmun siin ju ära!» ütles mees lõdisedes.

Esimest korda vaatas vanamees nüüd meest tähelepanelikumalt ja tema olek ei kinnitanud enam kõigutamatut veendumust, et tegemist on koolnuga. Võib-olla oli see kõikumalöömine vanamehe enese pika arutluse tulemus.

«Ma võin sulle ühe riideräbala ja tõrviku anda,» ütles ta ülimalt kõheldes, tundes isegi, et ta teeb midagi enneolematut, astub üle kohutavalt kindlaskujunenud seadustest.

Vanamees liikus uksest välja. Mees vaatas surnukambris ringi. Nüüd, reaalsuses olles kujutles ta ennast kobamas pimeduses laudu, raputamas surnuid, märatsemas võlvide all, ja teda valdas pöörane hirm, ta ei suutnud enam minutikski sellesse ruumi jääda. Need vaesed rahu-likud surnud, kägardatud linad, tema, üks, äraeksinu, jälk joodik. Ei! Ära siif, ruttu!

Ta tormas vanamehele järele, haaras valvuri asemelt näruse vaiba, viskas selle ümber õlgade, kiskus vanamehel tõrviku käest ja volksas pikkade hüpetega trepist üles haigla õuele. Läbi väravate linna. Paljajalu läbi lume, hõbehärmaste puude alt läbi, mööda tänavaid, üle väljakute. Lina ja vaip lehvimas tuules, inimkonna tõrvik kõrgele tõstetud käes. Mees läbi talvise linna.

Valvur üritas teda kinni pidada, talle järele joosta. Öine linn oli

vaikne. Valvur võis näha vaid kaugenevat meest ja palja jala jälgi lumel.

«Ajavad jälgi... palju aastaid... ole siis veel surnute vastu lahke...» pomises vanamees ja vaatas kaugenevat tõrvikut ükskõikse kurbusega.

Valvas Karla

Pärast seda kui aknaruut oli katki läinud ja Karla parema puudumisel keisri pildi tühja augu kattedeks pani, otsustas ta valvsust kahekordistada. Keisri pildi kasutamine esemena tuli kahjuks tema otsele eesmärgile kinnitada Karla vaimu ja meelsust püha näo imetlemise läbi. Kui Tema Iseduse pale oli tuult ja vihma hoidma, seega Karlale mugavust looma seatud, siis võis see küll esimesel pilgul sümboliseerida suurt tuulevarju, mille keiser oli kogu rahvale kupli ja kardina näol üles pannud, aga asja valvsalt võttes oli see Iseduse õnnistava oleku vähene ning liiga otsene mõistmine.

Karla vaatas keisri kuldseid epolette ja tundis eneses valvsusetulva. Ta oleks võinud pildi asemel padja panna, aga see oleks märjaks saanud ning Karlal oleks kaduma läinud see tihe tung, mis teda nii isamaalikult mõtlema aitas. Ta vidutas silma ja vaatas teraselt ringi. Tõmbas kapisahkli lahti, ladus ajalehelõigetega kaustad põrandale, kontrollis, kas välisuks on riivis, tõstis sahtli kahekordse põhja üles ja võttis välja vihiku... Tõmbas hane seljast sule, teritas seda ja uuris kaua vastu valget, kas see on hea. Kastis sule tušipotti ja kirjutas:

- Ettekanne nr. 314.

12. aprillil riputas ta Tema Kõrgeaususe Keisri, Kogu Maa Iseduse ja Suurtiitli isikliku näopildi katkise akna ette, nimetatud aktiga teotades lugupidamist ja nõutavat austust püha eseme vastu. Sõnade lausumist või mõnitavat naeru selle puhul ei täheldatud. Töö toimus vaikimise saatel ja mõtted on aimatavad. Evimata võimalust seda vandega kinnitada, on reprodutseeritud suutlikkuse piires järgmist: kükita siin ja pea tuult, mis sa muidu nurgas seisad. Nimetatud mõte vajab tuvastamist, on aga üldisele laadile iseloomulik.

Karla pani punkti ja tegi loetava allkirja.

Ta luges teksti mitu korda läbi ja voolis mõne tähe selgemaks. Sellega oli siis korras, kahtlustäratav asi kirjas ja pilt võis vähema hinge-vaevaga oma uut ülesannet täita.

Karla pani vihiku kokku, vaatas seda hellitavalt ja mõtles rõõmuga oma vaimuerksale isikule, kes raudse haardega rakendas leidusid, mis vaigistasid kirgi ja rahustasid südant.

Karla valvsus oli tõsine, tema ettekanne polnud mõeldud mitte üksnes peru ideetuse mahajahutamiseks, vaid asja sügavaks analüüsimeks. Eriti ohtlikud olid vabad mõtted, ja kui neid valjusti välja öeldi, nühitati küll nuditud sõnaga mõned nukid maha, aga vali häälega tegi iga lause seda pealetükkivamaks. Paljast tegu nagu pühapildi aknaauku pistmine võis iseenesest mitmeti kvalifitseerida, teol on alati mingi asjalik kaalutlus taga, ta ei mõjuta teisi inimesi nii õelalt ja laialt nagu lärm. Keisri pildi lihtrahvalik, toimekas kasutamine oli laitust väärt, kui aga sinna juurde mõeldakse veel midagi lõõpivat, on lugu kahekordselt halb. Panna kogu rahva keiser ühe maja aknaauku ja öelda: «Kükita siin,» on põhjendamatu üleolev, isegi kui arvestada, et pilt on seeriaviisiline. Kükitamine on juba iseenesest väga ebamugav poos ega kõlba keisrile pikaajaliseks asendiks. Selles kontekstis on kükitamisel ilmselt halvustav tähendus. Keele seisukohalt rahuldaks ehk «ole siin», kui kõik ülejäänud maha arvata, et tegemist on Rahva Isaga.

Põhimõtteliselt väär on ka nõue, et keiser peaks Karla tuba tuule eest hoidma. See ei ole tema funktsioon. Kirjas on öeldud, et keiser peab kogu rahvast vaenutuule eest kaitsma, kuigi asi võib ka vastupidi olla. Nii või teisiti on selline kasutusviis keisri võimete ja jumaliku oleku madaldamine. Kui sa ühel mõttejupil sabast kinni saad ja teda igapidi väänutama hakkad, siis ei või iial teada, mis loom sellest ükskord tuleb, iseäranis, kui sa midagi ette ei kavatse ja sa ei tea, mida tahad.

Tühi lõõp ja enesekehitus on kõigiti kahjulikud, kui riiklikult arvata. Asja need ei muuda, õrnades ja kohevates võitnud meestes tekitavad aga ilmaaegu paha verd. Ja madal pööbel, kes hiilib mööda nurgataguseid ja sosistab, itsitab siis pihku, aga kui sind lõõpimise eest nuheldakse, parastab takka ja mõtleb, et ju see siis ikka õige asi ei olnud, mis nüüd mina. Seepärast tuleb ulamõtted laitvalt sisse kanda ja vihik kahekordse sahtlipõhja vahele peita. Ei kõlba ju keisrile, kellel kuuldavasti kõik käed kõrget tööd täis, käratada: «Mis sa muidu nurgas seisad!» Hiilgav pale on paljundatud armastuse laotamiseks, ideeliseks tööks, et iga mees, kes terasesse silma vaatab, mõistaks, et ta pole hetkegi üksi, et teda valvab lõõpi põlgav ja jonni nuhtlev jumal. Seepärast ei seisa üks keisri portree iialgi ilmaaegu ja sellekohane ütlamine on puhtalt väikese inimese kius, mis ettekandmist väärrib

Aga kuldsete õlakutega, sinise ristpaelaga ja põetud habemega ilus keiser vaatas aknaaugustki Karlale nõudlikult otsa ja tegi oma armulaotamise tööd ustavas hinges. Karla kallutas pea viltu ja vastas väärrika pilguga oma kõrgele juhile.

Töö tehtud, mõte mõlgutatud, õigele arusaamisele jõutud, jäi Karlal valvast tunnet terve rinnatäis üle. Ta pani kaustiku sahtlipõhja alla ja ladus väljalõiked peale. Pani palitu selga, tõstis krae üles ja läks õue. Lukustas ukсед, sulges aknaluugid. Käis tiiru ümber lagunenud maja, nuuskis kuuri all ja laudas, kas ei hakka midagi silma, millele valvsuse ülejäägiga kallale karata. Mullikas ja lambad ei teadnud keisrist ega kõrgest ideest midagi. Ainult inimene on nii arenenud, et teda saab valvsa silmaga hirmutada ja lugupidamatu mõtte eest karistada. Looma võid samuti valvata ja tema patust mõtetki ära aimata — ka temas võib vaenulikkus peremehe vastu ilmsiks tulla —, lõpuks võib teda roosaga kohutada või tümitada, aga tuli jääb ikka tuha alla pakitsema. Kasvatame ju kõiki hirmuga ja armuga.

Karla pani laudaukse lukku — loomi kaedes võisid madalad mõtted peale tulla. Pole tõpral suurt ideed, mille nimel terved karjad madistama panna. Lõpp loole, Karla sammus üle heinamaa. Seal oli üks mahajäetud maja. Äkki on sinna keegi sisse kolinud, mis Karla tegeva silma eest varjule ei või jääda. Õieti oleks Karla seda vägagi soovinud, isamaalik tung tingib seltskonda.

Majas kedagi ei olnud, aknaaugud olid endiselt laudadega kinni lõõdud. Aga üks ustest oli lahti kangutatud. Karla erutus. Ta läks majja, nuusutas. Ikka seesama seisnud lõhn. Asjad olid omal kohal, iseäralikke jälgi ei pannud Karla kusagil tähele.

Tüdinud eluvõitlusest ja uhkest üksindusest, oli pere linna karja sekka kerge elu peale kolinud. Aga nemad ei saanud käijateks olla, sest nad poleks ust kangutama hakanud ega seda pärast lahti jätnud. Võimalusi oli mitmesuguseid, kuni metsas varjuvate vaenlasteni. Pered kolivad ära, Karla piirkond üha laieneb. Kui ka tema valvsuse kaotaks, võib kõike juhtuda. Sellel majal tuli silm peal hoida.

Karla kõndis ümber õue. Kuuri taga metsa ääres oli lõkketule ase. Karla kraapis pulgaga tuhka, alumised söed võisid veel hingama hakata, tähendab, töö oli värske. Töötas tulla ärev päev. Karla vaatas ringi, uuris jälgi ümber lõkkeaseme. Siin oli alles hiljaaegu inimesi olnud. Mida nad endast kujutasid, milline võis olla nende meel? Lõke oli süüdatud ajalehepaberiga, ühe valge nurga oli tuul uurija jaoks tulest päästnud. Ajaleht ütles juba midagi, nii liru paberit mujal vaevalt kasutati. Küllap jahimehed olid siia kaugesse kanti eksinud, pidi Karla pettunult konstaterima. Usklikud, jalgpallihaiged ja jahimehed on ohutu tõug. Karla kõndis metsa, pillk terane. Ei ühtegi märki, mets oma tuimas olemises, sammal ja puutüved.

Mõni ütleb inimese selleks ilma sündivat, et seda ilma tunnetada. Imelik paradoks, nagu ilmal su tunnetamist nii väga tarvis oleks või jumalal salvide laulmist. Kui inimene on kord ära sündinud, siis pakub see tundmaõppimine lihtsalt õnne, vajadust on vähevõitu, kitsas

ring, puha uudishimu ja nuuskimine, lapsemeelne ja ettevaatamatu paisutamine. Teadlikkus on enam kui teadvus. Eks ole see kari, mille sees inimene oma asise elu ära tuiutab, talle ikka ka kõige tähtsam. Ja seadused, seltsikorralduse ning valitsemise on ta oma heaks äraolemiseks sisse seadnud, sellest nende tarvilik pühadus. Ja sellepärast peab ka igamees valvel olema, et seisev liikuma ei hakkaks ja olemasolevale tühjast puistutujust häda ei sünniks.

Sest hädad tulevad ikka õhust, ikka muutumisest. Küll Karla tahaks, et kõik ükskord paigale tarduks, kuidas need suurvaimud ütlesidki ülima õnne kohta: sa peatu, hetk! Siis oleks kombes, ei mingit pingutatud valvelolekut enam. Miski ei kärise ja sa võid silma looja lasta. Aga praegu on Karlal suur piirkond käes, mets, maa ja järvevesi.

Ta jõuabki oma kontrollretkel järve äärde. Kui metsas polnud midagi iseäralikku näha, siis seda vähem järvel, vesi neelab kõik jäljed, soojad ja neetud. Külmal aprillikuu vesi.

Inimesed visklevad heitunult looduse vallas, või veel peremehed, või veel kaitsjad ja sõbrad, või veel võitlejad! Kardavad ennast ja arusaamatut, selleks nad linna karja sekka trügivadki, et kaduda, hajuda inimjärve, minetada tülikas isiksus ja kund. Aga uhke Karla ei peatu, ei ole peatu, kuigi ta on maapaos, kuigi ta ehk ujub vastuvoolu, linnast maale, pakku, maapakku käredate muutuste eest, mis tormitsevad tõredas karjas, heitlevad ja heidavad võimukaid. Teda, kes ta ajas kord linnas inimkonna asju, oli täis kunda ja valvast kiusu, on siia karulaande saatnud vahelduvad moed. Kord oli küllalt hea ja kõlblik olnud ta sellele ilmale, siis leiti kurjast olevat, viskuti teise äärmusesse, et siis jälle tagasi tõmbuda. Vastik, vastik kergemeelne, truudusetu sugu. Ei taha mõeldagi Karla nende peale, tema on uhke, tema ei jäta, ta ei mäagi karjaga koos, mis ta on kord vastu võtnud, seda jätkub tema elupäevadeks. Valvsus temas on säilinud, valvsus kõikide kiuste.

Aga keda sa valvad siin karulaanes, kus su kõrval ei ole ühtegi hingelist. Ainult iseennast. Seo kivi kaela ja heida aprillikuisesse järve, siis pole sul enam seda ainsatki valvata. Ei, püha aim ja vihik hoiavad teda vee peal. Ta kängitseb oma sandaalid ja läheb üle vee ja pangu kõik kalur-jüngrid imeks. Veel koidab hommik, veel vaatab ta päikest ja vanad ajad tulevad tagasi. Tänu vihikutele püsib kindel teadmine, et keiser on alati üks, olgu moslem või kristlane, kollane või must. Ja Karla valvast silma on talle tarvis, kookuvat kaela ja valmis meelt. Kas suures piirkonnas, kangelast kandvas laanes või sagivas rüsis, sitt ujub ikka vee peal.

Päh, mihuke pööre, hull mõte häirib vahel ootamatult, pane või kirja. Karla on korralik ja truu, ega sinna vihikusse olekski midagi kirjutada, kui mõte vahel omapead meelega ja meelsustõbiseid käänakuid ei teeks. Õelad välistuuled on ajusoppidesse kinni jäänud ja

vulpsavad vahel alateadvusest kogu oma inetuses välja. Vihikusse, trellide taha! Karla on mõtete timukas, punane näokate ees, tükelidab ta mõttekehasid, sorts esimesse sorti, tagumik teise, koivad kolmandasse.

Kust kuradi kohast see perutamine, mitte ei saa tal sabast kinni, et mõtte peatuma saaks. Nagu tardunud elu, tardunud laane, jäise vee, sammaldunud habeme.

Karla pööras järvele selja ja läks teist teed kodu poole. Ainult tema ise, ainult tema ise on väärt, et valvata ja valvatav olla, temas on kõik, kogu seltskonna-ehitus. Ja ka pühale keisrile, kes igavesest ajast igavesti kannab Iseduse ja Suurtiitli nime, on kõige parem, kui igaüks valvaks ennast ise. Mõne lõbu võtaks see küll võib-olla ära, aga suurt ja kohmakat teenistuskonda ei peaks armuline keiser oma kassa ja maksumaksja perse peal pidama. Igaüks iseennast valvama ja valvsus seltskonnas olgu niisama kõrgel järjel, nagu see on vanamoodsal Karlal, linna heidikul, siin karulaanes.

Ta tegi aknaluugid lahti, võttis keerulised salalukud ukse eest. Igav on see inimese elu. Pole kellegi eest ustki lukku panna ega vihikut salalaekasse peita. Võtaks õige ja kirjutaks sisse, et hommiku otsa mõtteid mõeldud, millest midagi aru ei saa ja mis meelde ei jää, siga ka ei söö. Aga kui see sasi kord olemas on, küllap sealt seest ka midagi leida võiks.

Nii.

Lööks õige teise ruudu ka katki.

Viis primitiivi

HULL UNENÄGU

Magasin mina magasin
 siis nägin hullusti unessa
 nägin ma merda künnetatavat
 mere aga ääri äestatavat
 linu aga peale külvatavat

lina see kasvas nii kui linti
 kupar otsa nii kui kulda
 läks siis Kaie kitkumaie
 Maie maasta noppimaie
 Liisu likkuje vedama

mõtlesin hulluke unessa
 siit saab Liisule liniku
 Kaiel kangast kuue jagu
 Maiele ehk mütsi jagu
 Peedukesel pükste jagu

said aga sundjal sukad jalga
 kepikandjal kindad kätte
 kupjatele kuulsad mütsid
 kiltritele kiidukuued

KETRUSLAUL

Ketra ketra vokikene
 veere veere poolikene
 ketra vokki keerdulõnga
 ära lase laia laugulõnga
 muidu minu sõrmi sõimatakse
 käsivarsi vannutakse
 näpuluida näritakse

ketran peenta peksijalle
sihin silmapistijalle
isandalle istujalle
saks ei salli santi lõnga
laidab laia laugulõnga
tõreleb aga tombulista
isand tahab ilusakesta
emand tahab tasasekesta
sikerdär siledakesta

Minul aga muudkui tombud jälle
jälle jään pooliti palgata

küll mina ketran ööd ja päevad
ketran suve ketran talve
kevadised pikad päevad
siiski paistab paljas perse
ihu ilmale nähikse

ASJAD UNTSUS

Miks sina Miku mind ei võtnud
kas mina tütar tööd ei teinud
või ma kangast ei kudunud
suga käis mul suhkat-sahkat
niiepaelad nihva-nahva

Oot cot poissi no-noh poissi
ehk saad ükskord sihukse naise
kes ei tunne toimesida
mõista lõimelõngasida

kõnnib kerad käessa
kangas pletitud pihussa
otsib toime tundijada
murratuse mõistijada
tule talu tunne toime
tule küla loe lõime

ei tule talu tunne toime
ega küla loe lõime
küll aga naabrid nalja saavad
karjalapsed kõlksu lüüa
irvi'ada hülpharakad
jo vist hiired heietagu
kaasid kangasta kudugu
nirgid niisi niksutagu

LAIDETUD SEPP

Olin mina sepa sellikene
süteküsija külasta
rauataguja talusta

Olin mina meesi oma meelest
suus ma sulatin rauda
keele peal ma keetsin rauda
löksusid mul lõõtsalauad
välkusid vasaravarred
paukusid alasipakud

tegin vikateid virusse
kihelkonnal kirve'aida
noortel neidistel nugasid

viru aga laitis vikateid ja
kihelkond mu kirve'aida
noored neidised nugasid

a'asin siis ahju aluspaku
lõhki lõin ma lõõtsalauad
pistsin pihid räästa'asse
võssa vasara virutin

VASTUS

Juba mul kuulis kura kõrva
mõistis mõõlu meelekene
kuskil kurjast' kõneldakse
nägemata näpistakse
salamahti salvatakse

hurjoh õrjetud koerad
sabatunud sakste koerad
ilma hännata hagijad
ärge mind äraje sööge
ärge mind padaje pange
ärge keetke kattelassa
suur olen suhuje pista
pikk olen padaje panna
köva keeta kattelassa

ei ma kõigu veel kõnedest
kuku sala salvamistest
kõigub mõni kõrtsijoodik
kukub käpard keelekandja

kui tuleb sõge sõiteleva
nürinägu noomimaie
siis mina kõnnin kõrgimini
pean päada püstimini
astun kontsi kopsutelles

Mätasjärve mailt

Kimbuke lapsemälestusi

TULIKOERAD

ks see olnud sedaaegu jah, kui kaks kratti, tulesabad säri-
nal taga, Mätasjärve kaevasid,» ütles vanaema ja seadis
end mõnusaamini istuma, patsiots tilpnemas süles. «Aga või
neil toda siis teha tuli! Nad pidid ainult sellesama Kuke-
nuki mäe kohalt teise küütima, sattusid aga hoogu ega saa-
nud parajal ajal pidama.»

«Või siis sellepärast ongi keset Mätasjärve üks sihuke sügav-sügav
ja selgesinine silm!» kilkasin mina peenikese häälega vahele ja vaatasin
pärani silmi sinnapoole, kus metsapiir pisikese Mätasjärve kohal äkki
üles Kukenuki järsakule tõusis. «Ja näe, ääred-veered on tal kah kõik
puha mätta-mätakaid ja krati kápajälgi täis.»

Küllap tollest alguste algusest oleks mu vanavanaema — hallkoosu —
kindlasti imelugusid teadnud.

Oleks teadnud küll, aga või ta siis rääkis! Toimetas niisama muidu
päris endamisi ja vaikselt ringi, ise selline suur ning kantisnukiline, hall
kleidiürp üll ning silmnägugi kentsakalt hallivõitu ees.

Toimetas ringi toamail ja aida-lauda vahet, käed õige krobedad ja
sammgi ilmatu raske, aastast aastasse päris muutumatu ning suu seitsme
luku taga, nagu vanaema vahel ütles.

Vähe sellest! Keelas ta ju mu vanaemagi, oma lihast last, ülearu paja-
tamast.

«Ää tüdrukutriipsu naasama ulluta,» ühmas ta oma roostes häälega.
«Ilmtühja! Lase olla peale väike ja roosa kui värskel kartula mugulas!»

Aga kus mina! Aina veeren vanaema sabas ja lunin: räägi ja räägi!
Pajata ja pajata!

Ja minu vanaemal oli jälle sihuke vahapehme süda. Vahapehme süda
ja meekarva juuksed. Võttis tüdrukutribala lambaväljale seltsi.

Istusime seal vanamemmega kahekesi, minu marjaküngas tee pool
kattevarjuks ees, metsapiir poolkaares ümber meie ja kiviviske kaugu-
sel Mätasjärve — tee-äärest Kukenuki mäeni välja.

Istusime seal päris kahekesi, lambakari rohumaal laiali ja meil hundi-
lokulauad ligi. Nüüd, sõjaaegu, olid soed laande siginenud ja tulid vahel
lausa päise päeva ajalgi karja sekka matti võtma.

Talvest hoopis rääkimata. Siis olid nad näljas ja ulgusid üsna õue all,
püüdsid tungida lauta ega andnud koertele hõlpu. Kord hommikuhahe-
tuse aegu olla võsavillem koera jahtides koguni täitsa elumaja ligi tul-
nud. Koer lipsanud niitsudes ja kilades värava alt sarasse, aga hunt olla
veel hea tüki aega kõõgiaknast suure musta näoga sisse vahtinud, ilmatu
veripunane keel ripeldi-ripeldi üle kihvade rippu.

Vanaema ise näinud. Ta toppinud parasjagu hagu pliidisuust sisse, ja
nii nagu seal põlvili kõösutanud, nii sinnapaika jäänudki. Vahtinud
hundiga tõtt, teine teispool õhukest jääkirmes klaasi. Vahtinud tõtt, jah,
ja olnud pool päeva takkajärele näost ära ning aravõitu. Ei tahtnud
kaevule vee järelegi minna. Ikka ajanud minu ema, et mingi aga tema
ja mingi aga tema. Mis sellest, et emal just kangaspuud üleval ning
soe villane tekk poolvalmis telgedel.

Nii oli see läinud talvel, jah. Aga nüüd oli suvesoe küll ammuilma
käes ning maasikadki marjakünkalt kõik terahaaval suhu nopitud.
Viimne kui üks — kas otsi niipalju kui tahes.

Võib-olla sellesama tühja marjakünka pärast ma vanaemalegi tookord
nii väga peale käisin? Ikka et — räägi ja jutusta. Pajata ometi kahest
kangest kratist ja räägi Tavatu Peetri ilmvoimsast Tarkuse Raamatust.

Vanaema ajas ikka esiotsa moepärast vastu kah, et — mis sa siis
enam, kui juba ennegi tead ja tunned.

Aga üks asi on ise teada ja hoopis teine jälle vanaema suust kuulda.
Ikka kõigi nende ah-ide ja oh-idega ja päranipungi aetud silmadega.

Võttis aega mis võttis, aga lõpuks olime ikka niikaugel, et vanaema
seadis end kenamini istuma, näperdas algust otsides oma meekarva patsi
kallal, ajas silmad ilmatu suureks ja pajatas mingi veidra poolehäälese
sosinaga mulle Mätasjärve krattidest ja tavatu suurest Tavatu Peet-
rist, kes olnud minu hallkoosu vanavanavaarisa ning viimane vägev-
kange mees kogu meie suguseltsis . . .

«Nähsa! Vägevkange, jah. Eks see kõik olnud ikka Tarkuse Raamatu
teha ja otsustada. Või need Tavatu mehed seda ilmmuidu naiste eest
peitsid ja varjasid!

Aga see Leenu, see Tavatu Peetri atsakas eit, see sai ju Raamatu
kätte . . .» Siinkohal vaatas vanaema poolkiikamisi marjakünka poole,
mille taga teadis meie Tavatu talu olevat. Kummardus siis mulle lige-
male ja sosistas kui ilmatut saladust, et vahest on see Raamatute Raamat
veel tänini alles, et vahest on hallkoosu käes, kuigi sellel suu seitsme
luku taga . . .

Minul tuli seda kuuldes alati hirm peale ja ma nihkusin vanaema
ümarate põlvede ligi, mis undrukut pisut ülearu prinevil hoidsid.

«Ei ta seda mulle, ma liiga pehme...» ümises vanamemm peaaegu et endamisi, «aga kui sina vahest...»

Sihuke külm judin jooksis üle selja, kui ta jälle kord selleni jõudis, aga kangesti põnev oli kah. Ja veel suurem tahtmine kuulda, kuidas see Leenu siis selle Tarkuse Raamatu... Mis sellest, et lugu oli teadupärast natuke hirmus ja natuke kurb ka. Eks Tavatu Peeter hakanud ju sest ajast kahanema kui kuu ja lõpuks kustunudki ära, ilma et Leenust eit oleks poega ilmale toonudki.

Ja seitsaadik need tütreid järjepannu siin Tavatu talus sünnivadki ning mehed tuleb kõik väljast sisse tuua, nagu vanaema ütles. Väljast ja viletsad. Räägi siis vanavanaisast — hallkoosu Indrikust, minu vanasast, või siis sellest samusest minu isastki...

Kui vanamemm siiani jõudis, hakkasin nihelema-kihelema ja veel enam peale käima, et vanaema selle kratiloo siis lõpuks ära räägiks.

«Jahah,» ühmas vanaema ja vaatas vähe aega suurisilmi enda ette — küllap vaagis Tavatu võõrasmeeste saatust ja saamatust. «Eks ta ole!»

Aga kui mina teda ettevaatlikult seelikuservast sikutasin, alustas ta siiski. Alustas nii, nagu oleksid kratid just alles eile Tavatul käinud, või nii, nagu oleks ta ise kõike näinud ja teadnud...

«Eks see va Tavatu Peeter olnud sedaaegu laada peal, jah. Hobusevankriga ja paremad hilbud ümber. Mis tollest rääkida!

Teap kas läks teine nüüd mullikat müütama või põrsast perre tooma, aga seal ta oli.

Päev kippus juba õhtusse ja kindlasti kaubadki tehtud, aga ei mehest kippu ega kõppu.

Küllap jäi, kuripatt, liiku võtma ja laadale laaberdama, kurjustas Leenust eit kodus ringi kohmitsedes.

Ja või seal laada peal sedaaegu vähe võluvärki oli! Maailmama tingeltangelid kõik platsis: küll mõõganeelajad, küll tulekugistajad, lihtlabastest karutantsitajatest kõnelemata. Jahja päratu karussellivurr ning punaroosad kukekompvekid pulga otsas! Muudkui lutsi ja lututa, palju süda himustab! Või veel!»

Siinkohal turtsatas vanamemm naerma ja vehkis käega õhus, nagu peletaks sääski eemale. «Aga kus see Tavatu Peeter nüüd kommi kallal lutsis! Sel ikka silm vinklis viina poole — olgu siis lahja kroonulake või samakas kogunisti. Hea veel, kui heeringasaba peale hammustada oli või tulitanud hapukurk kaksata.

Nojah. Ja küllap see Leenu oma vanameest tundis! Päris läbi ja lõhki kohe. Sestap ta siis käiski ikka suure tee poole sihtimas, et kas tuleb või sedasi.

Aga mis ta sealt nägi! Va Kukuenuki mägi jäi just teekäänul silma ette, kas vaata mis sa vaatad.

Päike kadunud juba Kukuenuki taha ja varjud veninud teed mööda päratu pikaks. Ei Leenul enam aega meest passida ega põhjatagi. Läi-

nud laande lehmakondile järele ja hakanud sedajärge kodu ümber askeldama.

Lõpuks saanud lehma lüpstud ja kesikulegi ninaesise ette. Läinud toa-
maile ja võtnud tule üles. Pannud pudrupajagi podisema, aga ei meest
ikka veel tulemas-olemas. Akna taga juba päris vanapime käes.

Kus siis seda Leenut hakanud kangesti tagakambrisse kiskuma. Sin-
na, kus teadis vanamehe Tarkuse Raamatu peidus olevat.

See olnud sihuke suur ja paksude pressitud kaantega, vasknaastud
puha peal ja salamärgid sees. Ikka isalt pojale pärandatud, kuni Tavatu
Peetrini välja.

Ei lubanud vanamees eladeski Leenut selle ligi. Juba pruudist peastki
mitte, eideajast rääkimata.

Nüüd paras aeg käes, mõtles Leenu, ja vanamees kah teab kus mail
ringi kooditamas.

Mõtles eit mis ta mõtles, kahtles mis ta kahtles, aga ühtilma jõudis
selleni, et — läheks õige vaataks ja läheks õige loeks. Et mis see ikka
teeb ja mis tüli sest tõuseb. Va Peeter ise seal alailma ninapidi sees ja
peadpidi kumaras. Eks sellepärast olegi teine sihuke suur ja tugev, ei
Leenu saa vastu ühtigi, kui käsitsi kokku lähevad. Ja käsib ja keelab
teine kah jusku pärihärra kunagi, et — olgu aga olla, ja kõik.

Ega see tarkus siis Leenulgi kõrvu mööda maha jookse ja jõud-jaks
ilmaasjata käsivartesse kogune!

Nii see Leenu seal plaani pidas. Lõpuks võttiski pisikesse tattninalambi
pihku ja läks, külg ees, pimedasse tagakambrisse.

Kohmitses seal ringi nii ja naa, küll koperdas edaspidi ja küll toker-
das tagaspidi, lõpuks leidiski Tarkuse Raamatu kummuti tagant sala-
urkast üles.

Leidis üles ja sedamaid kärsitult Raamatu kallale. Kuulnud teine
küll kanget kohinat maja kohal, aga pidanud seda tuuleks.

Löönud raamatu valla ja märganud sedamaid hirmsat mürinat pil-
vede vahel. Pidanud seda äikeseks.

Hakanud siis tattnina vilkudes veerimisi lugema.

Ikka et:

Hii-sampeli-ela-raksi-
mani-murrudi-
karrambasuuru...

Aga nii kui see «karrambasuuru» käinud, karanud raske tareuks rak-
sudes lahti ja kaks kratti tulisilma-tulisaba seal. Silmad pöörlevad peas
ja ilmatu pikad hambad irvi.

«Pereeit, anna tööd!»

Leenul silmad hirmust krillis, käed värisevad tuta-tuta raamatu
kohal.

«Lü-lü-lüpske lehm ära!» pobiseb lõpuks endale nina alla esimese ettejuhtuva tegemise.

Kratid kui üksainus tulejutt toast välja.

Ja kohe tagasi.

«Lehm sul enne lüpstud!»

«Söh-öh-söötke kesik ära!» ägiseb Leenu hädiselt.

Jälle kratid kohe platsis.

«Kesik norskab enne põhus, kõht pungis püsti! Pereeit, töö lagedale!»

Ei Leenu oska enam ühtki kosta. Tuline kahju, et öhtutöid hiljapeale ei jätnud, nüüd tegijaid ülearugi!

«Pe-re-eit, töö-ööd!!»

Ja ise nihkuvad, hullvaimud, Leenule ligemale. Kuum põrguõhk käib eidele vastu silmnägu ning hääled on teistel kah sellised, et ajavad ihukarvad püsti.

Leenu lõdiseb ja lõgistab hambaid, nagu oleks päris koletu külm selles kratileitsakus.

Siis tuleb mõte kui kullatükk.

«Eks visake va Kukenuki mägi sealt teekäänult kõrvale! Saaks silma maanteed sihtima ja...»

Kratid kui tulejutid uksest välja.

Eks sealt see va Tavatu Peeter päris südaöö tummpimedas nad leidnudki. Kaevanud teised kribinal-krabinal Mätasjärve-auku, sabajutid kui tulelohed taga ja silmalaternad pöörlemas peas.

Oli see Peeter purjus mis ta oli, aga kohe võtnud mehemüraka kaineks ja kaameks. Müristanud ummisjalu tuppa ja krops! Tarkuse Raamat eide eest pihku. Otsinud ja tuhlanud seal arutul kombel ja kus kukkunud siis kiirustama.

Ikka et:

Enteli-tenteli-
miroboventeli —
kratid-natid-põrguvelled —
tulikoerad, tulge...»

«Vanamemm! Vanamemm! Suur kuts tuli metsast välja! Ise hall ja nina õieli ees!»

Vanamemm vuhvatas üles, endal silmad veel kratilugu täis ja tulikoerad alles sabapidi suus.

«Hõi! Kõtt! Kurivaimu!» vanaema kahmas lokulaudade järele. Mina aga seisin kui soolasammas. Nägin kõike, aga liigutada ei saanud, ei sõrme ega suurt varvast, silmamunadest kõnelemata.

Hunt vahtis vähe aega niisama, nina õieli ja turi turris. Lambad jooksid rüsinal ühte nutsakusse kokku, aga või see neid päästis! Hunt sihtis sutike ja kui siis kargas — krauh! krauh! — kahe pika volksuga lähemale tallehtu utele kõrri.

Vanamemm tagus küll lokulaudasid et tuli taga, aga mis sest enam tulu! Lambad olid meie kratiloo ajal ülearu kaugele läinud. Päris metsa äärde välja kohe.

Hunt viskas ute vonksti! risti üle turja ja kaapas metsa poole, vanaema lokulaud mürtsumas sabas.

«Ära viis susi utekesel!» nutsin mina silmad pihus. «Minu kriimu näoga talle!»

Vanaema tuli ähkides-löötsutades tagasi. Endal silmnägu päris leekpunane — just nagu oleks kratileitsak seda kõrvetanud.

Ajas lambad sedamaid kokku ja krahmas minugi käekõrvale. Nii me siis läksimegi kange nutujoru saatel kodu poole — hea tükk teed oli astuda. Mina ikka tilbati-tilbati vanaema väriseva käe otsas, silmad pisaraist pimedad.

Värvavas tuli hallkoosu meile vastu — just nagu oleks oodanud või mis.

Tuli vastu, jah, ise selline suurnurgeline ja üleni hall. Jäi seisma. Luges silmadega lambad üle ega lausunud sõnagi.

Vanaema läks koosust mööda, poolareldi ja külg ees. Just täpselt paha teinud tüdruku moodi, kes kardab tukistamist oma meekarva patsist.

TRIINULEI KOERAD

Sedakorda suges vanaema oma meekarva juuksed pealael ja oimukohtadel eriti siledaks, sidus puhtama põlle ette ja krell-lillelise püha-päevarätiku pähe ning oligi minekuvalmis.

«Ema lükkas minul niiske pihuga üle silmnäo, pani uue sinistkirja kleidihilbu ülle ja käskis kriimused jalad Mätasjärvest mööda minnes puhtamaks uhta. Nii me vanaemaga siis teele asusimegi.»

«Õue peal tuli hallkoosu meile vastu. Vaatas ühelt teisele ja tagasi. Jäi seisma ja tunnistas veel.»

«Või Triinulei manu,» ütles ta ja see «Triinulei» kõlas just nii, nagu oleks üks oma roostes hingedel kääksatanud.

«Küüsisiti sauna... jah...» tõnkas vanaema vastu ja silus punastkirja põlle oma ümaravõitu kõhul. «Küüsitile... sealt...»

«Va tühi jant,» arvas koosu. «Või selle penid siin peavad — üks susiroog suvel ja talvel!» Arvas nii ja pöördus minekule.

«Karja ligi ju... rakatsit vaja...» kõheles vanamemm talle järele. «Oleks sest utetallestki elulooma...»

Hallkoosu ei teinud kuulmagi. Astus aga peale rahmat, rahmat toa poole, ise tavatu suur ja kantis õlad pisut kohmus hallikirja jaki all.

«Lähme ikka!» sakutasin mina vanamemme käisest, aga tema ei paistnud kuulmagi. «Lähme, noh!»

Memm vaatas mind ja pööras siis oma sõoriku näo koosule järele. «Küüsi Triinul on kanged koerad,» ütles ta, «elavad ja traksid...»

Aga seda vaidles ta küll iseendaga, koosuni see enam ei kostnud.

Nii me seal seisime keset kummelihaljast õuemuru, ja minul kange hirm südames, et äkist jääbki minek minemata ning koerarakats koju toomata.

«Läki's pealegi!» ütles vanamemm ühtäkki ja võttis mu käe tugevamini pihku. «Nähsa! Eks talvel pugese teine küll saraukse alt sisse, aga kevadel, siis olid üksi saba ja tagumine jalg teeristil maas...»

Mina niuksatasin ja pugessin vanaemale otse külje alla. Mis sellest, et päev paistis palavalt ja metsapiir uhkas tumerohelist üle rukkiahakkides põllu — saba ja tagumine jalakoot olid ikkagi jubedad asjad. Meie Riksiku omad veel pealegi.

«Äkist... äkist murravad selle... uue... kah maha?» pärisin, nutt kurgus, ja piilusin teeristi poole, kuhu parajasti jõudma hakkasime.

«Kussa! Kussa!» keelas vanamemm. «Peaasi, et me teist allkülla pulmitama ei lase! Siis ei murra...»

«Kas pulmakoera murravad?» imestasin mina, silmad sirklis. «Kohe teavad, et...»

«Eks siis ikka kõik nõrgad ja...» ühmas vanamemm vastu. «Võta või seesamane lihav Loonukse Madiski, see Triinulei manuline... Kas ta's Küüsi Triinule vastu poleks saanud? Suur terve mees veel pealegi...»

Vanamemm neelatas klõnksti! ja pööras pea ära, nagu oleks teeristil teab mis maailmama huvitavat näha.

«Misasi?» ei taibanud mina vähimatki. «Hakkas ta siis Triinuleiga jõudu katsuma või?»

Aga vanamemm viskas ainult käega ega võtnud mind jutulegi.

Mõtlesin siis endamisi pikkpeenikese, aga ometi konksus ja kontkõva Triinulei peale ning kõhedus tõusis kurku. Võib-olla saab seesugune tõepoolest suurest tervest mehestki jagu, lihavast veel liiatigi?

Sihuke nõgimust oli see Küüsi sauna Triinulei, kui läinud sügisel Tavatule lambatapule kutsuti. Suur terav pussnuga oli seltsis ja paar koerarakatsit tilpnemas sabas. Nuuskisid meie Riksikut ja turritasid turja, küllap ei tundnud teist ära, et oma pere peni oli...

Nojah. Aga lamba tappis Triinulei ikkagi ära. Hallkoosu ja ema käisid abiks kah. Üksi vanaema ei läinud. Istus sedasi endamisi pingil ja käskis minulgi hästi kuss olla, et nüüd-nüüd tapavad... Kuid lammast on vagune, ei see kisenda. Triinulei pidi küla peal isegi sea üsna vaikselt ära kaksama, kõik õiged kohad ja nihvid teada. Suur pikk nuga ainult sähvatab korra, ja ise pobiseb midagi oma nina alla. Midagi seesugust... seesugust, et on parem kuulamata olla, ütleb vanaema. Ja ometi passis ja kuulatas ise küll, kui Triinulei tookord meie lambaaidikusse läks, hallkoosu kui õpipoiss sabas.

«Triinulei tapab ju küla peal loomi...» ütlesin mina, «lambaid ja sigu ja...»

«Issaristike,» ümises vanamemm vastu, «mis sa sest sedasi arutad...»

Nüüd keerasime Tavatu teelt suurele allküla maanteele välja. See oli kuivvalge ja tolmas. Rohi teeservas oli valkjashall ja inetu ning põõsalehedki lausa ripakil ja rasked.

Aga mööda seda valgetolmust teed — meile silmalt vastu — tümitas palkpikk mees, õlekarva juuksed harevil peas.

«Va Õlesööja!» põlastas vanamemm, piilus aga sedamaid kartlikult ringi, vedas näosõõri naerule ja seadis rätikusõlme lõua all puhevile.

«Tere Tavatu tütrele!» põrises tulija kuidagi ülearu aeglaselt ja vaatas vanamemmele ülalt alla otsa. Mind ta ei näinudki, sihuke ilmatu pikk torn oli.

Kui ma siis, nina sedasi püsti, talle näkku tunnistasin, nägin ma koletu sügavat kortsukirja ta suurel vanal näol. Aga silmad olid kui kõvad munad otsakondi all peidus, paistsid ainult poolest saati ja nii ainiti, et panid mu vanamemmegi nixsu tegema või nii.

«Kas Truutu kodumail?» päris mees ja vanaema nixsatas jälle ning ütles, et on-küll-miks-ta's-pole-ta-ju-alati-kodus-ja... Aga Truutu, see oli hallkoosu nimi. Ma teadsin küll.

«Rahu sinu hingele,» ütles suur mees ja tõstis oma heledate karvadega kaetud käe, nagu tahaks seda vanaema krellrätikule toetada. Ei toetanud aga mitte ja hakkas astuma, ise ühtlaselt suur ja jõmakas. Just nagu hele kooritud palgijõmm astuks, jalad all, külategid pidi Tavatu poole, õlekarva juuksed harevil peas ja tolmujuust sabas.

«Va Õlesööja,» tänitas vanamemm teisele järele, «nüüd läheb jälle koosut oma usku pöörama.»

«Aga koosu polegi ju veel õlgede kallal käinud!» lohutasin mina memme. «See ju alailma meil, Tavatul...»

Ütlesin nii ja mõtlesin, et oleks ikka ilmatu hirmus küll, kui koju jõudes koosu rukkiahakkide mant leiaksime. Järaks seal ahne suuga neid uhiuusi hõbekollaseid õlgi, igal veel viljapea maitseks otsas...

Vanamemm aga purtsatas naerma, pühkis rätikunurgaga silmi ja ütles, et jo siis pole teine koosust veel võitu saanud.

Jäin sedamaid päris rahulikuks, sest koosust ei saa küll ükski hingeline võitu. Kui mitte just seesama nõgimust Triinulei sealt Kүүsiti saunast...

«Vanamemm...! Vanamemm ae! Egas mina sinna sauna sisse tulegi,» hakkasin tasapisi lunima. «Mina... ma jään õue peale luusima ja ringi vaatama...»

Seal, Tavatul, oli küll kange tahtmine minna, et saab koera ja... ja näeb kah, kuidas see Triinulei seal oma penidega... Ema vahel naeris ikka teist vanaemale ja rääkis, mida kõike küla peal Kүүsiti Triinust

kokku keeratakse. Vahel rääkis niisama, laia suuga, ja teinekord jälle sosistas sisinal ning vanaema ajas silmad päris pungi ning ohhetas kaasa.

Nüüd aga, mil me suurelt valgelt külatelyeet jälle metsa keerasime, kadus mu julgus ja kuraas sootuks ära. Ainult vaevane jalgrajake keerles kui hingetu nire kuuskede vahel ja raske kuum vaigulõhn löi kah lausa näkku. Pidin mitu-setu korda hinge tõmbama, enne kui sellest kuuseõhust tüki kätte sain.

«Ega ma'i tule... Ma ootan niisama väljas ja...»

«Kussa! Kussa!» kokkus vanaema. «Mis minagi seal ihuükski ja isepäinis... Sina ju selle koeranaga ikka kauplema pidid...»

«Saaks Riksiku moodi...» kahelesin mina ikka veel.

«Tal neid seal musttuhad ja viis,» ei andnud vanamemm sedakorda sugugi rääkida. «Või mina teisi tean ja ära tunnen...»

Juba paistiski kuuskede vahelt Kүүsiti must saunahagerik, hatune rookatus turris kulmuldel. Aga uksemulk, see oli kinni ja aknaauk päris tuhm ees. Just nagu poleks elu-liikumist siin kandis ammuilma olnudki. Ainult seal-teal vedeles ringiratast loomasarvi ja -sõrgu, ärajäratud konditüükaist kõnelemata. Isegi üks puretud sabakonts paistis takjapõõsast välja, nagu oleks Triinulei koerad siinsamas nii mõnelegi lehmale otsa peale teinud ja pidupillerkaari pidanud...

«Polegi kodus!» rõõmustasin mina ja piilusn võõrastamisi ringi. Isegi sihuke jätselõhn oli õhus, ausõna. «Pole jah!»

Aga kus siis läks alles lahti! Koerakila ja klähvimine kostis teap kuhu maale. Ja kuidas nad seal mürts! ja mürts! seestpoolt vastu ust kargasid! Õnneks pidas puupöör vastu. Seesama väljastpoolt ettelükatud puupöör. Triinuleid seal sees igatahes polnud. Üks mis kindel.

«Ei ole teist märgata kusagil,» arvas ka vanamemm koerakisa sekka ning pööras oma näosõõrikut kord siia, kord sinna. «Hea tükk teed käidud ja...» sai ta päris kurvaks, nagu peaks Kүүsiti sauna Triinulei meid just kodus ootama, koer kõitpidi pihus, et vaat, vaat, olge lahked, aitüma tulemast ja head teed minemast.

Koerad kiljusid sedaaegu et hirm kuulda ja mõni arutult klähviv penilõust ilmus tuhmile aknaaugule, valged kihvad velklemas suus. Kiunusid ja kilasid seal lausa üksteise kukil kohe.

Kui need Triinulei kutsikad — nagu ema vahel ütles — sealt valla oleksid pääsenud, oleks meist vanamemmega küll ainult meekarva pat-sid järele jäänud. Ja needki vanamme jagu.

Just siis, kui puupöör peaaegu eest kargama pidi, tuli saunahageriku tagant kuusepimedast välja nõgimust Triinulei ise. Suur ja kondine nina ees ja juuksed kui rongatiib turris otsmiku kohal. Ja missugused kotid-nätsikud tal käes olid! Suur kimp koerapöörirohtu veel kaenlas ja vänge vaigulõhn ligi.

«Eks terekest kah,» kummardas vanaema oma meekarva pead, nii et krell-lilleline rätik kuklasse nihkus. «Terekest, siitpere rahvas!»

«Sedap ma kuulin jah, et koeraraidad kui kurivaimud kiiskamas!» ühmas Kүүsiti Triinulei käriseva häälega ja viipas meid vanamemmega enese järel hageriku poole.

Mul jäi päris hing rindu kinni ja koerad hammustasid lausa lõrnal aknaklaasi, süljeklärtsud ja tuhm hingeõhk segiläbi aknal.

«Kõtsi, peninukid!» ütles Triinulei ja langetas oma mustkareda pea alla, et ikka ukseaugust sisse pääseda.

Ja sedamaid oli saunahagerik kui välja surnud Kui meie vanamemmega, higised käed teineteise pihus, kaelad õieli, uksest sisse kiikasime, vilkusid videvaid nurki mööda ainult punaselt hõõguvad silmad ning kostis penide ärev ja allasurutud niitsumine.

«Eks tulge's,» ühmas Triinulei poolpimedast saunast ja meie astusimegi sisse, hinged kurgus ja silmis veel päevapäikese siiraviiralised rõngad.

«Jälle peninuki järele,» ütles Triinulei ja seadis kotid-nätsikud madalale pikkpingile ritta, koerapöörirohu kõige peale.

«Eks ta jah...» algas vanamemm takerdi-tokerdi, «meil seal... juba kevadel... aga nüüd, suvel, tuli susi suisa karja sekka... Viis utetalle võpsikusse... Oleks teise või sakstelegi normitäiteks viinud...»

«Kõst!» käratas Triinulei vahele ja ähvardas nätsikute poole nuuskivaid koeri, ise aga vahtis päris vahkvihaselt vanamemmele silma. «Või sedaviisi, jääh!»

Koerad tõmbusid vähe tagasi küll, aga vedasid ikkagi ninaga pikkpingi poole, meist vanamemmega hoopiski hoolimata.

Nüüd, kus silmad juba väheke seletama hakkasid, paistis Kүүsiti saun seestpoolt sootuks suurem kui väljast. Vahest küll seepärast, et ruum nii ilmatu tühi oli. Ainult pikkpink seina äärt pidi ja poollagunenud pliit, nõgimust pada upakil peal. Pliidi kõrval veel käägakil-kiivas uks mine tea missugusesse tagakambripugerikku. Ukse vahelt paistis ainult mustpime triip, nagu poleks seal tagapool aknasilma olemaski.

Keset eesruumi aga, otse laest alla, rippus nõõri otsas suur kandiline leivapäts, kannikaservast veel kääarakas lõigatudki.

«Et koerad, kurinahad, ligi ei küünitaks,» ütles Triinulei ja vahtis mulle teraselt otsa, kord üht, kord teist silma ette sirutades — justkui teeks nalja või mine sa tea.

Tagumises seinas aga, seal, kuhu aknast kõige vähem valgust ulatus, seisis maailmama madal koiku, must ristikirja tekk peal. Sinna saavad suuremad koerad küll üsna kergesti sisse kalpsata, mõtlesin mina, ja Triinulei kõkutas naerda, pöörates kord üht, kord teist silma minu poole. Selline kentsakas eidekonks oli, mis sa teed ära!

Kui me vanaemaga, pisike punane koerarakats jämeda nõõriga järel, juba teel olime, vaatasin vilksamisi tagasi. Triinulei seisis, nii suur, konksus ja must kui ta oli, Kүүsiti sauna ees ja vaatas meile järele.

Koerad — jälle puupööras ukse taga — ulgusid läbiseigi ning meie punane rakats punnis vastu mis suutis ja niitsus Kүүsiti poole nagu abi kutsudes.

«Ta'i taha tulla,» ütlesin mina poolnutuselt ja vaatasin veel kord üle öla tagasi. Triinulei seisis ikka veel ja oli nagu sutike vähemaks kahanenud, must Kүүsiti saun selja taga.

«Kus ta's enam pääseb,» ütles vanaema ja sikutas õige ettevaatlikult nõõri — et penivändale mitte häda teha. «Ei pääsenud ju lihav Loonukse Madiski...»

«Kusse Madis... paljad koerad seal olidki — koobakil ükskeise kukil,» ei taibanud mina ühtigi.

«Kus ta enam!» vanaema vilksas kärmesti ringi, sikutas tasapisi peni ja sosistas mulle, et see Madis, see...

«Egas sest lastele!» kohmas äkki kokkumisi. «Sest ikka suurte seas sosistatakse...»

Aga just see mind põlema panigi! Räägi ikka ja räägi ikka! Et ega ma kellelegi ütle, et emale kah mitte — tõesõna.

Ja kaua see memm siis kandis! Süda sulas sees ja haledus tuli peale.

«Noonäh...» venitas ta juba järeleandlikumalt ja kiikas umbusklikult ringi. Aga valkjashall külatee oli vagune küllalt ning tolmurasked lepalehed ükskõikselt sorgus. Ei need kuule ega tea!

«Ei teda siin, kandis teatud ega tuntud. Seda Loonukse Madist ikka. Sattus meie maile sutike enne sakslasi — just päris sõja jalus kohe. Aga ise sihuke lihav ja rõõmus, suurroosa nagu pruntis ees ja naljasõna alailma varuks.

Teinekord tuli teine siinsamas allküla teelgi: naeris juba ilmatu kaugegelt laia suuga vastu, suur soe käsi õieli ees...»

Vanamemm neelatas ja kibrutas laupa. Aga otsmik oli tal sihuke sile ja pisut läikiv kah ning kibrud seepärast kangesti kentsakad. «Nii minuvanune oli ta pealegi...»

«Jahja?» kiirustasin mina memme takka. «Mis tast siis sai?»

«Sai või...?» vaatas memm mulle võõriti silma. «Eks asus teine Kүүsitile elama. Sinna kääkas uksega kambripugerikku. Ühed ütlevad, et olnud teine Triinulei kauge sugulane ja tulnud siia sakste eest pakku. Teised jälle, et... teised, et hakkas niisama — Triinulei m a n u l i s e k s!»

Vanamemm raksas ootamatult koerarakatsit köiest ja seadis sammu käbedamaks. «Jääme veel pimeda peale välja,» vabandas ise.

«Aga mis ta sest kondist kaes või katsus!» arvas memm pisku aja pärast ja silus oma punastkirja põlle. «Ehk on va külaplaga kogunisti?»

Selle peale ei osanud mina küll midagi kosta. Tilpsasin niisama vanamemme kannul ja kaesin koeranässi. See välgutab punakaid silmalvalgeid, sabaroots kõvasti jalge vahele surutud.

«Noojah... Kүүsitile, jah. Kaks aastat elas sedaviisi koerakarja

seas ära ja ...» venitas vanamemm ja võbistas õlgu. «Ainult et ... ainult et, mida aasta edasi, seda lihavamaks see Loonukse Madis läks. Kehvad ajad ja puha, aga tema paisub. Lõpuks oli teine suur ja prõnnis kui postament ...»

«Mis asi?» küsisin mina kohkunult, aga vanamemm ei pannud tähelegi. Nii väga oli omaenese mõtetes kinni.

«Kehvad ajad, jah, ja kõiksugu lahingud ... siis sakslased kui rohu-tirtsuparv ... rahvas jäi vaeseks ja viletsaks. Kellel see niiväga enam loomi tappa oligi ... Triinulei töö jäi harvaks ja hõredaks ...»

Vanamemm pidas vahet. Vaatasin talle otsa, aga kiirustada kah ei tihanud.

«Aga koerakari ... eks see taha ju süüa ...» ütles vanamemm.

Punane koerarakats meie taga urises ähvardavalt ja ajas turja turri.

«Kõssit!» peletas vanamemm teist kui tüütut sääske. «Ja eks siis see ... see Triinulei ... see ...»

Koer kihvatas ja püüdis vanamemmele kandu karata.

«Kött! Kött!» kepsatas memm kui noor sälg ja laskis nõõrijupi kohkunult valla.

Punane peni vingatas, hüppas kõige nelja jalaga tagurpidi tagasi, keeras vurrina ringi ja vudis Kүүsiti sauna poole, nõõrijupp tantsimas taga.

«Läks! Juba jookseb!» hüüdsin mina ja sirutasin käed koerale järele. Või mis koera seal enam! Üksainus valge tolmujuht näitas Kүүsiti poole, punane kilav keravätk ees.

Vanamemm seisatas kah, sirutas kah käe, aga paistis kohe, et niisama muidu. Pöördus siis Tavatu poole ja astus edasi, silmad õudusest pärani.

«Olla teise veel äragi keetnud, et koertel suupärasem võtta,» ütles memm kähinal.

Minu süda tuksatas ja jäi siis päris pidama. Ning kange külm oli siin külavaheteel kah, võttis lausa võdisema kohe.

«Ke-kelle ... keetnud?» pärisin pärani silmi ja vahtisin vanamemmele suisa suhu.

«Teadagi ...» löi memm käega ja tõmbas siis pikkamisi üle otsmiku. Mina ei julgenud rohkem küsida ka ja nii me siis läksime hea tüki teed endamisi, vanamemme suu aeg-ajalt liikumas.

Lõpuks pööras ta pead ja vaatas päris tühjade silmadega minule otsa. «Mõned jälle ... sealt allküllast ... teavad rääkida ... et poolpurjus omakaitsemehed olla teise ühel õöl metsa viinud.»

Vanamemm vaatas metsa poole, aga laia laant jätkus kõikjale. Kүүsiti tagant Tavatuni ning hea tükk teed edasigi Väänjärveni ja Raatjärveni välja.

«Et olnud teine seal teab-kus-mail — noh, kust tuli — suur kommukas ja maadejagaja, mis sest, et juba vanemas eas ja puha. Räägivad,

«et seepärast just tuligi enne saksu siamaile ja... ja jäi Kūisitle pidama...»

Vanamemm vaikis jälle ja astus mõned sammud edasi.

«Aga mis ta tühja nüüd kommukas oli! Sihuke lõbus ja lahke ja naer ühtilma suus. Ümmargune ning roosa veel pealegi.»

Vanaema tõmbas viiksudes hinge ja jätkas siis hoopis sumedalt.

«Viinud teise metsa, jah, ja lasknud seal maha. Päris kohtuta ja puha, endil viinauim peas ja rõvedused meeles mõlkumas. Aga enne laskmist... enne pekseti teist, päris armetumalt — püssipäradega... ja... ja... mis kõik veel...»

Vanamemm jäi vait ja kuivatas higi. Aga käsi oli tal päris külm — see, mis minu pihus oli.

Ja mina? Mina ei saanud kuidagi otsale, et kumb see pidi Loonukse Madisele õudsem olema.

Lõpuks leiab ju Triinulei oma pika pussiga alati sedamaid südame üles, need seal aga — püssipäradega ja... ja mis kõik veel.

Veretav päike vajus juba otseti kuusetaravikele ja üksikud lüngakil kiired lõikasid kui vahedad noad meie teed.

Tavatu poolt tulid hallkoosu ja Ölesööja vastu ega märganud meid sugugi. Nad käisid teine teisel pool Tavatu tee roopapaari ja vaatasid otse enese ette, suured ja pikad mõlemad. Ainult aeg-ajalt pööras üks neist oma suure vana näo teise poole ja ütles midagi tasa ja tigidalt, nagu mulle näis.

Alles üsna meie ligidal vaatasid mõlemad keskteele ja alla.

«Või teie?» päris hallkoosu ega küsinud koera kohta sõnakestki.

«Rahu sinu hingele,» ütles Ölesööja ja kergitas ebamääraselt oma suurt, valgete ihukarvadega kaetud kätt vanamemme poole. Mind ta ei märganudki. Küllap olingi selline väike ja roosa kui värske kartuli mugulas, nagu vanakoosu ühekorra ütles.

KENTSAKAD KÕNED

Ematuli sedaaegu just laudast, kahiseva vahuga suur-raske piimalüpsik ripakil käes.

«Ah et peni polegi seltsis?» imestas ta ja pani lüpsiku üsna meelsasti maha. Kobrutav vaht läigatas üle serva õuemurule ja krabises sealgi edasi, ühelt rohuliblelt teisele tõmbudes.

Ematuli kõht oli sedasi kentsakalt pungis ees ja palju suurem veel kui vanaema oma. Nägin seda just praegu nagu esimest korda ja pidin hirmuga mõtlema sellele lihavale Loonukse Madisele. Kuidas vanamemm nüüd ütleski, et — prõnnis ja paks nagu... nagu postasment või mis.

«Ära sa's sedaviisi katkesta!» äsas vanaema lüpsikusanga pihku.
«Eks ma oleks ju ise kah võind...»

«Asja nüüd sest!» heitis ema käega. «Ja kesse siis teid oodata teadis. Arvasin ikka, et käite allkülaski ära, et saab ka külauudiseid kuulda ja...»

«Ei me ühtid...» ütles vanamemm vähe põiklemisi ja vaatas, silm vidukil, tee poole. «Teil siin ju külamees omast käest võtta ja külauudised kuulda!»

Ema vaatas seepeale poolkohkunult vanamemme ja siis samuti alla tee. See oli tühi küll.

«Ei ta tee mind märkamagi,» ütles ema kuidagi kobamisi, «sestsaadik kui ma sedapsi olen... Istuvad koosuga tagakambris. Koosut pole mitte kuuldagi, aga tema aiva loeb ja seletab piibliraamatu kallal. Pole sel otsa ega äärt.

Haruharva lõikab koosu midagi vahele, siis tõstab Õlesööja häält. Täna nimetas teist koguni nõianaisekski. «Sa, Truutu, oled see Sauli nõianaine!» — «Nõianaise juurde läks Saulgi — kogu oma vägevusele vaatamata!» ütles koosu ja naeris paar suutäit. Sedasi järsku, nagu haugataks või...»

«Nõianaine?» pärisin mina, silmad põnevusest pungis.

Aga ema ei vastanud ühtigi. Pööras ennast vanamemme poole ja kaebas edasi.

«Vahel jälle, kui ma köögis kohmitsen, loeb ta seal ülearu valjusti patutööst ja hoorapalgast...»

«Ära tee va Õlesööjast väljagi!» ütles vanaema ja hakkas, raske lüpsik käe otsas, toa poole astuma. «Sel muidugi kõik käsud-keelud selged. Just nagu inime seda kõike pidada jõuaks. Vast ta ise, ei keegi muu...»

Ema vaatas veel kord suurte kohkunud silmadega tee poole. Kuke-nuki mäge ees ei olnud ja siit paistis päris kaugele allamäge. Aga hallkoosut polnud veel näha ühtigi.

Siis võttis ema mu käe pihku ja tõmbas mind toa poole. Ise nagu ei märganudki, keda tõmbab.

Ma vaatasin alla oma kriimudele sääртеle ja sedamaid tuli meelde, et me suures minekuõhinas need Mätasjärvel puhtaks uhtmata unustasime.

Võib-olla sellepärast Õlesööja mind ei märganudki, et käsk oli, aga sääred olid ikka kriimused ja varbapabulad päris mustad otsas.

«Emm, aga Triinulei on veel mustem!» ütlesin mina võidukalt.

«Mis? Mis?» imestas ema ja vaatas nüüd ise ka mu sääртеle alla. «Triinuleil on kohe sedakarva nahk,» seletas ta siis. «Ja — kus mul nüüd paras Triinulei väljas!»

Vanamemm oli toas piima kurnama hakanud ja soristas mõnusasti

lüpsikust piimalännikusse, ise selline ümarik ja soojad juuksed pealael ja oimukohtadel kohevil.

Ta vaatas meile kavalalt vidusilmi vastu ega öelnud midagi.

Ema tegi asja pliidi juurde, kus õhtune tangupuder soojas seisis, ja saatis minu tagakambrisse kleiti vahetama.

«Ja mis hooratööd siin...» ütles ta siis õige tasa, aga mina kuulsin ikkagi — üks oli poikvele jäänud, seepärast. «Mul ju... mul ju Oskar metsas...»

«Või sa seda nüüd talle, Ölesööjale, nimetad!» ütles vanaema ja pani lüpsiku käest, vabastas piimalänniku suust kurnalapi ja viskas selle loputamiseks lüpsiku põhja.

«Ei-ei-ei!» kiirustas ema kohkunult. «Hoidku selle eest! Sina ainuke tead ja...»

«Ja koosu,» ütles vanamemm vahele.

«Mis asi?» päris ema ja astus sammukese vanamemme poole. «Koosu?»

«Tema teab ikka,» ütles memm ja kallask suure sortsu külma vett lüpsiku põhja. «Või ta sul usub, et moli-biseeriti ja läkski!» Vanamemm solistas pisku aega kurnalapiga ringi. «Sa ise kah vahel jääd öö peale ära ja võtad toidugi seltsi... Koosul kõik arvel ja teada...»

Ema jäi seepeale vait ja nihutas pudrupotti pliidil.

«Mul on vahel hirm...» ütles ta siis.

Vanamemm tõstis pea ja jäi teda vaatama.

«Mets on hunte täis,» pööras ema jutu teisale. Või pidigi ta just sedaviisi ütleva?

Tulin tagakambrist köögipoolele. Videvik roomas nurki mööda ja ema hakkas tuld üles võtma.

«Või nad nüüd inimest...» arvas vanaema ja pani kurnalapi pliidi kohale kuivama. «Ja seal teisi kah... allkülüst Laakre Juss ja Lemkülüst Teritu Erman...»

«Oskar on meie isa nimi, eks ole?» pärisin mina ja ema-vanaema pöördusid kohkunult petrooleumilambi valgusesõõrist minu poole pimedusse.

«Mine ikka!» ajas vanamemm vastu. «Isa ju lihtsalt isa — mis Oskarit seal enam tarvis!»

«Aga Oskar oli ta kah, kui veel kodumail käis!» ajasin mina oma. «Ema ütles veel Ossi!»

«Tahad vast tanguputru?» küsis ema ja keeras lambitahi madalamaks — lamp kippus suitsema.

«Eks ootame koosut kah,» ütles vanamemm ja võttis piimalänniku käe otsa, et seda kaevu jahtuma viia.

Kui ta tagasi tuli, kohmitses ema jälle pliidi man.

«Aga koosu on... Mätasjärve usku,» ütles vanamemm nagu pooleli jäänud juttu jätkates ja vaatas ema küürutavat selga. «Täitsa tõsi.»

Emä ajas end sirgu. «Mätasjärve?» ei taibanud ta ja laskis käed piki külgi rippu.

«Seepärast see Õlesööjagi teist siin pööramas käib, aga — võta näpust!» vanaema naeris mõnusasti.

«A-aga sina?» kilkasin mina vahele. «Kas krati usku? Jah?»

«Mis sa, tüdruk!» keelas ema. «Kus ninatark väljas!»

«Mina? Mina pean ainult meeles,» vastas vanamemm siiski ja täitsa tõega. «Mina olen liiga pehme, seepärast...»

«Aga mina jälle saan Tarkuse Raamatu endale!» ajasin nina õieli ema poole. «Koosul on...»

«Kõtt, kõtt...» lausus ema ja vaatas kuidagi virilalt vanamemme. «Aga... aga mis siis... mina?»

Vanaema hakkas naerma.

«Sina pead sünnitama!» pühkis ta ainsa käeviipega kentsakad kõned laiali. «Vaata sa mul!»

Emä istus raskelt pingile, käed vaheliti rüpes.

«Mätasjärve usk?» küsis ta poolkobamisi.

Minul oli natuke kõhe ja emast miskipärast kahju kah. Nihkusin emme põlve ligi ja panin käe talle sülle. See hüples ja pötkis mulle vastu.

Tõmbasin käe kiiksatades tagasi ja peitsin selja taha.

Emä ei märganud sugugi, aga vanamemm peitis oma naeruturtsaku punastkirja põlle varju. Tõstis selle silme ette ja tudises.

Mina küll ei teadnud, mida ta naeris.

HALLKOOSU INDRIK JA TEISED

Jah, sedasi me seal lõpuks siis istusimegi. Akna taga läks videvik harukiiresti üle mustaks augustiööks ja petrooleumilamp viskas meie suured varjud laeni välja.

Pliidil jahtus tangupuder, aga kellelgi ei tulnud nagu meeldegi, et õhtuline võtmata.

«Teap kuhu see koosu nüüd hirrpimedas?» kõheles ema ja vaatas kuidagi külitsi akna poole.

«Egas ta seepärast seal väljas nii tummpime olegi, meil siin valgus majas ja...» arvas vanamemm ning sihtis samuti akna mustjassinist nelinurka.

Seadis end siis mõnusamini istuma, aetas küünarnukid lauale, töökõvad sõrmed pehme lõua alla risti ja vaatas üle laua emale otsa. Endal silm vidus ja suu nagu pooliti muigvel peas.

«Vähe puudus, jah, et sest Õlesööjast siin peremeest ei saanud,» alustas vanamemm pisku aja pärast.

«See tahab ju praegugi siin asjaline olla,» ütles ema ja nihutas end seinalt seljatuge otsima.

«Või veel!» kiitis vanamemm takka. «Ja käis teine juba noores easki koosu kannul. Ainult et ülearu tükikas oli. Kange pea ja südamega.»

Ema noogutas aegapidi kaasa ja vanamemm sai ikka enam ja enam hoogu sisse.

«Aga kesse teist kanget enese kõrvale tahab? «See pole Mätasjärvel tavaks,» ütles koosu, «mehed tuuakse väljast ja viletsad...»

Ei andnud üks ühele järele: käis Ölesööja kui suur valge vari Truutu sabas ja ei võtnud meie koosu teist vastu. Kas tee või tina! Terve allküla naeris ja ahhetas kaasa. Kus sa sellega!»

Vanamemm mugistas muiata ja nurrus korra päris kassi kombel.

«Lõpuks tuli valda uus urjäänik. Uus ja verinoor. Võikollased vuntsid kikkis nina all ja suviti valge vormijakk seljas. Peenike ja siugsirge veel pealegi ning helesinised silmad kui meelespealilled peas.»

Ema nihkus lauaservale ligemale ja mina kergitasin end pisut upakile, et paremini kuulda oleks.

«Saanud teine allkülla korterisse. Tassule. Seal ju ilmatuma lahke rahvas. Ja tare, teadagi, ilmast ilma keni peretütred täis. Piigad kui meelismarjad.»

Vanamemm pilgutas ühte silma ja kihistas sulaselgest jutumõnust.

«Võtsid urjäänikunoligusel silmad siiraviira ja südame puperdama sees.

Viis ühe võpsikusse patseerima ja puges teise juurde laudalakka. Igal pool ukсед авали ees ning arm ristseliti ootel...»

Seepeale emme kõhatas ja vanamemm tõmbus nagu vähe tagasi ka.

«Jah, ütle nüüd ise, mis urjäänik see oli või kedagist! Ei olnud teisel rasket rusikat ega kärekaredat häält suus, tukist puusa peal või kasakanuudist kõnelemata! Ja kui vahest tukk oligi, siis kes see sihukest kartis?

Külanolgidki käisid sagedamini õunavargil kui kunagi. Kamp kokku ja muudkui õunaaeda saagile. Peremehed olid teistega püsti hädas, aga või sest urjäänikust abi oli!

Ühekorra olla Reemu Prädik vargapoisi otse puuvõrast kätte saanud. Tõmmanud teise karupidi alla ja nüpeldanud siis nagamani päris vaeseomaks. Läänud teine koju lingati-longati ja suured verevermed jooksnud üle selja kannikanäkkideni välja. Prädik veel tänitanud kannul, et annab asja kohtu kätte ja nõuab õunahinna sajakordselt sisse. Laseb poisi isa pokri pista ja mis kõik veel. Tänitanud küll, aga võta näpust. Saanud uuelts urjäänikult ise kange trahvi kaela. Et omakohus olla keelatud ja vägivald seaduse vastaseks seatud!

Seal sul see urjäänik ja korra kaitsja siis oli!»

Vanamemm pidas vähe vahet ja tõmbas hinge tagasi.

«Elas teine Tassul, jah,» ütles siis sutike lõbusamalt, «ja peagi õppis noorrahvas seal koos käima. Laulsid ja tantsisid teised Tassu seaaediku taga koplimeetsas nii et küll sai. Urjäänniku hääl käinud ikka üle kõige. Sihuke hele ja rõõmus olnud. Kostnud allkülüst üles Tavatulegi kätte.

Seetap see Truutugi õue peale seisma jäi ja kuulatas küla poole. Aga suveõhtu oli hingvaikne, ei tuuleõhku ega mürinat-kolinat kusagil. Ainult pilvitu taevas üle vooremetsade ja järve, kunimaani silm vähegi seletas.

Kuulatas Tavatu Suur-Truutu, jah, aga ei küsinud kelleltki, et kes või mis. Vahest oli nii riivamisi kuulnudki, et uus urjäännik või nii?

Tegi aga ühekorra naasama külasse asja. Pani halli jaki halli undruku peale ja sõlmis linavalge räige räti kõvasti lõua all kokku.

«Läks alla, suur ja ülearu sirge nagu ta oli. Silmadki suured ja hallid ning pikk-kondine hobusenägu ees. Konti kõvasti, aga pehmust pole ollagi — ei siin ega seal ega kusagil mujalgi.

Eks kohanudki teine küla vahel urjäännikut, ja nii kui poissi nägi, nii omaks pidas. Astus urjäänniku-Indrikule teele ette, jäi seisma ja vaatas.

Poiss kokkus esiti ära, ei osanud nalja visata ega tõega alustada.

«Kas sina see lauladki küla peal?» küsis Truutu oma karuse häälega. Poiss kehtas heledat vormikuube ja naeratas poole suuga.

«Mina jah.»

«Tule vahest Tavatule laulma.»

Nii ütles. Pööras selja ja astus raskel sammul minekut, urjäännik kui kokkunud koolipoiss teeservas seismas.

Mine sa tea, mis võluvägi selle Indriku allkülüst üles vedas. Võib-olla ta vahapehme süda? Et oli inetu tüdruk kui hobusekont, aga ootab seal temagi.

Poiss punnis esiotsa ikka vastu kah ja juulitas päeva või teise. Aga Tavatule ta tuli.

Esiotsa käis niisama. Aida manu. Ja või ta seal laulis! Nii nagu sisse astus, nii pimedusse uppus.

Alles hommiku eel pääses tulema. Vähe vildakalt astus, silmnägu sirendamas ees...»

Siinkohal ema kõhatas jälle ja küünitas kõhelemisi üle laua — vanamemme prunnakat küünarnukki puutama. Aga mis ta seal puutus või kedagi! Vanamemmel oli sihuke hoog sees, et pidamist polnud mitte lootagi.

«Eks see va Õlesööja — või ta siis sedaaegu sihuke patust pööraja oli! — käinud Indrikut metsa vahel passimas. Pika varrega lapilöömise kirves seltsis nagu metsamehel kunagi, ja süda sarvilisi mõtteid täis. Et löön õite roisu maha kui marus peni ja sirutan selili kui susirajaka! Saatku siis pealegi Siberisse või teispoole Siberit — ikkagi urjäännik ja

sedasi. Vahest tuleb siis Truutugi külmale maale seltsi ja jätab oma Mätasjärve-needuse kus seda ja teist.

Agas ei olnud antud urjäänikule soe surma. Läks läbi metsa kui issanda ingel, hele juustekroon nagu aupaiste ümber pea.

Seda see Õlesööja vahel nüüdki seletab, et nagu ilmutus või mis.

Seisnud mees küll parajas paksus põõsas ja teine olnud lapikirve haardekaugusel kah, aga käsi ei tõuse. Kas tee mis sa tahad! Hele kuuvalgus paistnud teisele näkku ning see olnud nii äraseletatud ja helk, et luuraja sootuks lollisti seisma jäänud.

Vahtinud järele ja vandunud nii et maailm mõru, aga mis möödas, see möödas.

Pärast astunud ikka tümps, tümps kodu poole, lapilöömise kirves lohinal järel ja mõtted kõik suures sõlmes koos. Haruta siis kust otsast tahes.

Metsameheks ta jäänud ju tänini — praagib vanu puid ja lööb lappi uute istikute jaoks —, aga muidu oli mees seitsaati kui ära tehtud.

Eks tollest ööst peale sest Õlesööjast õlesööja saanudki. Polnud enam viina puutunud ega sealihaga. Naiseihust rääkimata. Need kõik pidada ju kuulu järele maailmama suured patud olema!

Ning hakanud teine piibliraamatut uurima. Otsinud sealt seda elu mõtet ja tarkuste tarkust ning seda kah, mispärast see lapilöömise kirves too ainumas kord nii ülearu raske olnud . . .»

Vanaema kehtas end pingil ning kuulatas ukse poole, kust nagu mingit kobinat oli kuulda. Ka ema pööras oma äravaevatud lapilise näo sinna kanti, kuid polnud tulemas kedagi. Ainult tuul niisus nagu ehmunud peni läve taga ja ma mõtlesin tahes-tahtmata Triinulei pisikese punase tulikoera peale, kes nii ülepeakaela Kүүisitile tagasi kaapas.

«Äkist see . . . Triinulei kutsikas?» küsisin teiste sekka. Vanaema võpatas ja emagi keeras kärmesti pead.

«See sul nüüd siia!» tõrjus memm. «Pani käe otsastki löikama, va pisuhännapojuke. Ju ikka oma osmik see kõikse lähem.»

Ütles nii ja otsis suud muigutades endist jutujärge.

«Käis Indrik, jah, kui püstipime allkõlast üles Tavatule. Olla veel päise päeva ajalgi siia kanti sihtinud ja ööd oodanud. Jätanud urjäänikuameti hooletusse ja vallavärgid pilla-palla.

Lõpuks visanudki vormikuue sootuks nurka ja tulnud Tavatule koduväiks. Saanud küll peremehe- ja meheõigused kätte, aga või sest tulu tõusis ja suurt sigines!

Ainult pulmapildil veel ongi teine sihuke sire ja sirge: linavalge vormikuub viimast korda üll ja õlakud õlal, võikollased vuntsid kikkis ees.

Pärast polnud teisest asjast ühtigi. Töö olnud suur ja raske — mis teadis urjäänik Tavatut tööst!

Olnudki teine siin rohkem tagant tõugata ja eest tõmmata ning see-

pärast muidu kah kui manuline majas. Truutu aga vaatas otsa ja mees tegi, mis jaks kandis.

Aga või sa Tavatu tütrele vastu saad! Polnud Indrikul seda kangust kontides ja suurust südames. Vajusid norgu võikarva vuntsid ja pleekisid vesivalgeteks meelespeasilmad.

Lõpuks kaduski ära, nagu poleks teist olnudki.

«See ainumas — vormirõivas — oligi,» ütles Truutu, kui mehe mulda viis. Ja oleks ta ühtainust pisaratki poetanud! Kus seda!

Meie paariaastase Eilaga üksi nuutsusime ja luristasime nurgas, päris kägaras ema valju vaate all.»

Vanamemm vedas ninaga ja ta küünarnukid vupsatasid lauaservalt alla.

«Ja mis Tavatu tütreid meist sai! Puha meekarva juuksed ja vahapehmed südamed...»

Sutike aega oli köögis seepeale sootuma vaikne. Ainult kell tiksutas varisenud lubjasel seinal ja kilk kiiksus pliidi tulekolde man.

Siis tõstis ema äkki pea ja vaatas üle laua vanamemmele otsa. «Ju oli sel Indrikul siis kangem veri kui koosul enesel!» ütles ta.

«Võeh!» imestas vanaema ja jäi, suugi avali, oma tütart tunnistama. Nagu poleks enne näinud või osanud tähele panna.

«Andis edasi sihukese südame, mis pole Tavatul tavaks...» ütles ema ja toetas tugevasti ristis käed oma puhkavale kõhule.

Vanaema tõusis üles ja astus pliidi juurde, nihutas pada, kolistas roobiga ja pöördus alles siis meie poole. Ta silmad olid suured ja avali ja päris meelespeasinised kohe.

«Teap kus see koosu nüüd ometi jääb? Täispime väljas,» ütles ta siis nagu süüdlaslikult ja vaatas oma uhiuute meelespeasilmadega kuidagi võõrastades köögis ringi.

«Läheks vaataks teele...» arvas emme aegamisi.

«Kuhu nüüd sina! Hundid kõik liikvel — ehmatad veel lapsele soelõusta pähe!»

Ema võpataski üleni ja tõmbus nagu kõssi. Tõmbus kõssi ja kuulatas metsa poole, hirm silmis.

«Ma õige ise...» vanamemm kobas laudaskäima-laterna järele, tõstis selle klaasi üles ja kiskus tikust tuld. Leek oli väike ja vubises vastu tahtmist. Vanamemm keeras tahi kõrgemaks ja läks kuidagi kohmerdi üle köögipõranda. «Pole ta eluilmaski sedaviisi...» ühmas veel mineku peal, avas ukse ja astus välistrepile.

Tõstis laterna kõrgele üles ja — sinna ta jäigi, latern kõlkumas ülestõstetud käes.

«Issaristike!» ütles ta.

Ema tõusis käbekähku püsti ja läks ta juurde, mina tihedalt sabas. Isegi lambivalge köök näis üksinda õudsem kui vilkuva laternaga väljapime teiste seltsis.

Aidatrepil, otse üle õue, istus keegi suur ja kohmus, õlad kumaras ja pearätik silmille veetud.

Seisime seal — ikka veel kõrgele tõstetud laterna all — nagu salgake kohutatud lambaid, kõvasti üksteise vastu surutud ja hirmust määgides. Ainult selle vahega, et meie ei määgunud. Me ei saanud mitte sõnagi suust.

«Ko-koosu...» häälitises vanamemm lõpuks vaevaselt ja kiskus end vastu tahtmist meie seast lahti. Mäletan täitsa täpselt, kuidas ta seal läks — pisut nagu kikivarvul, selg kühmus ja laternavalgus värisemas mustkaredal õuemurul.

«Käi minema!» käristas koosu talle vastu ja löi suure korpas käega läheneva laternatule poole. Oli nii, nagu vajaks ta pimedust.

Vanamemm pörkas tagasi ja jäi seisma, just poolele teele toa ja aida vahel.

«Lase mina,» ütles ema ja läks ilma laternata koosuni välja.

«Kooosu... ema Truutu, ae...» ütles ta mahedalt, aga hirmulõnks oli hääles sees, ma kuulsin küll.

«Eipole mul tütreid,» ütles koosu. «Kedagist pole.»

«Lähme toamaile,» palus ema. «Mis sa siin sedasi...»

Aga koosu ei vastanud sõnagi. Istus aga endistviisi edasi, just nagu poleks kedagi ligilähedalgi. Ait ta selja taga oli harjumatult must ja aidakatuse serv küünitas kaugele alla, otsekui tahaks puudutada ta kumaras õlgu.

«Ema Truutu...» palus minu ema haledalt ja söandas vaevu puudutada teise tumedasse rätti mähitud pead. See tõmbus pisut tagasi.

«Ilmaelu on uppis ja harevil,» ütles koosu ja hakkas end raskelt üles upitama. Ta toetas oma suure kondise käe ema õlale ja see nõtkus sügavale alla. «Eipole eneseuhkust ega au ühtigi... pole tööd ega... midagist...»

«Tule... tule...» kutsus ema kui väikest last. Koosust levis viinalehka ja see oli täiesti kuulmatu asi.

«Tuleb see... Tassu Lillentiin meile vastu... see... sinu ristitütar,» koosu pööras aegamisi pead ja vaatas ikka veel paigal seisva vanamme poole. Laudalatern rippus ligi maad ja valgustas vanamme kahust undrukuserva.

«Sihuke utetall oli... valge ja klaar... Nüüd suured krellid roosid paletetele pintseldand, mustad sõejutid silme kohal ja tukk kärssus ees... Saksa ohvitser veel käevangus pealegi... Aga ohvitser... see priske ja punane kui... kui Tassu orikas...» Koosu hakkas kärisevalt naerma ja tuikus korra jalul. «Talu seal Tassul raamas ja ripakil, õueaed laapas maas ja katus kiivas külatee poole. Aga tüdruk vallas «peenema» ameti peale parseldatud...»

Koosu jõudis lävele, toetas sirged käed üles uksepiitadele ja vaatas kööki, nagu näeks seda just esimest korda.

«Siin kah... lehkab lagu järele — krohv seinalt maas ja pliidiraud kiiwas...»

«Pole, pole...» lohutas ema ja sikutas koosut ettevaatlikult pikk-pingi poole. «Teeme korda ja seame sirgeks...»

Pikkpingile koosu siis vajuski ja tõmbas silmad jälle pearätiku peitu. Surus suure kädki krõnksus peale, et midagi näha ei saaks.

Tuiutas seal edasi-tagasi ja kägises veidralt, nagu kääksuks puutelgedega vanker

«Karga veel... Ölesööja reeotsale...» ümises ta kuidagi pooltokerdi. «Ölesööjat uskuma, jah. Et maailm on täis pattu ja rääma... põlvini täis... kõrini täis...»

Siis tõstis koosu silmad üles ja vaatas kõigile ridamisi otsa. «Pärast tuli Triinulei mulle vastu... Ütles, et läheb tapma. Pikk puss oli selt-sis ja väike punane koerarakats sabas.» Koosu mõtles sutike ja vangutas pead. «Temal on lihtne. Hinge võtta on kergem kui elus pidada. Aga... aga kuidas me siin, Tavatul, edasi kestame?»

«Elin ju ootab,» ütles vanamemm vaikselt vahele ja piilus poolareldi koosu poole. «Eks nii me kestamegi... Mätasjärve-sugu...»

«Ah sedasi! Ah sedasi, et o o t a b?» tõmbas koosu raskelt hinge ja mõõtis ainisilmi minu emme. Ema pörkas pisut tagasi ja mina nihkusin talle igaks juhuks lähemale. Aga koosu ei tõusnud sugugi. Põrnitas emme ega märganud teisi kedagi.

«Ei Oskarist ma nii paljut oodanudki,» ütles hallkoosu pikkamisi, «seda, et metsa läheb ja seda, et seal suside seas veel sigitabki... Ju tal siis kangem veri kui teistel Tavatule toodud meestel... Veab sul sinna? Veab?»

«Veab küll,» ütles ema ja laskis silmad alla.

Koosu tõusis üles. Ta vaarus pisut jalgadel, aga asutas seegipoolest kambriisse minekut.

Kui kambriuks ta järel kinni mürtsatas, vaatasid ema-vanaema teineteisele silma.

«Tassu Lillentiin...» ütles vanaema, «kuldse südamega tüdruk oli...» Ütles nii ja tõstis äkki käe suule, silmad ehmunult pärani.

«Ta on ju... Indriku pojatütar... See on see pillerkaaripoeg enne Tavatule tulekut...»

Ema istus vaikselt endamisi ega öelnud midagi.

«Nägid sa nüüd,» ütles vanamemm nagu etteheitvalt ja silus krobeda käega üle juuste. Need olid meekarva ja soojad, aga kuidagi sorgus.

Ta läks pliidi juurde ja tõstis paja puutumata tangupudruga põrandale.

«Läheb veel halvaks siin leigel raual,» ütles ta ega vaadanud meile otsagi.

Väljas augustiöö süvapimedas niitsus tuul nagu ehmunud peni.

Aga järgmisel hommikul leiti külast Tassu seaaediku tagant tapetud saksa ohvitser, Tassu Lillentiini manuline. Tal oli puhaste servadega pussihaav prõnnislihaval rinnal ja püksiauk eest lahti. Oli teine seaaediku taha asjale läinud ja sinna jäänudki, paksroosa nägu öötumeda taeva poole õieli.

S Ü N D I M I S E Ö Ö

Kuidas see ema küll sedakorda kisendas! Sihukese häälega, mida ei tohiks teha ükski inimene maailmas, ja pika lõputu sügisöö järjepannu.

Aina kisendas ja kiilus ning vahepeal oigas lõginal, nagu oleks tal päratu külm või nagu näeks ta midagi jubeõudset.

«... mani murrudi,

k a r r a m b a s u u r u.»

Lebasin leivaahju taga vanakoosu puukõval koikul ja ahju külg oli õhtupooliku leivateost veel peaaegu kuum.

Surusin käed krampi ümber koikuserva ja näo kõvasti märjaks nutetud patja, aga kuulsin sellegipoolest.

Kuulsin ja pidin tahes-tahtmata mõtlema tolele lihavale Loonukse Madisele. Et kas tema ka sedasi kisendas, kui püssipäradega peksti? Kisendas ja oigas lõginal, ise pooliti juba nonde kaitsemeeste jalge alla tallatud...

Nägin nii imeselgesti koosu suuri kottasid ja ema ümarat ihu. Hüppasin üles ja tormasin ummisjalu emale appi.

Aga kambriuksel tuli vanamemm mulle vastu ja tõkestas tee. Ta surus mu arutu näo oma külmhigiste pihkude vahele ja sosistas mulle midagi kõrva, midagi, mida ma ei kuulnud ega tahtnudki kuulda. Ta muljus mu rabelevad käed oma pehme kõhu vastu ja tõrjus mu niiviisi tagasi vanakoosu puukõvale koikule karetakuse teki alla.

«Homme,» ütles ta mulle, «homme hommikul...» Aga ma nägin selgesti vaevahigi ta sõõrjal näol, kui ta läks tuld kohendama suure paja all, et teha tulikuuma vett nagu seatapu aegu.

Hallkoosu oli kõikse aeg tagakambris ja ema kiilus ning kisendas.

Vastu aknaklaasi aga peksis jämerabisevat vihma ja hommik ei tulnud ega tulnud.

Kui ma hommikuhahetuses üles ärkasin, oli majas surmavaikus. Isegi kell, mis õhtuses saginas üles keeramata ununes, seisis, jämedad osutid kurvalt lontis.

Mu kõrval magas vanamemm, üsna koiku äärel, juuksed sakris silmil. Ronisin tast üle ja vajusin sügavalt ta pehmesse ümarusse, aga ta vaevalt et liigutaski, ainult norskas tasakesi ja vilistas poolavali suust.

Läksin paljajalu pänt-pänt üle köögi külma kivipõranda, varbad kronksus ning punased, ja lükkasin raske kambriukse koleda kääksakuga valla.

Seal aga istus koosu.

Ta ei maganud üldse ja tõstis oma suured unetuhallid silmad mulle hoiatades vastu. Ta istus seal ihuüksi ü m b e r pisikese pentsiku asja, mida ema-vanaema isekeskis kätikis kutsusid ja kus minagi olla teabküll-millal oma suhkru-leivanutsakut luttinud. Istus selle ümber ja vaatas mulle tõrjuvalt vastu.

Emaga aga magas, linavalge läbihigistatud nägu poolkültsi kätki poole keeratud.

Seisin kõhklemisi kambri karedal põrandal, ei julgenud astuda edasi ega tõmbuda tagasi.

«Tule siis kae,» ütles koosu kahinal ja mina läksin, külg ees, ligemale.

«Väikevend,» ütles koosu peaaegu kuulmatult, vaatas siis nagu kohkunult ringi ja pomises uuesti: «Vend...»

Seal aga, kätikis, oli midagi nii inetukoledat, et ma ehmunult tagasi pörkasin.

See oli nagu pisi-pisikene kirtskortsus vanamehenägu, punane ja kibruiline. Või siis just nagu habemeta päkapikumees Paljaskoon, kellest vanamemm kõiksugu lugusid teadis. Et olla teine sihuke, jah, keda kõik habemikud härjapõlvlased põlgavad ja ületavad ning ülepeakaela põgenema pistavad, kui tulema juhtub...

Ja sellesama hirminetu P a l j a s k o o n u pärast see ema siis karjus ja kisendas! Kogu koletu pika vihmaöö joonelt.

Ning vanaema, kõver kui konks, küütsutas südaõõsi pliidi ees, higi-pisarad ja tulekuma viltuweetud näol.

Pöörasin kannal ringi ja tulin sealt ära, käed külgedel sirged kui pulgad. Ja ema poole ei vaadanud ma kah. Häbenesin. Eks temal see oligi ju mingi veider ja nagu vastikuvõitu seos sellesama jubeda härjapõlvlasega. Pisikese kipraspunase härjapõlvlasega sealt hallkoosu suurte ja kandiliste põlvede vahelt.

VAEK AUSID

«Ma... ma lähen siis ja kutsun... Olesööja...» ütles vanamemm ja sidus värisevate kätega suurräti kõvemini kokku.

«Väljas tormab,» ütles ema, ise köökus üle kätki, ega vaadanud üleski.

Ja otse nagu selle tõenduseks veeres kõuevanker kolinal üle Tavatu talu mustmärgade hoonete. Sealsamas lahvatas aknatagune helelillat tuld täis ja mets tare taga oigas kuuldavalt.

«Susid nutavad laanes,» ütles memm ja vaatas ema kumaras selga. «Kuidas on?» päris ta siis poolihääli.

«Vähkreb ja ... ahmib,» vastas emme sumbunult ja vajus veel enam kööku. «Arvad sa, et ...»

«Egas mina kedagist... Ainult parem ikka, kui ristitud saab...» vanamemm õiendas veel kord rätiku turris sõlme ja kraaksatas hääle puhtaks. «Ega need ... ristimata lapsed rahu saa ... need olla virvatulukesteks soode peal ja ...»

Emma hakkas kõva häälega nutma ja krabas kahe käega kätkiservadest kinni. Just nagu seaks vanaema sellepärast suurrätti ümber, et läheb sedamaid väikevenda soolaukaile viima ...

«Oleks hallkoosugi kodus,» halises emme endamisi. «Oleks kodus või teaksi ...»

«Mis siin temagi...?» kahtles vanamemm vastu. «Või tema võim nüüd haigusest üle käib ...»

Vastu akent põrises rahesegust vihma ja tuul kiunus ümber tare-nurkade.

«Ma siis ikkagi — lähen...?»

Emme ei öelnud midagi. Ainult nuutsus ja halises väikevenna kohal ja välk viskas tuppa sinilillat kuma. Oli ta ju hulga kangem kui meie petroleumilambi igerik tuli, suur taevavalgus, heledam kui päevapäike kogunisti.

«Velsker, see ju ... maailmamaa taga ... Taritul,» vabandas vanamemm, «ja hobune-vanker kah koosul seltsis ...»

«Mine, mine!» käskis nüüd ema isegi. «Läheb teine näost sinkjaks ja ajab suu pärani, hall nahakirmetis juba peaaegu kõriaugu ees kinni ...»

Vanamemm kahmas kuuehõlmad koomale ja avas raske tareukse.

Väljas pladises ja vingus, uks paiskus ristseliti lahti ja kolksatas vastu tareseina. Välguvalgel nägin ma vanamemme rabelevat välistrepil, suurrätti nurgad kui hiigellinnu tiivad laiali.

Kui ta ukse kinni sai, võdises lambis veel vaevaline tuluke ja tormihoog müristas vastu ruutu, ihaledes tagasi köögisoojusse.

Pliidi tuhalõukast oli tuhk mööda põrandat laiali paisatud ja kattis nagu hall kirmetis kivipõrandat peaaegu ukсени välja. Miskipärast ajas just see mulle hirmu peale.

«Emme!» anusin ma, aga ema ei kuulnudki mind. Ta tõstis väikevenna poolpüstakile ja niisutas märja lapinutsakuga ta palavikukuumi huuli. Väikevend vigises vaevaselt, pisike nägu leekpunane ja igerik juuksetutt higimärg otsmikul.

I äksin üle põranda ja istusin laua äärde pikkpingile. Vihm raputas ruutu ja minu jäljed põrandal olid ilmatu koledad. Pöördusin neist hirmuga ära.

«Koosu! Koosu!» kutsusin mõttes tormavasse öösse. «Ko-o-su!»

Aga väljas oli kord pilkane pime ja kord jälle välguvalge ning vahest mitu vätku järjepannu, nii et ei saanud arugi, kus ühe mürin lõppes või teise oma algas.

«Koo-oo-osu!»

Kuid hallkoosu oli ilmatu kaugel. Kusagil seal Silmitujärve taga, kus Silmitusoo kangekaelselt järve kasvas ja kus elas vanamemme öde Eila. Silmitu metsavahi naine. Seesama pisi-Eila, kes vanamemmega koos hallkoosu Indrikut taga nuttis.

Nüüd nuttis ta seal jälle oma metsavahti taga ja koosu sõitis matuse-nädalaks Silmitule. Ikkagi nõuks-jõuks ja seltsiks.

«Ko-oo-oo-su!»

Aga äike irvitas mürinal katuseharjal ja kratid-tulisabad kihutasid üksteise kannul üle tarekatuse, hambad irvi ja silmalaternad pöörlemas peas.

Polnud kedagi, kes oleks teadnud kratisõnu või lausunud loitsulau-seid. Mitte kedagi kohe.

Aga siis tuli Ölesööja. Ta avas äkki ja koputamata tareukse ning sei-sis lävel, tohutu suur ja läbimärg. Uks ei pääsenud ta käest lendu ja vanamemm tudises ta taga, vihmamärg ja ärevusest hingetu.

«Rahu sinu hingele,» ütles Ölesööja ja sirutas märjad karvased käed ette. Vihmanired sorisesid ta pealt põrandatuhale, muutes selle ta suurte saabaste ümber püdelaks poriks. «Rahu sinu hingele ja sellele kojale,» ütles ta ja ema vihane vaade vuhvatas hetkeks üles, nägu valust viltu. Sealsamas aga vajus emm jälle kätki üle kokku, silmad pisaraist sõge-dad.

Pikkamisi võttis Ölesööja märja jopi ült ja riputas selle ukse kõrvale naela, otse koosu igapäeva-kampsiku kõrvale.

Vanamemm tõi lauale puhtaks küüritud vorstivaagna veega ja läks tagakambrisse piibliraamatu järele.

Kööki sigines suur vaikus ja ainult väikevend ahmis käginal õhku, pisike suu pärani lahti.

«Ei tohiks ma su last ristida...» ütles Ölesööja aegamisi, ise kuidagi kõõrdi emme poole vaadates. «See ikka õpetaja asi... või köstri.»

«Need Taritul...» vastas ema ja mähkis tekki ümber väikevenna viskleva keha.

«Aga kus surm suu ääres...» ütles Ölesööja ja emm tõmbus kõssi nende raskete sõnade all. «Kus surm suu ääres...» ütles Ölesööja jälle ja välgulahvak viskas ta näole kooljakahvatust. «Ei tohi paganana teise ilma minna... isegi sihuke isatu mitte. Ei seda...»

Äikesemürin tegi meid kõiki kurdiks ja mulle paistis, kuidas emme suu liikus, ilma et midagi kuulda oleks olnud.

Siis tuli vanamemm tagakambrist ja ma nägin — kohe täitsa sel-gesti — raamatut ta käes. See oli selline suur ja paksude pressitud kaantega, vasknaastud puha peal ja... ja...

«Raamatute raamat!» ütles Ölesööja ja seadis end laua taha sirgelt püsti, suur ja jämejõmakas nagu vastkooritud palk. Tema märgadest ölejuustest jooksid veesorud alla, ristlesid ja sukeldusid kortsu-uure-

tesse, nirisesid lõuale ja sealt alla tokerdanud metsamehe-kampsunisse. Tal oli vaigulõhn ligi.

Ema võttis rapleva väikevenna imehellasti kätele ja vanamemm hoidus nuuksudes tagaplaanile, põllenurk silme ees.

Mina surusin end kõvasti vastu aknaalust nurka, sest Õlesööja oli mind märkamata minu lauapoolele tulnud. Raamatute raamatu raske kaas löödi just minu pea kohal lahti ja Õlesööja põrises seal kusagil ilmatu kõrgel eriskummalisi salme. Ma ei mõistnud sugugi ja pidasin neid salamärkideks.

Äike raksatas otse siinsamas ja kuivanud kuusekönt meie sissesõiduvärava ligi löi heleda leegiga põlema.

«Issaristike!» pomises vanamemm ja ema käed väikevenna tuksleva keha all võpatasid. «Issaristike!»

Nad pöörasid oma näod aknast ära ja vaatasid kramplikult Õlesööja poole üles. See kastis oma jändrikud sõrmed ristimisvee vaagnasse ja piserdas piisku väikevenna tulikuumale laubale.

Ainult mina nägin musta hobusesiluetti Tavatu sissesõiduteel. Surma must vanker, mõtlesin ma vanamme õudseimale loole ja surusin pea kokkunenult aknalauale.

«Ma ristin sind...» põrises Õlesööja ülalt päratu kõrgelt alla, «sest mullast oled sa võetud ja...»

Siis kostis tareukse tagant hobuse inkumist, uks tõmmati valla ja seal seisis koosu, suurem ja hallim kui kunagi.

Vidusilmi vaatas ta ristimislauda ja meid kõiki järjepannu selle ümber, elutuid ja veidraid petrooleumilambi kahvatukollases sõõris.

«Matuseid peate?» päris ta siis ja vett voolas ojadena ta mustalt peärätilt põrandale. «Matuseid, jah?!»

Ta tuli tarre ja äike kolises pisut kaugemal, nagu väsinuna senisest raevust.

Koosu läks emme ligi ja kummardus lapse üle. Väikevend avas hingetult suu ja kägises, hall kattenahk kindlasti kõri ees, servast servani välja.

Õlesööja maigutas huuli ega öelnud sõnagi.

«Too petrooleumi,» ütles hallkoosu kokkunenud vanammele. Memm laskis põllenurga langeda ja vahtis mitte midagi nägevate silmadega koosule vastu. «Too petrooleumi, ütlen ma sulle!» käskis koosu jälle ja tema roostes hää lõikas raginal toavaikusse.

«Truutu, ära sega püha ristimistalitust!» keelas Õlesööja ja sirutas karvase käe lapse kohale.

Hallkoosu ajas end sirgu. Nüüd vaatas ta otse Õlesööjale, silmad päris teise silme kohal — nii suureks oli ta kasvanud, see meie hallkoosu.

«Sina!» ütles ta ja astus sammukese Õlesööja poole. «Sa oled surma usku! Surma usku — nagu Triinuleigi!»

Vanamemm kohmerdas pimesilmi petrooleumi järele ja ema oli lapse oma äkki raugenud kätelt alla lauale toetanud.

Sealsamas, võtmata üleriideidki seljast, pistis hallkoosu oma pahkliku sõrme petrooleumisse. Hetke jooksul kohmitses ta suur käsi pisikese sinaka suu kallal, avas selle poolväekaupa ja torkas siis sõrme sügavale lapse kurku.

Väikevend kiskus valust kägarasse, kääksatas lämbudes ja — tõmbas vilinal hinge.

«Seda's ma tundsingi poolest päevast saati, et tuleb tulema tulla,» ütles hallkoosu rohkem iseendale. «Eks oli allküla halli kurgutõbe täis ju mu mineku aegugi. Üks hala ja nutt igas peres . . . Aga et ta sedasi . . . üles Tavatule . . .»

Õlesööja seisis sealsamas, ei öelnud aga midagi. Ta oli raske raamatu käest lauale lasknud ja ma ei mõistnud ühtegi salamärki, mis seal sees oli.

Väikevend ahmis õhku, ahnelt ja kiirustades, sirutas abituid käsi ja vääksatas. Vääksatas veel kord ja hakkas siis nutma, peaaegu nii nagu varemgi, ainult nõrgemalt ja hulga tasem.

«Lase tal nutta,» ütles hallkoosu väikevenda kussitavale emale. «Inimene just alles sündis.»

Sel öösel oli äikesetorm pool Kukuenuki järsakut tagasi Mätasjärve paisanud.

*

uudismaad raadata
tahaksin taas
vareste kisas
lõokesehüüdeis
heitluses visas
suudelda maad
lõhnavat kuuma
ning embustelembet
langeda põlvili
suudelda silmile
katted kõik kiskuda
tukslevalt mullalt
joosta ning möllata
lapsikult hullata
oh sa mu kullake
taas siis tulla ja
vaheda teraga
lemmikult röövida
viimane kate kaitse ja loor

*

karude kodudes
tiigrite tubades
lõvide saalides
inimnahad katavad
seinu ja põrandaid
põtrade kaminaid
kroonivad kollased kolbad
kiskjate jahitrofeede
kollektsioonides kohtab
mõlemast soost skelette
ning inimjahi motiivid
korduvad mitmetes variatsioonides
ahvide realistlikel maalidel

delfiinide teaduslikes
ekspeditsioonides
uuritakse inimeste
moduleeritud kõne võimalusi
antropopiteegi porised jäljed
katavad endiselt
taassündiva planeedi pinda

Ühele palmile

kõrval karavaniteedest lainelises kõrbeliivas
õõtsub tasa kuumas tuules
üksik palm
ümberringi põrguvaikus pea kohal tähevaip
seisab keset tulist kõrbet
üksik palm
seltsiks šaakal skorpionid õudselt irvitab hääm
uhkelt kõrgub keset luiteid
üksik palm
maod su juuri paitavad tuuled lõhestavad tüve
kaugel lõvimõiret ihkab
üksik palm
ihkab
vihkab
unistab
tühja kõrbe valitseja
elundva lätte kohal
üksik palm

Rõõmus ring

inimene songib mulda
kümmepeedi segamini
pillub sinna taimeseemneid
kastab rohib väetab neid
lootuses et ükskord saab
toiduks talle viljasaak
teine rauast masinal
kümme paari rattaid all
sõtkub mulda viljakõrred
pöörab põllu pahempidi
muljub maha adra härjad
kännimehe tagantjärel
igaihel oma lõbu

küll tahaksin olla ma
 endine pätt
 kel muresid vähem
 kui linnul
 kuhu panin ma pea
 oli kodu mul seal
 söönuks sakuskast alati sain
 ja viina oh viina
 on eestimaal alati küllalt
 ole ise vaid mees
 ning lahti pea silm
 küll tahaksin olla ma
 endine pätt
 seljas kulunud kampsun
 jalas katkised kingad
 peas võidunud barett
 käes näpatud kindad
 ja raha mul iialgi
 taskus ei olnud
 olid silmad olid kõrvad
 oli suu millest voolas
 lõputult nalja
 naeru sõimu ja roppust
 oli pea mis nuputas
 joomisekohti
 ning käed mille hellitust
 tundsid vaid naised
 ei iialgi kirve- või labidavars
 küll tahaksin olla ma
 endine pätt

Friedebert Tuglase püsiv missioon

aheksakümne viie aastase Friedebert Tuglase eluenergia lõppemine oli bioloogiline paratamatus. Poleks küll jätanud ka tugevamate organismide elujõudu nõrgendamata rängalt kogetud psüühilise depressiooni pikad aastad, liiatigi nii tundlikul iseloomul kui Tuglas. Küllap mõnevõrra enneaegu kanguski Tuglase tõeline loomisvõime. Kuid isegi kujutletavad parimad eeldused hingerahu säilitamiseks ei saanudks tunduvalt pikendada ta bioloogilist elu.

Tuglas elas meie keskel oma kõikemõistva tarkusega, ka siis, kui ta silmad üha enam minetasid vajalikke võimeid. Meenutame ta erksust luule hindamisel seoses Juhan Liivi nimeliste auhindadega. Nägime kirjanduse kaasakujundamise ammendamatu tahet novellipreemia visas ettevalmistamises: siin avaldus uue novellistika potentsiaalse väärtuse tabamisvõime.

Keha kulus, kuid vaimuerksuses säilis midagi sellest, mis kunagi oli olnud «noorte» ideede trotsival esindajal õigustatud või vahel ka õigustamata võitluses «vanade» tolmunud ideaalide vastu.

Tuglase intellekt ja elukogemused olid kujundanud talle pidevas liikumises kujuneva maailmapildi, kus alatasa pürivad esile uued väärtused, selles terendas kultuurimaailm, kus vaimsete väärtuste loomine avaldub inimeses peituvate, seni avaldumata uute joonte ilmsikstulekus. See oli elujaatava ja tuleviku-uskliku humanisti maailmapilt — mitmesuguste süngete tulevikuoirote kiuste. See humanism on olemuselt võitlev, ka siis, kui selle avaldumisareaaliks on peamiselt unistus. Kuid mitte ainult enese eest ei öelnud A. H. Tammsaare: «Peab unistama värvis, helis, sõnas, peab unistama, kuni unistused reaalseks muutuivad.»

Friedebert Tuglase osast eesti kirjanduses ja kogu vaimse kultuuri arengus on öeldud neil päevil palju tunnustavaid sõnu. Täie kujutluse Tuglase osast saame tema rööbiti ja põimumisi kasvamisest koos kahe teise suurega, kes astusid kirjandusse selle sajandi alguses ning kellel tuli kaua oodata enesega võrreldavaid selle sajandi kirjanikke. Sellesse kolmikusse kuulusid endastmõistetavalt Gustav Suits, A. H. Tammsaare ja Friedebert Tuglas. Et nad erinesid loomisžanrilt ja loomingulaadiltki, see ainult lähendab neid. Nende ühine vaimsus osutus nii viisi veelgi valdavamaks. Nende suurus oli selles, et nad kasvasid alatasa; kui nende küpsus oli saavutatud Noor-Eesti ühisesinemiste ajal, siis jätkasid nad lahus olles oma iseseisvat teed, ja pole ime, kui kahekümnendate ning kolmekümnendate aastate kirjandusliku kultuuri aluse kinnitasid nende kolme suure naabrusharrastused. Ühelt poolt Gustav Suitsu kirjandusuurimuslik ja kirjanduspedagoogiline töö, selle

otsekui endastmõistetava jätkuna kord-korralt ilmuvad kibedalt targad päevaküsimuste-artiklid. Teiselt poolt A. H. Tammsaare mõtte-esseistika, mida mujal oleks austatud ühe kirjaniku kultuurifilosoofia nimetusega. Nende keskel Friedebert Tuglas, kes varakult oli valminud ka kirjandusloolasena ja kultuuriloolasena, väsimatu päevikuaforismide, marginaalide avaldajana.

Tuglas tunnistas alles hiljuti oma põhialaks novelli. Novellikunsti meistriteosed sündisid varakult, ja aastaisse 1914—1920 võime need tinglikult paigutada. Järgneval viiel kümnendil täiendas ta novellikunsti antud loomingupilti. Igatahes oli see suur humanistlik kunst, mille avas meile Tuglas koos oma kahe kaaslasega.

Ummikuliste aegade meeleheites on see kunst tulevikuperspektiivi andnud.

Ühel väga raskel sõjakevadel ja järgmisel sõjasuvel võtsid need kolm oma mõtted senisest arengust kokku ja katsusid leida enestele ja teistele uusi surmavõitvaid impulsse. Nende kõigi eelnevate aastate mõtteid võitluses kunsti eest esitas vanim neist: «Me oleme toonitanud, et on kunstil oma erivald, eriülesanded — ilu. Kui kunst kaudselt peale ilu veel teisi ülesandeid peaks teostama, siis pole meil selle vastu midagi, aga neid kaudseid ülesandeid ei taha me kunagi kunsti põhitundemärgina, tema sisemise elemendina tunnistada.» Nii kirjutas A. H. Tammsaare, sügavas mures euroopaliku kultuuri sisemiste vastuolude pärast, kuid siiski hukkumismeeleolu eemale peletades. «Lootkem ilusamat, avaramat, vabamat ühiskonda,» ergutas ennast ja teisi noorim neist, Friedebert Tuglas, keset süngeid mõtisklusi senise maailma vappumise ja noorukite illusioonide hävimise pärast. Kogu Euroopa kultuurisfääri ränka kriisi mitmest küljest paljastades säilitas Gustav Suits siiski oma usu humanistliku kultuuri alustesse: «On nii palju veriste sündmuste virus keerutatud pettekujutlusi ja sellepärast nii palju valeprohveteid. Väikesed kevadprohvetid, lõokesed, kuldnokad ja linavästrikid ei ole valeprohvetid. Kui ka kõik muud ootused ja lootused valetaksid, tormidega vahelduvad päikesepaisted ja sinililled ei valeta!»

Järgmise maailmakatastroofi vahetuks tunnistajaks olles kirjutas Friedebert Tuglas oma suure ajastusüntheesi «Viimne tervitus». Siin leiab ta jälle julgust loodusest: «Kuuse sümmeetria ja igavene haljus on juba ise nagu mõistuspärasuse, järjekindluse ning vankumatu tõsiduse allegooria. See rahustab ja annab julgust.» Tsiiviliseeritud maailma lõppu tähistavad rüüstajate jõugud. Tuleb lahkuda sellest peatuspaigast, tundes hukkumisvõimalusi, kuid lootes ikka õnnestumisele. «Homme päikese tõusul alustan oma teekonda.» Kunagine romantik otsib reaalseid pääsmisvõimalusi. Inimkond võitleb oma elu eest.

Nagu päikesepaiste ja sinililled, nii ei valeta ka suur kunst. Mida Friedebert Tuglas suures kunstis on andnud mitmele põlvkonnale, seda tunnetasime teravalt süngetil matusepäevadel — väga paljud, vanad ja noored!

GRUUSIA LUULET

GALAKTION TABIDZE (1892—1959)

* * *

Mu laps, sa oled kolmteist aastat vana,
ma sinu hallipäine vang — ma tean,
et lasen ennast kolmteist korda maha,
mu laual kolmteist tinakuuli reas!

Veel kolmteist aastat läheb mööda — pikad,
nii muutlikud, nii tabamatud teed,
kõik kõrged iirised lööb maha vikat,
aeg nutab, nukramad mu laulud veel.

Kaob põgus noorus käest nii imeruttu,
kaob märkamatult, salakavalalt.
Kuis kõik nii sügavaks ja hellaks muutub,
kui sügispäike paistab lähedal.

1916

Mastid

Raskes tuules räsitud,
vihmaks nagu pihustunud,
nagu inglid väsinud,
leinamastid kogunevad.

Ma ei peljanud, et teelt
sinikülgne laev ehk kaldub.
«Kallas!» hõikas meremees,
kuid ma peatuda ei malda.

1918

Tuul

Ulub tuul, ulub tuul, ulub tuul,
kogu aeg kõrvus vaid tuule ving.
Vastu maad surub tuul märjad puud,
otsin sind, otsin sind, otsin sind . . .
Paduvihm, sajab lund, sajab lund,
leida sind, täitmatu, piinav soov!
Sinu pilk saadab mind, ma näen und
alati, alati, igal pool! . . .
Hajub, kaob ähmane mõttekulg . . .
tuule ulg, tuule ulg, tuule ulg! . . .

1924

TITSIAN TABIDZE (1895—1937)

* * *

Ei mina kirjuta neid luuletusi,
mind nad kui laulu kirjutavad ju,
neid elu saadab kuldseid välgatusi.
Mis luule on? Laviin, mis matab mu.

Aprillikuus ma sündisin all õitesaju,
vihm vihma löikus — lahvatasid puud
seal õide, õielehti maha vajus,
kui pisaraid mu silmist õiekuul.

Neis märk, et suren ma. Kuid siiski vahest
pilk põgus riivab kord neid ridu veel,
läeb südamesse kellelegi mahe
ja siiras värss ja lausub siis poeet:

«Jah, oli vaene mees, Orpiri aasalt
läks teele kord see veidrik, hinges vaev,
teemoonaks ainult värssse võttis kaasa,
kui ihnur kogus ta neid eluaeg.

Ja surmatunnini tend üha piinas
siis Gruusia, ta päike ja ta pind,
neid armastas nii ustavalt ja kiivalt,
et õnnelikuks eal ei saanudki.»

Ei mina kirjuta neid luuletusi,
mind nad kui laulu kirjutavad ju,
neid elu saadab kuldseid välgatusi.
Mis luule on? Laviin, mis matab mu.

1927

Must maha jäid tšerkessi majad,
mu samme valvab morn Darial.
Kui raevus oigav meri ajab
mind kuivand Terek taga taas.

Hall taevas, jäised kaljutipud
end raskelt ringi pööravad,
Kazbek, pea alaspidi, ripub
mu kohal, laugel pisarad.

Veab pilku kuristiku poole,
mu demon jälitab truult mind,
on köitena tal pingul sooned
ja käes tal valmis viskeling.

Tean, pääsu mul ei ole enam,
ma saatust muud ei väärigi.
Kuid ma ei hakka lobisema,
ei usu sa mind nagunii.

Ei puuduta mu kärsik õhin
su kainet meelt, su kasinust.
Ent kisub mind see taarnapõhi,
kui oleksime kihlatud.

Ma tahan minna tiigri vastu,
kui vapper Mtsõri õudsel ööl.
Sa oled minus nagu askus,
mul ongi juba kaelas nõör.

Ma maanteetolmu heita tahan,
on hingelt rebit viimne rüü.
Lõid röövlid mu Aragvil maha,
ei ole sul mu surmas süüd.

1926

ANA KALANDADZE (s. 1924)

Mooruspuu

Mu tuppa tungib kõrge mooruspuu,
nüüd kohe silitab mu longus pead
suur võimas smaragdroheline puu,
ma liikumatult, tummalt seisan seal.

Ja sosistab ja sosistab ta suu,
mind uimastab, mind põletab see hääl.
Mu tuppa tungib kõrge mooruspuu,
nüüd kohe embavad mind suured käed.

1945

Siug

Läbi mäelõhe libiseb vaikides,
nahksile ja kirju kui küütlev siid,
kõiki elavaid hirmuga valitsev
külm, jube ja kaunis siug.
Ta roomab läbi vabarnakasvude
ja peatub ühel kivil siledal,
tõstab pilgu, rohust kõrgemaks kasvab ta.
On mõistmatu kurbus ta silmades,
tasa rääkima hakkab mürgine keel,
ta palub oma patuse hinge eest.
Tuul kassinaeri puhmastes sahiseb,
kaua arusaamatut palvet loeb siug,
jääd vait alles õh'u saabudes,
uzandar¹ tantsib võikalt siis.

1946

Gruusia keelest tõlkinud MERIKE PAU

---

¹ uzandara — vanaaegne gruusia tants.

Eesti nõukogude kirjanduse arengu- joontest ja probleemidest kahe kongressi vahel (1966–1971)

Uus kongress toimub erilisel ajamomendil, mis ei saa jätta värvin-
gut andmata arutelu ja mõttevahetuse käigule. Äsja lõppes Mosk-
vas NLKP XXIV kongress. Partei kõrgeim esindajatekogu seadis
nõukogude rahva ette lähitulevikuks uued ülesanded, mille täit-
mine suudab tagada meie ühiskonna järjepideva ning kiire arengu.
Nende ülesannete valguses omandab ka meie kirjanduse arene-
miskäigus nii mõnigi ilming uue tähenduse.

On päevselge, et kõrgendatud nõudmiste esitamine tootlikele jõududele tähendab samal ajal ka kõrgendatud nõudlikkust ühiskonna vaimse sfääri suhtes. Sotsialistliku süsteemi kindlustamise ja edasiarendamise seisukohalt ei ole ju harmooniliselt arenenud, kõrgel eetilisel nivool seisva ja eesrindliku maailmavaatega uue inimese kujundamine põrmugi vähema tähtsusega ülesanne kui materiaalse tootmise pidev laiendamine ning rahva ainelise heaolu kasvu kindlustamine.

Uue inimese kujundamise ülesande püstitamisega ühena partei põhiülesandeist kommunistlikus ülesehitustöös asetab NLKP XXIV kongress ideoloogilise sfääri, sealhulgas kirjanduse ja kunsti küsimused keskele kohale. Arusaadavalt tundub ülearune hakata siinkohal uuesti refereerima partei kongressi üldtuntuks saanud seisukohti ja hinnanguid kirjandusele, ent mõnele praktilise töö jaoks iseäranis kaalukale tahaks siiski tähelepanu juhtida. Nii ütles sm. L. I. Brežnev kunsti arenemises esinenud komplikatsioonidest kõneldes:

«Üks või teine püüdis tänapäeva nõukogude tegelikkuse mitmekülgset taandada probleemidele, mis on tagasipöördumatult minevikku tõrjutud selle töö tulemusena, mille partei tegi ära isikukultuse tagajärgedest jagusaamiseks. Teine äärmus, mida on samuti täheldatud mõnede kirjanike hulgas, on katse valgeks võõbata minevikunähtusi, mis said partei resoluutse ja printsiipiaalse kriitika osaliseks, konserveerida kujutlusi ja vaateid, mis on vastuolus selle uue ja loovaga, mida partei on toonud oma praktilisse ja teoreetilisse tegevusse viimastel aastatel.

Sisuliselt aga oli nii ühel kui teisel juhul tegu katsetega pisendada selle tähtsust, mis partei ja rahvas on juba teinud, juhtida tähelepanu kõrvale nüüdiselu probleemidelt, partei konstruktiivselt kursilt ja nõukogude inimeste loovast tööst.»

See asjalik ja tasakaalukas hinnang iseloomustab mõningaid nähtusi, mis meiegi praktikast pole päriselt puudunud. Kirjanduse edasise arengu huvides on see tarkus tulus talletada.

Väga tähtsaks tuleb samuti pidada õiget parteilist suhtumist kunstiloomingusse, tema otsinguõigusse, mis on leidnud järgmise väljenduse:

«Me pooldame tähelepanelikku suhtumist loomingulistesse otsingutesse, individuaalse ande täielikku puhkemist, sotsialistliku realismi meetodi alusel väljatöötatavate vormide ja stiilide mitmekesisust ja rikkust.»

Niisugune seisukoht ei ole ju iseendast hoopiski uus ega ootamatu, aga tema veelkordne väljendamine partei kongressi aruandekõnes on tähtis kinnistamaks ainuvõimalikku arusaama, et üksnes laadidelt ja otsingutelt rikas ning mitmekesine kunstilooming võib olla rikas ka saavutustelt, väärisleidudelt, mida temalt oodatakse.

Samal ajal ei tähenda õeldu mõistagi igasuguse otsingu absolutiseerimist ega omaette väärtuseks kuulutamist, sisulised kriteeriumid on ja jäävad kirjandusteoste hindamisel põhilisteks. Selles seoses tahaks meenutada EKP Keskkomitee esimese sekretäri sm. J. Käbini sõnu käesoleva aasta veebruaris toimunud EKP XVI kongressile esitatud ettekandest:

«Me pole õpetanud ega hakka õpetama kirjanikku, kuidas kirjutada romaani, või kunstnikku, kuidas maalida pilti. Kuid põhimõttelistes, ideoloogilistes küsimustes ei saa ega tohi olla kompromisse ega järeleandmisi ning kunstiteoste ideeline suunitus ei saa meile tähtsusetu olla.»

Eelõeldust tuleneb vajadus läheneda meie kirjandusele kahe kongressi vahel suure nõudlikkusega. Üksnes ideeliselt ja kunstiliselt kõrgetasemeline loomingu vastab aja nõuetele, nendele nõuetele, mida tänane nõukogude lugeja on õigustatud tänasele nõukogude kirjandusele esitama. Eesti nõukogude kirjandus on jätnud seljataha õpiaastad, tema kogemused on küllaldased õigustamiseks oodata temalt loomingu küpsust, nõnda siis olgu mõõdulatt seatud piisavalt kõrgele.

On veel üks põhjus, mis meie konkreetseis tingimustes sunnib rääkima kirjaniku suuremast nõudlikkusest iseenda vastu ja tema vastutustundest.

Kahe kongressi vahel, eriti viimase poolteise aasta jooksul on eesti nõukogude kirjandus kandnud erakordselt raskeid kaotusi. Me oleme just nagu tormi üle elanud, mis murdis kõige sirgemad mastipuud, — ja ärgu see võrdlus kedagi allesjäänuid riivaku. Meil pole teist teed, kui eesti kirjanduse koorem allesjäänute õlgadele ümber jaotada, ja igäiks meist peab olema valmis senisest suuremat raskust kandma, senisest vastutustundlikumalt ning püüdlikumalt oma tööle lähenema. Ja kuigi niisama võimsad puud ei kasva mõne aastaga, peame seda suuremat hoolt kandma järelkasvu eest, peame saavutama murrangu esikraamatute kirjutamise ja ilmumise sageduses, mis kongressidevahelisel perioodil oli liiga väike. Kirjanduse tänase päeva eest hoolt kandes tuleb meil muret tunda ka homse pärast.

1

Meie kirjandus areneb keerukais oludes.

Poliitilise olukorra komplitseeritus, kahe erineva ühiskonnasüsteemi vahelise ideoloogilise võitluse sisepinge Easv, mis kaasneb selle võitluse väliste vormide teisenemisega, vanade vastuolude muutused ning uute sünd — kõik need tegurid mõjutavad ka kirjanduse arenemist. Järjest vähem saab kirjandust vaadelda omaette seisvana, poliitikast puutumatusena. Elevandiluu tornid on kas varisenud või osutuvad lähemal vaatlusel valgest plastikust tehtuks. Ühel või teisel määral, vahel otsesemalt, vahel kaudsemalt, kuid täiesti vastuvaidlematult võtab kirjandus osa poliitilisest võitlusest, see on ajamärk, millest ei saa mööda vaadata.

Maailmas võtab järjest laiemat ulatust teaduslik-tehniline revolutsioon. See toob endaga hulgaliselt kaasa niisuguseid üldinimlikke probleeme, millest polnud aimugi meist sellepolest õnnelikumail eelkäijail. Kiired ja keerulised arengu-protsessid toimuvad ka sotsialistlikus ühiskonnas, nad mõjutavad tihti väga olulisel määral inimestevahelisi suhteid ning nende tabamine ja mõistmine nõuab kunstnikult iseäranis ergast ühiskondlikku närvi ning keskendumisvõimet.

On täheldatud, et meie sajandi realismi üheks oluliseks tunnusjooneks kunstis on filosoofilise vaatluse süvenemine, kirjanduse ja filosoofia seoste tugevnemine. See tundub olevat üsnagi seaduspärane. Mida keerukamaks muutub maailm, seda raskemaks läheb ka elu ja inimese tegevuse mõtestamine. Mida rohkem saab inimene teada maailmast ja iseendast, seda tõsisemaid ülesandeid ta endale seab. Seepärast oodatakse kirjanduseltki järjest sügavamalt filosoofilist sissevaadet ajastu probleemidesse, järjest vähem suudab pakkuda kirjandus, mis lihtsalt kopeerib tegelikkust. Seepärast ei saa kaasaegse kirjanduse üha suurenevat komplitseeritust käsitleda kui juhuslikkust või moevoolu, see on seaduspärane ja paratamatu nähtus, mis on hakanud ilmema meie kirjanduses eriti viimastel aastatel.

Samal ajal ei tähenda see hoopiski, nagu oleks realistlik ainekäsitus ennast ammendanud või iganenud, nagu vahel väidavad mitmesugused avangardistlike moevoolude esindajad. Arvata nii tähendab näha realistlikus kirjanduses primitiivselt üksnes kopeerivat, tegelikkuse olustikulist peegeldamist, mis ühelgi juhul realismi mõistega ei kattu. Maailmakirjanduse kogemus kõneleb sellest, et tõeline realism avab piiramatud võimalused loominguliste individuaalsuste ja andelaadide avaldamiseks, et temas on ruumi nii fantaasiarikkal groteskil, romantilisel ülevusel kui ka mõjurikkal sümbolikal. Selle avaruse on sotsialistlik realism kui kõige kaasaegsem ning arenguteoreetiliselt motiveeritud loominguline meetod klassikaliselt realismilt üle võtnud.

Kuuekümnendad aastad tõid eesti nõukogude kirjandusse palju uut. Meie kirjandus muutus märgatavalt mitmekesisemaks ning sügavamaks. Tulid uute andelaadidega uued autorid, tuues endaga kaasa uusi ainealasi ja isikupära. Kuid ilmusid ka uued probleemid ja uus psühholoogiline ning sotsiaalne sügavus, mis andis mitmetel puhkudel üllatavalt uudseid tulemusi. Olustikuline taandus paljuski filosoofilise ees — mõnikord mõistuslike abstraktsioonide tühermaani välja, sest nagu uute käsitluslaadide tulekul ikka juhtub, nii oli ka nüüd mõõdutundetut vaimustumist ja naiivse võitu absolutiseerimist, aga sedagi tuleb vaadelda kui arenemise ja muutumise seaduspärast kaasnähtust.

Tuleks aga märkida seda, et kui 60-ndate aastate algupool oli rõõmustavalt rikas uute nimede poolest, mis kirjandusse tulid, siis kümnendi lõpuaastail ei ole see tendents kahjuks sama hooga jätkunud. Tähelepanu väärivate uute autorite hulk on vähenenud, mis hakkab eriti silma esikraamatute vähesuse tõttu. Kui viimast mingil määral mõjutavad organisatsioonilist laadi põhjused, tuleb need kiiresti kõrvaldada. Kirjanduse arengu pidevuse tagab ainult järjekindel uute jõudude juurdevool ning nimelt see teadmine peab olema aluseks meie suhtumisele kõigisse kirjandusliku järeلكasvuga seotud küsimustesse.

Kui P. Kuusberg eelmisel, viiendal kirjanike kongressil võis oma ettekandes märkida, et meie kirjandus on muutunud varasemast märksa kaasaegsemaks nii materjalilt kui ka probleemiasetuselt ja -lahenduselt, mõtte- ja tundetoonilt, siis on meil seda enam põhjust rõhutada kõiki neid kirjanduse omadusi praegu. Kirjanduse areng ei toimu kongressist kongressini, see on pidev protsess ning olulisemad tendentsid, mis ilmsid viie aasta eest, on arenenud tänaseni. Mitmed neist pole ennast ka praeguseks ammendanud.

Kirjandusliikide tavakohast järjestust silmas pidades alustaksime vaatlust proosast.

Viimastel aastatel on püsivalt olnud kõne all nüüdisaegse eesti romaani teisenemine. On täheldatud, et pikka aega ainuvalitseval positsioonil olnud eepiline panoraamromaan, mille arenguteljeks on ajakoordinaat, on loovutanud juhtpositsiooni traditsioonipäratule ning formaalseist žanrikammitaist märksa vabamale, kaasaegselt närvlikumale, loogilisi arendusi assotsiatiivsete seostega asendavale,

süvenenud psühholoogilise eritlusega romaanile, mis sageli on lühiromaan. Tihti-
peale avaldub see otsekui sotsiaalse ja psühholoogilise romaani hübridina, ning
seesuguse laadi võimalikkus, puhtuti ka märkimisväärne tulemusrikkus osutab
veel kord kindlaskujunenud laadi- ja žanripiiride tegelikule tinglikkusele. Sub-
jektiviseeritud lähenemine ainele ja karakterite süvendatud psühholoogism on
andnud meie uemas romaanis häid tulemusi, kui aega ja sotsiaalseid probleeme
on asutud kujutama läbi inimese, tema mõtete ja tunnete kaudu.

Kui otsida kõige iseloomulikumat, kõige olulisemat meie viimaste aastate
romaanikirjanduses, siis tahaks siinkohal tsiteerida Ine Viidingut 1969. aasta
proosakirjanduse ülevaatest:

«Näib, et meie kirjandusse jääb kuues kümnend eelkõige sotsiaalsete probleem-
romaanidega, tõsiste, suure üldistusjõuga teostega. Sellised raamatud nagu
P. Kuusbergi romaanid [— — —] V. Grossi «Pinginaabrid», E. Vetemaa «Monu-
ment» ja «Pillimees», V. Ilusa «Tuulekülvid» ja veelgi mõned on teosed, mis rää-
givad oma aja olulisematest küsimustest siiralt ja sügavalt, südant valutades
seal, kus seda vaja, ja rõõmustades, kus selleks on põhjust. Need on teosed, mis
oma probleemiasetuselt ja analüüsi sügavuselt võivad olla meile eeskujuks kül-
lap veel mitmeteks kümnenditeks.»

Üheks tunnuslikuks teoseks selles seoses on kahtlemata P. Kuusbergi romaan
«Südasuvel». Traditsioonilise sotsiaalse romaani asemel, mille käik läheb läbi
aastakümnete ja inimpõlvede, on see Kuusbergi romaanis koondatud teose seis-
kohalt olevikku, selles olevikus toimubki uuring inimesest tema kaasajas, ühis-
konnas, tema seostes ja vastuoludes.

Kuusberg pole mõistagi esimene ega ainuke eesti kirjanik, kes oma teostes on
käsitletud elu revolutsioonilise uuendamise protsesse. Tema teene on aga selles,
et ta suutis veenvalt näidata, kui keerulised on need protsessid, kui tihedalt neis
on läbi põimunud heroiline ja traagiline. Väga oluline on siin uurimuslik paatos,
mille abil avatakse inimest; Kuusberg tungib elu ja inimteadvuse süvakihtidesse,
et võimalikult täpselt ja üksikasjalikult kujutada selle teadvuse ümberkujunemist
tema poolt valitud olukordades.

P. Kuusbergi romaan lisab olulist kogu nõukogude kirjandusse, tal on vaielda-
matu tunnetusväärtnus sootuks laiemal lugeja jaoks, kui seda on eesti lugeja. Püü-
des määratleda «Südasuvel» funktsiooni üleliidulises kirjandusprotsessis, märgib
V. Oskotski ajakirjas «Voprossõ Literaturõ» (1970, nr. 8) järgmist:

«Oma teemalt on P. Kuusbergi romaan lähedane paljudele teostele nõukogude
paljurahvuselises kirjanduses, nagu näiteks K. Simonovi «Elavad ja surnud» ning
G. Baklanovi «Juuli 1941». Ent neile ühise üldrahvaliku kangelaslikkuse teema
on kirjanik lahendanud materjali baasil, mille omapära on dikteerinud Eesti kui
noore nõukogude vabariigi spetsiifilised tingimused — koos Suure Isamaasõja
algusega astus Eesti üliterava klassivõitluse perioodi. Nii jätkab romaan rahva
elu süvakihtide avastamist, rahvuse sotsiaal-ajalooliste kogemuste kordumatute
iseärasuste uurimist.»

Keerukate, teravalt kaasaegsete motiivide tihendatud vaatluse pooldest on
P. Kuusbergi romaanile küllalt lähedal ka E. Vetemaa kongresside vahel ilmu-
nud romaanid «Pillimees» ja «Väike reekviem suupillile», mis samuti jätkavad
meie kuuekümnendate aastate romaani kõige sotsiaalsemat suunda. Ent nad tee-
vad seda omal, psühholoogiliselt süvenenumal viisil. E. Vetemaa proosaloomingu,
mis kongressidevahelisel ajajärgul omandas tähelepanuväärse koha meie kirjan-
duses, omapäraks ongi psühholoogilise ja sotsiaalse algme ühtesulamine lakooni-
lises lühiromaanis, kus iga kujundlik detail ja iga süzeeline üksikasj on sisurikas
ning seisab teose kui terviku teenistuses harjunust hoopis suuremal määral.

Eriti huvitab Vetemaad inimese eetilise ja sotsiaalse vastutuse määra, ta on ini-

mese vastu nõudlik. Selles mõttes on Vetemaa lähenemine oma kangelasele sarnane ka mitme teise, eeskätt keskmise ja noorema põlvkonna autori omaga.

Traditsioonipärast eepilisust eesti nõukogude romaanis esindavad kahe kongressi vahel eelkõige A. Hint, kes küll õieti «Tuulise ranna» IV osaga ainult servapidi kõne all olevasse ajavahemikku küünib, ja vanameister E. Särgava postuum-selt avaldatud romaaniga «Lähme linna kirjutama, oma elu kergendama». Kuid vähemalt A. Hindi puhul tuleb ka siin täheldada teatud püüdu muutumisele ning uuenemisele, mis kõide köitelt on ilmnenud tetraloogia kõigis osades. Seepärast on «Tuulise ranna» IV osa struktuurilt märksa komplitseeritum ning ülesehituselt märksa rahutum kui romaani esimesed köited.

Mis aga puutub Särgava suurteosesse, siis on see kahtlemata kõige tõsisemat tähelepanu ja huvi vääriv kroonikaromaan, mis kaardistab veel ühe valge laigu eesti kirjanduse tunnetusalal, ent olemuselt kuulub ta pigem kuhugi eefinenud kümnenditesse, mil kirjanduse esteetiline funktsioon andis sotsioloogilisele ruumi suurema aupaklikkusega kui tänapäeval. Võimalik, et «Lähme linna kirjutama, oma elu kergendama» on eesti kirjanduses teatud suure kirjanduslaadi viimane mohikaanlane, mis mõistagi lisab meie suhtumisele teosesse oma jao emotsionaalset värvingut. Samal ajal on väljaspool kahtlust, et romaan kujutab endast Särgava loomingut üht kõrgtippu.

Mõlema eelnimetatu lähedal seisavad viimase viie aasta proosas ka H. Sergio «Pögenike laev» ja V. Saare «Ukuaru». Need ei ole niivõrd analüüsivad ja polemiseerivad, kui jutustavad teosed. V. Saare meelisülesandeks näib olevat tugevate ja terviklike inimeste kujutamine ja elu põhiväärtuste jaatamine. H. Sergio inspiratsiooniallikaks on jätkuvalt rannarahva elu, tema tugevaks küljeks on hea olustikutaju ja nimelt selline jutustajaladus, mis laseb mõjule pääseda andelaadi tugevamail külgedel.

Huvitava näitena kahe eeltoodud, teineteisest diametraalselt lahkumineva romaaniliigi ühildumisest kirjanduslikus praktikas võiks tuua sellised ainealalt lähedased, kuid omavahel suuresti erinevad romaanid nagu H. Kiige «Tondiõomaja» ja M. Traadi «Tants aurukatla ümber». Kiige romaan on ülesehituselt ja ka käsitluselt suurel määral traditsiooniline, aeglase arenduse, pikkade kirjelduste ja vähetähtsate pisiseikade ballastiga teos. Traadi romaan, mis käsitleb küll mitu korda pikemat ajalõiku, teeb seda punktiirselt, ainult olulisi episoodide voolavast ajataustast välja kahmates ja lugeja juurdemõtlemissuutimist usaldades. Nõnda oleksid need teosed just nagu vastandlikud. Ent samal ajal hüperboliseerib H. Kiik karaktereid ja olukordi fantaasiarikka groteskini, mis pole traditsioonilisrealistlikule ainekäsitlusele hoopiski omane, vaid vihjab märksa suuremale autorivabadusele. M. Traat aga jõuab fikseeritud episoodides olustikulisuse pinnalt välja sümboliteni küündivate eepiliste üldistusteni. Nii pole sugugi alusetu väita, et neis kahes maaromaanis segunevad erinevad loometraditsioonid, andes mõneti ootamatuid, kuid täiel määral arvestatavaid tulemusi.

Võrdlemisi traditsioonipärasteks sotsiaalseteks romaanideks on möödunud ajavahemikul V. Ilusa «Tuulekülvid» ja V. Grossi «Kooliraha», millele taotluselt uudsemana liitub varalahkunud R. Sirge «Kolmekesi lauas». Eriti viimases on selgesti tabatav autori püüd läheneda ajastu keerukaile probleemidele nimelt inimese läbi, aga samalaadset sihiasetust tabame ka Ilusal ja Grossil. Vahest kõige suuremal määral on autori taotlus kattunud teostusega V. Ilusa romaanis. Kordalainud katsena — pealegi küllalt harva esinevana — käsitleda kunstiintelligentsi probleeme tuleb hinnata E. Tennovi romaani «Rändlinnud lähevad teele».

Probleemiasetuselt üsnagi aktuaalsetena mõjuvad sellised teosed nagu L. Vaheri «Päeva palge ees» ja H. Angervaksa «Kelk soo peal». Ka siin ilmneb meie kaas-aegset kirjandust läbiv tungjoon, mis kulgeb probleemse poole. Kahjuks tundub, et nimetatud teoste puhul on autorite õnnestumine jäänud ainult osaliseks.

Viimasel ajal on kriitika mõnikord vihjanud asjaolule, nagu oleks sotsiaalne romaan meie kõige uemast kirjandusest taandumas. Selle põhjenduseks tuuakse vahel autorite püüdu süüvida inimese psüühikasse või ka filosoofilisuse taotlemist, püüdu abstraheritumate üldistuste poole, mis olustikulis-sotsiaalset tausta tagaplaanile surub. Üks näide niisuguse kirjanduse kohta on M. Undi lühiromaan «Mõrv hotellis», kus suurema üldistuse otsinguil on ajalooliselt ja ühiskondlikult määratletav keskkond asendatud keskkonna mudelliga, mis mõistagi võib olustikutäpse kirjeldusega harjunud lugejat esimesel pilgul tagasi kohutada. On muidugi omaette küsimus, kui võrd õnnestunud mudeli valis M. Unt oma teoses või kui oluliste üldistusteni ta selles välja jõudis, kuid põhimõtteliselt ei saa seesugusele menetlusviisile vastu vaielda.

Kas ei lase väidetud sotsiaalse romaani taandumine end seletada sellega, et eesti nõukogude romaani sotsiaalsus on viimasel ajal märgatavalt teisenenud, mitmekesistunud ja edasi arenenud? Samal ajal pole meie kirjanduslikust praktikast veel päriselt kadunud lihtsustav tendents samastada sotsiaalsust päevakajalisusega. Viimase taandumine tänapäeva kirjanduses on aga ilmne ning küllap tuleb seda lugeda seaduspärasekski.

Praegusaegse ühiskonna vaimsuses on kahtlemata toimunud ja toimumas märgatavad nihked. Need peegelduvad kirjanduses, kandudes edasi küll süvitsi, küll pealiskaudsegi kirjandusliku moega. Nõnda on sotsioloogia kui teaduse tekkides ja arenedes avanenud kirjandusel võimalus anda temale ebaomaseid, ühiskonna olemise ning muutumise vahetu uurimisega seotud ülesandeid järjest suuremas ulatuses üle sotsioloogiale. Seega on kirjandus saanud järjest enam keskenduda inimpsüühika uurimisele, süüvimisele inimesse ja tema sisevastuoludesse ning tema suhetesse ühiskonnaga. Sel alal pole sotsioloogia oma matemaatiliste meetoditega võimeline kirjandust tagaplaanile tõrjuma, nagu ta seda on kahtlemata ühiskonna ja selle seaduspärasuste vahetul analüüsimisel. Nii on toimunud rakendussfääride eraldumine, mis annab nii sotsioloogiale kui ka kirjandusele võimaluse paremini täita neid ülesandeid, milleks kumbki neist täpsemini kohaldatav on.

Veelgi enam — rakendussfääride eraldumist täheldame ka kirjandusesiseselt. Faktikirjanduse osatähtsuse tõus on vaieldamatult kaasaegne nähtus. See aga tähendab edasist spetsialiseerumist, mille käigus üha täpsemat ning mahukamat loogilist informatsiooni vahendav faktikirjandus võimaldab ilukirjandusel keskendada aina rohkem tähelepanu psüühikat hõlmava informatsiooni sügavusele ning ulatusele. Muidugi ootavad sellelaadsed uued nähtused teoreetilist uurimist ning üldistamist, seda viimast aga on meie kirjandusteooria alles vähe pakkuda suutnud.

Mitmed muutused eesti praeguses romaanis on seotud ka juurdetulijate, uute loominguliste jõudude osatähtsuse tõusuga, sest iga uus anne lisab oma värvi meie kirjanduse tugevatoimseesse, ent seni kaunis ühetoonilisse kangasse.

Olgu siinkohal näitena toodud ühe meie proosa värskema üllatusmehe J. Krossi ajalooline romaan «Kolme katku vahel», mis ilmselt avab omas laadis uue lehekülje meie kirjanduses.

Romaani-vaatluse lõpetuseks kõnesoleval ajavahemikul olgu lubatud ära tuua kaks tsitaati kriitikutelt.

O. Jõgi ütleb oma artiklis «Kirjandus teisel kümnendipööl» ajakirjas «Keel ja Kirjandus» (nr. 4, 1971):

«Need aastad märgitsevad vähemalt ühe mastaabika romanisti kirjandussetulekut. See on A. Beekman, kelle anne ja loomisvõime on puhkenud otse bravuuriselt, nii et me tema produktiivsusega enam harjudagi ei suuda. Viie aasta jooksul neli täismetraazilist romaani ja veel üks tinglik lisaks...»

Ning E. Mallene jätkab «Loomingus» (nr. 1, 1971), kirjutises ««Väikestest inimestest» «Väntorelini»»:

«Ka Aimée Beekmani looming kajastab seda muutust, mis leidis aset eesti romaani arengus 50-ndate aastate lõpus ja 60-ndatel aastatel... Kirjanikust on saanud viimastes romaanides ikka vähem ajaloolane ja ikka rohkem filosoofiline vaatleja ning kõige nähtavamalt ilmneb see ta romaanitegelasi ümbritseva sotsiaalse keskkonna teisenemises, täpsemalt — selle iseseisvumises. Esimestes romaanides on see vähem eeskujudevaba, viimastes on ta teoste isikupärase tege-
lastegalerii taustki saanud intensiivse sotsiaalse mõtestuse.»

Niisiis on alust öelda, et praegusaegne eesti romaan on arenev žanr, kus toimuvad otsingud ja eksperimendid, mis mõneti on juba jõudnud anda ka arvestatavaid tulemusi. Proosa suurvormis, loomulikult selle andekamais avaldustes, oleme jõudnud inimese teravapilgulise ja värske uurimiseni, mis suudab tõetruult ning veenvalt avada sotsialistliku ühiskonna inimese olemust ja kujunemiseäiku.

Samal ajal ei küüni kaugeltki kõik romaanid selle ülesande kõrgusele. Kriitikas on õigustatult väidetud, et veel liiga vähestes selle žanri teostes on tunda kunstiliselt ja ühiskondlikult suunatud loomis- ja arengupinget, et liiga suur osa romaane sünnib juhusest ja ilmub juhuslikuna. See asjaolu sünnib meid otsustavalt rääkima nõudlikkuse tõstmise vajadusest.

Ei saa vaikides mööda minna ka sellest, kui kirjanduse üldpildis nii olulisest žanrist nagu romaan kipub sootuks kaduma mõni suur ja elus olulist osa etendav ainetemaatiline piirkond. Eesti romaanis on praegu niisuguseks kaotatud maaks tööline ja tööliskeskond, kaasa arvatud materiaalse tootmise sfääris järjest suuremat osa mängiv tehniline intelligents. Just nimelt see on põhjustanud sagedasi etteheiteid meie kirjandusele. Tundub, et midagi on põhjalikult vajaka meie kirjanike ja tööliskeskonna vahelistes sidemetes.

Muutusi võib täheldada ka kuuekümnendate aastate lühiproosas. Kui varem pikka aega ehitati jutustus ja novell üles aktuaalsele sündmustikule ning sotsiaalselt kindlapiirilisele karakterile, siis järk-järgult muutus autoritele ikka olulisemaks inimese sisemaailma kujutamine. Nõnda on sotsiaalse probleemistiku kõrval omandanud tähelepanuväärse osa eetikaprobleemid. Mitmete autorite loomingus (E. Krusten, L. Promet jt.) on kujunenud kesksiks suhtumine inimesse, valdavaks on tõusnud eetilise paatos, arusaam, et vaid kõlbeliselt avar ja arenenud isiksus on täisväärtuslik.

Hiljem on hulk nooremaid autoreid, nagu A. Valton ja M. Traat, taas toonud lühiproosasse argielu ja -olustiku, kuid teinud seda uuel tasemel, säilitades teravdatud huvi eetiliste probleemide vastu, püüdes kujutatu kaudu vihjata, mõista anda ja lugejat mõtlema panna, et vältida käitumismustrite ettejoonistamist ning deklaratsioonide.

Kongressidevahelist ajajärku iseloomustab teatud elavnemine lühiproosas. Paralleelselt eksisteerivad mitmed eri suunad ja laadid, lühiproosa üldpilt on mitmekesine ja raskesti ühte koondatav, kuid kriitika on korduvalt võinud nentida, et meeldesöövivaid ja suure üldistusjõuga novelle ning jutustusi ilmub praegu kahtlemata rohkem kui kümnekond aastat tagasi. Samuti on täheldatud, et lühemas proosas nagu romaaniski oleme välja jõudnud või välja jõudmas lihtsakoelistest elukujutustest, kus puudusid tõsisemad filosoofilised taotlused ja probleemiasetused. Seda võib kahtlemata pidada suurema küpsuse märgiks.

Kandvamaid autoreid lühiproosas kahe kongressi vahel on E. Krusten, kellelt on selles žanris ilmunud neli raamatut. Olles valdavalt eetilise probleemi kirjanik, jõuab E. Krusten jutustuses «Okupatsioon» eetilise kaudu suure sotsiaalse üldistuse ning hinnangu, mis muide on omane ka tema mitmele teisele teosele, ehkki mitte nii otsesel kujul. E. Krusteni näol on meil tegemist meistriga, kelle

kirglik inimikkuse jaatamine jätkab sotsialistliku humanismi parimaid traditsioone. Siin on Krusten eeskujuks nii mõnelegi nooremale autorile, kelle tähelepanu koondub samuti eetilisele.

Eetilisi probleeme käsitlevad ka sellised autorid nagu M. Traat teoses «Irdinimene» ja M. Unt teoses «Elu võimalikkusest kosmoses». Nende teoseid läbib eetiline probleem inimese kohast ühiskonnas, kusjuures selle probleemi tõlgendamine on rõhutatult filosoofiline. Vaatluse alla võetakse kaasaegne inimene tema suhetes ümbritseva keskkonnaga. Erinevalt E. Krustenist ei portreteeri nooremad autorid oma tegelaskonda kuigi ulatuslikult, nende tegelased on terviklikud üksnes eetilis-filosoofilise probleemi kandjatena ning seetõttu on ka teostele ette heidetud liigset rabedust.

Tuleks märkida seda, et siirdudes pärast novellikogu «Koputa kollasele aknale» olustikulist realismi filosoofilisemalt mõtestatud ainekäsitlusele, on M. Traat «Irdinimeses» tabanud midagi väga iseloomulikku meie ajale. Deformatsioonid nii inimese psüühikas kui inimestevahelistes suhetes on omased suurte sotsiaalsete nihete ja muutuste ajajärgule, ning just need huvitavadki Traati.

Eetiliste probleemidega tegelevad ka mitmed teised lühiproosa autorid, kes sealjuures pööravad suuremat tähelepanu sotsiaalsele ja sageli lähenevad ainele märksa olustikulisemalt. Suuremal või vähemal määral on seda laadi autoriteks P. Kuusberg, V. Gross ja ka A. Valton.

Märkimisväärseid saavutusi on P. Kuusbergil inimese kujutamisel ajaloolis-konkreetsetes oludes. Oma parimais juttudes on tal õnnestunud diskreetsel moel esitada teravalt sotsiaalseid probleeme, mis kirjanduses alati on seotud riisikoga langeda kunstipärase skeemi; kordamineku puhul seevastu võidab autor lugeja silmis tavatult palju.

Erilisel kohal kongressidevahelises lühemas proosas seisab L. Prometi jutustus «Kes levitab anekdoote?». See satiirilise suunitlusega teos manab lugeja ette kollektiivse psühholoogilise portree, annab sotsiaalsete karakterite panoraami, mis avaneb täiesti tavapärase situatsioonis. Kriitika on õigusega märkinud, et L. Prometi jutustus on oma tonaalsuselt tragikomöödia, ja ilmselt on see täielikus kooskõlas autori kavatsusega seetõttu, et ta avaldab kriitikat kirjaliku autori ideaalide ja tegelikkuse negatiivsete külgede vahel, mis annab teosele vajaliku sisepinge. Teostuselt on «Kes levitab anekdoote?» autorile omase vormikultuuriga teos.

Küllap on kahe kongressi vahelises lühiproosas kõige rohkem vaidlusi tekitanud A. Valtoni looming. Autoril on leidunud nii tuliseid pooldajaid kui ka ägedaid vastaseid, teda on nii ülistatud kui ka surmapattudes süüdistatud.

Kohtumõistja kahtlasele osale pretendeerimata tahaksin siinkohal avaldada arvamust, et tavaliselt leiab tõde endale loogilise asupaiga kahe äärmuse vahel. Tundub, et A. Valtoni kohta on ühe täpsema iseloomustuse andnud L. Rimmelgas («Keel ja Kirjandus» nr. 6, 1968), kes kirjutab: «Valton näeb ära igapäevased vastuolud iganeva ja areneva vahel. Täpsemalt — vastuolud elusa inimese ja iganenud, tardunud, surnud normide, ettekujutuste, printsiipide vahel, elusa inimese ja ümbruse vahel ning elusas inimeses endas. Valton vaatab üsna kitsast ümbrust, rõhutatult igapäevast ja isegi tühist. Aga ta oskab vastuolude suuruse ja üldisema tähenduse välja vaadata.»

Nähtavasti mängib oma osa A. Valtoni loomingi mittemõistmises (või väärti mõistmises) mõnede kriitikute poolt groteski äravahetamine olustikurealismiga, mis võib viia üsna kurbade tulemusteni, kui silmas pidada asjaolu, et Valton püüab inimese ja ühiskonna sassiläänud vahekordi korda seada mitte positiivse programmi abil, vaid eituse kaudu. Kas mitte sealt ei tule otsida filosoofiliste süüdistuste juuri, mida Valtonile on esitatud ja mille kohta L. Rimmelgas üsna

tabava poleemilisusega on tähendanud, et kirjanik, kes tegeleb inimese eksistentsi küsimustega, ei tarvitse veel eksistentsialist olla.

Igatahes on A. Valtoni kogu «Kaheksa jaapanlannat» kongressidevahelise perioodi üks tähelepanuväärsemaid proosaraamatuid, mille parimate palade tasemele ei ole õnnestunud tõusta paljudel teistel lühiproosa autoritel ja ka Valtoni endal mitmetes hilisemates juttudes.

Küllaltki arvestatavaid tulemusi on meie kirjanduses saavutatud ka traditsioonilisemat laadi lühiproosas. Maksaks nimetada raamatuid nagu T. Kalda «Puiesteede kummaline valgus», mis võib oma eluehtsalt poeetilise tundetooniga, või ka V. Grossi huvitavate karakteriotsingutega kogu «Keskmised päevad». Eranditult hea vastuvõtu osaliseks on teenitult saanud kaks väga maalähedast kodukoharaamatut — Aira Kaalu «Kodunurga laastud» ja J. Peegli «Lühikesed lood». Nende puhul võiks eriti märkida optimismi ja rahulikku jõudu, mis ajale omase, ka kirjandusse tungiva närvlikkuse taustal avaldab iseäranis kosutavat mõju.

Olustikulisemat laadi lühijuttu esindavad R. Kaugver ja H. Sergio, kes aga kirjanduse üldpilti on lisanud ehk vähem uusi jooni. Seevastu võib märkida häid saavutusi lüürilises proosas, kuhu kuuluvad K. Kangru «Puud, mis virvendavad lindude laulust» ja pisut erineva nurga alt vaadatuna ka O. Toominga «Metsade raamat», milles avanevad autori ande säravamad tahud.

Huumor pole eesti proosas kunagi kuigi olulist osa etendanud, seda pole ta teinud ka kahe kongressi vahel, kuid ometi on meil olemas paar raamatut, mis annavad alust rääkida huumorist ja selle võimalustest. Muidugi kohtame huumorit ühel või teisel astmel juba eespool käsitletud L. Prometi ja A. Valtoni proosas, kuid nii-öelda ehadal kujul leiame seda siiski eeskätt J. Smuuli «Muhu monoloogides» ja U. Lahe vihikus «Paroodi-koodi-oodiaid». J. Smuuli raamatut iseloomustab muhe rahvaluulepärasus, koomilise otsingud positiivses laadis, ja selles ei puudu teosel ka oma teedrajav tähendus laadi piiride ning võimaluste avastamisel. U. Laht on seevastu jäänud truuks oma satiirikuleivale ja see tagab talle üldistusteni küündimise puhul erksama suhte nii aine kui lugejaga.

Üsna värske tulnukana lühiproosasse on jõudnud endale kindla koha võita J. Kross, kelle plahvatuslik produktiivsus realiseerub kindlalt etteantud kvaliteedis, millest oli juba juttu J. Krossi romaani puhul. Raudse kindlusega teostatud lühivormid, eeskätt vahest «Neli monoloogi Püha Jüri asjus» on täiel määral veenvad tõestamaks küllalt harva esinevat fenomeni, kui kahtluste ja kõhklusteta astub kirjandusse (või õigemini žanrisse) väljakujunenud autor, kes ennast otsimisteks kulutamata on võimeline kohe asuma kavatsuste teostamisele. Krossi osa ajaloolise proosa viimisel uuele, kõrgemale tasemele on leidnud avallikkuseski üksmeelset ning õigustatud tunnustamist.

Kokku võttes võib öelda, et meie lühiproosa tähelepanuväärt mitmekesine, laadide- ja anneterohke olevik lubab lähemas tulevikus loota uusi teostusi ka neis ainevaldades, mis vaadeldaval ajavahemikul on tagaplaanile jäänud. Meie ülesandeks on ilmnenud elavnemist igati toetada ja — silmas pidades kirjanduse sotsiaalset kohustust — ära kasutada kirjanduse ees seisvate üldiste ülesannete huvides.

Ei saa ju hoopiski väita, et lühiproosa kõigis oma avaldustes meid täiel määral rahuldaks. Palju ilmub veel vähenõudlikku, kohati lausa primitiivset ajaviitejuttu, eeskätt nooremate autorite sulest, mis seguneb pretensioonika mõistustalikkusega. Just lühiproosalt oleme õigustatud ootama uute probleemiringide aktiivsemat avastamist, uudsete karakterite ning inimsuhete vaatlusi, seda enam, et lühiproosa alal on meil ka arvestatavat järeelkasvu noorte ning nooremate autorite näol, nagu seda on J. Kruusvall, T. Vint, R. Saluri, V. Vahing ja arvukalt teisi.

Märgatavalt halvem on olukord kahe kongressi vahelises draamakirjanduses. Žanri nõrkust on korduvalt märkinud ka jooksev kriitika, eriti torkab see aga silma, kui asuda kokkuvõtete tegemisele. On üksikuid võrdlemisi häid või ka päris häid draamateoseid, kuid need asetuvad kirjanduse üldpilti nii hõredalt ja sageli juhuslikult, et mingite kindlapiiriliste suundade või pidevate arengujoonte tõmbamine osutub võimatuks.

Kahe vastandliku tendentsina eksisteerivad meie dramaturgias nii olustikutükk kui ka allegooriline näidend, kusjuures kummalgi neist on oma saavutused ja — vähemalt suhtelised — tipud. Esimest liiki esindavad E. Ranneti «Kriminaaltango» ja väga korralikud inimesed», samuti mitmed A. Liivese, P. Kilgase, I. Pau ja mõnede teiste autorite teosed. Teine liik on esindatud selliste näidenditega nagu J. Smuuli «Enne kui saabuvad rebased», P.-E. Rummo «Tuhkatriinümäng», M. Undi «Phaethon, päikese poeg», A. Alliksaare «Nimetu saar» ning mõned teisedki. Ei puudu katsed neid väga erinevaid draamasuundi teineteisele lähendada, sest nimelt nõnda võib tõlgendada järjest suuremat tinglikkuse-taotlust ka seni olustikutruu realistliku laadiga autorite töödes. Suuremaid kordaminekuid selles suunas ei ole esialgu võimalik eristada, aga võib-olla on selle põhjuseks praeguse draamakirjanduse sootuks üldisem häda — sotsiaalse ja psühholoogilise konflikti nõrkus ning sügavama karakteri puudumine.

On ilmne käibetõde, et ilma konfliktita dramaturgiat olla ei saa. Ometi patustavad nii mitmedki autorid selle vastu. Sisuliselt ei muuda midagi see, kas konflikt nõrkus tuleneb autori võimetusest väljuda skeemkarakterite raamest või on see välistest teguritest ja praktilistlikest kaalutlustest tingitud tasalülitatus. Tagajärg on mõlemal puhul üks: illustratiivne ja pinnaline lavatükk, millel ei saa olla tõsisemat kaalu ega pikemat iga. Näib, et just selles ongi üks meie dramaturgia põhipuudusi.

Omaette seisab viimaste aastate näitekirjanduses R. Parve dokumentaaldraama «Pimedus tähendab ööd». Teose poliitilisest teravusest ja inimlikust sügavusest on jooksvas kriitikas mõndagi räägitud, millega tuleb täielikult nõustuda. R. Parve näidend täidab lünka, mis on meile pikemat aega muret tekitanud; see on väga vajalik poliitiline draama, mis räägib inimestest ajas ja vähendab valget laiku meie draama ajaloolis-revolutsioonilises ainevaldkonnas.

Seoses R. Parve näidendiga tuleks puudutada dokumentaalkirjanduse probleemide üldise. Võib pidada ajamärgiks üha suurenevat huvi faktikirjanduse vastu kogu maailmas. Memuaarid, dokumentaaljutustused ja muu sellelaadiline kirjandus leiab aina rohkem tänulikku lugejat. Võimalik, et selles peegeldub täppisteaduste ja sotsioloogia võidukäik tänapäeva maailmas ning sellest johtuvalt ka järsult tõusev huvi faktitäpse ainekäsitluse vastu. Igal juhul peaks see ala pakuma huvi katsetusteks teistele autoritele, seda enam et meie rahva lähiminevik on faktikirjanduse seisukohalt alles täielikult avastamata maa.

Draamast rääkides oleks põhjendamatu mööda minna algupärasest filmidramaturgiast. Viie aasta jooksul on «Tallinnfilmis» valminud 15 mängufilmi, 8 nendest on kirjandusteoste ekraniseeringud. Korduvalt on nende juures stsenaaristidena töötanud ainult L. Rimmelgas, P. Kuusberg ja L. Promet, nende hulgas P. Kuusberg oma proosateoste ekraniseerijana. Kõik ülejäänud stsenaaristid on viie aasta kestel olnud ühekordseteks juhukülalisteks. Mõistagi ei saa loomingu- lise töö nii vähese intensiivsuse puhul tõsisemalt rääkida arengutendentsidest, ning jääb vaid nentida, et meil on küll olemas autoreid, kes on ennast avaldanud filmidramaturgias, kuid professionaalne filmidramaturgia seni siiski puudub.

Professionaalseid stsenaariste pole kujunenud isegi sellekohase erihariduse saanud inimestest, kelle hulgas ometi ei puudu ka nimekad kirjanikud A. Valton ja M. Traat. Kuivõrd ja mis suunas see avaldab mõju vabariigi filmitoodangule, jäägu asjast huvitatuile puhkehetke vahemõtlemiseks, sellelt tribüünilt tuleb

üksnes kahetsusega nentida, et kirjaniku ja filmikunsti vahekorrad on endiselt segased, juhuslikud ning sihipäraselt korraldamata. Needsamad nõrkused, mida näeme teatridramaturgias, vaatavad meile filmist vastu suures plaanis.

Kokkuvõtlikult öeldes on dramaturgia see žanr, millelt oleme õigustatud ootama senisest suuremaid jõupingutusi aja nõuetele vastavate tulemusteni jõudmiseks. Asjaolu, et draama ka üleliidulises ulatuses praegu juhtpositsioonile ei pretendeeri, ei saa meie vabariigi dramaturgidele vähimalgi määral vabanduseks olla. Draamakirjanike vastutusekoormat peaks suurendama ka teadmine, et rahvusliku teatri areng sõltub esmajärjekorras rahvusliku dramaturgia käekäigust, ning nõnda olgu siinkohal rõhutatud, et esitatud pretensioonide liikumapanevaks jõuks ei ole sugugi lihtne vaatlejamura kirjandusliku üldpildi lüngatu sileduse pärast.

Tuleb tunnistada sedagi, et pärssivalt mõjub draamakirjanduse arengule selle kirjandusliigi raskendatud trükkipääs. Näidendite avaldamine on juhuslik ning vähene, meil on teatrilava kaudu küllaltki tuntud dramaturge, kellel pole ainsatki näidendiraamatut. Vaevalt saab seda olukorda päris normaalseks pidada, samuti nagu draamaklassika ja ka tõlkenäidendite äärmiselt harva ilmumist raamatukaante vahel. Kui meil selline traditsioon siiani on puudunud, kas poleks juba aeg seda luua?

Rahuloluks ja muretuseks ei anna alust ka meie luule areng vaadeldaval perioodil.

Kui kuuekümnendate aastate algupool tõi eesti nõukogude luulesse märgatavat elavnemist ja luule elas kümnendi keskpaiku üle tõelise tõusu, siis viimastel aastatel on luules märgata mõnesugust loidumist, paigaltammumist ja nõutust. Mitte kõik otsingusuunad pole osutunud viljakaks, mitte kõik paljutootanud anded pole suutnud terviklikeks poeedinatuuredeks välja areneda. Uute sisuliste väärtuste sünd ei pea tihti peale sammu värsiridade vohamisega.

Intellektuaalsuse ja filosoofilisuse sissetungi luulesse oleme enamasti hinnanud kui luule suureneva küpsuse ning tuumakuse tagatist. Säärasteks hinnanguteks on kahtlemata põhjust, ent samal ajal on nähtuse dialektiline vastaspool toimunud vastassuunaliselt ja andnud oma tagajärgi. Teatud osas üldistab toimunut H. Peep oma kirjutises «Uitmõtteid kujundliku sõna teemadel» («Sirp ja Vasar» 1970, nr. 42):

«Lüürikas on viimastel aegadel hakanud üha tugevamini avalduma oraatorlik alge... Kumatigi pole loobumine pildimaalimisest arutluse kasuks täiel määral vilja kandnud: mõistuslik konstruktsioon paistab küll paremini silma ja võimaldab paiguti koguni nautida autori teadlikku kujundialaste tavatõdede hülgamist, ent filoloogilise eruditsiooni rakendamiseks ei saa veel korvata saamatajäänud emotsionaalses sfääris.»

Nii H. Peep kui ka mitmed teised autorid on põhjusega ja põhjendatult osutanud asjaolule, et kujundi uuendamine luules on mõnelgi puhul muutunud eesmärgiks omaette ning sellega takerdunud tähendusette. Selle tõttu ilmub luules üheilmelist ja isikupäratut väsitavalt palju, mille toimet võime juba selgesti märgata ka teatud luuleväsimuse ja luuletülpimuse ilmingute näol lugejaskonnas.

Juba eelmise kirjanike kongressi ettekandes luulest märkis Ralf Parve oheliku paljusõnalisuse nähtusi meie poeesias, lausa sõnaoheldamatust, mis mõjub luule emotsionaalsele jõule pärssivalt. Samuti on hiljem nii mõnelgi juhul olnud põhjust kõnelda luuleinflatsioonist, pretensioonikast sõnaohtrusest, millel puudub emotsionaalne kate ning mis mõjub luulet kõlestavalt. Probleem pole vahepeal taandunud ega pisenenud, vaid vähehaaval ikka enam esiplaanile nihkunud.

Arroliafiline luulelaad väliselt väga vabade värsistruktuuride kasutamise ja loob vähevõimekalt (ja väiksema vastutustundega) autoreil illusiooni luuletamise hõlbustamisest. Range välise struktuuri purustamist tõlgendatakse kui igasugusest korrastatud struktuurist loobumist, mõistmata seda rangema seesmise struktuuri vajadust, et luule ei minetaks oma esteetilist väärtust.

Sealjuures ei saa öelda, nagu ilmneksid inflatsioonitendentsid ainult ühe minisuguse luulelaadi esindajate loomingu. See pole nii. Luuleinflatsioonist tuleb rääkida nii paatosest kõmiseva poliitilise luule kui ka läbinisti heldinud vaigse looduslütürika juures, mis kordavad ammutuntut ja üleavastatut väljapin-gutatud nüüdiskujundite vahendusel. Äratuntav tehiskikkus on niisugusele luulele tunnuslik ning norgu tekitav, kihutades lugejat taga igatsema klassitsistlikku selgust, H. Peebu tabava ütluse kohaselt «vabanemaks kord ometi mõtlemata mõtete ja ütlemata sõnade lummusest, halvast mängust, mille juurde hea nagu teha!».

Kuid nendest tõsiselt häirivatest tendentsidest rääkides ei taha ma hoopiski väita, nagu poleks meie luules kahe kongressi vahel saavutusi, ja koguni silmapaistvaid.

Meil on olemas väga erksalt aja tuiget tajuva ja aja ning inimese vahetõrva sekkuva R. Parve koondkogu «Tuulenooled», klassikaliselt selge, kuid kaasaegselt tundliku B. Alveri «Tähetund» — kahtlemata üks selle perioodi silmapaistvamaid luuleraamatuid, samuti niisugused optimistlikud, elumahladest pilgeni täidetud kogud nagu K. Merilaasi «Kevadised koplid» ja «Kuukressid» ning M. Raua «Kuldne sügis». Oma elutunnetuselt on viimastele üsna lähedane E. Niidu «Linnuvoorija», mille ilmumine oli samuti sündmuseks meie luules. Ühiskondlikult otsejoonelise, kohati päevakajalise luule esindajatena, kellel siiski ei puudu ka üldistavad filosoofilised suunaseadmised, tuleks nimetada U. Lahte, M. Traati, R. Rimmelit ja A. Siiga. Nendest on Traat mõnevõrra orgaanilisem, Rimmel aga kõitev oma prohvetlikus angažeerituses, mille hoog kihutab puhuti tagant kujundamiskärsitust.

Tähelepanuväärivast luuleraamatuid tahaksin nimetada veel D. Vaarandi valikkogu, P.-E. Rummo «Lumevalgust... lumepimedust» ja valikkogu, mis poeetilise ande mastaabilt ületab kaugelt oma mahuliselt tagasihoidliku osa vaadeldava perioodi luules. P.-E. Rummot on nimetatud ajalaulikuks, ja ilmselt peab see ka paika. J. Kaplinski «Tolmust ja värvidest» on kahtlemata üks arvestatavamaid kogusid meie assotsiatiivset laadi luules; küllap on mõnesuguseid möödalugemisi selle kogu juures põhjastanud harjumuslik stereotüüp, mis sunnib luulet kõrvutama reaalsega, assotsiatiivse laadi puhul on sellelt raske tulemusi loota. Tõsiselt elamuslikku suudab oma parimate luuletustes pakkuda H. Runnel, keda aga puhuti tundub kammitsevat filosoofilise tagapõhja määramatus, mida mõnikord jumestab kramplikult valulev hoiak. Palju kiidusõnu on lausunud V. Luige hapra loodusläheduse kohta, kuigi viimasel ajal on neisse kordumiste pärast segunenud ka rahulolematuid, nõudlikumaid noote.

J. Krossi puhul on märgitud, et ta tuli luulesse (nagu hiljem proosasegi) väljakujunenud isiksuse ja poeedinatuurina. Kõnesoleval ajavahemikul ilmunud luuletuskogud «Laulad laevavööridel» ja «Vihm teeb toredaid asju» üksnes kinnitavad seda mainet, pakkumata suuremaid ootamatusi ning vihjates küpsele intellektuaalsusele, mille poolest J. Krossil vaevalt leidub praeguses eesti luules võistlejaid.

Traditsioonilisemat suunda on kongressidevahelises luules esindanud veel terve rida poeete, nagu P. Haavaoks, A. Kaal, M. Kesamaa, M. Nurme, J. Saar, H. Suislepp, A. Suuman ja teised. Neil kõigil on vaieldamatuid kordaminekuid ja saavutusi, kuigi lausa uut sõna on öeldud harvem. Nimetamata ei saa jätta ka A. Annisti silmapaistvat rahvaluuletöötlust «Lauluema Mari», mis seisab meie

tänases luules täiesti eraldi, olles sellega aga siiski seotud mingite sügavamate tungjoontega; selles seoses võiks vihjata ka rahvaluulelähedaste motiivide ja kujundusvõtete kordumisele näiteks P.-E. Rummo, A. Suumani ja mõnede teiste luules.

Omaette nähtuseks on kindlasti A. Alliksaare kogu «Olematus võiks ju ka olemata olla», mille kohta on esitatud ägedalt vastukäivaid arvamusi. Tundub, et ühe paremaid Alliksaare-käsitlusi on andnud V. Adams («Keel ja Kirjandus» 1968, nr. 12), kes eristab üsna teraselt Alliksaare loomingu tugevaid ja nõrku külgi, millest ühe või teise poole absolutiseerimine viib tõsiste moonutusteni meie kaasaegse luule iseloomustuses — olgu siis Alliksaare tõstmisega ilmutuse tasemele või ka tema mõju täieliku jääga eitamisega. Alliksaare andekust ei vähenda põrmugi asjaolu, et meie luule ajaarvamine ometi temast ei alga.

Ka andekas järelkasv ei puudu meie luules. Huvitavaid poeetilisi avastusi on olnud viimastel aastatel T. Liivil, A. Kõivil, J. Üdil ja mõnel teiselgi luuletajal.

Nagu juba öeldud, on eesti nõukogude luules hakanud ilmema mõned muret tekitavad tendentsid. Meie peamiseks ülesandeks eelseisvail aastail on kahtlemata luule väljaaitamine umbseisust, ajutisest loidumisest ja otsekui nõutusest kiiresti muutuva maailma palge ees. Tehnilise tsivilisatsiooni tõusuga ja materiaalse sfääri paisumisega meie ümber kasvab määratult inimese emotsionaalse kujundamise eetilise ülesanne, mida muude hulgas on kutsutud lahendama ka luulekunst. Eesti nõukogude poeesial on head traditsioonid nii tugeva kodaniku luule kui puhta intiimlühirika valdkonnas, mis lubavad avaldada veendumust, et mõn on ajutine.

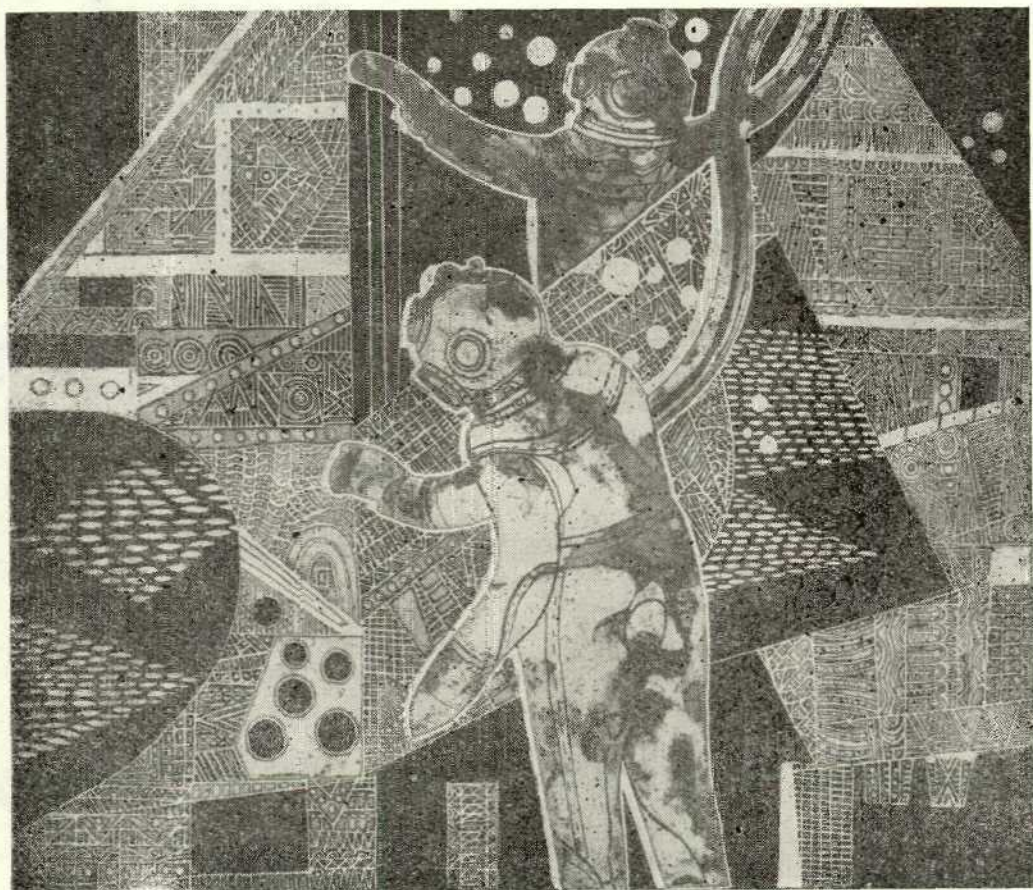
Asudes nüüd laste- ja noorsookirjanduse juurde, peab kohe nentima, et sellel kirjandusliigil on oma spetsiifilised probleemid.

Meie laste- ja noorsookirjanduse olukorda on hinnatud mitmeti. Mõned kriitikud on leidnud, et lastekirjanduse ainevallad on ümbritseva tegelikkusega võrreldes ja pedagoogilisi eesmärke silmas pidades veel lubamatult ahtad ning et enamasti ei hiilga lastekirjandus ka kunstimeisterlikkuse poolest. Teisalt on väidetud (H. Pukk), et meie lastekirjandus tundub olevat oma Pinocchioide ja Karlssonite loomise künnisel.

Tõendeid oma seisukoha kinnitamiseks on võimalik leida mõlemal juhul. Paraku on aga halli ja kiretut keskpärasust kaugelt rohkem. Ja kui ajaviitelik seikluslikkuse hoovus lastekirjanduses on viimasel ajal suurenenud, siis endiselt nõrgalt kajastub koolielu, laste tegelik keskkond oma probleemide ja huvidega. Arvestatavaid jutte koolielust on andnud ainult üksikud autorid, nagu H. Rummo («Passita täismees»), J. Rannap («Musta lamba matused») ja mõneti ka I. Maran («Kirjud lood»). Võime täheldada, et lasteraamat võtab harva nõudlikuma vaatluse alla näiteks noore inimese isikliku vastutuse probleemi, harva idealiseerib julgust vastu seista väärale ka siis, kui see on arvuliselt ülekaalus — ühesõnaga pöörab vähe tähelepanu lapse kui kodaniku kasvatamisele, mis aga peaks olema üks lastekirjanduse peamisi eesmärke.

Väga vajalikud on niisugused raamatud nagu H. Puki «Öine lahing» ja T. Lehtmetsa «Pakane», mis seisavad lähedal dokumentaalkirjandusele. Üheski teises kirjandusliigis pole otsese positiivse eeskuju loomine nii tähtis (ja nii võimalik) kui lastekirjanduses. Kahjuks ei ole T. Lehtmetsal päriselt korda läinud oma kavatsuse kõrgusele tõusta, mis kahandab teose mõju.

Kõige viljakamate autorite hulka lastekirjanduses kuulub E. Raud. Ta on kirjutanud teoseid eri eale ja eri laadis, kuid ka eri tasemel. Kui tema raamatud «Päris kriminaalne lugu», «Lugu lendavate taldrikutega» ja «Telepaatiline lugu» esindavad ajaviitelist suunda, siis sootuks tõsisema sihiasetusega on jutustus

Alex Kütt

Tuukrid (Sõovitus) 1971

«Tuli pimendatud linnas». Viimases on olustikulise täpsuse aste kõrge, kahjuks ei kujune aga karakterid ega ajastu keerukate ja vastuoluliste vahekordade kujutamise küllalt sügavaks. Häid kordaminekuid on E. Raual päris väikestele määratud raamatuis.

Mitmeid eetilisi ja kasvatuslikke probleeme lubab asetada kirjandus, mida tinglikult võiks nimetada inimese ja looduse suhete kirjanduseks. Juba enne eelmist kirjanike kongressi pani sellele suunale aluse H. Pukk oma «Roheliste maskidega». Nüüd on meil veel kaks seda laadi raamatut — J. Rannapi «Viimane Valgesulg» ja H. Jõgisalu «Käo poja tänu»; mõlemat võib pidada õnnestunuks. Suund ise on kindlasti vajalik ja perspektiivikas, sest looduse- ja loomajuttudel pole maailma lastekirjanduse klassikas juhuslikult nii auväärt koht. Eriti praegu, inimese ja elukeskkonna vaheliste suhete tähtsuse tõusuga omandab seesugune lastekirjanduse liik tänuväärt funktsiooni.

Õnnestunud teostest rääkides ei saa sulgeda silmi puudujääkide ees. Veel ilmub hulganisti igavaid, sisuhõredaid raamatuid. Tuleb ette elukaugeid mõistuslikke konstruktsioone, kus pole igapäevase elu ja suure maailma probleeme ning vastuolusid; paljudes lasteraamatutes puudub tõeline täiskasvanu, kes oma töö ja ellusuhtumisega võiks anda eeskuju ning olla väärtuste mõõduks. Enamasti on laste maailma täiskasvanute omast hoolikalt eraldatud ning see tekitab mulje, et kõik toimub «mängult», äratamata erilisi tundeid. Niisugune loid ja sile lastekirjandus täidab paremal juhul ainult formaalse lugemistarbe rahuldaja osa, halvemal aga — peletab noore lugeja igavusevitsaga üldse raamatu juurest eemale.

Üsna palju ilmub raamatuid nooremale koolieale ja mudilastele. Nende hulgast võib esile tõsta E. Niidu «Triinu ja Taavi jutte», H. Männi raamatut «Koer taskus», H. Jõgisalu «Sassi ja Jassi», E. Raua «Anu ja Sipsikut». Väiksemate lugejate seas nii populaarseid loomajutte on ilmunud kahjuks vähe — ainult J. Rannapi «Topi» ja H. Väli «Värb-Värvupoeg värvuke».

Võib liialdamata öelda, et meie tänasele lasteluulele annab ilmet E. Niidu looming, mida iseloomustavad suur poeetilisus, väga hea stiili- ja nüansitaju ning pedagoogiline takt. Kuigi häid lastevärsse on kirjutanud teisedki autorid nagu H. Jürisson ja H. Mänd («Mere taga, metsa taga»), seisab E. Niidu looming omaette, moodustades etaloni. Poeetilist kodanikutunnet on V. Sõelsepa «Põhjavalguse lauludes», positiivselt paistab silma oma suunitlusega koduõuest välja, laia maailma M. Kesamaa kogu «Astu, astu, lapse jalga». Arvestatavaks saavutuseks on kujunenud H. Suislepa poistepoem «Parool KKK».

Kõige selle kõrval on siiski ka palju mõttelt ja teostuselt mannetut, küll pisarlikult heldinut, küll abitult lalisevat värsiheietust, mida lasteluule nime all ära trükitakse. Tundub, et mõnel puhul peaks toimetajatel olema rohkem otsustavust, et tõkestada tee seeriaviisiliselt valmistatavale lõputuile botaanilistele laulukestele ja lookestele putukate ning väiksemate imetajate (peamiselt näri- liste) elust.

Omaette alaliigi moodustab noorsookirjandus, kuid kahjuks on see praegusel momendil nii väikesearvuline, et ühistest joontest või tendentsidest on võimatu rääkida. Ilmunud on kolm noorukitele määratud raamatut — A. Perviku «Õhupall», H. Männi «Miks sa vaikid?» ja S. Truu «Kuu aega täiskasvanu». Neis kõigis on autorite peatähelepanu pööratud noorukite isiklike suhete sfäärile, suuremaid ja ulatuslikumaid probleeme käsitletakse võrdlemisi pealiskaudselt. Noorsookirjandus vajaks nii sisulist avardamist kui ka autorite ringi laienemist, ainult sel juhul võiks ta kujuneda täisvereliseks kirjandusliigiks.

Noorsookirjanduse kui omaette kirjandusliigi olemasolu õigustatus on vahel küsimuse alla seatud põhjendatud väitega, et noor lugeja juba üsna varakult loeb ka täiskasvanuile määratud kirjandust. See on muidugi õige, kuid tõenäoliselt ei

kao sellegipoolest vajadus noorsoole lähedasi probleeme eakohaselt käsitlevate teoste järele, paigutagem need siis ükskõik millise üldnimetaja alla.

Puudust tunneme ka kirjanikukäega loodud populaarteaduslikest raamatuid. Eeskjuju pakkuva saavutusena võiks märkida M. Mägra teost «Linnud rahva keeles ja meeles». Kuid niisamuti ootame silmapaistvate eesti revolutsionääride biograafiaid ning monograafilisi käsitusi rahvusliku kultuuri suurkujudest. Seda kõike mõistagi nii noore kui ka küpsema lugeja jaoks.

Väga napp ja juhuslik on olnud ka lastekirjanduse kriitika, kuigi nimelt lastekirjanduses töötab arvukalt sootuks väiksemate kirjanduslike kogemustega autoreid, kellele kriitika abistavat tähelepanu eeskätt tarvis oleks. Seni kui isegi kõige tähelepanuväärsemad uudisteosed ei teeni enam kui nappe, juhuslikke, üksikuid ja enamasti üsna pinnalisi retsensioone ajakirjanduses, on meie lastekirjanduse kvalitatiivset tõusu raske oodata.

Kriitika ja publitsistika puudustest ning mahajäämusest on korduvalt juttu olnud. Uudisteoste retsenseerimine sageli viibib, tuleb ette kriteeriumide ähmasust ja subjektiivsust, lähtumist kirjandusevälistest kaalutlustest hinnangute andmisel ühele või teisele teosele, nähtusele, tendentsile.

Küllaltki levinud nähtuseks praeguses kirjanduskriitikas on püüd sulguda üksnes esteetilise analüüsi kitsastesse raamidesse, vältida sotsiaalset aspekti, küsimust kunstiteose funktsioonist ühiskonnas. Selles mõttes on meie kriitika — vähemalt osaliselt — kaotanud midagi oma varasemast angažeeritusest, ehk küll vahest võitnud kitsalt võetud professionaalsuselt. See on häiriv tendents, sest kuidagi ei saa õigustada parteilise võitlusvaimu nõrgenemist kriitikas ja sotsiaalse analüüsi taandumist esteetilise ees. Vaevalt oleks suurema väärtusega ka puht-esteetiline analüüs, sest raske on kujutleda kunstis esteetilist eetilist, ideoloogilist.

Ent ka sotsiaalset aspekti silmas pidades ei saa kriitika loota edule ilma soliidse teoreetilise pagasita, mis sisaldab kaasaja põletavamate esteetikaküsimuste läbivalgustusi, muidu riskeerib ta jääda vulgaarsotsioloogiliseks. Teooria mahajäämus takistab probleeminägemist, võtab maha analüüsi teravust ja täpsust ning kipub pahatihti taandama kriitika elu ja kirjanduse lihtlase läbivõrdlemise tasemele usutavuse kriteeriumi alusel. Subjektiivne äratundmine kirjanduskriitikas ei kannata kriitikat. Teoreetilise mõtte loidus on kongressidevahelisel ajajärgul olnud suureks takistuseks meie kirjanduskriitika edukale arenemisele.

Siinkohal peaks rõhutama üldse seda olulist osa, mis on kaasaja nõuete kõrgusel seisval kirjandusteoorial kirjanduse kui terviku teisenemise ning arenemise protsessis. Kirjandusse on ilmunud ja ilmub arvukalt uusi nähtusi, mille pidev läbitöötamine ja väärtustamine on õige vajalik töö, et vältida võrdväärselt kahjulikku äärmuslikkust suhtumistes, kus ühelt poolt kõike senitundmatut mornilt ja kahtlustavalt põrnitetakse, teiselt poolt aga valikuta hurraaga vastu võetakse. Kui me tänapäeval täie õigusega räägime vajadusest rakendada teaduslikult põhjendatud meetodeid kirjanduse juhtimiseks uuel kõrgemal tasemel, siis samalaadne nõue käib ka kirjanduse ja kunsti kohta. Kirjandus on sotsiaalne nähtus ja nõukogude ühiskond areneb tormiliselt, meie ühiskonnas toimuvate keeruliste arengisprotsesside õige ja sügav peegeldamine aga nõuab senisest soliidsemat teoreetilist baasi.

Oeldu ei tähenda muidugi seda, et meie kriitikal poleks saavutusi ega kordaminekuid. Huvitavate mõttearendustega on esinenud O. Jõgi, H. Siimisker, Ü. Tonts, H. Puhvel, kelle probleemartiklid on andnud kordavalt ainet tõsisteks arupidamisteks. Nende kõrval on mitmed kriitikud — R. Krusten, E. Mallene,

M. Kalda, P. Lias, et nimetada mõnda — pidevamalt avaldanud retsensioone jooksva kirjanduse kohta. On ilmunud kriitikakogumikud P. Kuusbergilt, O. Uutilt, J. Krossilt, uurimusi ja monograafiaid mitmelt autorilt, viimastest märkimisväärsmaid on E. Siiraku «Johannes Semper» ja N. Andreseni «Friedebert Tuglas». Tõsiseks saavutuseks võime lugeda kapitaalse «Eesti kirjanduse ajaloo» II ja III köite ilmumist. Kõik see annab tunnistust kirjanduskriitilise mõtte liikumisest ja kriitilisest potentsiaalst, mida tuleks paremini ja shipärasemalt kasutada meie tänase kirjanduse hoogsa arengu huvides.

Põhjust rahuloluks ei anna publitsistika olukord. Tõsi, on ilmunud J. Semperi «Matk minevikku», mida tema sisutiheduse ja sõnastuskultuuri poolest võib eeskujupakkuvaks seada. On ilmunud teisigi huvitavaid sõnavõtte ja koguni raamatuid (H. Puhvel, K. Ird jt.), välja on antud mitmed publitsistikavõistlusel auhinnatud ja märgitud tööd, kuid erksat ja probleemset kaasaegset publitsistikat ilmub ikkagi harva ja juhuslikult, teiste žanride viljelejad eksivad haru harva oma kaaluka sõnaga sellesse tänuväärseesse kirjandusliiki. Osalt võib selles süüdi olla paljude kirjanike teatud ebakindlus teaduse ja tehnika kiire arengu ees, mis muudab maailma enneolematu kiirusega, teisalt aga avalduvad selles kahtlemata mõttelaiskus ja ühiskondlik inertsus, mis targu lasevad ägedamad arutlused-vaidlused sekkumata mööda minna. Selline suhtumine on kirjaniku jaoks siiski väheastav.

Juba eelmiseks kongressiks olime oma kirjanduse praktikast edukalt välja juurinud kirjanikukäega jäädvustatud reisikirja; vaadeldaval ajavahemikul ilmus neid veel ainult üksikuid — E. Niidu ja J. Krossi «Muld ja marmor», R. Sirge «Meretaguste juures», D. Vaarandi «Välja õuest ja väravast», mis küll juba enam kirgi üles ei kihutanud. Võib muidugi küsida, kuivõrd on meie publitsistika üldpilt selle žanri pideva tagasitõrjumise läbi võitnud.

Publitsistika kui žanri elavdamine on vajalik mitte lihtsalt kirjanduse mitme-mõõtmelisuse jaoks, vaid eeskätt seepärast, et just publitsistika on see ala, kus kirjanik saab vahetult sekkuda elu sõlmprobleemidesse, nende lahendamisel kaasa rääkida ning nõnda midagi üsna olulist ka enda jaoks talletada. Publitsistitöös avaldub kirjanik kui ühiskonnategelane, mida temalt oodataksegi — ja täie õigusega. Kahe kongressi vahel on publitsistika pulss vabariigi kirjanduselus lõõnud kahetsusväärset loolt.

Edasi väike sissevaade meie tänasesse tõlkekirjandusse.

Ilukirjanduse tõlkimine kahe kongressi vahel on kulgenud rahuldavalt. Võib täheldada mõningaid soodsaid arengutendentse, nagu näiteks tõlkeringi avardumist tõlkijate juurdetuleku läbi (armeenia, gruusia, aserbaidžani jt. keeled). Ilmunud on terve hulk tõlketeeoseid, mille tähtsus ulatub üle jooksva kirjandusaasta piiride. Tõlkijate pere on sellel ajavahemikul kandnud ka raskeid kaotusi Johannes Semperi, Marta Sillaotsa ja August Sanga lahkumise tõttu. Nende seast oli August Sang viljakas kuni viimase hetkeni ning ilmestas meie tõlkekirjandust veel postuumselt avaldatud tõlgetega. Aastail 1966—1969 avaldati A. Sanga tõlkes J. W. Goethe «Faust» I ja II, samuti Goethe luulevalimik ja F. Kafka «Protsess», kõiki neid tuleb arvata eesti tõlkekirjanduse tippteoste hulka.

Vaadeldavail aastail ilmus märkimisväärsed tõlketeeosed. Luuleteostest vääri-vad esiletõstmist H. Rajametsa tõlgitud ukraina luulevalimik, P. Neruda «Kivid ja linnud» (J. Semperi tõlge), F. Garcia Lorca luuletuskogu (A. Kaalep), U. Hajjami «Nelikvärsid» (H. Udam), Ch. Baudelaire'i «Kurja lilled», S. Jessenini luulevalimikud, V. Majakovski «V. I. Lenin» (U. Laht), P. Éluard'i luulevalimik (J. Kross), A. Puškini «Ruslan ja Ludmilla» (K. Kangur), «Vanem Edda» (R. Sepp) jt.

Tõlgitud proosateoste valik on olnud küllaltki mitmekesine ja laiahaardeline: eesti lugeja kätte jõudis üsna palju väärtuslikke teoseid nõukogude kirjandusest, nõukogude rahvaste klassikast, maailmakirjanduse klassikast ja kaasaegsest kirjandusest. Mainigem kas või Shakespeare'i tragöödiad, E. Hemingway «Kellele lüüakse hingekeila», M. Bulgakovi «Meistrit ja Margaritat», V. Tendrakovi «Ageeniat» — seda loetelu võiks jätkata veel üsna pikalt. Viimaste aastate parimate tõlgetena väärivad esiletõstmist V. Belovi «Igapäine asi» (O. Jõgi), L. Nemethi «Ängistus» (E. Hiedel), L. Gyllensteni «Sokratese surm» (A. Ravel), D. Thomase «Piimetsa vilus» (P.-E. Rummo).

Tõlgete kvaliteet on olnud püsivalt hea või vähemalt rahuldav, nõrku tõlkeid peaaegu polegi. See on väljakujunenud tõlkijate ja toimetajate kaadri teene.

Ilukirjanduse tõlkijate järelekasv on üldiselt olemas. Soodsaid tulemusi on andnud edasiõppijate vahetamine Nõukogude Liidu ülikoolide juures, nii on heaks türgi-tatari keelest tõlkijaks kujunenud Ly Seppel, gruusia keelest tõlgib Merike Pau. Kahjuks pole see praktika viimasel ajal leidnud järjekindlat rakendamist. Kui meil on olemas tõlkijate järelekasv skandinaavia ja mõnede teiste suuremate Euroopa keelte alal, siis mõningates teistes keeltes (itaalia, rumeenia, serbohorvaadi, sloveeni keeled) see puudub. Nõukogude rahvaste keeltest tõlkimisel on olukord paranenud, praegu võib öelda, et vähemalt teoreetiliselt on võimalik anda otsetõlkeid kõikide liiduvabariikide keeltest. Mõnevõrra paradoksaalsena tundub, et oleme hakanud teatud puudust tundma uutest headest vene keelest tõlkijatest.

Nõrgaks kohaks on alati olnud ja on ka vaadeldaval ajavahemikul tõlkekriitika ja tõlketeooria. Kui aastail 1965—1966 oli sel alal märgata mõningat elavnemist (tõlketeoreetiline konverents Tartus, rahvusvaheline sümposium Moskvas, millest meie vabariigi esindajad aktiivselt osa võtsid, mitmed teoreetilised artiklid perioodikas jne.), siis järgnevad aastad pole midagi selletaolist andnud. Tõlketeoseid peaaegu ei retsenseerita, puuduvad artiklid tõlketeoste valiku ja tõlgete kvaliteedi kohta. TA Keele ja Kirjanduse Instituudi kirjandusteooria sektoril on küll plaanis hakata tõlketeooriaga tegelema, kuid seni pole tegudeni jõutud.

Tõlkekirjanduse edasiarendamisel on oluline tähtsus kogu meie rahvuskultuuri arengule, seepärast ei tohi neist probleemidest mööda vaadata.

Meie kui suhteliselt väikese rahvuskirjanduse esindajaile on keelebarjääri ületamine tõlgete abil teistesse keeltesse eriti oluline probleem. Eesti kirjanduse tõlkimine vennasvabariikides on kongressidevahelisel perioodil edukalt jätkunud. Tahaksin tänu ning lugupidamisega meenutada inimesi, eesti kirjanduse sõpru, kes on andnud oma osa meie raamatute propageerimisel väljaspool vabariigi piire. Eeskätt tuleb nimetada eesti kirjanduse nõukogu NSVL Kirjanike Liidu juhatuses juures eesotsas väsimatu entusiasti A. Turkovi ja konsultant V. Ruberiga, kelle teeneid on raske ülehinnata. Palju tööd meie raamatute tõlkimisel vene keelde on teinud kadunud L. Toom, samuti A. Borštšagovski, R. Minna, G. Muravin, J. Pozdnjakova, A. Tamm ja mitmed teised tõlkijad. Oma panuse eesti kirjanduse läritluse üleliidulisel areenil on andnud niisugused kriitikud nagu Z. Krahmalnikova, V. Oskotski, B. Runin, A. Turkov.

Häid sõpru ja väsimatuid propageerijaid on meie kirjandusel ka teistes vabariikides. Lätis on nendeks J. Žigurs, L. Kamara ja Dž. Plakidis, Leedus E. Astramska ja S. Skrodenis, Ukrainas O. Zavgorodni ja A. Sprogis, Gruusias on eesti kirjandust asunud otsetõlkes vahendama A. Kaladze. Nimekirja võiks jätkata veelgi. Nende inimeste tööd hindame kõrgelt.

Õelduga seoses kerkib üles praktilisi küsimusi. Tundub, et oleks vajalik täiendada meie kirjanduse aastapreemiaid ühe eriotstarbelise preemiaga tõlke eest eesti keelest teise keelde, sest olemasolev ilukirjandusliku tõlke preemia kulub meie tõlkekirjanduse intensiivsust ja taset arvestades ilmselt ka edaspidi ära

aasta parima eestikeelse tõlke auhindamiseks. Sellest loobumine oleks õigustamatu. Samuti on tarvis tõhustada Kirjanike Liidu tööd meie kirjanduse populariseerimiseks võimalikult laiemas, ka rahvusvahelises ulatuses. Algust on sellega juba tehtud konsultantide töö ümberkorraldamise näol, mille tulemusena üks liidu loominguilisi konsultante (R. Rimmel) on suunatud välissidemete sõlmimisele ning süvendamisele. Töö ulatuslikumaks ja tulemusrikkamaks muutmise huvides oleks nüüd vaja edasi minna ning leida võimalus ühe täiendava loominguilise sekretäri koha loomiseks, kes selle tööloigu võiks oma pideva hoole alla võtta.

Meie kirjanduse praegune tase lubab loota, et eesti kirjanike teostel on ka väljaspool rahvuspiire arvukalt lugejaid leida.

Kui rääkida sellest, milline on praegu eesti kirjanduse osa üleliidulises kirjandusprotsessis, tuleb eeskätt vaadelda pikemat proosat kui kõige enam tõlgitud kirjandusliiki.

Baltimaade, sealhulgas eesti romaanikirjanduse 60-ndate aastate kogemused kinnitavad seaduspärast seost, mis valitseb uue eepilise vormi ja varem puudutamata jäänud elulise materjali lademete süvenenud ülestöötamise vahel. Meie romaani eriline, teravdatud tähelepanu sõja-aastate ja sõjajärgse perioodi keerukate ning vastuoluliste konfliktide vastu on tihedalt seotud rahvusliku ajaloo käigu, rahva sotsiaalse ning vaimse kogemuspagasi eripäraga. Sellest on tingitud ka ründavalt aktiivne humanism, eetiline paatos teravdatud õiglusetaju näol ja leppimatu võitlus sotsialistliku moraali nimel, mida meie romaanikirjanduse tunnuslike joontena on üleliidulisel areenil korduvalt esile toodud. Ilmselt just nendega rikastabki kaasaegne eesti romaan paljurahvuselist nõukogude kirjandust kogu tema realistlikus mitmetahulisuses ning laadide mitmekesisuses.

Eesti kirjanduse osa üleliidulises kirjandusprotsessis, samuti tema lülitumine tõlgete kaudu kogu sotsialistliku leeri kirjandusse on alad, mis pakuvad rikkalikku ja meile väga olulist, kuigi esialgu veel vähe kasutatud uurimismaterjali.

2

Mõne minuti kongressi ajast võiksime pühendada statistikale, nii kirjanduskauge kui see ehk paistabki.

Möödunud kongressivaheks ilmus seitsme aasta jooksul algupärandeid pisut üle 400, mis andis keskmiselt 57 uudisteost aastas. Praegu vaadeldaval ajavahemikul on viie aastaga ilmunud samuti mõnevõrra rohkem kui 400 teost, mis aasta keskmiseks annab umbes 81 esmatrükki. Romaane ilmus eelmises kongressivaheks seitsme aastaga 33, ja täpselt niisama palju on neid ilmunud nüüd viie aastaga; lühiproosas on kogumike arv kasvanud 41-lt 86-le. luuletuskogude puhul on need arvud 61 ja 99, seega oleme jõudnud ligikaudu 9-lt kogult aastas umbes 19-ni. Lasteraamatuid ilmus möödunud kongressivaheks keskmiselt kümnekond aastas, selles kongressivaheks on nende aastane hulk 22.

Kas ei peegeldu selles meie kirjanike loominguilise viljakuse enneolematu kasv?

Kasv on muidugi olemas, iseasi, kui enneolematu just.

Vaatleksime kirjanike viljakust nüüd veidi teise nurga alt. Tõsi, meil on olemas mõned rõõmustavalt viljakad autorid. Kuna see ei ole eesti kirjanduses reegel, vaid vastupidi, harv erand, tahaksin siinkohal esile tõsta kirjanikke, kes kahe kongressi vahel on andnud aastas raamatu või rohkemgi. Nendeks on A. Beekman, M. Kesamaa, J. Kross, E. Krusten, H. Mänd, E. Niit, E. Raud, M. Traat ja H. Väli.

Kui need üheksa autorit maha arvata, siis Kirjanike Liidu ülejäänud liikmete produktiivsus on sootuks madalam. Uudisteoste ilmumissagedus ei rahulda veel lugejaid, aastatepikkused vahed kahe järgneva teose vahel iseloomustavad nii mõnegi autori loomingulist tööd pigem meeldiva kõrvalharrastuse kui elukut- sena. Seepärast on täiesti õigustatud meie kriitikas ja avalikkuses aeg-ajalt kuul- davale tulnud etteheited eesti kirjanike üldiselt väikese viljakuse pärast. Kui meil viis aastat tagasi ilmus keskmiselt kolme kuu kohta uus romaan, nüüd aga ilmub romaan kahe kuu kohta, siis selline kukesamm edasi ei tohiks anda veel erilist põhjust rõõmustamiseks.

Rääkimata asjaolust, et kirjaniku viljakusel on suur tähtsus kirjandusprotsessi ja lugeja seisukohalt, ei saa mööda vaadata ka selle tagasimõjust kirjanikule endale. On küll tõsi, et suur produktiivsus üksi pole veel ühtki kirjanikku suu- reks teinud, kuid vähemalt sama õige on seegi, et vaikival kirjanikul on sootuks vähem väljavaateid oluliste saavutusteni jõuda kui kirjutaval kirjanikul. Kirjan- dusliku ande igakülgseks ja energiliseks väljaarendamiseks ei ole teada ühtki teist teed peale süstemaatilise töö. Seepärast on kahju, et nii paljud meie kirjani- kud ilmselt alahindavad niisugust tugevat inspiratsiooniallikat, nagu seda on oma töölaud.

Viljakust määravaid tegureid on kahtlemata palju. Kõigepealt subjektiivset laadi, mis võivad olla vägagi erinevad ja mille mõjutamine väljastpoolt on sageli üsna raske (kui mitte võimatu), sest oma loomingulised kriisid ning madalseisud, kahtlused ja ebaõnnestumised tuleb igal kunstnikul omapäi läbi pödeda. Teiseks esinevad objektiivsed tegurid, millest olulisematena võiks nimetada üldist kir- janduslikku atmosfääri ja ka kirjastamisolusid.

Kirjanike Liidu juhatus on kahe kongressi vahel püüdnud igati kaasa aidata rahuliku ning asjaliku kirjandusliku atmosfääri loomiseks. Selleks on pinda val- mistanud isikukultuslike ning subjektivistlike moonutuste kõrvaldamine ideolo- ogilise töö valdkonnast. Järjest vähem avaldab oma häirivat mõju sotsiaalsuse kit- sas tõlgendamine päevakajalisusena, järjest sallivam on suhtumine realismi alusel tehtavatesse laadi- ning stiiliekperimentidesse. Need kõik on positiivsed näh- tused.

Samal ajal ei saa vaikides mööda minna vahetevahel ikka veel avalduvatest administreerimistendentsidest, mis mõnel puhul on väljendunud umbusaldava sekkumise näol mitmesuguste kolleegiumide ja toimetuste töösse, sekeldamistes avaldamata käsikirjade ümber, venitamistes ning ümberotsustamistes seal, kus selleks täielikult puudub alus või on seda ilmselt ebapiisavalt. Seltsimeestele, kes kirjanduse parteilise juhtimise ülesande pisendavad komistamiskartuses küü- narnukist toetamiseks, võiks meelde tuletada sm. L. I. Brežnevi sõnu aruande- kõnest NLKP XXIV kongressile: «Parteilise juhtimise jõud seisab oskuses teha kunstnikule südamelähedaseks rahva teenimise õilis ülesanne, teha temast veen- dunud ja aktiivne osavõtja ühiskonna ümberkujundamisest kommunistlike print- siipide alusel.»

Pole põhjust mööda vaadata sellestki, et mõnigi kord oleks ära kulunud roh- kem elevust kirjanduse ümber. Puudu jäi diskussioonidest aktuaalsete kirjan- duslike probleemide üle, ainu sellelaadne algatus «Sirbis ja Vasaras» A. Valtoni ja M. Undi loomingu mõningate filosoofiliste aspektide ümber ei õnnestunud kuigivõrd, diskussioon hilpus toimetusel käest ära ja hälbis kirjanduse pinnalt teisale. Kuid samal ajal ilmnes varasemaga võrreldes ka vähem grupivaimust ja subjektiivseist hinnanguist kantud üleskiitmise või mahamaterdamise tendentse. See on kahtlemata soodus nähtus, sest põhjendamata pretensioonid ja asjatud solvumised ei tule kasuks kirjanduse arengule.

Elevuse tekitamiseks kirjanduse ümber on vaadeldaval perioodil kaasa aida- nud mitmed kirjanduslikud võistlused ja auhinnad. Suure Sotsialistliku Oktoobri-

revolutsiooni 50. aastapäevale ja V. I. Lenini 100. sünni-aastapäevale pühendatud vabariiklikust romaani- ja poemivõistlustest tõi esimene kokku 30, teine 28 tööd ja andsid kumbki oma žanris arvestatavaid tulemusi. Kaks aastat tagasi asutati Kirjanike Liidu algatusel kirjanduse aastapreemiad, viimasel aastal oleme juurde saanud Tuglase novelliauhinna.

Korduvalt on kongresside vahel kõne all olnud kirjastamisküsimused. Kahel korral on nendega seotud probleeme laiemalt arutatud Kirjanike Liidu juhatuses kirjastuse «Eesti Raamat» ja Kirjastuskomitee esindajate osavõtul. Arutelude tulemusena on vahepeal üsna halvaks kippunud kirjastamisolud mõneti paranenud, kuid rahuloluks pole siiski põhjust. Ikka veel venib käsikirjade kohta otsuse langetamine, lubamatult pikk on mitmetel juhtudel olnud toimetamis- ja kirjastamistsükkel. Tuleb ette otsustamatust ning venitamist. Mööndes kirjastuse õigust otsustada käsikirjade trükiküpsuse üle, ei saa kuidagi leppida sellega, et autorid on mõnikord sunnitud pikki kuid ootama motiveeritud otsust oma töö kohta. Säärane praktika kahjustab kirjanike ja kirjastajate koostööd.

Mõningatel juhtudel on käsikirjade kirjastamise aegluse põhjusena viidatud olemasoleva trükibaasi ebarahuldavale seisukorrale. Ka meie eelmisel kongressil kõneldi trükibaasist kui ühest vaimse kultuuri tähtsast näitajast. Praegu, uue polügraafiakombinaadi käikluskäikide künnisel, on eesti nõukogude kirjanduse heakäekäigu huvides eriti oluline rõhutada nõuet, et uue trükibaasi rakendamine ka mitte ajutiselt, mitte ühekski aastaks ei kahjustaks raamatutoodangu väljalaset. Loodame, et Riikliku Kirjastuskomitee juhtkond mõistab meie muret ja võtab kasutusele kõik abinõud võimaliku tagasilanguse vältimiseks reorganiseerimisperioodil.

Põhjust rahuloluks ei anna eesti kirjanduse klassika väljaandmine, mis jätab küllaltki juhusliku ja plaanipärase mulje. Pääaegu täielikult puuduvad tekstikriitilised väljaanded, mille ettevalmistamisega peaks tegelema Teaduste Akadeemia. Loodetavasti jõuavad tekstikriitikud ka käesoleval sajandil elanud ja töötanud autoriteni enne uue sajandivahetuse saabumist. Võimalik, et selle väga vajaliku töö plaanipärasuse huvides oleks otstarbekas isegi eritoimetuse loomine kirjastuses «Eesti Raamat». Ka eesti nõukogude kirjanduse silmapaistvamate teoste kordustrükkide järjepidev väljaandmine on tähtis kultuuripoliitiline ettevõtmine, mille energilisemaks ja sihispärasemaks teostamiseks tuleks leida senisest rohkem võimalusi.

Suur osa kirjandusliku atmosfääri kujundamisel on Kirjanike Liidu häälekandjail, ajakirjadel «Looming» ja «Keel ja Kirjandus» ning ajalehel «Sirp ja Vasar». Üldjoontes on nad kongressidevahelisel perioodil oma ülesannetega toime tulnud. «Looming» kui meie uudiskirjanduse ainus tribüün on paljudi ära teinud kõige värskema kirjandusliku loomingu viimisel lugeja kätte, mis on eriti oluline, kui silmas pidada kirjastuse töö aeglust; positiivse joonena tuleb märkida toimetuse seisukohtade avarust kaastöö suhtes, samuti noorte autorite tööde ilmumist ajakirja veergudel. Vana puudusena kipub ikka veel jätkuma nii mõnigi kord häirivana mõjuv aeglus uudiskirjanduse retsenseerimisel.

Ka «Keel ja Kirjandus» on võimaluste piires pühendanud küllaltki tähelepanu kirjandusele, ajakirjal on saavutusi retsensioonide lakoonilisemaks ja sisutihe- damaks muutmise alal. Ilmuva kirjanduse jooksva retsenseerimise traditsioon ajakirjas väärrib igati esiletõstmist ja toetamist, valdavalt iseloomustab retsensioone seisukohtade põhjendatus ja veenvus. Heameelega näeks ilukirjanduse retsenseerimise laiendamist selle ajakirja veergudel, väljaspool kahtlust tohiks aga olla pakiline vajadus kaasaja kirjanduse probleemartiklite järele. Nende nõudmiste edukamaks täitmiseks tundub otstarbekohane taotleda ajakirja mahu

suurendamist 1—2 trükipoogna võrra (koos vastava honorarifondiga). Meie kirjanduskriitika arenemise ja kogu kirjanduse huve silmas pidades oleks seesugused minimaalsed lisakulutused täiesti õigustatud. Rääkides kriitika vastutusest, tuleb rääkida ka kriitika baasi kindlustamisest.

Oma osa meie kirjanduses on etendanud «Loomingu» Raamatukogu». Väljaande saavutuste hulka loeme eesti tõlkekultuuri edasiarendamist, meie lugejale nii mõnegi silmapaistva teose tutvustamist küll vennasrahvaste kirjandusest, küll kaugemaltki, samuti mitme tähelepanuväärse algupärandi kiiret kirjastamist. Kõige selle kõrval on aga esinenud ka juhuslikkust ja vähenõudlikkust väljaantavate teoste valikul, mida peaks edaspidi vältima.

«Sirp ja Vasar» on vaadeldaval ajajärgul käsitlenud kirjandusküsimusi vahelduva eduga. Paremate perioodide kõrval on täheldatud küllalt pikki ajavahe- mikke, mil ajalehel pole kirjanduse kohta nagu oma sõna öelda olnud. Nähtavasti vääriks suuremat tähelepanu püsivama kaastööliste kaadri koondamine toimetuse juurde, kes kirjandusküsimusi jälgiks. Tahaks loota, et sellesuunaline kongressieelne elevus ei vaibu jälle kuudepikkusse sõnatusse.

Soovida jätmisi kirjandusküsimuste valgustamisel esineb vabariiklike ajalehtede töös. Eeskätt «Rahva Hää!» ja «Noorte Hää!» peaksid siiski leidma head tahet ja võimalusi, et pühendada kas või tiraaži tõstvate põnevusjuttude arvel veidi rohkem trükipinda retsensioonidele, artiklitele, esseedele ja — miks ka mitte — kirjanduslikule uudisloomingule.

Oma osa kirjandusellu sekkumisel ning uudisloomingu tutvustamisel on ka Eesti Raadiol, kus küll viimasel ajal kirjandusküsimuste käsitlemine pole uusi vorme leidnud. Võib-olla kõige tunduvamaks tuleb pidada raadio virgutavat mõju dramaturgiale, kuhu ühe olulise žanrina kuulub kuuldemäng, millega oleme koguni rahvusvahelisele areenile jõudnud, sest mitmed Eesti Raadios esitatud algupärased kuuldemängud on leidnud tee sotsialismileeri maadesse.

Tunnustust väärib Eesti Televisiooni suurenenud tähelepanu kirjandusele. Arvestades televisiooni laialdast levi, tuleks senisest rangemalt jälgida saadete kvaliteeti, et vältida juhuslike, kirjanduslikult madalatasemeliste saadete esitamist.

Vaevalt on põhjust mööda minna puudustest ka Kirjanike Liidu juhatuse töös, mille organisatsioonilise külje kohta on koostatud omaette aruanne.

Juhatusel on mõnelgi puhul ette heidetud vähest organiseerivat osa ja vähest aktiivsust, arutelude ning diskussioonide puudumist või vähesust. Etteheited on kahtlemata põhjendatud, praegune juhatus pole tihti peale osanud leida teid ning abinõusid liidu töö aktiveerimiseks piisaval määral. Eelmisel kongressil valitud arvuliselt suur juhatus on praktilises töös osutunud küllaltki ebaoperatiivseks organiks. Praegusel kongressil valitav uus juhatus tuleks algusest peale rakendada plaanipärasemalt ning regulaarsemalt kirjandusellu suuremate ning olulisemate probleemide läbiarutamiseks ja lahendamiseks. Võimalik, et mõnikord on ühe või teise organisatsioonilise ürituse kavva võtmisel või jätmisel etendanud oma osa ka see asjaolu, et viimastel aegadel on juhatuse praktilise töö juures seisnud eranditult loovad kirjanikud, kelle arusaamad loomingu- ja organisatsioonilise aktiivsuse optimaalsetest suhetest ning tähtsusest on mõistetaval kombel pisut nihutatud, kui seda vaadata kriitiku, kirjandusteadlase või organisaaatori silmaga. Mõistagi ei vabanda see vajakajäämisi, vaid ainult selgitab. Kahtlemata võib üksnes organisatsioonilise töö nõrkusega seletada ka mõnede aastaülevaadete ärajäämist või äpardumist kongressidevahelisel ajajärgul.

Selles lõigus tuleb kongressil valitaval uuel Kirjanike Liidu juhatusel teha pööre paremusele.

Omaette organisatsioonilise üksusena töötab Kirjanike Liidu vene sektsioon, kuhu kuulub mitu üsnagi viljakat autorit, nagu Grigori Skulski, Gennadi Gerodnik, Georgi Vassiljev, Boris Štein ja mõned teised. Sektsiooni liikmeilt on vabariigis ilmunud kümme raamatut, millele lisandub pool tosinat raamatut väljaspool vabariiki. Väga tihedalt on sektsiooniga liitunud hulk noori autoreid, kellest mõned on juba jõudnud iseseisva raamatu avaldamiseni. Suuri teeneid sektsiooni ja vene keeles kirjutavate noorte autorite edukas töös on Kirjanike Liidu konsultandil Aleksei Sokolovil. Olulise joonena võib märkida seda, et üle hulga aastate on vene sektsioonist jälle võrsumas arvestatav eesti luule otsetõlkija luuletaja Boris Šteini näol, kelle senine töö M. Traadi värssidega sisendab optimismi.

Üks suuremaid puudusi sektsiooni töös tundub olevat teatud isoleeritus eesti kirjanikest ja Kirjanike Liidu tööst. Elades ja töötades aastaid meie vabariigis, tuntakse liiga vähest huvi eesti kirjanduse vastu, ka keelebarjääri ründamist üritavad ainult üksikud aktiivsemad autorid. Seepärast pole me viimasel ajal saanud siit ka piisavalt täiendust eesti kirjanduse kvalifitseeritud tõlkijate kaardile, kuigi kõik võimalused selleks on olemas.

Muret tekitab ka avaldamisvõimaluste kitsus vabariigis. Ikka veel pole teoks saanud ammuräägitud mõte luua perioodiline venekeelne kirjanduslik väljaanne, mis võiks avaldada uusi tõlkeid eesti kirjanike värskemast loomingust ja kohalike vene autorite uudisteosideid ning lisaks sellele täidaks eesti kirjandust tutvustavat ning propageerivat funktsiooni vene lugejaskonna seas nii vabariigis kui ka laiemalt. Niisugust väljaannet vajaksid hädasti nii eesti kui vene autorid, et luua paremaid tingimusi üleliidulisest kirjanduselist osavõtmiseks. Pikaajaline eraldatus kätkeb provintslikkuse ja «kohalike kriteeriumide» tekkimise ohtu.

Edaspidi on vaja vene sektsiooni rohkem kaasa haarata ühistesse üritustesse ja suunata ka eesti kirjanike tähelepanu vene keeles kirjutavate kolleegide tööle.

Aruandeperioodil on Kirjanike Liidu juhatus võrdlemisi pidevalt tegelnud kirjandusliku järelkasvu küsimustega. On korraldatud noorte autorite seminare ja konsultatsioone. Liidu juhatuse aruannet tööst noorte autoritega on arutatud ka EKP Keskkomitee bürool, kus Kirjanike Liidu juhatust kohustati seda tööd tugevdama. Seoses Tallinna noorte autorite koondise organisatsioonilise hajumisega võeti läinud aastal ette koondise ümberorganiseerimine, mis on juba kandnud mõningast vilja töö aktiviseerumise näol.

Pikka aega on töös noorte autoritega olnud sõlmküsimuseks avaldamisvõimalused. Korduvalt on räägitud nende ebapiisavusest, mis mõjutas nähtavasti viimastel aastatel mitme käsikirjalise almanahhi sporaadilist teket — vaheastmena koolialmanahhidelt trükitud kirjandusele. On küsitav, kui võrd saab seesuguste isetegevuslike väljaannete laiemat levitamist pidada edasiviivaks ja ajakohaseks nähtuseks nii kirjandusliku maitse kui ühiskondliku takti seisukohast. Algab ju kirjandus ikkagi trükitud teostest ja loomingulise infantiilsuse venitamine ning vastutamatus kultiveerimine toimetajanõudlikkusest vabastatud käsiajakirjade abil tundub vähemõttekana. Neist kaalutlustest lähtudes on liidu juhatus püüdnud igati kaasa aidata noorte autorite avaldamisvõimaluste avardamisele trükisõnas. Selleks tuleb kasutada nii omaette almanahhide kirjastamist kui ka perioodilisi väljaandeid, nagu «Noorus», «Looming» ja «Loomingu» Raamatukogu». Senisest rohkem peaksid noorte loomingu publitseerimisega tegelema ka vabariiklikud ajalehed, kes sellest tööst on päriselt eemale tõmbunud.

Kirjandusliku konsultatsiooni praktika Kirjanike Liidus näitab viimastel aastatel pidevat tagasiminekutendentsi, igal juhul noorte autorite poolest. Ilmselt on suur osa noori algajaid koondunud toimetuste, eeskätt ajakirja «Noorus»

ümber, kus peale hüva nõu ootavad ka avaldamisvõimalused. Küllap tuleb seda normaalseks pidada.

Noorte autorite osavõtt Kirjanike Liidu üritustest on viimasel ajal mõneti laienenud, selliste kontaktide tihenemine peab jätkuma ka edaspidi. Jätkata tuleb ka noorte autorite seminaride korraldamist, sest teatud osa noorte annete väljaselgitamisel on neil kahtlemata olemas. Tõenäoliselt tuleb seminaride läbiviimiseks otsida uusi, tõhusamaid vorme.

Töö noortega on ja jääb väga tähtsaks lõiguks kogu loomingulise liidu tegevuses. Kui me täna räägime valgetest laikudest kirjanduse ainevaldade, laadide ja suundade kaardil, kui me räägime eesti nõukogude kirjanduse üldisest vähesest viljakusest — siis vajame nende puuduste kiireimaks kõrvaldamiseks uusi, noori jõude, tänaseid andekaid poisse ja tüdrukuid, kellest homme võivad saada meistrid. Selleks aga peame oma tänase tööga, meie poolt täna kujundatava kirjanduse palgega neid veenma selles, et ka kaasaegses maailmas, tehnika ja täppisteaduste tormilise võidukäiguga silmsi seistes on kirjandus midagi suurt ja eluliselt vajalikku, on see inimese loova vaimu rakendamise ala, millele tasub pühendada elu.

Eesti NSV Kirjanike Liidu VI kongressi otsus

NLKP XXIV kongressi järgses üldrahvaliku ideelis-poliitilise aktiivsuse õhkkonnas arutas Eesti NSV Kirjanike Liidu korraline kongress oma loomingulist ja organisatsioonilist tööd ajavahemikul 1966—1971. Vabariigi kirjanike VI kongress võis rahuldustundega märkida, et eesti nõukogude kirjanduses on viimase viie aasta vältel ilmunud terve hulk teoseid, mis õigesti, vajaliku ideelise küpsuse ja kunstilise kõitvusega peegeldavad meie ühiskonda. Mitmekesisemaks on muutunud ainevald ja vormikäsitlus. Paljude teoste tõlkimine teistesse keeltesse lubab öelda, et meie kirjanduse osakaal üleliidulises ulatuses on kasvanud, kusjuures just niisuguses kirjanduste vahetamise internatsionaalses protsessis kajastub eriti kujukalt osavõtt kommunistliku ühiskonna loomise suurest ülesandest.

NLKP Keskkomitee aruandes XXIV kongressile märgitakse tunnustavalt, et kirjandus- ja kunstiloomingus oli aruandeperioodil erilisel kohal Lenini teema. Võime kinnitada, et ka eesti nõukogude kirjandus andis V. I. Lenini 100. sünni- ja Oktoobrirevolutsiooni 50. aastapäeva tähistamiseks mõndagi märkimisväärset. See näitab meie kirjanike võimet suhtuda sügava vastutustundega kirjanduse ees seisvatesse sotsiaalsetesse ülesannetesse.

Kõige kordaläinu ja positiivse kõrval püsivad aga visalt puudused, millest jagusaamiseks tuleb edaspidi teha tõsiseid pingutusi.

Silmapaistvalt väärtuslike luuleraamatute kõrval on olnud ruumi ka tühisõnalisusel, ideeliselt tähtsusetul, vormilt laialivalguval. Kolme viimase aasta jooksul ei suutnud kirjastus «Eesti Raamat» välja anda ühtki debütandi luuleraamatut. Need nähtused sundigu Kirjanike Liitu edaspidi tõsisele olukorrajuurdlusele.

Mõnetine elavnemine viimase aja draamaloomingus ei anna kahjuks veel alust kõnelda selle kirjandusliigi rahuldavast olukorrast. Teatrid, kinostuudio, televisioon ja raadio tunnevad puudust headest originaalteostest aastast aastasse.

Temaatika kui mõiste vulgariseeritud käsitusest vabanemine ei pea sugugi tähendama seda, et kirjandusest võiks kaduda meie tööstuses ja põllumajanduses tegutsevate inimeste, elu ja üha uueneva problemaatika mitmekesine kajastamine, loomulikult ei või selle tähtsa ülesande lahendamine kauaks edasi lükkuda, kusjuures tuleb silmas pidada NLKP XXIV kongressil rõhutatud vajadust hoida hea ja aktuaalse teema kergekäelisest andehooletust käsitlemisest.

Meie kirjandusse on tulnud uusi talente. Kuid tuleb tunnistada, et mõne noore autori loomingu trükkijõudmise periood venib liiga pikaks, mida ei saa normaalseks pidada.

Kodanlik ideoloogia teravdab rünnakuid marksistlik-leninliku esteetika põhiprintsiipide, sotsialistliku realismi meetodi ja kunsti kommunistliku parteilisuse vastu. Niisuguses võitluses ei saa olla kohta ideelisel ähmasusel, ebakindlusel või muretusel. Samal ajal ei või unustada seda kahju, mida kirjanduse ja kunsti keerukate probleemide lahendamisel võib tuua loominguprotsessi dogmaatiline ja vulgariseeritud mõistmine.

Kongress juhib tähelepanu vajadusele muuta kirjanike liidu liikmete osavõtt loominguliste küsimuste arutamisesest ja korraldamisesest edaspidi aktiivsemaks. Muidugi ei tule asja lahendust näha mitmesuguste ürituste arvu tõstmises, vaid nende põhjalikumas ettevalmistamises ja läbimõtlemisses. Et siin peab suurenema eriti kirjandusteoreetikute ja kriitikute koormus, on pikematagi mõistetav.

Kirjanike Liidu uuel juhatusel tuleb sihipärasemalt ja aktiivsemalt lahendada meie kirjanduselu aktuaalseid probleeme.

Eesti NSV Kirjanike Liidu VI kongress teeb Kirjanike Liidu uuele juhatusel ülesandeks töötada kongressi aruande ja sõnavõttude alusel välja üksikasjaline tööplaan ja astuda samme rakendamist väärivate ettepanekute elluviimiseks.

Teha ettepanek Kirjastuskomiteele arutada noorte loomingu trükkimisprotsessi kiirendamise võimalusi.

Kongress on veendunud eesti nõukogude kirjanike siiras tahtes aidata oma loomingulise töö ja ühiskondliku tegevusega kaasa eesti nõukogude kirjanduse muutumisele veelgi mitmekülgsemaks, sisutihedamaks ja rikkamaks, et rahuldada meie rahva esteetilisi vajadusi ja võtta osa kommunistlike ideaalide võidukäigust meie maal.

Lisandusi J. H. Rosenplänteri tundmiseks

ohann Heinrich Rosenplänteri tegevuse üksikute harude kohta on ilmunud artikleid, aga veel mitte raamatut, mis vaatleks tema elu ja tegevust tervikuna. Seesugune käsitlus võiks olla huvitav, sest esimese eestiainelise teadusliku ajakirja väljaandjana aastail 1813—1832 oli Rosenplänteril laialdasi sidemeid toleaeagse eesti-huvilise intelligentsiga ja ta ise oli nende hulgas keskne kuju.

Temaga lähemal tutvumisel võiksid meie skemaatilised kujutlused estofiilidest ning nende ajast muutuda märksa konkreetsemaks. Käesolev kirjutis ei taotle Rosenplänteri tundmisse murrangut tuua, vaid püüab anda veidi lisa trükisõnas öeldule ja päästa unustusest mõningaid fakte, mis võiksid tulevast uurijat suunata uutele ja leiurikkamatele otsingutele. Et siinsed «lisandused» ei jääks lugeja jaoks liiga fragmentaarseteks, tuleb mõnigi kord meenutada ka varem öeldut.

Rosenplänterit tuntakse eeskätt kui saksa- ning osalt eestikeelsegi ajakirja «Beiträge zur genauern Kenntniss der ehstnischen Sprache» («Lisandusi eesti keele lähemaks tundmaõppimiseks») väljaandjat ning toimetajat. Kui ta ligemale sada kuuskümmend aastat tagasi 21. märtsil 1813 kirjutas ajakirja esimesele numbrile eessõna, avaldas ta selle lõppridades lootust, et tema kohta ei läheks täide «...see, mida ütleb üks praegu elav kirjanik: Igaüks peab üksinda seisma ja üritama seda, mis tal korda ei lähe». Tsitaat on filosoofi ning teoloogi Schleiermacheri «Monoloogidest». Kontekstist väljakistuna kõlab lause Rosenplänteril üldisemalt kui Schleiermacheril, kes ütleb nõnda ainult loova kunstniku kohta. Aga meid ei huvita siin Schleiermacheri tõlgendamine, vaid see, et Rosenplänteril ta ürituse algul elas hinges lootuste kõrval kartus. Selleks oli ka põhjust: polnud teada, kuidas läheb ajakirjal majanduslikult ja sisuliselt, pealegi ei osanud värske toimetaja ning väljaandja kuigi hästi eesti keelt. Sündinud aastal 1782 Lätimaal ja seal üles kasvanud, hakkas Rosenplänter innukalt eesti keelt õppima alles 1806. aastal, ja veel 1817. aastal tunnistab ta («Beiträge» VIII, lk. 57/58), et ei saa aru mõnestki asjast, kui kuuleb eestlasi rääkivat. Rosenplänter olevat koguni soovinud, et eesti keelega tegelevat ajakirja hakkaks välja andma mõni eesti keele põhjalikum tundja, aga Liivimaa kindralsuperintendent dr. Sonntag veennud just teda seda tegema. Sellest olnud juttu 1812. aastal, kui Sonntag viibis Pärnus sõjapaos.¹ Pole teada, missuguste argumentidega õnnestus Sonntagil tema keelekohklusi hajutada ja teda suunata võitlusse parema eesti kirjakeele eest. Aeg igatahes oli heroiline, parajasti käis Isamaasõda.

Kaastöölisi kogunes uue ajakirja ümber suhteliselt ruttu. Juba kolmanda numbrile eessõnas võis Rosenplänter teatada, et neid on 23. Kuid samas konstateeris ta, et ühe kaastöölise kohta ei tule veel kahtki lugejat. Nagu eessõna järel avaldatud tellijate nimestik näitab, oli neid ainult 41. Siiski jätkas Rosenplänter «Beiträge» väljaandmist ja oli valmis suuremateks investeeringuteks. Aastal 1814 ostis ta trükikoja sisseseades Ruhja pastori ning baltisakslasest kirjamehe Gustav

¹ V. Alttõa, Varaseim eesti kirjandusloo katse. «Keel ja Kirjandus» 1932, nr. 10, lk. 606.

v. Bergmanni leselt, et asutada oma trükikoda. Seal kavatses ta trükkida võõrastegi töid, sest ainult «Beiträge» jaoks polnud trükkali palkamine tasuv, tellimistööde täitmiseks saadav tulu aga võis kergendada «Beiträge» väljaandmist. Kirjas 14. novembrist 1814 teatas Rosenplänter Sonntagile oma ostust ja jutustas ühtlasi koolide direktor Albanuse kahtlusest, kas kindralsuperintendent trükikoja avamist pooldab, kui seal trükitakse võõrastelegi, nii et võib jääda mulje, nagu tahaks pastor kodanlikku äri ajada. Ikkagi palub Rosenplänter Sonntagilt nõusolekut trükikoja loa taotlemiseks kubermanguvalitsuselt. Selleks, et tema kui pastori nimi ei tarvitseks trükistel olla, lubab ta oma trükikoja nimetada «Eesti trükikojaks Pärnus». Ta ju kavatsevatki trükkida peamiselt eestikeelseid väljaandeid.² Kindralsuperintendendi nõusolek saabus kiiresti, sest juba 25. novembril tänab Rosenplänter Sonntagi selle eest, teatab aga ka, et Pärnu trükkal Marquardt on kohaliku rae ja kuuldavasti ka Liivimaa kuberneriga juures samme astunud uue trükikoja asutamise nurjaajamiseks.

Kuuldes Rosenplänteri kavatsusest, sattus O. W. Masing vaimustusse. Kirjas Rosenplänterile 29. novembrist 1814³ unistab ta sellest, et Rosenplänteri ettevõtte kujuneks rahvatrükikojaks, kus trükitakse kõik eestlastele vajalik kirjavara, kusjuures raamatud muutuksid märksa odavamaks. Eriti suur (vähemalt 40 protsenti) võiks olla Masingu arvates nende hinna alanemine, kui Rosenplänter asutaks ka oma paberiveski, et odavamalt paberit saada. Idee näib olevat Rosenplänterile meeldinud (Rosenplänteri kirjad Masingule pole säilinud), sest Masing tuleb selle teema juurde korduvalt tagasi. Ta visandab kirjas 2. I 1815 Rosenplänterile plaani, kuidas hankida paberivalmistamiseks vajalikke kaltsu, vahe- tades neid mitmesuguse pudukauba, nagu pitside, paelte, tressnööride, väikeste peeglite ning aabitsate ja kalendrite vastu. Kõige sobivamateks kaltsukogujateks võiksid Masingu arvates maal olla köstriemandad, kellel on talunaistega palju suhtlemist. Kogujad võiksid vahetuse teel saadud kaltsud viia pastorite juurde; pastorid, kel on sageli praosti poole asja, veaksid kaltsud praostide kätte ja sealt võiks siis Rosenplänter lasta need ära tuua. Masingu kirja lugedes tundub, nagu usuks ta tõesti, et kogu vaimulikkonda haarab kaltsudega tegelemise entusiasmi selleks, et Rosenplänter saaks pärisorjadele odaval paberil odavalt raamatuid trükkida. Samas kirjas jagab ta paberiveski asjus muidki praktilisi näpunäiteid, muu seas sellegi kohta, kust otsida vajalikku paberimeistrit. Vähe sellest, hiljem pöördub Masing ise oma tuttavate poole küll suusõnal, küll kirja teel, püüdes leida paberivalmistamise spetsialisti kord Peterburi lähikonnast, kord Turust.

Rosenplänteri ja Masingu plaanitsemine osutus õhulosside ehitamiseks, trükikoja avamiseks ei antud luba. Ilmselt leiti kõrgemal pool, et trükikoda on äri- line ettevõtte, mille pidamine ei sobi vaimulikust seisusest mehele. Käesolevate ridade kirjutaja ei tunne Rosenplänteri taotluse käiku ametiasutustes ega tea, millal saabus lõplik vastus. 1815. a. juunis see tal igatahes veel käes ei olnud, sest 15. juunil Sonntagile kirjutades palub Rosenplänter viimast mõjutada Liivimaa kubernerit, et see omakorda mõjutaks ministrit kiiremal luba andma. Märtsis 1816 aga on eitava vastuse saabumisest möödunud juba nii kaua aega, et Rosenplänter on vahepeal jõudnud trükikoja sisseseade ära müüa.

Nurja läks ka katse hankida «Beiträgele» toetust Liivimaa Üldkasulikult ja Ökonoomiliselt Sotsieteedilt. Selles asjas pöördus seltsi poole kindralsuperintendent, märksa mõjukam tegelane kui väikelinna noorevõitu pastor Rosenplänter. Säilinud on Sonntagi kiri 1814. a. novembrist,⁴ kus ta soovitab sotsieteedil raha-

² J. H. Rosenplänteri kirju K. G. Sonntagile on siin kasutatud Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakonnas [KM KO] leiduvate koopiate järgi. Daatumid on artiklis v. k. j.

³ O. W. Masingu kirju J. H. Rosenplänterile säilitatakse: KM KO, OES-i fond, A.C. 248.

⁴ ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv [RAKA], F 1185, nim. 1, s.-ü. 43, l. 2—3.

liselt toetada ülimalt vajaliku ning väärtusliku «Beiträge» väljaandmist, sest Rosenplänter olevat selle ettevõtte pärast võlgadesse sattunud. Kirjast nähtub, et Sonntag on varem sama palvega suuliselt pöördunud seltsi kauaaegse presidendi maanõunik Reinhold Wilhelm v. Lipharti poole. Küsimust arutati sotsieteedi üldkoosolekul 20. jaanuaril 1815. Nagu protokollist⁵ näha, kaldusid koosolijad arvama, et «Beiträge» toetamine ei kuulu sotsieteedi «ökonoomilisse tegevusvaldkonda», kuid lükkasid lõpliku otsuse tegemise edasi, sest liikmeid polnud küllaldaselt koos. Üle kahe aasta hiljem, 30. mail 1817, kirjutab Rosenplänter Sonntagile, et tal pole mingit teadet selle kohta, et sotsieteet kavatses «Beiträge» väljaandmist toetada. Seesugust teadet ilmselt ei tulnudki.

Aasta 1815 tõi «Beiträgele» mainimisväärselt juurde uusi tellijaid. Tartu-Võru ülemkirikueestseisja-ameti (asutus, mis juhtis ja kontrollis kirikute tegevuse maajanduslikku külge) otsustas oma vaimuliku assessori, Võru praostkonna praosti J. Ph. v. Rothi ettepanekul, et igal kogudusel tuleb hankida «Beiträge» ilmunud ja ilmuvad numbrid koguduse raamatulaeka kulul ja need hoolikalt säilitada kiriku arhiivis, et pastorid nende varal saaksid täiendada oma eesti keele oskust. Tartu praostkonna praostile tehti vastav korraldus teatavaks ülemkirikueestseisja-ameti kirjaga 5. märtsist 1815,⁶ mis ongi nende ridade kirjutajale allikaks. Nagu näha «Beiträge» IV vihikus avaldatud tellijate nimestikust, lisandus mainitud otsuse tõttu 17 tellijat, kõik Kagu-Eestist, lõuna poolt Emajõe. Põhja pool Emajõe asuvad Tartu-Võru ülemkirikueestseisja-ametile alluvad kirikud lülitusid tellijaskonda aeglasemalt. Äsja Äksi asunud O. W. Masing kirjutas sealt 12. aprillil 1815 Rosenplänterile, et raamatulaeka kehvuse tõttu ei saa ta käsku täita. Kihelkonna raamatulaeka summad kogunesid Liivimaal peamiselt kiriklikest rahatrahvidest (näit. kooli või leeri mitteilmumise, abielurikkumise ja püha-päevarahu häirimise eest) ja olid tavaliselt kaunis tühised. Üldiselt kasutati neid raamatute ostmiseks kihelkonnas asuvalle koolidele. Äksi raamatulaeka aruandeis hakkavad «Beiträgele» kulutatud summad figureerima alles 1819. aastal, kui 60 bankorubla eest osteti 12 numbrit ajakirja.⁷ Aegamööda tõusis «Beiträget» tellivate kirikute arv 22-le.

Oleks ka Pärnu-Viljandi ülemkirikueestseisja-ameti ja Eestimaa provintσιαalkonsistorium (Eestimaa ülemkirikueestseisja-ameteid ei olnud) käskinud nende alluvuses olevail kirikuil tellida «Beiträget», siis oleks ajakiri saanud rahuldava ma'andusliku baasi. Vihiku hind oli küll kõrge — 5 bankorubla, kuid selle eest sai lugeja 136—230 lehekülge lektüüri (nii tugevasti kõikus üksiknumbri maht). Mainitud asutused aga vastavat korraldust ei teinud ja väljaanne jäi ma'anduslikult kiratsema. «Beiträge» VII numbris (lk. VIII) kirjutab Rosenplänter, et seitsmekordne kahjusaamine ei heiduta teda veel «Beiträge» väljaandmist jätkamast.

«Beiträge» tulude ja kulude täpseks jälgimiseks pole veel materjale. Juhuslikult on ühe Rosenplänterilt Sonntagile 1. VI 1818 saadetud kirja põhjal teada, et IX numbriga sai ta 75 rubla kahju. Mainitud numbril oli (nagu seal avaldatud tellijate nimestikust selgub) 73 tellijat. See oli peaaegu tellijate maksimum, ainult XVII ja XVIII vihiku tellijate arv on ühe võrra suurem.

Alates XVIII vihikust hakkas ajakiri tellijaid leidma ka Rootsist, tellijate nimestikesse lisanduvad realt üks magister, kolm üliõpilast ja isegi Rootsi kuninglik raamatukogu. «Beiträge» tulud aga sellest ei tõusnud, sest kodumaal langes tellijaid ära. Viimase, 1832. a. ilmunud numbril nimestikus on neid ainult 56.

«Beiträge» väljaminekutest moodustasid peaosu muidugi trükikulud. Ajakirja

⁵ RAKA, F 1195, nim. 1, s.-ü. 38, l. 27.

⁶ RAKA, F 1266, nim. 1, s.-ü. 267, l. 31.

⁷ RAKA, F 1266, nim. 1, s.-ü. 287, l. 17 ja 18.

väljaandmist alustades teatas Rosenplänter küll, et ta võimaluste piires honorari maksab, kui seda nõutakse («Beiträge» I, lk. VI), ent ajakirja majanduslikke raskusi arvestades enamik kaastöölised arvatavasti loobus. Teada on isegi juhtum, kus tervet numbrit täitva uurimuse autor (H. G. v. Jannau) osa trükikulud enda kanda võttis (vt. «Beiträge» XIX, lk. III). Kristjan Jaak Peterson nähtavasti siiski sai honorari, vähemalt on teada, et Gananderi «Soome mütoloogia» tõlke eest lubas Rosenplänter talle 100 bankorubla.⁸

Kuigi IX numbril puudujääki ei saa üldistada kõigi numbrite kohta — nad erinesid mahult ja tõenäoliselt olid erinevad ka mitme «Beiträget» trükkinud trükikali taksid — ometi pole kahtlust, et väljaanne tervikuna nõudis suurt juurde-maksu. Viimane hakkas Rosenplänteril pikapeale üle jõu käima. Kutsudes XX numbril eessõnas (lk. IX) üles ajakirjale uusi tellijaid värbama, ütleb Rosenplän-ter, et tema üritus on jõudnud sinna punkti, kus see võib «hukkuda ükskõiksuse laineteta merel». Oodatud tellijaid ei tulnud, 1832. aastal ilmunud «Beiträge» XX number jäi viimaseks.

Kolmekümnendate ja neljakümnendate aastate vahetusel püüdis Rosenplän-ter, nagu teada, taas alustada «Beiträge» väljaandmist, kuid tellijate ja toetajate otsimine jäi tulemusteta.⁹ Õpetatud Eesti Seltsi president A. Hueck vastab 30. mail 1840 Rosenplänterile, et selts on selleks liiga vaene, et «Beiträge» esimese numbril trükikulud enda kanda võtta. Tagajärjetuks jäi ka Rosenplänteri katse ajakir-janduse kaudu «Beiträgele» toetajaid leida. 1841. aastal avaldas ta nimelt «In-landis» artikli pealkirjaga «Hülfsmittel für Deutsche zur leichtern Erlernung der Russischen Sprache und — noch Etwas» («Abivahendeid sakslastele vene keele hõlpsamaks äraõppimiseks ja — veel midagi»)¹⁰ Alustades oma artiklit arutlu-sega selle üle, et sakslased vajaksid vene keele täielikuks äraõppimiseks senistest paremat saksa-vene sõnaraamatut, ja leides, et kohane mees sellise, rikkaliku vene fraseoloogiaga sõnaraamatu koostamiseks oleks Ivan Pavlovski, jõuab Rosenplänter mõttele, et ka eesti keele õppimiseks puudub sakslastel seesugune abivahend. Artikli autor ütleb end juba aastaid olevat kogunud materjali saksa- eesti sõnaraamatu tarvis ja leiab, et sõnaraamat võiks osade kaupa ilmuma hakata «Beiträges» — vaheldumisi muusisuliste vihkudega —, kui saaks «Bei-träge» taas käima panna. Selleks oleks vaja 150 hõberubla. «Varem ilmunud 20 numbril väljaandmisel oli mul vähem lapsi ja seepärast võisin ma vajakajää-vad trükikulud oma taskust katta,» pihib «Beiträge» kunagine väljaandja; nüüd, kus see enam võimalik ei ole, jääb ta ootama mõne patrioodi või patriootide abi.

Pavlovski saksa-vene sõnaraamat ilmus ja tal oli pälvitud menu, Rosenplänter aga ei leidnud metseene.

Mis puutub Rosenplänteri lastesse, siis neid oli tõesti arvukalt. 1834. aastal oli tal revisjonilehe andmeil elus 3 poega ja 8 tüdart, vanim laps 21, noorim poolteist aastat vana.¹¹ Rosenplänteri surma ajaks (1846) oli elus 14 last.¹² Nii suure pere puhul oli tõesti raske lubada endale juurde maksmist nõudvat kirjas-tamisluksumust.

Rohkem õnne kui tellijate saamisega oli «Beiträgel» kaastööliste leidmisega. Nende täpset arvu on raske kindlaks teha, sest osa artikleist on ilmunud autori nimeta, aga see arv võiks olla kusagil 30 ja 40 vahel. Kaastööliste võrk oli õige ulatuslik, küündides Kadrinast Riiani ning Rāpinast Rootsini. Rauk Hupeli ja

⁸ J. H. Rosenplänter K. G. Sonntagile 2. IX 1820.

⁹ I. Veersalu, J. H. Rosenplänteri osast eesti bibliograafia ajaloos. Paar sam-mukest eesti kirjanduse uurimise teed IV. Tartu, 1966, lk. 53.

¹⁰ «Inland» 18. XI 1841, nr. 47, vg. 745—748.

¹¹ RAKA, F 1865, nim. 3, s.-ü. 228:2, l. 5 ja 6.

¹² F. W. Ederberg, Johann Heinrich Rosenplänter. — M. J. Eisen, Tähtsäd-mched V. Tartu, 1884, lk. 31.

vana Luce kõrval kohtame «Beiträge» veergudel nooruk Petersoni, autorite enamik on aga keskealised mehed. Õrnem sugu on esindatud ainult ühe «mademoiselle» E. Offega, kellelt III vihikus (lk. 106—111) ilmus kolm eesti rahvalaulu koos tõlgetega. Ajakirjas esines enamik eesti keele ja kultuuri vastu huvitavaid kirjamehi, kuigi mitte kõik. Selleaegseist tuntud nimedest puuduvad näiteks vana kirjamees Holtz, keelemees Boubrig ja folkloorihuviline Neus, kes vähemalt juba 1823. aastal tutvustas muulastele eesti rahvalaule teisel.¹³

Ülevaateid «Beiträge» sisust ja tähtsamatest kaastöölisest on meil korduvalt antud, veel hiljuti küllalt asjalikult «Eesti kirjanduse ajaloo» I köites. Kordamata nende sisu, konstateerigem siin ainult, et ajakiri pakkus omaaegsele lugejale mõndagi, mis laiendas tema teadmisi eesti keele, rahvaluule ja kirjavara küsimustes või vähemalt virgutas nende üle mõtlema. Sõltuvalt väljaandja ja kaastöölise keeleoskuse ning teadmiste tasemest kohtame küll mõnigi kord vääri andmeid, diletantlikku käsitlust ja ekslikke seisukohti. Meieaegsele lugejale, kui ta ei lähene «Beiträgele» ajalooliste huvide ja eelteadmistega, tundub ajakirja sisu sageli kauge ja veidravõitu ning seal tõstetud probleemid vananenud. Vananenud pole nad aga koguni mitte alati. Näiteks võiks luuletajat ja luuleteoreetikut tänapäevalgi huvitada konsonantide kõlasümboolika probleem, mida püüdis lahendada K. J. Peterson («Beiträge» XIII, lk. 86—93). Need, kes praegu katsuvad luuletada vältelises värsimõõdus — see püüdlus elavnes meil ju alles hiljuti seoses antiikluule tõlkimisega — võivad leida teoreetilist tuge juba «Beitragest», kus Wilhelm Friedrich Steingrüber oponentis arvamusele, et eesti meetrumis tuleb arvestada ainult rõhku ja mitte silpide kvantiteeti.¹⁴ Veel praegugi äratub vaidlusi eesti perekonnanimede käänamine. Juba Rosenplänter on maadelnud selle «igavese» teemaga («Beiträge» XVIII, lk. 41—50), jne.

«Beiträge» virgutavat mõju kaasaegsetele on hinnatud kõrgeks. Kindlasti oli sel ajaloose paisatud faktil, et juba pärisorjuse lõpuaegadel eksisteeris eesti rahvusele teadustele pühendatud ajakiri (nii puudulik kui ta oligi) mõju ka järelepõlvedele. Kui aastal 1906 hakkas ilmuma «Eesti Kirjandus», siis vaevalt oli juhus, et toimetaja J. Jõgever pühendas «Beiträgele» pika artikli — «Saja aasta eest». Küllap tundis ta end kauaks katkenud ürituse jätkajana.

«Beiträge» üheks teeneks loetakse õigusega eesti kirjanduskriitika alustamist. Kriitika eest ei pääsenud ka «Beiträge» ise, kuigi sest kriitikast trükki ulatus vähe ning teda tuleb otsida vanadest kirjadest ning käsikirjadest. Puhuti muutus «Beiträge» kriitiseerimine teravaks ning võttis selles piiratud ringkonnas, kes ajakirjast huvitus, isegi skandaali varjundi. Vaadelgem mõnda juhtumit. O. W. Masing, kelle (nimimärgi a+b all avaldatud) arvustavad kõvad sõnad «Beitrages» senise eesti kirjanduse keelilise ning sisulise viletsuse kohta sisaldasid palju tabavat ning momendil üdlemisvajalikku, kasutas ajakirja V numbris (lk. 37—49) üht väikest P. H. Frey tõlget (Isamaasõjaaegne Aleksander I manifest) retsenseerides tõlkija suhtes väga põlastavat ning üleoletsevat tooni. Seejuures juhtus pealegi, et mõned Masingu etteheited Freyle olid sisuliselt vaieldavad või väärad. Ta väitis näiteks, et sõnadel «sõjavägi» ja «rahvas» ei ole eesti keeles mitmuse, et «sisse tungima» ei sobi öelda, sest «tungima» kasutatakse ainult koos sõnaga «peale», et sõna «maarahvas» ei sobi «linnarahva» vastandiks, sest ta tähendab eesti rahvast. Küllap lugejate enamikule tundus, et Freyle tehakse liiga. Sonntag avaldas kirjas Rosenplänterile (16. IX 1818) imestust, et Rosenplänter on arvustuse antud

¹³ H. Neus, Nachbildungen Ethnischer Volkslieder. «St. Peterburgische Zeitschrift» 1823, kd. XI, lk. 135 ja 136, kd. XII, lk. 137 ja 138, 254 ja 255.

¹⁴ Etwas über die christliche Poesie. «Beiträge» VI (1816), lk. 1—38. Anonüümne artikkel kuuub Steingrüberile, sest tema käsikiri koos Rosenplänterile läinud raatekirja kontseptiga on rällinud Steingrüberi käsikirjade kogumikus — RAKA, F 1205, nim. 1, e.-ü. 201, l. 32 jj.

kujul avaldanud. Isegi kui arvustajal oleks Frey vastu igati õigus, milles Sonntag kahtleb, ei tohiks sellises toonis kirjutada «ükski hea asja sõber» ja «ükski heakombeline mees». Masing kirjutab 13. novembril 1816 Rosenplänterile, et tema arvustus, kuigi halba kõmu tekitanud, oli siiski vajalik, et pretensioonikat Freyd ja teisi keelenarrijaid mõtlema panna. Ikkagi soovitab ta Rosenplänterile (kirjas 24. XII 1816) avaldada «Beiträges» Frey vastus, ilma et ta selles midagi mahendaks. Frey vastuarvustus ilmuski «Beiträge» VIII vihikus (lk. 87—109). Seda «Beiträge» numbrit retsenseeris Masing, seekord oma õige nime all, nädalalehes «Neue Inländische Blätter» (5. I 1818, nr. 1). Enda ja Frey vahelises tülis kohtunikuks hakates märkis ta nüüd Frey vastulause kohta, et see oleks võinud avaldamata jääda, kuna ta midagi ümber ei lükka. Et päästa kaassaarlase prestiiži lugejate ees, kes sisuliselt küllap kummagi vastase kirjutist ei tundnud, saatis Luce lehte öien-duse (avaldati 9. III 1818, nr. 10), kus öeldakse, et Frey vastus on «Beiträges» avaldatud vägivaldselt kärbituna.

Teine laineidlõõnud kirjutus «Beiträges» kuulus Rosenplänterile endale, selleks oli tema eessõna ajakirja VII vihikule. Artiklis «Ueber die Bildung und Bereicherung der ehstnischen Sprache» («Eesti keele kujundamisest ja rikastamisest»), mis ilmus «Beiträge» III numbris (lk. 53—89), oli Rosenplänter propageerinud mõtet, et tallinna murre kui tartu omast levinum, vormikindlam ning väljakujunenud peab saama ainsaks kirjakeeleks, kusjuures tartu murre võib kirjakeelt rikastada üksikute sõnade ja kõnekäändudega. Mõned tartu dialekti pooldajad tulid seevastu välja seisukohaga, et ühine kirjakeel peab sündima mõlema peadialekti vastastikusest lähendamisest. Üsna üldsõnaliselt esitas seda mõtet anonüümses artiklis (ajakirja IV vihik, lk. 56—70) ülikooli eesti keele lektor L. W. Moritz.¹⁵ Ta leidis, et kaunis ühiskeel kujuneb välja siis, kui jõulisem tallinna murre ühendada õrnema tartu murdega. Üksikasjalisemalt propageeriti mõlema dialekti ühendamist «Beiträge» VII vihikus (lk. 9—32) anonüümses artiklis «Auch etwas über die Vereinigung der beiden ehstnischen Dialecte» («Veel midagi mõlema eesti murde ühendamisest»). Väga tõenäoliselt oli artikli autoriks Steingrüber.¹⁶ Ta kaitses tartu dialekti eluõigust lähtudes mõttest, et inimestel on õigus oma keelele, ka kirjakeelele, kiitis mõningaid tartu dialekti häid külgi ja taunis tallinna dialekti puudusi, nagu näiteks nii käänamisel kui ka pööramisel sagedane ja kõrva piinav kaksikkonsonant ks ja mitmuse daativi pikad lohisevad vormid, ning soovitas ühisesse kirjakeelde võtta kummagi dialekti parimad elemendid. Mida võtta, mida hüljata, seda peaks otsustama mõlema dialekti tundjatest koostatud komitee, kelle otsused, seejärel kui haritud sakslased on need läbi arutanud, fikseeritaks ühiskeele normidena raamatus. Ja siis tuleks ametisse seada tsensorid, kes jälgiksid, et neist normidest kinni peetakse.

Rosenplänter avaldas küll Steingrüberi kaastöö, aga kritiseeris artiklit pikemalt sellesama VII vihiku eessõnas. Ta ütles, et oleks artikli jätnud avaldamata, kui selles poleks kritiseeritud tema seisukohta ja kui poleks loota, et mõni teine küsimust lähemalt arutab. Artikli autor arvab end küll mõõduka olevat, kuid tegelikult on tema ettepanekud «väga barbaarsed», väidab toimetaja. Ta ütleb end mitte mõistvat, kuidas mingi komitee võib keelata teatud vormide ja sõnade kasutamise, tsensorid keelt tsenseerida ja üldse võõrast rahvusest isikud teoks teha eesti peadialektide ühendamise. Rosenplänteri eessõna äratas Võru praostkonna pastorites pahameelt. Ühel nende koosolekul olevat asja nõrdinult arutatud päev otsa, jutustab Rosenplänterile ühes dateerimata kirjas (ilmselt 1818. a. algul) Masing. Leitnud, et Rosenplänter on rängalt solvanud kõiki tartu keeles jutlustavaid

¹⁵ Moritza autorsuse reedab «Beiträge» V (1816), lk. 174.

¹⁶ Steingrüberi autorsust võib oletada Masingu kirjast Rosenplänterile 12. III 1819, kus Masing ironiseerib Steingrüberi ideed ühendada mõlemad dialektid.

pastoreid, ja otsustatud, et ta peab avalikult vabandama, vastasel korral ei tellivat ükski neist enam «Beitraget» ja kirikudki loobuvat sellest. Masing soovitas Rosenplänteril valmis olla anonüümkirjade saamiseks.

Pole teada, kas Rosenplänter neid sai, igatahes sai ta aga kirja praost Rothilt, mis arvatavasti kajastab koosolekul viibinute pahameelit ja nõudmisi. Rosenplänter kirjutab 1. juunil 1818 Sonntagile, et ta on mõne aja eest saanud Rothilt väga solvava kirja. Ta lubab sõnastada kirja kohta vajalikud märkused ning need esitada ülemkirikueestseisjale ja kindralsuperintendentile. Seda ametlikku sammu siiski ei astunud. 13. juunil suri Roth Kanepis. Rosenplänter kuulis sellest teekonnal, mis muu seas pidi teda viima ka Tartu-Võru ülemkirikueestseisja juurde. Nüüd jättis ta sinna minemata ja märkused Rothi kirja kohta esitamata, arvates, et «küllap on koos temaga [= Rothiga] surnud ka kaebus minu vastu», nagu ta Sonntagile 26. juunil kirjutab. Avalikku vabandamist Rosenplänteri poolt ei järgnenud. Ta oli valmis tartu keele pooldajaid veelgi rängemalt pahandama, nimelt tahtis ta avaldada Vastse Testamendi keele kohta Masingu retsensiooni, mis kindlasti oli kirjutatud ründavamalt, kui Rosenplänter seda iial suutis. Nii-suguse õli tullevaalamise vältis aga Sonntag, kes hoolimata Rosenplänteri korduvaist palveist ei andnud seda ülemkonsistoriumi ülesandel koostatud arvamusaeraldust trükkis avaldamiseks.

Kuigi Kagu-Eesti kirikud «Beitraget» edasi tellisid, jäi sealsete pastorite vimmajakirja vastu püsima. Rosenplänter kirjutas hiljemgi tallinna dialekti ainsaks kirjakeeleks tegemise kasuks. «Beitraget» XVI vihiku eessõnas püüdis ta jälle näidata tartu dialekti sobimatust ning katsus (osalt halvasti valitud näidete varal) tõestada, et veidigi haridust saades hakkavad Lõuna-Eesti elanikud tunnetama oma dialekti puudusi ning püüavad kasutada tallinna dialekti. Ka väitis ta, et tartu murde alal saadakse tallinnakeelseist raamatuid väga hästi aru. Seda kõike eitasid tartu dialekti sõbrad. Nende suhtumist kajastab üks pealkirjata artikkel Steingrüberi käsikirjade kogumikus.¹⁷ Artikkel oli mõeldud «märgukirjana eestisõbralikule publikule», trükkis ta vist pole ilmunud, võib-olla ringles ta keelehuviliste hulgas käsikirjana. Kirjutatud on ta, nagu sisust selgub, pärast «Beitraget» XVII vihiku ilmumist, seega mitte enne 1825. aastat. Artikli autor kurdab, et «Beitraget» väljaandja on mõnda aega erapoolik tartu dialekti kahjuks, ja toob selle kohta näiteid. Erapoolikuks osutub «märgukirja» järgi «Beitraget» sealgi, kus ta toob Masingu teostest nopitud sõnu ja kõnekäände, mis Hupeli sõnaraamatus öeldakse puuduvat. Neisse loenditesse olevat võetud küllalt sõnu, mis Hupelil siiski leiduvad või on Hupeli antud sõnadest kergesti tuletatavad (nagu deminutiivid ja liitsõnad üldtuntud sõnadest), ka on toodud kõnekäändude hulgas mõnigi, mis on piibli kaudu küllalt tuntud. Seesuguse liialdatud teenimisvalmidusega ei osutatavat teenet Masingule, kellel on muid vaieldamatuid teeneid. Väga erapoolik toimetaja ei andvat sõna teisitimõttelejaile, ning selle tõttu muutuvat ajakiri igavamaks ning vähem kasulikuks. Ühes ülikooli eesti keele lektori Boubrigi kirjas Sonntagile (14. VII 1826) iseloomustatakse Rosenplänterit — nime nimetamata, aga äratuntavalt — kui Masingu «nõrgavõitu kannupoissi».¹⁸ Teises, dateerimata, arvatavasti veidi hilisemas kirjas Sonntagile¹⁹ kurdab ka Boubrig Rosenplänteri erapoolikust tartu dialekti kahjuks. Teistsuguste mõtete avaldajaid tõrjuvat toimetaja tagasi, kaevates sellega ise endale hauda, sest tellijad tartu dialekti alalt võivat ära jääda. Sisuliseltki sattuvat «Beitraget» ummikusse, juba olevat ilmunud numbreid, mida, kui mõnda tühja-tühja kõrvale jätta, täidab Rosenplänter üksi. On teada, et trükki mittejõudnud kriitika argumentidest ja

¹⁷ RAKA, F 1205, nim. 1, s.-ü. 201, l. 13—19 ja 69—74.

¹⁸ KM KO, Koopiad, M 219:1, l. 17.

¹⁹ KM KO, Koopiad, M 219:1, l. 20—22.

pahameelest ulatus üsna palju Rosenplänterini, muu seas ka Steingrüberi kirjade kaudu.²⁰

Kui ilmus «Beiträge» XX number, kirjutas selle kohta tunnustava retsensiooni Garlieb Merkel ja avaldas selle oma nädalalehe «Provinzialblatt für Kur-, Liv- und Esthland» (edaspidisel mainimisel «Provinzialblatt») lisas.²¹ Retsensiooni sissejuhatavas osas hindas ta kõrgelt Rosenplänteri tegevust «Beiträge» väljandmisel ning eesti keele arendamisel, ühflasi kahetsedes, et Rosenplänter ametivendadelt vähe toetust leiab; muu seas märkis ta ka seda, et pooledki Eesti ala pastoritest «Beiträget» ei telli. Pastorite süüdistamine pani nähtavasti ühe neist sulge haarama, sest umbes kaks kuud hiljem refereerib Merkel «Provinzialblatt'i» 26. oktoobri numbris üht anonüümkirja, mille ta ütleb kirjutatud olevat «väärlikalt, sõbralikult ning veenvalt». Kirja järgi pole «Beiträge» kaastööliste ja tellijate arvu vähenemise põhjuseks mitte pastorite ükskõiksus oma koguduste keele suhtes, vaid asjaolu, et Rosenplänter küllalt hoolikalt pole vältinud seda, mis võib tekitada arusaamatusi või solvata.

Tegelikult on raske eitada pastorite ükskõiksust. Kui mõõndagi, et Kagu-Eesti pastoritel oli põhjust solvuda nende pooldatud dialekti halva kohtlemise pärast, siis ülejäänuil, keda oli mitu korda rohkem, sellist põhjust polnud. Ja ometi ei tellinud nendegi enamik «Beiträget». Üsna üksikuid võis pahandada, et Rosenplänter oma ajakirjas sageli ning vahel veidi mõõdutundetagi ülistas O. W. Masingut kui autoriteeti keele alal. Pole põhjust arvata, et pastorite enamikul olnuks Masingu suhtes nii tugevaid tundeid, et nad sellepärast «Beiträge» tellimata oleksid jätnud. Nad lihtsalt pidasid oma keeleoskust ametis püsimiseks küllaldaseks ning «Beiträgele» raha ja aja kulutamist ülearuseks.

Nende, põhja-estti keelt kasutavate estofiilide vahel, kes keeleküsimumste vastu tõsisemat huvi tundsid, oli, tõsi küll, mõningaidki hõõrumisi. Üht-teist on teada või aimata näit. vastuoludest Rosenplänteri sõbra ning autoriteedi Masingu ja saaremaalaste Frey ja Luce ning Masingu ja Põhja-Eesti meeste Knüpfferi ja Hirschhauseni vahel. Pole selge, kuipalju Rosenplänter neisse vastuoludesse kaasa tõmmati. Niisamuti pole selge, kas need vastuolud kuidagi kaasa mõjusid, et me Frey ja Luce kaastööd «Beiträge» numbrite teises kümnes enam ei kohta. Järelduste tegemisega ei tahaks rutata, seda vähem, et Frey kibedustunne Masingu vastu näib olevat aja jooksul vaibunud — aastal 1825 lähenes Frey Masingule, kes selle üle rõõmus oli ja üsna palju oma ajast ohverdas, et keeleliselt siluda Frey vaimulikke värse.²² Knüpffer, «Beiträge» produktiivsem kaastööline, esines ajakirjas peaaegu selle viimase numbrini, tema suhteid «Beiträtega» ilmselt ei riivanud tüllimine Masinguga. Masingu ja Knüpfferi, kahe selleaegse silmapaistvama eesti keele tundja vastastikune suhtumine näib olnud ambivalentne. Mainigem ainult, et kui Masingult ilmus «Ehstnische Originalblätter für Deutsche», siis avaldas Knüpffer teose kohta ülistava arvustuse.²³ 1818. aasta jaanuaris, kui Masing soovitas Rosenplänteril luua «Beiträge» kaastöö nõudlikumaks sõelumiseks kolmeliikmelise kolleegiumi, siis tahab ta, et sinna võetaks (Rosenplänteri ja Masingu kõrval) just Knüpffer. (Plaan ei paista olevat teoks saanud, kuigi Rosenplänter mõnigi kord on Masingult nõu küsinud kaastöö avaldamist-avaldamata jätmist kaaludes.) Aastaks 1827 on aga Knüpfferi ja Masingu vahekord nii-

²⁰ Steingrüberi kirju Rosenplänterile vt. KM KO, ÕES, M.A. 135.

²¹ «Literarischer Begleiter des Provinzialblattes» 10. VIII ja 17. VIII 1832, nr. 29 ja 30. Retensioon ilmus nimimärgi M. all. Et selle taga peitub toimetaja Merkel, on ilmne retsensiooni lõppu lisatud märkusest, et «Provinzialblatt» meeleldi avaldaks Rosenplänteri arvustusi uuemate eestikeelsete raamatute kohta.

²² O. W. Masing J. H. Rosenplänterile 26. V ja 19. VIII 1825, 27. VII 1827.

²³ «Dörptsche Zeitung» 24. I 1817, nr. 7.

võrd halvenenud, et vastastikku öeldakse teineteisele ajalehes teravusi.²⁴ Seejuures, nagu näha Masingu kirjadest Rosenplänterile, polnud tegemist äkki tekkinud lõhega, vaid pikaaegse eemaldumisega.

Materjali nappuse ja küsimuse komplitseerituse tõttu on raske öelda, mil määral pidas paika Rosenplänteri süüdistamine erapoolikuses. «Beiträge» esimeste numbrite ajal näib olevat igasugune kaastöö teretulnud, aegamööda aga muutus toimetaja valivamaks. See oli paratamatu, kui ei tahetud paljudesse murrakutesse jagunevat keelt ainult jälgida, vaid kaasa aidata ühise eesti kirjakeele kujundamisel. Küllap oli Masingu ja Rosenplänteri püüe teha «tallinna dialekt» ainsaks kirjakeeleks tolaeagseis oludes kõige ratsionaalsem tee ühiskeeleni jõudmiseks. Teha selleks mõlemast dialektist kujundatud kompromisskeel olnuks väga raske, sest rahvas luges veel liiga vähe, et harjuda sellise ainult raamatuis eksisteeriva keelega, ja küllap käinuks ka seesuguse keele edukas loomine tolaeagsetele keelemeelele üle jõu. Pole seepärast imestada, et pärast «Beiträge» VII numbrit Rosenplänter enam sõna ei andnud dialektide ühtesulatamise propageerimiseks ning tartu dialekti paremuste ülistamiseks. See ei tähendanud siiski tartu dialekti sõprade täielikku eemaletõrjumist ajakirjast. Neilt ilmus mitu retsensiooni tartu-keelsete raamatute kohta, ja kuna arvustati eeskätt keelelist külge, püüsid seega arutusel ka tartu keele küsimused.

Rosenplänter ei olnud ainult «Beiträge» toimetaja, vaid ka ajakirjas ühtelugu esinev autor. Tema arvukate artiklite loendi leiab huvitatu «Eesti biograafilisest leksikonist». Nende temaatika hõlmab seesuguseid küsimusi nagu eesti keele parema tundmise ning gümnaasiumis õpetamise vajalikkus, ühise kirjakeele kujundamine, kirjakeele sõnavara rikastamise allikad, Masingu ortograafia-alased uuendusettepanekud, mõnede germanismide taunimine, soome sugu rahvad, arvustused ilmunud raamatute, eriti Masingu omade kohta (viimasel puhul küll rohkem ülistused kui arvustused), üksikud kirjandusloolised küsimused (Rossihnius, kiriku lauluraamat) ja mõnda muudki. Ilmaliku ja vaimuliku asjaajamise jaoks on Rosenplänter «Beiträges» pakkunud standardtekste (vallakohtu protokollid näidisskeem), omapoolsete kommentaarideta on ta publitseerinud rahvaluulet, toonud vähemtuntud sõnade loendeid, registreerinud piibli värsket stereotüüptrüki ja 1739. a. väljaande sõnastuse erinevusi. Ja muidugi ei tohi unustada seda pioneeritööd, mida Rosenplänter tegi «Beiträges» eesti trükiste jooksvat ja retrospektiivset bibliograafiat avaldades.

Rosenplänteri kirjamehetoodang ei piirdu kirjutistega «Beiträges». Neile lisandub raamatuid eesti, saksa ja läti keeles, kaastööd eesti, baltisaksa ja läti ajakirjandusele ja hulk trükkimata jäänud käsikirju. Seniste andmete järgi on Rosenplänteri esimeseks trükis avaldatud tööks 1812. a. Pärnus ilmunud «Jutlus, mis Perno kihhelkonna õppetajast J. H. Rosenplänter 1812 aastal Perno linnas sai petud». Selle 23-leheküljelise raamatu müügist saadud raha pidi minema Riia eeslinnade peavarjuta jäänud elanike toetuseks. Riias olid nimelt hiljuti agulid maha põletatud, et linna kaitsevõime vaenlase pealetungi korral oleks suurem. Tegelikult osutus see samm ennatlikuks, sest Isamaasõja rinne ei ulatunud Riiani. Enam kui 700 maja elanikud kaotasid kodu, osa neist sattus põgenedes Pärnu. Nende hädaliste suhtes kutsubki jutlus armuline olema. Eeskätt näib see tähendavat materiaalset toetamist, aga ka nõu andmist neile, kes ei tea, mis teha või mõelda, peale selle manitsemist, et need, kes tühje jutte ning meeletuid sõnu räägivad, oma rumaluse tõttu hukka ei läheks. Arvatavasti meelega jätab jutlustaja ütlemata, kas ta mõtleb hukatuslikke tagajärgi siinses või hauataguses elus või mõlemaid.

²⁴ A. Fr. Knüpffer, Erklärung. «Beilage zu Nr. 36 des Ostsee-Provinzen-Blattes» 14. IX 1827, lk. 153–154. — O. W. Masing, Berichtigung. «Ostsee-Provinzen-Blatt» 12. X 1827, nr. 40, lk. 170.

Eestikeelse jutluse järel ilmus 1813. aastal suurem kogu (196 lk.) saksakeelseid, mis Rosenplänter oli pidanud sakslastele Pärnu Nikolai kirikus 1810. aastal, kui seal pastorikoht vakantne oli. Aastal 1817 järgnes 16-leheküljeline tillukeses formaadis «Alwinas erstes Lesebuch» («Alwina esimene lugemisraamat»).

Juba enne selle pedagoogilise pisitoote ilmumist oli Rosenplänter kogunud mõnegi kirjandusliku plaani nurjumist. «Beiträge» II vihik (lk. 150) tõi 15. XII 1813 dateeritud kuulutuse, kus toimetaja teatas, et kavatseb koos mõne pastoriga välja anda kogumiku eestikeelseid palveid, kiriklike talituste puhul kasutatavaid vormeleid ja vaimulikke kõnesid. Raamatule ei kogunenud küllalt tellijaid, ta ei ilmunud. Aastal 1814 kuulutab Rosenplänter, et kavatseb käima panna saksakeelse ajakirja «Livländisches Magazin», mis ilmuks neli korda aastas umbes 10-poognaliste vihikute näol. Ajakirja sisuks pidi olema «kõik huvitav ja teadmisväärne Balti provintsidest», nagu öeldakse kuulutuses «Beiträge» III numbri tagakaanel. Uues väljaandes pidid ruumi leidma artiklid, kõned, reisirakeldused, vene, soome, eesti ja läti muinasjutud, elulood, jutustused, tõlked (eriti vene keelest), loodusloolised palad ja mõnda muudki. Ajakirjale ei kogunenud küllalt tellijaid, nagu selgub «Beiträge» V eessõnast, kust leiame ka ülevaate ilmutata jäänud avanumbri sisust. Samas eessõnas (22. jaanuaril 1816) mainib Rosenplänter tervelt kümmet kavatsetud väljaannet, mille ilmumisest rahapuuduse pärast asja ei saa. Nende hulka kuuluvad Stahl ja Gutsblaffi eesti keele grammatikate uustrukid, vene keele aabits eestlastest soldateile, eestikeelne aritmeetika õpik, kirjanäidised pärisorjadele kirjutamise õpetamiseks jne.

Kirjanäidised jõudsid aastaid hiljem siiski lugejani pealkirja all «Kirjutusselehhed». «Kirjutusse-lehtede» pikk ning vaevaline ilmumislugu on «Beiträge» kaudu mõnel määral jälgitav. Aastal 1814 kuulutas Rosenplänter, et neile võetakse tellimusi vastu (Btr. III, lk. 172), aastal 1816 teatas ta, et kirjanäidiste ilmumine jääb rahapuudusel ära (Btr. V, lk. VIII). 1817. a. 16. augustil dateeritud pikas kuulutuses (Btr. VIII, lk. 166—169) teatatakse, et nad ilmuvad siiski ja kutsutakse üles raamatut tellima. Raamatu väljaandmiskulud olevat väga suured, umbes 1000 bankorubla. Mõisnike huvi äratamiseks märgib Rosenplänter, et nad kirjanäidiste raamatu abil võivad mõne nädalaga oma pärisorjad välja õpetada aidameesteks, kes suudavad kõike vajalikku üles märkida ning raamatuid pidada. Aastal 1818 kuulutatakse «Beiträge» XI tagakaanel, et kirjanäidiste ilmumine viibib seepärast, et nende ortograafia tahetakse kooskõlastada teoksiloleva piibli stereotüüprüki omaga. «Beiträge» XII vihiku eessõnas (dateeritud 18. XII 1818) teatab Rosenplänter, et «Kirjutusse-lehtede» radeerimisega on alustatud. Ja lõpuks, aastal 1820, nad ilmuvad, umbes kuus aastat pärast esmakordset kuulutamist. Kuigi Liivimaa ülemkonsistoorium «Kirjutusse-lehti» pastore rite reklaamis²⁵ ja Masing neid oma nädalalehes maarahvale kiitis,²⁶ ei toonud raamatu vähene müük siiski tagasi väljaandmiseks kulutatud raha. Nähtavasti ei läinud hästi ka Rosenplänteri lätikeelsed kirjanäidised, mis ilmusid 1821. a. veebruaris. Igatahes on Rosenplänter elu lõpul nii ühe kui ka teise kirjastamist maininud enda võlgadesse sattumise põhjusena.²⁷

Kaks kavatsusel olnud väljaannet, millest Rosenplänter 1818. aastal avalikkust informeeris, jäid ilmutata. Nimelt üritas Rosenplänter koostada eesti murdetekstide kogumikku, aga ei leidnud tekstide saatjaid. Sellest huvitavast katsest on üksikasjaliselt kirjutanud Arnold Kask.²⁸ Olgu vaid lisatud, et ürituse nurju-

²⁵ RAKA, F 1266, nim. 1, s.-ü. 9, l. 31.

²⁶ «Marahwa Neddala-Leht» 2. II 1821, nr. 5, lk. 38—39.

²⁷ RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4520, l. 41.

²⁸ A. Kask, Esimesest eesti murdetekstide kogust. Emakee'e Seltsi aastaraamat 12. Tartu, 1966, lk. 83—99.

mine tõendas veel kord pastorite ükskõiksust eesti keele uurimise vastu — 161 isikust (peamiselt pastorid), kelle poole Rosenplänter murdenäidete saamiseks pöördus, vastasid talle ainult seitseteist! Murdetekstide saatmise üleskutses²⁹ tegi Rosenplänter teatavaks veel teisegi kavatsuse: hakata välja andma eesti kooli- ja haridusküsimustele pühendatud saksakeelset ajakirja. Viimasele kogunes paraku ainult kaheksa tellijat, nagu selgub «Beiträge» XII eessõnast.

Aastal 1823 ilmus Rosenplänterilt väike 16-leheküljeline eestikeelne aabits. Sellele järgnes suurem saksakeelne raamat «Ueber Kirchhöfe und Beerdigung der Todten, nebst einem Anhang den Pernauschen Kirchhof betreffend» («Surnuaedadest ja surnute matmisest, koos Pärnu surnuaia kohta käiva lisaga»), mille müügist saadav tulu pidi minema Pärnu surnuaia kaunistamiseks. Tegelikult tulu ei saadud, väljaandmiskulud olid tõenäoliselt suured, sest teos sisaldas eritahvleid litografeeritud jooniste ja nootidega. Ilmumisaastaks on raamatus märgitud 1823, kuid valmimine võttis kauem aega ja tsensuuri andmeil on ilmumisluba antud alles 11. septembril 1824.³⁰ Raamat käsitleb eelkõige kalmistute ning matuste kaunimaks kujundamist ja toob ka mõningaid ajaloolisi tagasivaateid matusetavade kohta (eriti Pärnus).

Seejärel ei ilmunud Rosenplänterilt kahekümne aasta jooksul ühtki raamatut. Üsna harvaks jäävad ka teated, et tal on kavatsus midagi avaldada. Merkeli «Provinzialblatt» toob 1831. a. 4. veebruari numbris sõnumi, et Rosenplänter tõlgib eesti keelde Sveitsi autori Zschokke õpetliku külaromaani «Goldmacherdorff» («Kullategijate küla») läti ümbertöötluse, kohandades viimase sisu omakorda Eesti jaoks. Raamatu peale hakati tellimusi vastu võtma. Nähtavasti ei kogunenud neid küllaldaselt, sest teos ei ilmunud. Pole teada, kas Rosenplänter tõlkimise lõpule viis. 1832. aastal tõi 20. juuli «Provinzialblatt» nr. 29 teate, et Rosenplänter kavatses avaldada saksakeelse teose, mis käsitleb kirikuraamatuid ning kirikuarhiive ja sisaldab asjatalituste kalendri algajate pastorite jaoks. Ka see teos ei ilmunud. Nähtavasti leidsid noored pastorid, et nad kirikuraamatute pidamises orienteeruvad ka käsiraamatuta ning võivad kokku hoida neli bankorubla tellimisraha.

Aastal 1832, mil lõppes «Beiträge» ilmumine ja suri O. W. Masing, Rosenplänteri agaraim mõttekaaslane, sai Rosenplänter viiekümneaastaseks. Nüüd nähtavasti õppis ta lõpuks ometi kogemustest ja lakkas publiku poole pöördumast üleskutsetega võimaldada eeltellimiste kaudu ühe või teise raamatu ilmumine. Viiekümnendaks eluaastaks oli Rosenplänterile kogunenud hulk avaldamata käsikirju, selliseidki, mille avaldamiskavatsusest ta polnud kunagi avalikult teatanud. Nende hulka kuulusid näiteks aastaga 1829 dateeritud «Õppetus, kuidas klawwerit mängida»³¹ ja «Õppetuse katse rohtudest ja pudest»,³² mis kannab aastaarvu 1831, kuigi tema juures on hiljemgi töötatud, ent õigele lõpule jõudmata. Käsikiri tutvustab Eestis kasvavaid taimi, annab nende kohta lihtsa rahvapärase kirjelduse ning lisab märkusi nende kasutamise kohta (muu hulgas ka rahvameditsiinis). Käsikirja saksakeelses eessõnas ütleb autor, et ta seekord ei kirjuta ei eestlastele ega sakslastele (viimased olevat «igasugusest õppimisest väljaspool, olgugi et nad veel kõike ei tea»), vaid iseendale — huvist eesti keele ja taimede vastu. Filoloogilise ning botaanilise huvi põimumisest räägib ka Rosenplänteri herbarium, kus taimenimesid on püütud anda õige mitmes keeles. Rosenplänterist kui botaanikust on kirjutatud G. Vilbaste.³³

Pärast «Beiträge» seismajäämist on Rosenplänterilt trükitis ilmunu üsna vähene.

²⁹ Üks eksemplar üleskutsesest asub: RAKA, F 1261, nim. 1, s.-ü. 204, l. 29—30.

³⁰ RAKA, F 402, nim. 10, s.-ü. 54, l. 4 ja 5.

³¹ KM KO, ÖES, M. A. 108.

³² KM KO, ÖES, M. A. 151.

³³ G. Vilberg, J. H. Rosenplänter taimeteadlasena. Tartu, 1932.

Aastail 1833—1840 avaldas ta üksikuid artikleid läti keelses ajakirjanduses (eestikeelset enam ei olnud) ja 1841. aastal paar saksakeelset artiklit «Inlandis» (üks neist kadri- ja mardisantidest)³⁴. See ei tähenda, et Rosenplänter oma senistest harrastustest oleks loobunud. Ta töötas edasi oma eesti raamatute üldbibliograafia täiendamiseks, kirjutas artikleid, mis laadilt oleksid sobinud «Beiträgele», kui see oleks taas ilmuma hakanud. sõnastas paar nika arvustust Mannteuffeli raamatute keele kohta,³⁵ tegi väikesi reise Eestis, et leida uusi keelendeid, taimi herbaariumi jaoks ja haruldasi eestikeelseid raamatuid. Küllap ta töötas edasi ka suurema saksa-eesti sõnaraamatu kallal, mida ta, nagu juba kuulsime, meeleldi oleks «Beiträges» osade kaupa avaldama hakanud. Sõnaraamatu koostamisega on Rosenplänter kaua tegelnud. Juba aastail 1816—1817 arutas ta O. W. Masinguga sõnaraamatu koostamisega seotud küsimusi, nagu näha Masingu kirjadedest. Rosenplänteri töö leksikograafia alal ootab alles uurijat ning hindajat. Kuigi see töö ei viinud trükitud sõnaraamatuni, siis kindlasti arendas ta Rosenplänteri eesti keele oskust, mis tema paaris viimases raamatukeses on oma aja kohta hea.

Nendeks raamatukesteks on 1844. aastal ilmunud «Kolilaste seädus» ja 1845 ilmunud «Leikuse pühha jutlus». «Kolilaste seädus» sisaldab lühikesi käitumisjuhiseid õpilastele. Teine raamatuke algab lõikuspüha jutlusega, mille Rosenplänter oli pidanud 1844. aastal, seega ikaldusaasta sügisel, näljatalvele vastuminevale talurahvale. Jutluse peamotiiviks on, et raskustes tuleb kannatlikuks ning rahulikuks jääda ning Jumala peale loota. Rikkamaid manitsetakse vaeseid aitama. Ilmselt taibates, et manitsemisest üksi on näljastele vähe, laseb autor samas jutlusele järgneda praktilisi nõuandeid inimestele leivajätku ning veistele lisasööda hankimiseks ning juhatab arstimeid mõningate haiguste vastu. Nõuanded toetuvad enamasti Luce, Masingu jt. poolt varem maarahvale pakutule.

«Leikuse pühha jutlus» jäi nähtavasti Rosenplänteri viimaseks raamatukeseks. Äreval kevadel 1846, kui Pärnumaal jõudis haripunkti talurahva siirdumine kreeka-katoliku usku, suri Rosenplänter 15. aprillil vesitõppe.

Põgusalt võib siin mööda libiseda Rosenplänteri tegevusest bibliograafia ja eesti raamatuid koguva bibliofiilina. Mitte seepärast, et see oleks tema elutöö kõrvalise tähtsusega — hoopiski mitte, selle vilju kasutavad teadlased veel tänapäeval ja tulevikuski —, vaid seepärast, et mõndagi on sellest juba kirjutanud O. Urgart, J. Roos, A. Palm ja V. Alttoa, eriti aga I. Veersalu, kellelt hiljuti ilmus põhjalik uurimus Rosenplänteri kui bibliograafi kohta.³⁶ Meenutagem ainult kõige üldisemalt, et Rosenplänter oli esimene, kes avaldas eestikeelsete trükiste aastanimestikke, ja esimene, kes püüdis koostada eesti trükiste retrospektiivset üldnimestikku. Viimase käsikiri on sisukam kui puhtbibliograafiline loend, sest ta sisaldab (ebaühtlaselt küll) teoste kohta ka kirjandusloolisi ning raamatuajaloolisi andmeid ning keelelisi iseloomustusi. Väärtuslikuks kujunes ka Rosenplänteri eestikeelsete raamatute ja käsikirjade kogu, mille pärast Rosenplänteri surma omandas pärijatelt Õpetatud Eesti Selts. Rosenplänteri kogumistöita oleks meie vanem kirjanduslugu praegu märksa vaesem. Selles puuduksid näiteks kõik Kristjan Jaak Petersoni eestikeelsed luuletused, paljud G. A. Oldekopi luuletused, väga raske oleks O. W. Masingu tegevuse lähem jälgimine.

Suured kulutused juurdemaksu nõudvale kirjastamisele ja küllap ka raamatute ostmisele ajendasid Rosenplänterit vahel otsima raha saamiseks erakordseid teid. Mõne sellise katse kohta on säilinud andmeid. Suvel 1814 saatis Rosenplänter Liivimaa Üldkasulikule ja Ökonoomilisele Sotsieteedile, kes preemiate varal

³⁴ Bibliograafilisi andmeid vt. Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten-Lexikon... von J. F. Recke und C. E. Napiersky. Nachträge und Fortsetzungen, bearbeitet von Th. Beise II. Mitau, 1861, lk. 155.

³⁵ KM KO, OES, M. A. 186:4, eripaginatsiooniga lõpposa.

³⁶ I. Veersalu, tsit. artikkel lk. 9—57.

püüdis ergutada mitmesugust majanduslikku intsiatiivi, 50 naela siirupit. Sotsieedid leiti, et mingi kõrvalmaigu tõttu toode täit preemiat ei vääri, aga 40 hõberubla määras peakoosolek 30. septembril pastor Rosenplänterile selle eest siiski.³⁷ Jääb vist igavesti saladuseks, mil määral oli selle siirupi autoriks Rosenplänter ise, mil määral vahest ta noor naine Natalie Henriette koos köögitudrukuga.

Aastal 1824 loosis Rosenplänter välja hea hulga raamatuid (nende seas üks seitsmeköiteline entsüklopeedia, sõnaraamatuid, kunstiajaloolase Winkelmanni ja madame de Staëli teoseid). Iga loos võitis, kui mitte muud, siis Rosenplänteri «Kirjutusse-lehhed».³⁸

Aastal 1837 palub Rosenplänter Pärnu raadi määrata ülikooli astunud pojale Ernst Heinrich Rosenplänterile stipendium, sest tema omad abiallikad, «õpetamine ja vähem vajalike asjade müümine» on peaaegu kuivanud.³⁹

Umbes aasta enne surma kirjutab Rosenplänter Pärnu raele, et tal on üle tuhande rubla võlgu, mis on tekkinud eesti- ja läti keelsete kirjanäidiste ning raamatu «Ueber Kirchhöfe und Beerdigung der Todten» väljaandmisest. Ta palub luba anda pastoraadi ait 60 hõberubla eest aastas mõneks aastaks rendile härradele Evertitele⁴⁰ (arvatavasti Pärnu kaupmehed). Raad vastas eitavalt, põhjendades seda Evertite kavatsusega hoones üht-teist ümber ehitada.⁴¹

Pole teada, kas Rosenplänter oli surma hetkeks võlgadest vabanenud. Mingit kinnisvara temast järele ei jäänud, nagu nähtub ühest Pärnu politsei teatest. Vallasvarast mainib pärandi inventaarium üsna palju mööblit ja lauanõusid (mis suure perekonna puhul oli paratamatu), klaverit, mõningaid pilte ja raamatukogu, aga ainult 150 bankorubla sularahas ja 250 bankorubla väärt-pabereis. Kadunu perekonnale saabusid peagi kitsad ajad. Aastal 1849 paluvad Rosenplänteri alaealiste laste eestkostjad ja pärandi hooldajad perekonna «üldtuntud vaesuse» pärast Pärnu raelt luba välja loosida Rosenplänteri raamatukogu — 813 kirjanäidust- ja 87 muusikateost. Tegemist oli muidugi Rosenplänteri mitte-eestikeelsete raamatutega, eestikeelsete omandamise vastu oli Õpetatud Eesti Selts juba Rosenplänteri eluajal huvi osutanud.

Rosenplänteri tegevuse hindamisel tuleb mõelda sellele, et ta polnud kutseline literaat ega õpetlane. Pastoriamet maa-alalt üsna laias ja rahvarohkes kihelkonnas pidi talt nõudma palju aega. Pealegi näib ta olevat oma ülesandeid täitnud hoolikalt ning initsiatiivikalt, mitte ainult hädapäraselt.

Rosenplänterile kuulus näiteks algatus oreli hankimiseks Pärnu Eliisabeti kirikule. On säilinud üks Rosenplänteri kiri Pärnu raele 2. juulist 1815, kus ta visandab plaani, kuidas linna kassat koormamata vabatahtlikke annetusi kogudes selle ülesandega toime tulla. Esialgu oleks mõni asjaarmastaja orelit mänginud, tulevikus aga loodeti köstriks valida mees, kes seda oskab.⁴²

Aastal 1825 sai Eliisabeti kirik uue kella. Seegi hangiti vabatahtlikke annetusi kogudes. Korjanduse algatajaiks olid Rosenplänter ja kiriku eestseisja.⁴³

Ühest Rosenplänteri kirjast Pärnu raele aastal 1813 saame teada, et tema selleaastased leerilapsed on istutanud puid Ülejõe kalmistule. Rosenplänter palub raelt luba puid istutada ka Riia maantee ääres asetsevale kalmistule ning aja

³⁷ RAKA, F 1185, nim. 1, s.-ü. 38, l. 24.

³⁸ J. H. Rosenplänter K. E. Raupachile 19. I 1823 (tõenäoliselt 1824) ja 8. VIII 1824. KM KO, ÕES.

³⁹ J. H. Rosenplänter Pärnu raele 19. I 1837. RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4520, l. 31.

⁴⁰ J. H. Rosenplänter Pärnu raele 11. I 1845. Sealsamas, l. 41.

⁴¹ Pärnu raad J. H. Rosenplänterile [kontsept]. Sealsamas, l. 44.

⁴² RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4524, l. 1—2.

⁴³ J. Hasselblatt, Pärnu Eliisabeti-kiriku ajalugu. Jurjew, 1898, lk. 12.

jooksul rajada allee, mis viiks Riia maantee valdasest kuni kalmistuni.⁴⁴ Toimikust ei selgu, kas seekord tegudeni jõuti. Kalmistu ümberkorraldamise aktsiooni alustasid aga Rosenplänter ja linnaarst dr. Ilisch 1821. aastal. Tegemist oli planeerimisega, istutamistöödega, kivimüüri ja kabeli ehitamisega. Kui Ilisch Pärnust 1822. aastal lahkus, jäi Rosenplänter üksinda juhtima tööd, mis rajanes vabatahtlikele annetustele ning kestis aastaid. Pikemalt on ta sellest kõigest aru andnud raamatus «Ueber Kirchhöfe und Beerdigung der Todten» (eriti lk. 46 jj.).

Rosenplänter ei osutanud initsiatiivi mitte ainult jumalateenistuste ja kalmistute esteetilise taseme tõstmisel, vaid ka koguduseliiikmete elumurede leevendamisel. Juhuslikust ajalehesõnumist kuuleme, et 1819. aastal organiseeris Rosenplänter Pärnu vaeste talviseks toetamiseks korjanduse. Esimesele korjandusele järgnes teine (1820. a. oktoobrist 1821. a. maini), mille tulemusena saadi 32½ sülda pinde, 70 sülda haava- ja 101 sülda kasepuid ning rahas 474 bankorubla.⁴⁵ Väikelinna jaoks küllalt tõhus tulemus! Kahjuks ei ole teada, kui sageli tegeles Rosenplänter selliste aktsioonidega.

Rosenplänteri vahekorrast kogudusega pole midagi lähemat teada, tõenäoliselt polnud see halb. Tüülisid hernhuutlastega — neisse sattusid tol ajal sageli ratsionalismimeelsed pastorid — tal ilmselt ei olnud, küllap sel lihtsal põhjusel, et Pärnu kihelkonnas tema ajal hernhuutlasi ei leidunud või oli väga vähe. 1818. aasta jaanuaris igatahes teatas Rosenplänter Sonntagile, et tema teada pole kihelkonnas ühtki hernhuutlast. Aastal 1837 pole seal ikka veel vennaste palve-maja ega vennastekoguduse liikmeid.⁴⁶ Kui maiseid hüvesid halvaks panevaid inimesi oli koguduses vähe, siis arvatavasti ei tekitanud pahameelt pastori «ilmalikud» üritused, sest kui uskuda F. W. Ederbergi, oli ta tegev esimeste eestikeelsete teatrietenduste organiseerimisel Pärnus⁴⁷ ja kindlasti Pärnu hoiukassa asutajate hulgas.⁴⁸

Rohkem aega ja tööd kui viimati mainitud üritused nõudis Rosenplänterilt koolialane tegevus, mis kindlasti jättis ka sügavamaid jälgi. See külg tema elutöös on tänini uurimata. Nende ridade kirjutaja on leidnud ainult vähe ja lünklikku materjali, mis ei võimalda ülevaadet Rosenplänterist kui koolimehest, kuid vähemalt osutab tema suurele püüdlikkusele.

Aastal 1817 taotleb Rosenplänter kooli asutamist Pärnu Ülejõe külla. Ta teeb raele ettepaneku võtta sinna koolmeistriks öövaht Sepa Kristian, kelle tares ka kool tööle hakkaks. Linn peaks Kristiani kasuks loobuma 25-rublasest obrokist, mida mees maa eest aastas tasub. Lisaks sellele pidid vanemad iga lapse pealt aastas ühe rubla kooliraha maksma. Linna kassakollegium oli nõus obroki arajätmisega;⁴⁹ arvatavasti hakkas kool Ülejõe külas tööle.

Pärnu linn aga jäi endiselt eestikeelse koolita, nagu näha ühest Rosenplänteri kirjast Pärnu raele 7. augustil 1822. Kirjas juhib ta tähelepanu keeleliste raskustele, mis eesti lastel on saksa rahvakoolis õppides, kus nad ei saa selgeks saksa ega eesti keelt, üldse omandavad vähe teadmisi ja muutuvad upsakaks ning laisaks. Edasi räägib Rosenplänter, kuidas ta 25. märtsil 1820 alustas korjandust, et rajada eesti noorsoole Lancasteri-tüüpi kool, kuid kogunenud rahast (148 bankorubla) ei piisavat. Kokkuleppel annetajatega olevat ta siis otsustanud, et tuleks

⁴⁴ RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4520, l. 6.

⁴⁵ «Rigaische Stadt-Blätter» 27. XII 1821, nr. 52, lk. 426.

⁴⁶ H. K r u u s, Talurahva käärimine Lõuna-Eestis XIX sajandi 40-ndail aastail. Tartu, 1930, lk. 353.

⁴⁷ F. W. E d e r b e r g, tsiteeritud töö, lk. 47. Kahjuks ei iseloomusta Ederberg Rosenplänteri osa etenduste korraldamisel konkreetsemalt ega maini ka allikaid.

⁴⁸ Vt. «Beiträge» XX (1832), lk. 155.

⁴⁹ Kirjavahetust selle küsimuse kohta vt. RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4646, l. 1—3.

avada vähem kulukas kool, mis töötaks praost Masingu meetodi alusel. Et aga seegi pole võimalik linna toetuseta, siis palub ta raadi koolile anda ruum ja määrata tulevasele õpetajale töötasu. 11. detsembril 1822 kordab Rosenplänter seda palvet, sest ta polevat suuliste ega kirjalike järelepärimiste peale vastust saanud.⁵⁰ Toimikust ei selgu, kas kooli avamisest seekord asja sai.

On aga teada, et 1821. a. oktoobris tutvustas Rosenplänter kihelkonna küla-koolmeistritele «Masingu meetodit», s. o. instrueeris neid, kuidas õpetada lugemist O. W. Masingu seinaaabitsa («Luggemisse lehhed») järgi.

Kui Pärnu linn 1836. aastal taotles gümnaasiumi asutamist, siis lasus asjaajamise pearaskus Rosenplänteril. Tema hankis gümnaasiumi pooldavaid arvamusalvaid maakonna pastoritelt ja mõisnikelt, otsis arhiivist ajaloolisi argumente gümnaasiumi asutamise toetamiseks (leidis näiteks, et rootsiaegne linna-kool olevat oma õppetöö ulatuselt olnud gümnaasium või et Liivimaa alistumisel Peeter I-le olevat Pärnul olnud lootus saada ülikool), võitis Liivimaa kindral-superintendendi taotluse pooldajaks, sõitis Tartu õppekonna kuraatorit Craffströmi venema. Kõik osutus asjatuks, Craffström vastas, et gümnaasiumi asutamiseks pole kõrgemalt poolt nüüd ega lähemas tulevikus summasid loota.⁵¹

Rosenplänterile polnud südamelähedased ainult kohalikud kooliasjad. «Beitrages» propageeris ta korduvalt eesti (või läti) keele õpetamist Baltimaade gümnaasiumides. Vastava taotlusega pöördus ta 1818. aastal ka Tartu ülikooli koolikomisjoni poole, kust sai eitava vastuse.⁵² Kui O. W. Masing 1822. aasta novembris visandas plaani, kuidas ühelennuliste seminaridega Äksis ja Pärnus kiiresti lahendada kihelkonnakoolmeistrite puudus Põhja-Liivimaal, siis oli Rosenplänter kohe nõus kaasa töötama. Et plaan teostamata jäi, polnud kahe rahvahariduseentusiasti süü.

Nagu teada, oli Rosenplänter juba varem (alates 1814. a.) püüdnud ette valmistada koolmeistreid; see mõnda aastat kestnud üritus on tuntud Eesti Koolmeistrite Kooli nime all. Õppetöö toimus Rosenplänteri korteris, õpilased elasid seal-samas ja olid tema juures kostil.⁵³ Noormehi, kes selles kitsas kodukoolis õppisid, võib sõrmedel üles lugeda, aga kindlasti olid nad lahkudes palju haritumad tolle-aegsest keskmisest koolmeistrist. Rosenplänteri vähestest õpilastest kujunes tema käe all mitu kirjameest. Seesugustest õpilastest mainitakse tavaliselt Abram Holterit ja Andres Jervitsoni (mõlemad kirjutasid «Beitrages» eesti keeles ja Holterilt ilmus ka raamatuid), Rosenplänteri õpilasteks olid ka vennad Lorenzsonnid. Heinrich Gottlieb Lorenzsonni, esimese pikema «Robinsoni»-tõlke tegijat nimetab Rosenplänter korduvalt ametlikes ja erakirjades oma õpilaseks või kasvandikuks.⁵⁴ Mingil määral oli Rosenplänteri õpilane ka «Perno Postimehe» hilisem toimetaja Caspar Franz Lorenzsonn. Kui Heinrich Gottlieb 1830. aastal Eliisabeti kiriku köstri kohalt lahkus, et astuda riigiteenistusse kohaliku elementaarkooli õpetajana (uus koht pakkus mõningaid paremusi, nagu märgib Rosenplänter, muu seas vabanemist pearahast ja ihuuhutluse hirmust), siis hakkas Rosenplänter köstriametiga jaoks ette valmistama tema venda Caspar Franzit. Viimase ja A. Holteriga jaoks, kes Sauga koolmeistrina oli endale hea klaveri muretsenud, tõlkis Rosenplänter saksa keelest lühikese klaverimängu õpiku, nagu tõlki ise selle

⁵⁰ Sealsamas, l. 4—8.

⁵¹ RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4655.

⁵² G. Ewers (koolikomisjoni nimel) J. H. Rosenplänterile 17. XII 1818. KM KO, OES, M. A. 200:6.

⁵³ J. H. Rosenplänter Pärnu raele 14. IX 1816 RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4520, l. 17 ja 18.

⁵⁴ J. H. Rosenplänter Pärnu raele 7. VIII 1822. Sealsamas, s.-ü. 4646, l. 5. Vt. ka J. H. Rosenplänter K. G. Sonntagile 4. X 1823.

eessõnas jutustab.⁵⁵ Niisiis ei pidanud ta paljuks ühe õpilase ja ühe endise õpilase pärast tõlkida raamat ajal, mil eestikeelne muusikaterminoloogia oli veel üsna kujunemata. Tundub, et oma väheseid õpilasi ümbritses ta suure hoolitsuse ja huviga. Lähemaid kontakte näib Rosenplänteril tekkinud ka paljude leerilastega. On teada, et kuusteist Rosenplänteri leerilast aastatelt 1833—1836 kirjutasiid talle üles 151 muinasjuttu, millest umbes pooled osutuvad ehtsateks rahvajuttudeks.⁵⁶

Eriti suure abivalmidusega suhtus Rosenplänter O. W. Masingusse. Üldisemalt peaks olema teada, et ta Masingu seisukohti «Beiträges» propageeris, tema raamatuid kiitis ning oli valmis oma ajakirjas avaldama Masingu kaastööd rohkem, kui viimane saata suvatses. «Beiträges» osutatud teenetele aga lisandub palju muid, millest ainult osa saab siin põgusalt puudutada. Nende Masingu väljaannete puhul, mis trükiti Pärnus (kaks aastakäiku nädalalehte, kaks aastakäiku kalendrit, kaks usuõpetuse raamatut, üks ortograafia-alane brošüür) oli Rosenplänter pidevalt vahendajaks Masingu ja trükkal Marquardt'i vahel. Masingu kirjades Rosenplänterile kajastub see nii sageli, et tundub liigne viidata ühele või teisele kirjale. Rosenplänteri kaudu küsis Masing informatsiooni trükkali tariifide, paberivarude ja paberivajaduse kohta, tema kaudu liikusid käsikirjad Äksist või tsensuurikomiteest tulles trükikotta, temale andis Masing juhtnööre šrifti valimise ja materjali paigutamise kohta. Neil juhtudel, kui trükis ei saadetud laiali postiga, tuli Rosenplänteril nuputada, kuidas tiraaži võimalikult odavasti Masingule kätte toimetada. Vahel, kui Masing trükkalile maksmisega viivitas, pidi Rosenplänter ootajat rahustama. Mõnelgi korral on ta Masingule lugenud trükkikorrektuuri.

Nagu näha omaaegseist kuulutustest, võttis Rosenplänter vastu tellimusi peaaegu kõigile Masingu väljaannetele või müütas neid. Vähemalt kord oli tal seejuures silmapaistev edu — Pärnu linna kassakollegium otsustas 1819. aastal tellida 85 eksemplari Masingu Vana Testamendi piiblitlugusid.⁵⁷ Saanud selle kohta teate, räägib Masing sellest 13. juuli kirjas Rosenplänterile kui imest. Ime ei kordu. Masingu väljaannete levitamisel unustas Rosenplänter niivõrd isikliku kasu, et võttis vastu tellimusi Masingu poolt kavatsatud, ent ilnumata jäänud ajakirjale «Kritisches Journal der ehstnischen Sprache und Literatur» («Eesti keele ja kirjanduse kriitika-ajakiri»),⁵⁸ kuigi sellest oleks kujunenud võistleja «Beiträgele».

Nagu Masing oli «Beiträge» kaastööline, nii kirjutas Rosenplänterigi «Marahwa Näddala-Lehele». Pikemaid tema saadetud paladest on mainitud J. Peegli raamatus «Eesti ajakirjanduse algus» (lk. 73). Lisaks neile kuulub Rosenplänterile arvatavasti suurem osa lühireportaaži Pärnust. Osa sealt tulnud sõnumeid on kindlaks tehtavalt temalt, nii näiteks sõnum kalasaagi kohta nädalalehe 1822. a. 19. numbris või Pärnu laevaliikluse kohta sama aasta 52. numbris, sest Masing on nende saabumist tänuga ja osalt ka huumoriga kviteerinud 12. märtsi ja 14. novembri kirjades. Rosenplänterilt, nagu näha Masingu kirjast temale 4. II 1823., olid pärit statistilised andmed huntide hävitustöö kohta Pärnu ja Audru kihelkonnas. Nende andmetega opereeris Masing nii «Dörptsche Zeitungis» kui ka oma nädalalehes.

Läti keele oskajana oli Rosenplänter tõenäoliselt sõnumite vahendajaks «Marahwa Näddala-Lehe» ja pastor Watsoni läti keelse nädalalehe vahel. Igatahes on

⁵⁵ J. H. Rosenplänter, Õppetud kuida klawwerit mängida [käsikiri]. KM KO, ÖES, M. A. 108, l. 2—5.

⁵⁶ Vt. W. Anderson, J. H. Rosenplänteri eesti muinasjutud. «Suomi» 5:18. Helsinki, 1933, lk. 15—37, eriti lk. 13 jj.

⁵⁷ Vt. Rosenplänteri märkmed KM KO, ÖES, M. A. 200:10, l. 2.

⁵⁸ «Beiträge» VIII (1817), lk. 166.

teada, et Rosenplänter palus Masingult luba «Marahwa Näddala-Lehest» vahetevahel midagi Watsonile saata. Masing leidis, et see on talle suureks auks ja küsis naljatamisi, kas Rosenplänter kavatses toimida nagu Pärnu linn ning ainult ekspordida. Rosenplänter arvatavasti tegeles niihästi ekspordi kui ka impordiga. Vähemalt «Marahwa Näddala-Lehes» on üksikuid laene Watsoni lehest märgatud,⁵⁹ kuid vastastikuste laenude küsimus on veel lähemalt uurimata.

Masingu ortograafiliste uuenduste kasuks püüdis Rosenplänter oma mõju rakendada ka Venemaa piibliseltis kui selle Pärnu-Viljandi osakonna kauaaegne sekretär. Aastal 1818, kui käisid eestikeelse piibli stereotüüptrüki ettevalmistustööd, tegi ta mainitud osakonna komiteele pikemalt motiveeritud ettepaneku taotleda piiblis Masingu ortograafiliste uuenduste kasutamist. (Masingu selleaegsete seisukohtade järgi tähendas see õ-tähe, rõhumärkide, jota subscriptumi ja treema sissetoomist eesti kirja.) Uute trükitüüpide hankimisel tekkivate lisakulude katteks soovitas Rosenplänter osakonnal annetada 100 naelsterlingit.⁶⁰ Osakonna komitee ühines ettepanekuga ja 2. augustil 1818 saadeti see edasi Venemaa piibliseltis komiteele. Naelsterlingid figureerivad ettepanekus ilmselt seepärast, et Briti piibliseltis oli Venemaa piibliseltisile annetanud eesti piibli trükkimiseks suurema summa ning et selle trükkimise majanduslik-tehnilist külge juhtis Peterburis inglane John Paterson. Peterburist vastati 13. augustil Rosenplänterile, et seal ei osata ettepaneku kohta seisukohta võtta ning see saadetakse edasi Tallinnasse. Eestimaa kubermangu pastorid, kellel lasus piibliteksi revideerimise pearaskus, suhtusid nähtavasti uuendustesse eitavalt, piibel trükiti senises ortograafias. Aastal 1823 taotles piibliseltis Pärnu-Viljandi osakond Uue Testamendi avaldamist Masingu ortograafias ja Masingu poolt keeleliselt korrigeerituna,⁶¹ aga jällegi tulemuseta.

Masingu püüdlusi ei toetanud Rosenplänter mitte ainult «Beitrages», vaid mõnikord ka ajalehtedes. Kui Masing aastal 1817 nädalalehes «Neue Inländische Blätter» soovitas enne piibli stereotüüptrüki tegemist kuulata ära rahva kriitika proovitekstide kohta,⁶² siis asus seda mõtet samas lehes pooldama ja edasi arendama Rosenplänter.⁶³ Vähemalt üht Masingu raamatut («Täieline ristiusso õpetus») on Rosenplänter ajalehes arvustanud,⁶⁴ võib-olla ka mõnda teistki (anonüümselt). Veel tulusamad kui seesugused üksikud sõnavõtud ajakirjanduses olid Masingule need hinnangud tema töö kohta, mida Rosenplänter andis asutustele ja mõjukatele isikutele. Meenutagem Rosenplänteri poolt Liivimaa 1819. a. talurahvaseaduse tõlke käsikirja kohta antud hinnangut⁶⁵, mis kindlasti aitas hajutada Masingu tõlke kvaliteedi suhtes kerkinud kahtlusi. Arvamuseavaldust oli Rosenplänterilt palunud talurahvaseaduse maksmapanemise komisjoni liige G. R. G. v. Rennenkampf. Või meenutagem 11. XII 1830. aastal Liivimaa ülemkonsistoriumile antud hinnangut Masingu õpikute kohta,⁶⁶ mis koos teistelt saadud hinnangutega võis ülemkonsistoriumit julgustada Masingu õpikuid koolidele soovitama. Juba seegi pidi kindlustama Masingu positsiooni, et Rosenplänter oma

⁵⁹ J. P e e g e l, Eesti ajakirjanduse algus. Tallinn, 1966, lk. 78.

⁶⁰ RAKA, F 1206, nim. 1, s.-ü. 388, l. 112—115, 127.

⁶¹ Piibliseltis Pärnu-Viljandi osak. komitee Venemaa piibliseltis komiteele 13. VII 1823 [kontsept]. RAKA, F 1206, nim. 1, s.-ü. 390, l. 94—96.

⁶² M[asing], Ueber die sogenannten undeutschen Sprachen. «Neue Inländische Blätter» 13. X 1817, nr. 17, lk. 66—67.

⁶³ J. H. R o s e n p l ä n t e r, Luthers Bibel-Uebersetzung, und die neue zu veranstaltende Ausgabe der ehstnischen Uebersetzung. «Neue Inländische Blätter» 1. XII 1817, nr. 26, lk. 101 ja 102.

⁶⁴ «Beilage zu Nr. 9 des Ostsee-Provinzen-Blattes» 2. III 1826, lk. 41.

⁶⁵ J. H. R o s e n p l ä n t e r G. R. G. v. R e n n e n k a m p f i l e 21. III 1820. KM KO, OES, M A 63 b.

⁶⁶ Läti NSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv, F 233, nim. 3, s.-ü. 886, l. 28—29.

kirjades kindralsuperintendent Sonntagile Masingust alati ainult head rääkis. Mõned teised pastorid armastasid Masingut teravalt kritiseerida, üks neist (L. W. Moritz) esitas ülemkonsistoriumile isegi ametliku kaebuse Masingu peale.⁶⁷

Loetlemata siin pikemalt Rosenplänteri väga mitmesuguseid Masingule osutatud teeneid ja teenekesi, mis ulatusid näiteks sellistegi asjadeni kui Äksi veskitele Pärnumaalt ostja otsimine või soolasiia saatmine, konstateerigem, et Rosenplänter kindlasti kulutas Masingu huvides rohkem aega ja energiat kui sõber tema heaks. Enamik neist teenetest jäid muidugi väga väheste teada.

Väheste teada jäi ka hool, mida Rosenplänteril tuli kanda suure lastepere kasvatamisel. Arvatavasti polnud vanemal lastega poolteistsada aastat tagasi kergem kui praegu. Aeg oli küll traditsioonikindlam ja distsipliini sisendamine noortesse toimus vist hõlpsamalt, aga lastehaiguste diagnoosimine ja ravi olid palju algelisemad, koolivõrk hõre ja koolitamine kallid. Pärnus asumise algusaegadel, kui Rosenplänteril veel omal lapsi polnud, tuli tal arvatavasti majanduslikult toetada 1808. aastal lesestunud õe Amalie Dingelstaedti⁶⁸ perekonda. Selle oletuse kinnituseks ei tea nende ridade kirjutaja küll allikaile viidata, aga siiski tundub see tõenäoline. Kui Rosenplänteri õemes Christian Friedrich Dingelstaedt, kes enne Rosenplänterit lühikest aega Eliisabeti kiriku pastor oli olnud, suri, jäi 24-aastane lesk maha kaheksa väikese lapsega. Perekonna olukord oli nii raske, et Pärnus tema heaks korjandus tehti.⁶⁹ Muidugi ei piisanud sellest ühekordsest abist kauaks ja edaspidi tuli leske aidata lähematel sugulastel.

Rosenplänteri isarööme ja isamuresid ei oska nende ridade kirjutaja materjali puudusel unustusest päästa. Ta teab ainult paari erakordse mure juhtumit, mis on jälgi jätnud ametlikesse paberitesse. 25. juunil 1831 laskis Rosenplänteri kuuetekümneaastane poeg Ernst Heinrich Pärnus Rothschildi poes kogemata maha Johannseni- (teisel Johannson) nimelise pärnulase. Õnnetus juhtus sellest, et noor Rosenplänter proovis püssi, mille ta arvas olevat laadimata.⁷⁰ Küllap põhjustas juhtum väikelinnas tüütut kõmu, sest Ernst Heinrichi ettevaatamatusele lisandus muudki rääkimisväärsed: õnnetuse ohver oli peigmees, kes paari päeva pärast pidi abielluma, kaupmees poleks poes tohtinud hoida laetud relva, poes poleks saatuslikul tunnil tohtinud viibida võõrad, sest tähtsa riikliku püha, Nikolai I sünnipäeva tõttu pidi kauplus olema suletud. Või teine, olgugi tühine sekeldus: aastal 1844 sõitis Venemaale Rosenplänteri tütar Johanna Caroline, varustatud Pärnust saadud saksakeelsete dokumentidega. Et neil polnud juures venekeelset tõlget, ei lastud neiu Peterburist edasi sõita. Rosenplänteril tuli hoolitseda tõlkega varustatud peatumisloa järelesaatmise eest.⁷¹

Juba Rosenplänteri viimaseil eluaastail algas tema vanemate laste lahkumine Pärnust. Neid läks küll Venemaale ja Siberisse, küll Soome ja Poolasse. Pärast Rosenplänteri surma kolis leskki nooremate lastega Venemaale.⁷²

Rosenplänteri enda teekonnad vist ei viinud iial välja Baltimaadest. Lõunas ulatusid nad vähemalt Kuramaale, kus elas tema õde Caroline Elisabeth, kes oli

⁶⁷ Läti NSV Riiklik Ajaloo Keekarhiiv, F 233, nim. 3, s.-ü. 238.

⁶⁸ A. v. Schmidt, Die Pastoren Oesels seit der Reformation. Tartu, 1939, lk. 23.

⁶⁹ J. Hasselblatt, tsit. teos, lk. 37.

⁷⁰ RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4693.

⁷¹ Sealsamas, s.-ü. 4522, l. 39.

⁷² Rosenplänteri perekonnaliikmete Pärnust lahkumise asjus on siin tuginetud Mart Lepiku poolt Eliisabeti kiriku 1834. a. alustatud personaalraamatust (III köide, lk. 857) tehtud väljakirjutustele. Nende loovutamise eest palju tänu! Samas kohas on märgitud Rosenplänteri surma põhjus.

abielus pastor Jakob Florentin Lundbergiga.⁷³ Viimast, muide, tunneb läti kirjan-
duslugu kui Schilleri ja Zschokke tõlkijat.

Jälgides Rosenplänteri mitmekesisist ning suurt töökoormat tahaks oletada, et ta oli tugeva tervisega mees. Tegelikult aga lugu nii ei olnud. Kirjutades 1831. a. detsembris eessõna «Beiträge» XX-le vihikule, ütleb Rosenplänter, et aastaid tagasi oli ta tervis nii halb, et uskus enda maailmast lahkumise enam-vähem kokku langevat selle vihiku ilmumisega. Tervise madalseis kuulub ilmselt aega pärast 1828. a., mil ilmus «Beiträge» XIX vihik. Aga juba kahekümnendate aastate algul on Rosenplänter korduvalt kurtnud halva tervise, eriti ränkade peavalude üle, nagu selgub Masingu vastustest Rosenplänteri kirjadele. Ühes korteri remontimise palves Pärnu raele aastal 1824 kurdab Rosenplänter, et tema silmad on eelmisest aastast saadik haiged. Arstid ütlevat, et selle põhjuseks on halb õhk korteris.⁷⁴ Aastast 1833 on teada jälle töövoimetuks tegeva peavalu päevi.⁷⁵ Surm vesitõppe lubab oletada pikka põdurust elu lõpul.

Käesoleva kirjutise pealkiri «Lisandused» ei töotanud üldistusi isiksuse ja töö kohta ega elukäigu peajooni, nende andmiseks oleks vaja rohkem faktilist materjali. Ainult üksikud üldistused kipuvad sügenema iseenesest.

Ilse Veersalu on kirjutanud Rosenplänterit hinnates: «Tema visadus ja töökus olid eeskujuks ja äratavad meis tänapäevalgi lugupidamist väsimatu töömehe vastu, kelle säilinud käsikirju iseloomustab hoolikus ja täpsus nii andmestikus kui ka vormistuses. Äratav austust, kui palju töid ta entusiastlikult kavandas ja kui ennastsalgavalt ta oma plaanide teostamiseks töötas.»⁷⁶ Visadust, töökust ja enesesalgamist peaksid kinnitama ka siinsed eluloolised pudemed. Kes on näinud Rosenplänteri käsikirju, ei hakka eitama tema hoolikust ja täpsusearmastust. Rosenplänteri kergestiloetav käekiri, rahulik, selge, lihtne ja siiski kaunis, näib kõnelevat nii hoolivusest lugeja vastu kui ka ärksast esteetilisest tundest. Viimasele võiksid osutada ka tema huvi botaniseerimise, alleede istutamise ja muusika vastu.

Teatud tõenäosusega võib kõnelda ka Rosenplänteri leebusest. Karakterne võiks olla see, et rääkides talupoegadest soovitab Rosenplänter kohtumeestel mitte määrata nii kõrgeid karistusi kui seadus võimaldab.⁷⁷ Iseloomustades Pärnu raele üht koolmeistrikandidaati, ütleb Rosenplänter, et sel «ei puudu vajalik leebus, mis peab olema igal õpetajal».⁷⁸ Rosenplänteri poleemilistes kirjutistes ei kohta me vastase piitsutamispüüdu, küll aga rahulikke ümberveenmiskatseid ja vahel tagasihoidlikku ironiat. Kui stiil iseloomustab inimest, siis tasub vahest mainida sedagi, et väike brošüür «Kõlilaste seadus» kannab küll rangelt kõlilavat pealkirja, aga tema sõnastus on nõuannete, mitte seaduse oma. Autor näiteks soovitab (lk. 9): «Katsu õigel ajal kolis olla», selle asemel et öelda «hiljaks ei tohi jääda» või et «hilinemine on karistatav». Ja siiski kujunes see arvatavasti leebe, kindlasti aga mõõdutundeline mees ustavaks sõbraks O. W. Masingule, kelle esinemisviis oli sageli äge ning agressiivne. Nähtavasti oli ta sügavalt veendunud, et Masingu keelealased ja rahvalalgustuslikud seisukohad ning püüded on õiged, ja rakendus nende teenistusse temperamentide erinevusest hoolimata.

Mitmesuguste lünkade hulka Rosenplänteri tundmises kuulub kahjuks ka tema

⁷³ Th. Kallmeyer, Die evangelischen Kirchen und Prediger Kurlands. 2. Ausgabe. Riga, 1910, lk. 516.

⁷⁴ J. H. Rosenplänter Pärnu raele 16. V 1824. RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4320, l. 27—28.

⁷⁵ J. H. Rosenplänter, Maa-kele Päwa-ramat (käsikiri). KM KO, OES, M. A. 86, lk. 53.

⁷⁶ I. Veersalu, tsiteeritud artikkel, lk. 1.

⁷⁷ J. H. Rosenplänter, Manitsuse-sõnad. «Marahwa Näddala-Leht» 27. V 1823, nr. 21, lk. 164.

⁷⁸ RAKA, F 1000, nim. 1, s.-ü. 4646, l. 1.

rahvuslik päritolu. Traditsiooniliselt räägitakse temast kui baltisakslasest, aga nende ridade kirjutaja teada pole tema esivanemate kohta keegi midagi konkreetset avaldanud. Pärisorjuse ajal leidis Baltimaadel küllalt põliselanikke, kes, kuidagi sunnimaiste hulgast pääsenud, pidasid ohutumaks ning kasulikumaks hakata sakslasteks. Kui selguks, et meie Põhja-Lätist pärineva huvialuse soontes voolab läti või eesti verd, siis muutuks mõistetavamaks tema pidev pühendumine rõhutatud põlisrahvaste kultuurile. (Nagu nägime, oli Rosenplänter vähesel määral ka läti kirjamees ning oleks kujunenud selleks enamgi, kui oleks õnnestunud läti keele jaoks käima panna «Beiträge» paralleelväljaanne, mida Rosenplänter aastaid tagajärjetult püüdis organiseerida.)⁷⁹ Sakslastest rahvasõbrad pidasid tavaliselt oma kohustused rahva vastu täidetuks, kui olid kirjutanud mõne moraaliseeriva raamatukese või pakkunud trüki kimbukese praktilisi nõuandeid. Mispärast pidi just Rosenplänter end rohkemaks pingutama?

Muidugi pole võimatu, et harukorral võis ka mõni visa baltlane ustavaks jääda kord valitud harrastustele, kuigi need töid kaasa võlgu ning mõnda muudki tülikat, pakkumata hüvituseks isegi kuulsust. Rosenplänteri tegevusega eesti kultuuri heaks sobis hästi tema üldine filosoofiline veendumus, et arengu huvides on vajalik paljude rahvuslike kultuuride olemasolu.

Nende autorite hulka, keda Rosenplänter on lugenud, kuulub Johann Gottfried v. Herder — ta tsiteerib teda pikemalt ühes avaldamata retsensioonis.⁸⁰ Imselt tundis ta ka Herderi ajaloofilosoofiat ja teadis, kui kõrgelt hindas Herder rahvuslike kultuuride omapära ja nende osa üldises arenemises. Kui Rosenplänter pärisorjuse kaotamise aegadel sekkus Kuramaa Kirjanduse ning Kunsti Seltsis puhkenud diskussiooni, kus vaieldi selle üle, kas ei tuleks Baltimaade põlisrahvad nende kultuuri tõstmiseks saksastada, siis toimus see sekkumine Herderi vaimus: Ta väitis, et rahvustesse jagunemine ning rahvaste omapära on «üks looduse imedest» ning on seepärast nii sügavalt seotud inimese olemusega, et see on üks kultuuri tõstmise hoobadest, võib-olla peahoob, sest rahvused ju võistlevad omavahel.⁸¹

Rosenplänteri tegevuse eesmärkidena on mainitud ühelt poolt kohalike sakslaste (eriti pastorite) eesti keele oskuse parandamist ja ühise kirjakeele väljakujundamist, teiselt poolt aga rahvahariduse tõstmist. Kahtlemata on see õige, aga kõiki Rosenplänteri eestiainelisi harrastusi nendele eesmärkidele allutada ei saa. Arvata, et ta rahvaluule või vanade raamatute vastu tundis ainult keeleurija huvi, ei tundu usutav. Ka rahva hariduslike ja praktiliste päevavajaduste seisukohalt oli suur osa Rosenplänteri tööst väärtusetu. Talurahva vaimseks arendamiseks oli veel tarbetu nii ammendav bibliograafia ja käibelt kadunud raamatute sisu ning saatuse jälgimine, nõnda ka mitmesugused arhiivimaterjalide otsingud. Küllap need baltisakslasedki, kes niisuguste asjade vastu huvi tundsid, olid üsna üksikud; praktilise keeleõppimise või keele normeerimise jaoks olid sellised harrastused ülimalt ebapraktiliseks teeks. Ja siiski jätkas Rosenplänter visalt sellistki tööd, tegi seda Pärnus, suurematest raamatukogudest ja tähtsamatest arhiividest kaugel. Kui ta tegi seda lootuses, et temaaegse pärisorjade või teoorjade rahva mitmekülgseesse tulevikukultuuri kuulub oma kirjanduslugu ja bibliograafia, folkloristika ja keeleajalugu, siis ta ei eksinud. Palju tema tööst, mis omal ajal pidi näima ülearuse luksusena, osutus hiljem teadlastele vajalikuks ning on seda tänapäevalgi. Ja nii läks Rosenplänteril elus vahest enamgi korda, kui ta ise teadis, surres 125 aastat tagasi, seega ajal, mil tundus küsitav, kas eesti kultuuril üldse on tulevikku.

⁷⁹ I. Veersalu, tsiteeritud artikkel, lk. 18.

⁸⁰ KM KO, OES, M. A. 186:4, l. 28 lõpposa paginatsioonis.

⁸¹ Aus einem Schreiben des Rosenplänter, den 9. November 1817. Jahresverhandlungen der kurländischen Gesellschaft für Literatur und Kunst I. Mittl. 1819, lk. 89—91.

Isiklikust kunstis

arimgi teos sarnaneb tõmmisega, mis jäädvustub liikumata, mida iga järgnev teos, iga järgnev päev täiendab. Kunst jäädvustab momendi, seostab igavesega. Iga teos on hetkvõtete rida sügaviku kohal, milles elame ja mis on ammendamatu.

Kui kõneleme kunstniku vastutusest, siis kõneleme kohustusest süveneda, jõuda läbi argipäevase ja pindmise sügavusteni, mis polegi ehk märgatavad. Kunstnik avab pealispinna, ja tema järjekindluses, kohustuses kannatada, taluda pinget, mis askeldusisse varjunud inimestel jääb lõpuni tundmata, seisneb tema vastutus ühiskonna ees. Kaldumine eesmärgi teostusel ühekülgsusesse eeldab: 1) kas ühe võimaliku täiuse, suletud maailma esiletoomist, nõnda nagu iga inimese eluring on mingis mõttes teistele suletud ja eripärane, väline külg on vaid viide sügavustele, mis peituvad igapäevas või 2) ühe elutahu eksperimentlikku, viimse piirini läbilahkamist, tema vaatamist eraldi, puhastatuna segavaist, autori meelest tähtsusetuist asjaoludest. Teise laadi viljelemine kuni viimsete piirideni välja ennustab vaid uue täiuse tõusu, ajutine ummik ühtede võimaluste lõpuniproovimist, ja alati on oodata huvi suundumist teistele nähtustele.

Väga sügaval ei ole vahet isiklikul ega ühiskondlikul elul. Ühiskondlik on isikliku üks väljelaamamise viis, seesmise väline külg. Argipäev on kest, milles elab ja millest surub end läbi uus individuaalsus, inimene. Seepärast näiteks on võrdse ühiskondliku tähtsusega armastus- ja poliitiline luuletus, sest nad mõlemad püüavad (küll erinevate vahenditega) äratada inimeses midagi inimlikku: iseenese väljaarendamist, vastutustunnet. Ükskõik mis alal keegi ka ei töötaks, enesest maksimumi andmine muudab ümbritseva maailma elatavaks ja inimlikuks.

Kui kõneldakse kannatusest, valust, meeleheitest, siis sunnitakse vaatama, mis on nende tunnete taga. Elamuse kustutab elamus, negatiivse tajumine on ettevalmistus helgemale. Vaikimises on uppumisoht, puudutagu see siis igapäeva või kirjandust.

Mida kirevam ja mitmekülgsem-tahksem on esitatud, taasloodud maailmade hulk, seda rikkam näib ümbritsev, s. t. märkame temas enam ja enam ja aegade algusest ometi mitte kõike, igavesti mitte kõike. Mida enam igatseme ja taotleme täiust, seda kaugem ta on, seda kõrgem on nõutav mõõt.

Iga päev on normide lõhkumine, aja kulu hetkeline seisatus, inimese muutumine ja teiseks saamine, kordumatus, mis on minevik enne veel, kui jõudsimme temas ringi vaadata; palju-palju päevi moodustavad meie elu, ainsa kunsti, ainsa kordumatult loetava. Enamik meist sulgub, ilma

et keegi avaks rikkusi, mis on endalegi aimamatud. Individuaalse, eripärase esiletoomine ja toetamine kunsti kaudu julgustab ja suunab meie pilgud väljapoole, koondab jõu ümbritseva muutmiseks üha inimeseväärsemaks.

Mida enam isiksusi, mida enam võrdväärset tunnustatavaid, rikkaid ja erinevaid maailmu avab kunst, seda vähem on kohta ükskõiksusel ja tuimusel, endassesulgumisel, argipäevastumisel.

Kunst teeb inimese iseenda ja selle läbi ka ühiskondliku tajumiseks lahti. Kunsti vastutus on individuaalsuste väljaarendamise, inimese isiksuseks kujundamise vastutus oma vahenditega.

Allesjäänud, kuid teiseks saanud ilu

Mats Traat: «Tants aurukatla ümber».
«Eesti Raamat», Tallinn, 1971. 148 lk.

Lugu ühe aurukatla elust ja surmast ei ole veel ajalugu, kuigi aurukatel ise on kahtlemata ajaloonähtus. Igal neist oli oma saatus: ühed hakkasid vedama ronge mööda rööpapaare, mis ristlesid läbi riikide ja kontinentide, teised mähkisid oma ülekanerihmade ämblikuvõrku linnad ja tööstusrajoonid, kolmandad kandsid mööda vett teraskindlusi, peal kahurid ja andam sõjamoelokile, neljandad... neljandad aga jõudsid riburadamisi Liverpoolist või mujaltkaudu Eestimaa küladesse vilja masindama.

Kuid koos tegid nad siiski ajalugu ja said hoobadeks aja liikumisele — töid kaasa sõdu ja revolutsioone, purustasid tavasid, kombeid, seadusi, ammustest aegadest kindlateks peetud väärtusi ja kujundasid sellega uueaegset maailma. Igal pool tantsitakse oma väikeste kujutletud ja sümboolsete aurukatelde ümber, oma väikeses suletud maailmas, mis siiski on täiesti reaalne. Tantsitakse oma tantsu ega mõelda sellele, et too suur ja suurte aurukateldegaga maailm on niisamuti reaalne koos oma sõdade ja revolutsioonidega ning kõigega, mis seal sees. Aga siis tuleb vallakasak, toob mobilisatsioonikutse... ja ühe mehe tants jääb katki.

Kas näeb ja mõistab Aiaste pärisperemees Mats Aniluik, mis seob tema õuele veetavat aurukatelt kas või tolle paratamatusega, mis viib ta poja kuhugi Preisimaa soodesse suurema keisri, usu ja isamaa eest?

Oh ei — Mats seisab õueaia taga, rukkikõrrel, isa istutatud pärna all, kepi najal, vana kaabulott peas, kõrtsu-

line nägu pidulik ja harras. Ta näeb, kuidas rattakrihvid jätavad kummelitele, nõmmeliivateele ja aiaäärsetesse takjatesse oma märgi...

Koos autoriga tunneme, et need rattakrihvide jäljed on hoolimatu raudse vallutaja jäljed, et katlal on oma roll nendes sündmustes, mis rebisid osalisteks Matsi, ta Jürist poja ja paljud teised tollel Augustovo lahingu sügisel. Nii nagu nelja järgmisegi tantsu puhul, mis toovad meid viiekümnendate aastate teise poolde, kus aurukatla elutee on jõudnud lõpule ja ajaloosündmusedki liiguvad uuel orbiidil.

Kui palju peavad nägema Aiaste kambrid, ussaid, õunaaed, rehala, kivi, küün! Ja kogu aeg on kusagil aimatavalt, tajutavalt, tuntavalt lähedal too kauge, mis jonnaka järjekindlusega puudutab Aiastet ning tema inimesi, mis peab tulema omal ajal.

Kas ei anna maailmasündmuste lähedaloleku, seosesoleku tunne, mis lugejani jõuab, romaani argipäevalugudele erilise, sügavama kõla? Mis huvi tuntake Aiastel selle vastu, et kusagil sõditakse? Ent siis peavad sõtta minema ka Aiaste pojad. Nood suured pankrotid paistavad toimuvat kusagil mõeldamatult kaugel. Aga näe, — ka Aiastele tuleb kohtutäitur varandust üles kirjutama.

Igas üksiksündmuses vaheldub kirjeldav-jutustav dramaatilisega, igas on omad konfliktid, vastuolude liikumine. Eepilis-rahulik aurukatla tulek tallu, rehepeksu kirjeldus, sealsamas poja mäss isa vastu (Jürist poeg: «Sulane

saap palka, mina midagi. Õigit rõivitki ei ole sällan...») ja siis omakorda vana-peremehe mäss nooruse traditsiooni-murdmise pärast. Poeg ütleb, et tema tahab naiseks nende oma Roosit — kar-jatüdrukut! Ei, seda ei kannata Mats välja. Mingu poeg parem laia maailma, kui et võtab naiseks teenijatüdruku.

Nende rabelemise (juhtimis)ohjade pärast lõpetab vallakasak, kes toob Jü-riile sõttaminekukutse.

Autor viib dramaatilise kulminatsioo-ni lõpule oraakelliku ennustusega: «Ja me ei näe neid siiski enam.» Sureb Mats ja jääb sõjaväljale Jüri.

Teise tantsu alguse rahulikule kirjel-damisele (Taavet koorejaamas ning res-toranis) järgneb kohe naabrimehe hil-bakas ütlemine, mis ajab Taaveti tegut-sema. Ta paneb sulase katust lõhkuma, ise sõidab mehi ja katuseplekki tooma. Seda päeval, kui tallu on oodata peksu-masinat ja kui peab tulema ametimees oksjonit pidama. Nende Vargamäe-meestelikule kemplemisele paneb krooni Taaveti pasunamäng katusea kambris ja vihma käes. Sulane jääb küll kättpidi masinatrumli vahele, aga selle traagilise sündmuse järel lõpeb tants taas kemp-levatoonilise oksjonipildiga.

Kolmas tants algab okupatsioonistaasta sügisel viljakuivatis, kus on parajasti tärnanud kahe noore peagi puruneda ähvardav armastus. Kaks koolivenda, masinist Lusiksepa noorem poeg Jaanus ja Aiaste Taaveti poeg Edgar arutavad siin oma saatust, mis üheski variandis head ei tööta. Kaine kirjeldus kätkeb endeliselt traagilist. Ja siis tulebki taga-ajajate eest kuivatisse varju otsima mustlane ning tantsu lõpetab autori jär-jekordne kuiv remark: «Ja me ei näe neid enam kunagi, isegi mitte unes.»

Neljas tants on esimese kolhoosiaasta sügisest. Jälle on ametisse kutsutud vana aurukatel, töökäsi on vähe ja traktoreid ei jätku, sajab ja sajab ning nooruke kolhoosiesimees ei tea mitte, kas jõuab vilja salve saada. Inimesed on pinevil, see tõuseb kulminatsiooni, kui varumis-volinikust Eesneri Eedi oma käega ta-hab peksumasinat käima panna. Viina-

hämune masinist lajatab Eedile mää-ratud hoobi pähe kolhoosiesimehele.

Viies tants toimub ajal, mil kolhoosi alguspäevade pinge on tagasi andnud, elu on hakanud rööbastesse jooksuma. Tuleb tagasi Taavet — meeoluka ta-gasitulekupildiga see lugu algabki ja võtab varsti koomilise varjundi Taaveti vihastumises kõva peaga oina peale. Pilti, eriti lõpuosas, valgustab eriliselt selge sügispäeva kirkus.

Eepilise ja dramaatilise, koomilise ja traagilise temporikas vaheldumine an-nab teosele dünaamilisuse, mis on peeg-likis aegade muutumisele ja aja liikumi-sele. Aga aja liikumise kujutamine sel-les ligi saja viiekümne leheküljelises ro-maanis, mis haarab nelja hästi keerulist ja komplitseeritud aastakümnet mitte ainult Aiastel ja naabertaludes, vaid ka eesti külas ja kogu maailmas, on küllap peamine. Iga tants on siin mingite vihje-niitidega seotud eelnevaga ja järgneva-ga, iga tants iseloomustab mitte ainult inimesi, vaid ka aega, sündmusi, mis moodustavad aja sisu ja on oma olemu-selt liikumine, mitte paigalseis.

Ajast on romaanis räägitud otsesõnu-gi. On öeldud, et aeg voolab omasoodu, aga Aiastel ei panda ta liikumist nagu tähelegi. Nende põlisperemeeste jaoks algas aeg kohtade päriseksostmisest, ja nüüd elavad nad oma suletud süsteemi-des, aeg aga läheb mööda maanteed Sangaste, Tartu või Võru poole — nen-dest mööda.

See on aeg (õigemini ajatus) läbi sub-jektiivse prisma. Teos tervikuna aga ainult jutustab meile — momentvõtete reastamise kaudu sellest, kuidas objek-tiivselt aeg kihutab ratsa, tormab nelja.

Omapäraselt peegeldub aja dünaami-ka sugupõlvade vaheldumises. Seal too esimese pildi Mats oma peremeheuhku-ses, karm ja kangekaelne, milleta ta poleks pärisperemeheks saanudki, aga samal ajal näeme selles paratamatult kadumisele määratud traditsioonide ja kivistunud vahekordade vastupanu.

Vana Matsi asemel on teises pildis te-ma poeg Taavet. Aeg on teine ja Taa-vetki ei käi oma isa jälgedes. Ei ole temas isa auväärsust, küla arvates on ta

koguni kerglane — pasunakooris mängimas käimine, tsinkplekist katuse panek, linnaseiklus naiste, viina ja vekslile allkirja andmisega. Tema lips ja hall sametkaabu. Ja muidugi see, et ta võttis naiseks purupalja teenijatüdruku Roosi. Isa on küll surnud, aga eelmise põlvkonna vaim elab ja mõistab Taaveti hukka.

Taaveti poeg Edgar on kolmanda põlvkonna mees. Temast on ainult momentvõte, kuid küllalt vältav, et mõista: Edgar kehastab teist aega ja teist mõtte maailma. Ta püüab prognoosida rahva saatust, tsiteerib ladina keelt, räägib eri ideedest ja eri ideoloogiatest, mille nimel käib sõda... Endale vastuvõetavaks ei pea ta fašistlikku ega kommunistlikku. Tema otsib kolmandat teed ja hukub.

Võime ainult oletada: tema tee oleks viinud linna, nagu viis omal ajal linna ta onugi tee, ja sellega oleks Aiastel Anilüikede suguvõsa lõppenud. Aga tema aeg sai enne täis. Samuti nagu ka Lusiksepa Jaanuse aeg. Muide, Lusikseppade perekonnas toimuvad samuti põlvkondade liikumised — alates kõve-ravarrelise piibuga ja seapõiest tubakakotiga karskest masinistist Jakobist, kes hoiab kõrvale maailmaasjade arutamisest, poeg Elmarist, kes lajatab kolhoosimehele labidaga vastu lagipead, ja lõpetades pojapoja Jaanusega, kes päästab mustlase okupantide küüsisist.

Aeg liigub läbi inimeste ja nemadki liiguvad ajas, mitte ainult põlvkonniti, sest muudatusi toimub igas inimeses. Ei ole viienda tantsu Taavet see, kes ta oli kolmandas, aastad on teinud oma töö. Võib-olla on ta hakanud ka tööst rohkem lugu pidama: miks ta muidu, asumiselt koju jõudnud, otsib kõigepealt kohta, kuhu oma Siberis teenitud aukiri üles riputada.

Teise tantsu ärplejast Kāo Paulist on saanud kolmandas sakslaste sabarakk ja inimjahi pidaja. Oh ei, pole ta mingi õeluse kehastus — lihtsalt püüdlik käsutäitja. Võib-olla polegi ta muutunud, vaid uutes olukordades on löönud välja ta orjaloomus — hoida selle poole, kel

vägi ja võim. Aga liikumist saab kujutada ka karakteri liikumatuse, eneseksjäämise kaudu. Ajad kord varjavad, kord tõstavad esile, avavad peidus olnud iseloomujooned. Nõnda ka Pauli puhul.

Ja aeg võib panna inimese kord ühele, kord teisele kohale. Missugusele kohale aeg inimese just pannud on, ja millise inimese — seegi iseloomustab aega. Ja kui üks ja sama inimene ning üheks ja samaks jääv inimene tõstetakse ühelt kohalt teisele, siis kajastab seegi esmajoones aja liikumist. Jutt on omaaegse vallakasaka Eesneri pojast Eedist, sulaspoisist, kellest neljandas pildis on saanud varumisevolinik (ja võib-olla on tal muidki tähtsaid funktsioone). See tegelane (vist ainus, kelle puhul autor asendab huumori satiiriga) kujutleb, et loosungite deklareerimisega saab üles ehitada nõukogude korda. Temasuguste kohta ütleb rahvasuu: suuga teeb suure linna, käega ei kärbsesepasagi. Aga kui sedasama osavat suupruukalit kohtame teose lõpul kindlustusagendina, siis peame tunnistama: aeg on tõepoolest edasi läinud ja vahepeal nii mõndagi õigele paigale pannud.

Vahest kõige markantsemalt kajastab aja liikumist peategelane aurukatel. Vaadake vaid, kui uhkelt veereb ta esimest korda Aiastele. Ka aastat kümme hiljem on ta veel «suur enesekindel monstrum» ja ta vile võimukas, aga juba tulevad esimesed tõrked, kadunud on ta ümbert harda imetluse oreool, ja juba mõeldakse millelegi uuele ning täiuslikumale. Läheb veel kakskümmend aastat. Nüüd on katlal vile ammust ilma rikkis, veeklaaski kadunud. Ta peab «raudse Ahasveerusena kingult kingule käima», sedagi häda sunnil. Juba lähenevad Eestimaa põldudele uue ajastu kangelased, kombainid. Ja aurukatel sureb, mitte ainult moraalselt, vaid ka füüsiliselt. Vanarauana, tarbetu kolina losutab ta Aiaste laudanurga juures.

Liikumine, liikumine, aina liikumine. Põlvkondade vahetumise kaudu, üksiksaatuste kaudu, aja reaaside kaudu. Aga võib-olla oligi autoril eesmärgiks liikumise kujutamine, täpsemalt — liikumatuse, sotsiaalse püsikestvuse, omaette

olemise illusioonide kokkuvarisemise kujutamine? Tugeva dialektikuna kinnitab Traat: midagi jääb ajas samaks, aga aeg saab ometi teiseks. Või öeldes romaani sõnadega: «Möödub hulk aega, vahest koguni inimpõlv, enne kui uus seeme kannab rohket vilja, vanad mured ja kannatused lagunevad huumuseks ja läbi aja nagu selge allikavee osatakse uue pilguga vaadata elu põhja,

kus särab allesjäänud, kuid teiseks saanud ilu.»

Vanal aurukatlal on aeg ümber, nagu paljudel nendelgi, kes löid kord tantsu ta ümber. Ja mõnikord mõtled nukra heldimusega: oli palju ilusat sealgi, nendes viljamasindamise päevades. Aga tagasi neid kutsuda ei saa, ja kui saaks, ei maksakski.

E. Maasik

Sellest ta räägib

Viivi Luik: «Ole kus oled».

«Eesti Raamat», Tallinn, 1971. 60 lk.

Viivi Luige ühepilgulisest looduslapse-luulest said ulmade avatud kirjad. Neid endaloomismuutusi esitab valikkogu «Ole kus oled», mis kinnistab luuletaja loomingulise portree erivaateid. Eksponeeritud on mõned üksikud varasemad naiivpildivormid («Tuul, taevaste tuul», «Kullerkuppude aegu II», «Sääril kergeil käib vihm» jm.) kõrvu valdavate hingepiltidega kahest viimasest aastast. Ja nõnda vaheldumisi, et märgituile langevad teisenenud sisevõtete kumamised.

Tuulte-Luik tõi luulesse imetlevaloova suhte loodusega ja mõttelistest lahutamistest vaba olemise. Ta tänases luules lainetab õitsva mineviku ümber piiritletud olevik. Klaasi, talve ja maja kujutiste jahe suletus ning armastuse ja surma veresoe sakraalsus. See luule töötab nagu süda, kord jaheneb, kord kuumeneb, tootes välis- ja sisevõtete ühendatud suurendusi.

Teine ihu
Teine soe veri
ja teised silmad

Kes teab mis hing
mis mõte

Teine kannatus
mis kellesegi ei puutu
Teine surm

Nõndasamuti mina
Mina täpselt niisama

Ta nägemusi maailmast juhib varjundirikas salatunne. Neis on kerge müstilise hõnguga kapriisi, silmapilgutuju, hingelist kannatust ja tühjust, marsiviisilist tunglemist, rahu, mis saavutatud tunnete kulumise hinnaga, pisut pingul graatsiat, peibutavat resignatsiooni ja maise-vaimse rajani jõudmist. Sellest koorub leplikku tõdemust «armastusest armastusse», mille terviktoon ilutundest juhitud vihjab kohale, mis luuletajannale määratud. Ta kõneleb armastuse varjatud poolsõnades, milles esteetiline ja sensuaalne ei lahke, milles surm ja arm poetiseeruvad elu samaseiks seemneiks. Koostaja range valik pole raamatus kohta leidnud «Taevaste tuule» aktidele ega «Lauludemüüja» pühalik-erootilisele lembusele.

Ta lüürilisus piiritleb une-ärkamise-möödumise liitmaid. Hingab ilu, selle üksluisust, poosi ja puhast poeesiat. Ja fataalseks, ilmutuslikuks saab ärkvelolek, roosiliseks, reaalseks ja soojaks uni ning mälestus. Kõledus, üksindus, «süütu surm» ja «kuivanud õied» teenimas magusa maise luuleelamu kujundlikku veetlustamist. Siin tärkavad aja kaduvuse ja ruumi suletuse mõistelised võrsed. Minevik liigutab ennast laokile jäänud reliikviates «ärevuseta aastaist», mida olevast ja tulevast eraldab kordumise ja kogemuse kulunud klaas. «Ennast müürida» ta end lasi «selle aastasaja sisse» ole-kus-oled piiride aimustes, tajumaks inimlikku

kitsust, poeetilise ja piirideta õnnetunde ringi, mille «leht-lehelt purustab» ja taasloob joobumus.

Inimese näoga
vaatavad puud

kui ma elust hiilin ära
üksi ja omapead

Aga armastust ma ei mõistnud
Ise armastan

See on leppimis- ehk pääsemisluule, millele ei maksa esitada pürgimuluule või janus tunnetamise poeesia nõudeid. Kosmilise mõistatuse aimus vaikib. Taevaste tuulte käskijanna on silmili Maa-lähedastes pilvedes, nähes und armastusest «metsikul tähel». Lapse-

küsimine «miks sajab lund» ja salatsev «oh miks ma pean rääkima verest» jäävad retooriliselt tummaks.

Piiblite kustunud lõhnad
ja kummelivees pestud juuksed
pikkadeks narmaiks on seotud
ning nõnda nad ripuvad aastaist
aeglases lumises tuules,
mis näod lõõtsub tühjaks ja haljaks.

Ta luulevormid toimlevad salaselt:
avavad sisulise suletuse, viivad
ühendusse poeesia sisevooluga asjades
ja inimeses. Ja juhtub võimalus märki-
da Luige luule teist tähendust, kõnelda
A. Vögotski viisil katarsise toimest kui
sotsiaalse mõjuga nähtusest.

A. Schmuul

RINGVAADE

Kongressi kroonika

Eesti NSV Kirjanike Liidu VI kongress peeti 5.—7. mail Tallinnas. Juhatuse aruande viimase viie aasta olukorra kohta kirjanduses ja kirjanduselus kandis ette juhatuse sekretär V. Beekman. Revisjonikomisjoni nimel esines V. Ilus.

Järgnenud läbirääkimistel võtsid sõna kirjanikud, kirjastajad, tõlkijad, toimetajad, külalised naaberkunstialadelt ja naabervabariikidest: A. Kaalep, H. Runnel, V. Altho, A. Sizonenko (Ukraina), L. Kaik, G. Priede (Läti), H. Väli, R. Titov, A. Hint, V. Gross, P. Kilgas, R. Parve, A. Turkov (Moskva), R. Rimmel, J. Skrögan (Valgevene), O. Jögi, J. Marcinkevičius (Leedu), K. Kurg, B. Körver, O. Mišin (Karjala), N. Andresen, L. Damian (Moldaavia), K. Ird, A. Tamm, U. Laht, V. Karents (Armeenia), G. Gerodnik, M. Kalda, J. Kaplinski, R. Saluri, A. Valton; A. Kurtina, H. Siimisker, S. Sartakov (Moskva), P. Kuusberg, O. Utt.

Kongressil valitud juhatusse kuuluvad nüüd: V. Beekman, V. Gross, A. Hint, V. Ilus, O. Jögi, M. Kalda, J. Kaplinski, J. Kross, P. Kuusberg, K. Kääri, U. Laht, R. Parve, H. Peep, H. Rajandi, J. Rannap, L. Rimmelgas, P. Rummo, P.-E. Rummo, H. Runnel, O. Samma, R. Titov, D. Vaarandi, A. Valton, H. Väli.

Revisjonikomisjoni valiti: E. Hiir, J. Peegel, H. Pukk, M. Raud, R. Rimmel, H. Siimisker, L. Sööt, M. Talvest. Komisjon valis oma esimeheks M. Talvesti.

Juhatuse pleenumil valiti sekretärid: V. Beekman (esimene sekretär), V. Gross, J. Kross, P. Kuusberg ja R. Parve, ning presiidium: V. Beekman, V. Gross, A. Hint, J. Kaplinski, J. Kross, P. Kuusberg, K. Kääri, R. Parve, P. Rummo, D. Vaarandi.

Meie omad preemiad

Siiaaale jagas meie vabariigis üksnes «Sirp ja Vasar» oma veergudel ilmunud kirjutiste eest preemiaid. Nüüd on aastapreemiad ka «Loomingul», ja maikuus anti need välja 1970. a. parimate tööde eest.

Tuletame meelde, kes on meie esimesed laureaadid.

500-rublane preemia määrati Betti Alverile aastakäigu ava- ja lõpnumbris ilmunud luuletuste eest.

300-rublased preemiad anti Mats Traadile romaani eest «Tants aurukatla ümber» ja Arvo Valtonile «Loomingus» nr. 12 avaldatud novellide eest.

200-rublased preemiad said neli autorit: Jaan Kruusvall novellide eest «Looming» nr. 10); Uno Laht ülevaate eest «Isenäolised isendid ja iseköetavad taimelavad» («Looming» nr. 6); Klara Hallik artikli eest «Rahvu-

sed tänapäeva sotsiaalses progressis» («Looming» nr. 1); Heldur Niit retsensiooni eest «Teel küpsusele» («Looming» nr. 12).

Toimetusel ja kolleegiumil tuli kaua arutada ja vaielda, enne kui selline otsus langetati. Seitse preemiat pole just vähe, kuid esiletõstmist väärivat kogunes kaheteistkümmet numbrit peale tublisti rohkem. Auhindade jagamisel püüti meeles pidada ajakirja kõiki žanre. Arvestades seda, et «Loomingus» ja ENSV Kirjanike Liidu novellivõistlust enam ei toimu, otsustati järjekindlalt vähemalt üks preemia määrata noorele kirjamehele. Sedakorda leidis esiletõstmist Jaan Kruusvall.

Võib-olla vajab motiveerimist romaani autasustamine. On ju äraarvamata kaua vaieldud selle üle, kas romaanil on «Loomingus» üldse eluõigust. Lühemate, ühes-kahes numbris ilmuvate ro-

maaniks nimetatud proosateoste sobivus nii mahukasse kirjanduslikku ajakirja nagu «Looming» peaks aga olema väljaspool kahtlust, ja üksnes selliseid ro-

maane vaagitaksegi aastaauhindade jagamisel.

Tänavused parimad peaksid selguma juba järgmise, 1972. aasta algul.

Harald Suislepp — 50

Optimistlik kirja- ja huumorimees Harald Suislepp astub 11. juunil täismehelikkaks. Et temavanuste kirjanike kohta on pikad ülevaateartiklid kirjutamata — vara veel! — ja kirjandusajalugugi pole jõudnud neid autoriteetselt paika panna, siis püüame ilmunud teoseid (kokku kaheksa) üle lehitsedes mõningaid tema tegude-lugude sihtjooni siinkohal juubelijutuks seada.

*

Trükisõna ja suletöö teame olevat teda maast-madalast paelunud, sellepärast on ka pärastine luuletaja Suislepp palju aega ning energiat pannud seitsmenda suurriigi teenistusse. Ta on teenekas ajakirjanik, kes on kaasa käinud kogu meie sõjajärgse ajakirjanduse kujunemistee. Kuigi esimene luuletus jõudis trükimusta juba 1935. aastal, sai endine kunnipoiss kirjameeste kilda alles «Viisnurga» toimetuses. Üürikeseks küll, sest adrakurgede ja sulevarre asemel sundis sõda peagi relva pihku. Eesti Laskurkorpuses võitles Harald Suislepp jaokomandörina.

Rahupäevil viis tee taas ajakirjanduse juurde — maakonnalehe korrespondendist vabariikliku kultuuri- ja kirjanduslehe toimetaja kohani. Nii oli ta aastail 1947—1950 «Viru Sõna» korrespondent, 1950—1951 «Talurahvalehe» kultuuriosakonna juhataja. 1951. aastal astus Suislepp NLKP liikmeks. Seejärel oli 1951—1952 «Noorte Hääle» korrespondent, õppis 1952—1955 EKP Keskkomitee Vabariiklikus Parteikoolis, oli 1955—1957 «Sädeme» toimetaja, 1957—1959 ajakirja «Pikker» kirjanduslik toimetaja, 1960—1965 ajakirja «Looming» vastutav sekretär ning pärast seda «Sirbi ja Vasara» toimetaja. Viimastel aastatel vabakutseline kirjanik, kelle loomingu kunagine ajakirjanikutöö hiljemgi tugevasti kaasa kõneleb.

Nagu ütleb debüütikogu arvustaja, tuli Harald Suislepp oma varase nooruse luuleradadele tagasi juba küpse meheks, kes tagasihoidlikult kaldus oma talenti tõlgitsemale pigem harrastuseks kui missiooniks. Tema luule kasvas välja lehetööst, sündis sageli värsivormis publitsistikana, kandis endas selle laadi tugevaid ning nõrku külgi. Nii ilmus almanahhis «Võitlev sõna» 1949. aastal

portree-reportaaž «Kaevanduses», kus räägiti kommunistist-stahhaanovlastest Sinistest; 1955. aastal on «Võitlevas sõnas» Suislepa sulest juba poem «Vabaneimine», seekord lugu tütarlapsel, kes ütleb lahti tagurlikust kasvukeskkonnast ja ühineb uue elu ehitajatega.

Esikkoguni jõudis Suislepp alles 1958. aastal. «Tedretähed» sisaldas luuletusi alates 1954. aastast (välja arvatud «Tütarlapsel», mille esimene variant ilmus 1949). Juba siis leiti, et kõige meeldejäävamat ja mõjuvat on Suislepp õelnud humoristlikus ja satiirilises laadis, esile tõsteti reisipoeem «Nils Holgers[s]oni jälgedes» värvikust ja ideelist lõovust.

Järgmine kogu «Suure Vankri jälgedes» (1963) sai pealkirja samanimeliselt poemilt (alapealkiri «Üks jalamehe reisikiri»). Seekord saadab luuletaja maaelu tundma õppima linnamehest poeedi, kes krapsakalt lähebki ennast ning teisi tõgades kauneid teemasid «sabapidi pihku» korjama. Teos on J. Smuuli ja P. Rummo humoristliku poemilaadi heaks jätkuks ja näitab, et Suisleppast on kujunenud tugev eepilise luule viljeleja. Kui raamatu esimesest tsüklist «Maal ja taevas» leiab rohkesti päevakajalisi otsedeklareeringuid, siis teine tsükkel on poeetilisest leidudest märksa rikkam, siin on meeolukaid pilte Kassari kandi elust ja inimestest. Üksmeelselt peetakse arvustajate poolt kõige tugevamaks nimipoeemi kirjutamisele eelnenud «Kassari teejuhti», milles luuletaja on andekalt portreerinud vana Hiiu taati, lastes sellel isikupärase ja murdekeelse muhedusega jutustada oma lihtlabase, kuid õpetliku eluloo.

Näis, et — kriitika tunnustus kinnituseks — luuletaja asub sellele lähtealusele edasi ehitama. Ent tuli hoopis midagi muud. Sündis omapärase eepilise koega satiiriline värsslugu või koguni komöödia «Kolme Tulbi tänav ehk Mu tütar on Torontos» (1965), milles naerdakse välja terve galerii groteskseid, vana «head eesti aega» taga kurtvaid väikekoodanlasi ning arutat iga hinna eest välismaise-ihalemist.

Elav dialoog, tegelaste tore individuaalseeritud keel ja vaimukas pilge pääsesid hästi kõlama raadiolavastuses ja anevad alust oodata luuletajalt veel mõndagi mõnusat samas laadis.

Isevärklikuks raamatuks osutus ka luulest ja proosast põimitud «Kella-kägu» (1966), tuues pikema jutustuse kõrval olustikulisi väärnähtusi nahutavaid lühipalu ning epigramme.

Ja siis sündis moderniseeritud poemi-loomingu taustal mõnusalt traditsioonitruu autobiograafiline poem «Aeg tuleb maa ja mere peal» (1968). Maapõisi kujunemislugu antakse kronoloogiliselt reastatud üksikpiltide ja episoodide kaudu, vastandades ja kontrasteerides. Vabadikupere kitsasse maailma toob aeg poisid sirgudes sisse uusi inimesi, uusi arusaamasid ja sündmusi. Eluproosase poetub vahele heledamaid lehekülgi; oma koht on naljalgi, sest naer on terviseks, nagu teab noormehele kinnitada Naaskli-Peeter. Kännipõisi elus avab uusi perspektiive murranguline 1940. aasta suvi. Ja siis tuli minna kodumaad kaitsma... «Kuid see on teine aeg ja hoopis teine lugu.» ütleb luuletaja. Kes teab, ehk jõuab seegi lugu kord tinaridadesse.

1968. aasta tõi Suislepalt veel noorsooraamatu «Parool KKK. Poiste-poem».

Järgmine teos, satiiriline värssnäidend «Ja sõna sai tinaks...» (1969) vaeb tõeprobleemi, uue ja vana vahetõrget peamiselt kirjandus- ja kunstiküsimuste varal. «See on sigaretisuitsustest toimetustubadest talletatud tuuleluule. Kuna ajakirjanikud on üldiselt jutukas rahvas, siis nõudsid nad ka enda taasloomiseks dialoogivormi...» ütleb autor raamatu sissejuhatuses. Ta on püüdnud «tabada mõningaid karakterijooni, nähtusi ning probleeme, milledega on kokku puutunud vist iga seitsmenda suurriigi laialt lahinguväljal sõdinud sulerüütel».

Olgu lehemees küll kutse nõudel aja-sepikojas «pealelööjaks selliks», siit selgub siiski, et Toimetaja ja elutark Erikorrespondent peavad vahel sellesama aja nägurusel pärast ka haamrialuseks jääma. Suislepale omast optimismi kannab nii keelel kui ka karakteris noor Epp, kes saab targemaks Toimetaja ja Erikorrespondendi kogemuste õul.

Suislepp on siin oma elemendis, värss jookseb hoogsalt, üks vaimukus järgneb teisele, kohati koguni lõõpiva kerguseni välja. Jah, ka kibedat tõtt saab niimoodi seeditavalt serveerida.

Kunsti- ja kirjanduselu ongi Suislepa meelisainestik. Juba «Suurest Vankrist» peale leiame tabavaid torkeid sellesse valdkonda. Nii pole ka ime, et viimaseks kirjanike kongressiks ilmus tema sulest veel üks raamat tuuleluulest — «Tuulest, luulest ja tuuleluulest». Nelikümmend ametivenda saavad siin müskuse kätte ja solvunud võib olla üksnes see, kelle portree selles väljaandes puudub.

Mis siis ikka! Viiskümmend on väärilt täis. Algavad soliidse täismeheta loomingu-aastad, mis töötavad viljakust kindlalt küpsel tasemel. Kõik oskused on ausalt käes — ka viimasel ajal kriitiku-na-retsensendina ning kirjandusliku publitsistika viljelejana sidumata kõnes — meeldivalt ning läbiproovitud. Žanripildid, poem, tabav lühivorm, meisterlik sõnavaldamine ja värsikulatuur, nakatav huumorimeel — kõik on jõus ja vormis.

Jätkugu kännipõisina töömehetööd alustanud ja kirjanduslikul kännivõistlusel meistripaberid võitnud täismehel ikka teravat pilku elu jälgimisel, tõe otsimisel ning kunstiks vormimisel!

J. Toomla

Ülikooli tõlkeauhinnast

Aprillikuus toimus Tartu Riiklikus Ülikoolis aasta eest väljakuulutatud üliõpilaste tõlkevõistluse avalik lõpetamine. Võistluse algatajaks ja tõlkeauhinna asutajaks oli ülikooli germaani-romaanifiloloogias osakonna komsomoliorganisatsioon eesotsas praeguse III kursuse saksa filoloogi Rein Kärneriga. Oigupoolest oli tegu vana tava taastamisega, sest kümne aasta eest võisteldi samuti tõlkimises.

Võistlustingimused nõudsid, et tõlgitaks mõnest germaani või romaani keelest eesti keelde, et tegemist oleks käesolevasse sajanähtusse kuuluva ning sisuliselt tervikliku proosatekstiga, mille tõlge pole eesti keeles ilmunud. Võistelda

võisid kõik ülikoolis õppijad. Laekus 23 tõlget, neist 12 inglise keelest, 7 saksa, 3 rootsi ja üks tõlge hispaania keelest.

Esimene auhind määrati III kursuse saksa filoloogile Erika Lüllile H. Bölli novelli «Üle silla» eestinduse eest, samuti III kursuse inglise filoloogile Martin Roognale tõlke eest A. Besteri teosest «Tiiger! Tiiger!» Ka teisi auhindu oli kaks. Need said Jüri Talvetile (inglise fil. IV kursus) Octavio Pazi «Minu elu lainega» tõlkekatkendi eest ja Anu Vaherile (eesti fil. IV kursus) H. Söderbergi «Tõestisündinud loo» tõlke eest. Kolmas auhind kuulus möödunud kevadel ülikooli lõpetanud inglise filoloogile

Eda Tammelole Iris Murdochi lühijutu «Võrgu all» eestinduse eest.

Toimkond otsustas veel ära märkida Eda Tammelole tõlke J. Galsworthy novellist «Jaapani küdoonia», E. Panitzi «Puude all sajab kaks korda» vahenduse Helgi Pihlakult (saksa fil. III k.) ja Krista Kaera (inglise fil. III k.) tõlkekatkendi Cynthia Marshall Richi jutustusest «Minu õe abielu».

Dots. O. Mutt ja dots. kt. A. Valmet tegid võistlusest kokkuvõtteid. Nad rõhutasid tõlkijate üldiselt head taset ja avaldasid lootust, et järgnevatel aastatel kujuneb ülikooli tõlkeahhind tavapäraseks. Võistlus oleks sobivaks kooliks eeldustega tõlkijate avastamisel ja aitaks edaspidigi tihendada meie tõlkekultuuri järjepidevust.

O. A. Webermanni mälestuseks

Saksa FV-st jõudis meieni teade kirjandusteadlase Otto Aleksander Webermanni ootamatust surmast (kukkumine ratsutamisel) Göttingenis 14. veebruaril.

Otto Aleksander Webermann (varasemates dokumentides Veberman) sündis 7. jaanuaril 1915 Virumaal Vihula vallas, õppis Kavastu ja Vihula algkoolides (1924—1929) ja Rakvere Ühisgümnaasiumis (1930—1935). 1937. aasta septembris astus ta Tartu Ülikooli filosoofiateaduskonda õppima eesti keelt ja kirjandust. Siin õppis ta vaheaegadega 1943. aastani, mil sai stipendiumi edasiõppimiseks Halle ülikoolis.

Tartus õppides töötas O. A. Webermann ühtlasi Õpetatud Eesti Seltsis, Eesti Kirjanduse Seltsis jm. Kui baltisakslased siirdusid Saksamaale, käis ta 1939. aastal Eesti keskarhiivi ülesandel Virumaalt ümberasujate poolt mahajäetud kultuurivarasid kogumas.

Alates 1937. aastast on O. A. Webermann avaldanud arvukalt artikleid, uurimusi ja retsensioone Eesti, hiljem peamiselt Saksa FV, Soome ja Rootsi perioodikas. Esimesel nõukogude aastal kogus ta materjali pikema uurimuse jaoks J. Lilienbachist, kellest ta juba varem oli ülevaatliku artikli kirjutanud «Eesti biograafilise leksikoni» täiendusköite jaoks.

Saksamaal on ta olnud teaduslikul tööl Göttingeni ülikoolis ja Bonnisis. Sõjajärgseil aastail kogus ta kokku noorelt surnud luuletaja Kalju Ahvena pärandi ja hakkas seda uurima. Sellest tööst kasvas hiljem välja doktoriväitekirja «Kalju Ahven. Leben und Werk eines estnischen Dichters der Gegen-

wart», mille ta 1951. aastal kaitses Göttingeni ülikoolis. Seejärel tegutses ta kuni surmani Göttingeni ülikooli eesti keele lektorina ja soome-ugri seminari teadusliku nõunikuna.

Göttingenis spetsialiseerus O. A. Webermann peamiselt eesti varasema kirjanduse uurimisele. Göttingenis avastas ta Friedrich Wilhelm Willmanni «Jutud ja Tegud...» esimese trüki (1782) ja mõned Friedrich Gustav Arveliuse varem tundmata tööd. Ta oli üks põhjalikumaid eesti varasema kirjanduse ja baltisaksa kirjanduse suhete uurijaid.

Lahkunu sulest on ilmunud uurimusi J. G. v. Herderist, eestikeelse näitemängu algusest ja Kotzebuest, XVIII sajandi eesti kirjandusest, artikleid E. Ennost, V. Grünthal-Ridalast, G. Suitsust, M. Underist, Fr. Tuglasest, J. Aavikust, W. Andersonist jt.

O. A. Webermann oli paljude leksikonide ja entsüklopeediate kaastööline alates «Eesti biograafilise leksikoni» täiendusköitest kuni G. v. Wilperti maailmakuulsa teatmeteoseni «Lexikon der Weltliteratur».

Sageli võis teda näha teaduslike konverentside kõnepultides. Helsingis toimunud teisel fennougristide kongressil esines ta teemal «F. G. Arvelius keeleteoreetikuna», möödunud suvel Tallinnas toimunud kolmandal fennougristide kongressil äratas ta tähelepanu faktitiheda ettekandega «Kalevala» varasemast tutvustamisest saksa keeles.

Eestis viibides töötas ta kirjandusmuuseumis ja Tallinna raamatukogudes, oli tulvil uusi mõtteid, rääkis oma pooleliolevaist uurimustest.

E. Teder

Index librorum

Tahaks jällegi tähelepanu juhtida ühele uuele Hegeli-raamatule. See teos anti välja kahes köites meile juba hästi tuttavas seerias *Philosophische Studien-*

texte (Akademie-Verlag Berlin) üldpealkirja all «Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte» («Loengud maailma ajaloo filosoofiast»). Esi-

messe köitese kuuluvad «Die Vernunft in der Geschichte» («Mõistus ajaloo»), mille on välja andnud Johannes Hoffmeister ja mis on mainitud seerias varem ka eri raamatuna ilmunud, ja «Die orientalische Welt» («Oriendi maailm»), teise köitese kuuluvad «Die griechische und die römische Welt» («Kreeka ja rooma maailm») ja «Die germanische Welt» («Germaani maailm»). Ajaloo alal eelnevaga piirdudes vaatleme, mida pakuvad nõukogude filosoofid. Leningradi ülikooli ühiskonnateadlased on koostanud juba teise artiklikogumiku pealkirja all «Ühiskonnateaduste metodoloogilisi küsimusi», esimene kannab aastanumbrit 1968. Sama ülikool andis välja numbriga kogumikust «Dialektika ja loogika küsimusi» ning esimese numbriga kogumikust «Ajaloolise materialismi probleeme». Edasi on nimetada NSVL TA Filosoofia Instituudi artiklikogumik «Filosoofia ja kaasaeg» akadeemik Pjotr Fedossejevi käe all (*Nauka*), K. Petrjajevi «Ajalooteaduste metodoloogilisi küsimusi» (*Võsšaja Skola*, Kiiev), uurimus «Sotsialismi dialektika», Leningradi ülikooli professori Vassili Tugarinovi «Teadvuse filosoofia» (*Mõsl*). Nimetamata jääb terve rida vähemaid ja suuremaid uurimusi, mis puudutavad filosoofia üksikküsimusi.

Tähelepanndav ja kiiduväärt on see ind, millega Gruusias antakse välja aligupärast filosoofilist kirjandust, nii et võiks ehk koguni kõnelda tänapäeva gruusia filosoofiast. Kahjuks näib enamus filosoofia-alasest produktsioonist ilmuvat küll üksnes gruusia keeles, vähe lohub, et mõndagi (näiteks Zurab Kakabadze teoseid) saab kätte ka vene keele kaudu. Igatahes üllatab see südikus ja suhteline omanäolisus üldisemategi filosoofiliste probleemide, samuti tänapäeva mittermarksistliku filosoofia käsitlemisel. Sellest kõnelema aga ajendas J. Topuridze uurimus «Luigi Pirandello filosoofiline kontseptsioon», mis äsja anti Tbilisis vene keeles välja kirjastuse *Metsniereba* poolt traditsiooniliselt piiratud tiraažis — tuhat eksemplari.

Läheme esteetika maale. Kõigepealt artiklikogumik Karl Marxi ja V. I. Lenini esteetika-alasest pärandist — «V. I. Lenini esteetiline pärand ja kunsti probleemid» (*Iskusstvo*). Selle taga seisab NSVL TA Filosoofia Instituut, toimetajana filosoofiadoktor professor Avner Ziss, mahuka uurimuse «Kunst ja esteetika» (*Iskusstvo*, 1967) autor. *Iskusstvo* seeriast «Esteetika küsimusi», milles 1959—1968 avaldati kaheksa artiklikogumikku, tuli järjekordest üheksas. Leningradi ülikool andis laiendatud ja ümbertöötatud trükis

välja ühe tuntuma nõukogude esteetiku, Moissei Kagani (eesti keeles «Esteetika algeid», 1970) «Loengud marksistlik-leninlikust esteetikast», mis 1969. a. ka Saksa DV-s avaldati (*Diets Verlag Berlin*). Üha enam pälvib tähelepanu *design*, selle teoreetilisi probleeme vaadeldi kogumiku «Tehnilise esteetika küsimusi» teises numbris, sellele pühendas teose «*Design*'ist» (*Iskusstvo*, 1970) Vjatšeslav Glazõtšev. Neile lisaks tõlgiti nüüd vene keelde George Nelsoni teos «*Design*'i probleemid», mis avaldati *Iskusstvo* uue seeria «Materiaalse kunstikultuuri probleeme» teise raamatuna — pärast Gottfried Semperi «Praktilist esteetikat» (1970).

Kirjandusteaduse vallast pakuvad samuti mõned asjad huvi. Nende hulgas on täiendatud uustrükk Mihhail Gussi Dostojevski-raamatust «F. M. Dostojevski ideed ja kujundid» (esma-trükk 1962), mis on Dostojevski aasta — 150 sünnist! — esimesi pääsukesti. Edasi tuleks märkida Vladimir Ždanovi uurimust «L. N. Tolstoi viimased raamatud» (kavatsusi ja teostusi; *Kniga*), teist, täiendatud trükki Anatoli Volkovi kompilatiivsest teosest «A. M. Gorki ja nõukogude eepohi kirjanduslik liikumine» (*Sovetski Pissatel*), kogumikku «M. Gorki ja poeg» (*Nauka*), mis sisaldab kirju ja mälestusi. See M. Bjaliku sissejuhatava artikliga raamat tuli «A. M. Gorki arhiivi» 13. köitena (NSVL TA M. Gorki nimeline Maailmakirjanduse Instituut). Võõrkirjanduste käsitlusist maksaks esitleda M. Steblin-Kamenetski «Saaga maailma» (*Nauka*, Leningradi osakond), mis vestab islandi saagadest, edasi T. Jakimovitši uurimust «Noor Zola» Kiievi ülikoolilt, J. Kovaljevi monograafiat «Noor Ameerika» (Leningradi ülikool), T. Denissova uurimust «Teel inimese juurde» (*Naukova Dumka*, Kiiev) — realismi ja modernismi võitlusest tänapäeva ameerika romaanis, V. Jasnõi «Pögenemist tegelikkusse» (*Nauka*) tänapäeva hispaania romaanist, Leningradi ülikooli artiklikogumikku «Isiksuse probleem tänapäeva väliskirjandustes».

Viimaks tõstkem Saksa DV arvukate kunstiraamatute-albumite hulgast esile mõnd, mis silma hakanud. Võib-olla kõigepealt euroopaliselt tuntud kunstiteadlaste Lise ja Oto Bihalji-Merini teost «Leben und Werk des Malers Henri Rousseau» («Maalija Henri Rousseau' elu ja töö»), mis vestab Henri Rousseau'st, sellest kõige armsamast naivistist, tolliametnikust, kes neljakümneselt maailma hakkas, loodus õpetajaks ees. Raamat sisaldab hulganisti reprodutsioone, samuti tuuakse lisa ära Henri Rousseau' draama «Die Rache einer russi-

schen Waise» («Ühe vene vaeslapse kättemaks»). Kirjastas VEB Verlag der Kunst Dresden. Edition Leipzig on võtnud kavva albumirea «Das Bild der Frau» («Naise pilt»), mis tahab peamiselt kujutava kunsti kaudu, läbi ajaloo tänapäevani välja anda ülevaadet naisedest kui sellisest kõigis ta ajalooliselt piiratud nähtumisis. Seni on meile jõudnud kolm albumit: Heinz Mode «Die Frau in der indischen Kunst» («Naine india kunstis»), Steffen Wenigi «Die Frau im Alten Ägypten» («Naine vanas

Egiptuses») ja Hannelore Sachsi «Die Frau in der Renaissance» («Naine renessansis»). Hoolikalt valitud heade reproduktsioonide kõrval leiab vaataja neist ka teoreetilise sissejuhatuse, kus ammendavalt (sugueluni välja) valgustatakse naise osa vastaval ajal ja maal... Lõpuks väike meeldiv album, Peter H. Feisti «Impressionistische Malerei in Frankreich» («Impressionistlik maalikunst Prantsusmaal»), mis esitab ligi poolsada koopiat, igauks varustatud maali lühikese analüüsiga...

Aunuse murde sõnaraamat

NSV Liidu Teaduste Akadeemia Karjala filiaali ajaloo, keele ja kirjanduse instituudis on käimas ulatuslikud tööd sõnaraamatute koostamisel. Vanem teaduslik töötaja Georgi Makarov pani kirja aunuse murde sõnaraamatu viimased leheküljed. Raamatu jaoks korjas ta murdekeelt peamiselt Kotkatjärvi ümbruses ja aega kulus selleks üle kümne aasta. Matkadel läbi külade kogus teadusemees tohutul hulgal materjali ja nende põhjal koostas ta 35 000 sõna sisaldava käsikirja. Teadlane paigutas sellesse peale murdekeele sõnavara ka vene ja soome keelest laenatud ja rahvakeelde juurdunud sõnad.

Raamatu autor toob näiteina rikkalikult vanasõnu, kõnekäände ja idioome.

Sissejuhatuses antakse ajalooline ülevaade karjala keelest ja sõnaraamatu ülesehitusest. Märksõnad ja näitelauseid on tõlgitud vene keelde, arvukate esemete nimetusi täiendavad joonised. Sõnaraamatu mahukusest kõneleb ka tõsiasi, et käsikiri võtab enda alla ümarguselt neli tuhat masinakirja lehekülge.

Sõnaraamat on mõeldud eelkõige abimeheks soome-ugri keelte uurijatele. Tema rikkalik näitematerjal toob esile karjala keelt kõnelejate ainelise ja vaimse kultuuri omapära. Vanasõnad ja kõnekäänud on igati kasuks rahvalaulude uurijaile, etnograafidele ja ajaloolastele.

Sisukord

B. Mäger			
Käspri ait Koguväes (Ofort)	801	ees	
Eesti NSV Kirjanike Liidu VI kongressile	803		
Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele	805		
D. Vaarandi			
Punane kaar	806		
Kaljude peal	807		
Tume tunnel	807		
Kui sinine hämarus langeb	808		
*** (Peod täis kive istun vete veeres)	809		
Herilaste aasta	809		
Kassari murumõte	810		
O. Tooming			
Tragöödia	811		
L. Hainsalu			
Talispühad	842		
A. Valton			
Tõrvikukandja	846		
Valvas Karla	854		
M. Leis			
Plaaž (Õli)	849		
E. Nirk			
Viis primitiivi			
Hull unenägu	859		
Ketrukslaul	859		
Asjad untsus	860		
Laidetud sepp	861		
Vastus	861		
A. Maripuu			
Mätasjärve mailt	863		
J. B. Isotamm			
*** (uudismaad raadata)	891		
*** (karude kodudes)	891		
Ühele palmile	892		
Rõõmus ring	892		
*** (küll tahaksin olla ma)	893		
N. Andresen			
Friedebert Tuglase püsiv missioon	894		
Gruusia luulet			
G. Tabidze			
*** (Mu laps, sa oled kolmeist aastat vana)	896		
Mastid	896		
Tuul	897		
T. Tabidze			
*** (Ei mina kirjuta neid luuletusi)	897		
*** (Must maha jäid tšerkessi majad)	898		
A. Kalandadze			
Mooruspuu	898		
Siug	899		
V. Beekman			
Eesti nõukogude kirjanduse arengujoontest ja probleemidest kahe kongressi vahel (1966—1971)	900		
A. Kütt			
Tuukrid (Söövitus)	913		
Eesti NSV Kirjanike Liidu VI kongressi otsus	925		
L. Anvelt			
Lisandusi J. H. Rosenplänteri tundmiseks	927		
E. Mihkelson			
Isiklikust kunstis	947		
E. Maasik			
Allesjäänud, kuid teiseks saanud ilu	949		
A. Schmuul			
Sellest ta räägib	952		
Ringvaade	954		

Toimetuse kolleegium: **V. Beekman, V. Ilus** (peatoimetaja asetäitja), **J. Kross, P. Kuusberg** (peatoimetaja), **R. Parve, J. Peegel, L. Rimmelgas, P.-E. Rummo, E. Vetemaa**.

Toimetuse aadress: Tallinn, Harju t. 1, tel. 413-65, 407-80, 407-81.

Kirjastus «Perioodika», Tallinn, Pikk t. 37.

Ladumisele antud 5. V 1971. Trükkimisele antud 3. VI 1971. Trükiarv 12 000. Staicele Paberivabriku trükipaber nr. 1. 70×108/16. Trükipoognaid 10 + 0,5 + kleebis. Tingtrükipoognaid 14,88. Arvestuspõgnaid 12,94. MB-04499. Tellimise nr. 1402.

Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk t. 40/42.

«Looming» nr. 6, juuni 1971. Hind 50 kop.

На эстонском языке

Орган Союза писателей ЭССР «ЛООМИНГ» («Творчество»)

№ 6, июнь 1971

LOOMING

KIRJANDUSLIK
JA ÜHISKONDLIK
POLIITILINE
AJAKIRI

Eesti NSV Kirjanike Liidu häälkandja

ESIMENE POOLAASTA

1971

Toimetuse kolleegium:

V. Beekman, V. Ilus (peatoimetaja asetäitja), J. Kross, P. Kuusberg (peatoime-
taja), R. Parve, J. Peegel, L. Rimmelgas, P.-E. Rummo, J. Smuul, E. Vetemaa.

BOOMING

KIRJANDUSLIK
JA KIRJANDUSLIK
PÕLITSEER
AJAKIRI

Õige Nõu Kirjanduslik Ühiskond

ESTONIAN BOOKS

1971

LUULETUSED, POEEMID

ALAVAINU, A.:	Soolaul	nr. 4	545
	** (Kes saab mu vastu kergemeelsuses)	nr. 4	545
ALVER, B.:	Allakäik	nr. 4	533
	Pallimäng	nr. 4	533
BATURIN, N.:	Veskekivi mürinal	nr. 4	564
	Ennempaigu	nr. 4	564
BEEKMAN, V.:	Moskva vöörastemaja	nr. 3	323
	Karussell	nr. 3	324
	Magavad vulkaanid	nr. 3	325
	Rüsinatund	nr. 3	326
	Ükskord	nr. 3	326
BRONIEWSKI, W.:	Warum	nr. 3	419
	Maria	nr. 3	419
	«Oświęcimi lood»	nr. 3	420
	Unetus	nr. 3	420
	Vöörasema	nr. 3	421
	<i>(Tõlkinud M. Traat)</i>		
EHIN, A.:	jooks	nr. 5	713
	jooks	nr. 5	714
HAINSALU, L.:	Talistepühad	nr. 6	842
HIIR, E.:	Esteetide koostöö	nr. 3	404
	Igavene optant	nr. 3	404
	Modibo Keita	nr. 3	404
ISOTAMM, J. B.:	* (uudismaad raadata)	nr. 6	891
	* (karude kodudes)	nr. 6	891
	Ühele palmile	nr. 6	892
	Rõõmus ring	nr. 6	892
	* (küll tahaksin olla ma)	nr. 6	893
KALANDADZE, A.:	Mooruspuu	nr. 6	898
	Siug	nr. 6	899
	<i>(Tõlkinud M. Pau)</i>		
KESAMAA, M.:	Viinistu kevad	nr. 2	206
LAHT, U.:	«Hoiatus Lääne-Indiast» ehk jõulukungitus ise- endale	nr. 2	173
	«Heas klikiaegses kivimajas...»	nr. 2	174
	Märtsiöösel	nr. 2	175
	Tuttav lõhn	nr. 2	175
	Kilulinna Hipi-Guru	nr. 2	176
MÄND, H.:	Liivakella laulud	nr. 3	397
NIRK, E.:	Viis primitiivi		
	Hull unenägu	nr. 6	859
	Ketruslaul	nr. 6	859
	Asjad untsus	nr. 6	860
	Laidetud sepp	nr. 6	361
	Vastus	nr. 6	861
NURME, M.:	* (Lumeräitsmed vihisevad vastu akent)	nr. 5	648
	* (Tule — mu tee on kiilastee)	nr. 5	648
	* (Suur pimedus teeb mind väikeseks)	nr. 5	649
	* (Su hääl irdunud sinust)	nr. 5	649
RAUD, M.:	Üheksa	nr. 4	519

SEMPER, J.:	(Igatsus ronib uksest ja aknast)	nr. 1	39
	Raske vaikus	nr. 1	39
	Liiva vaikus	nr. 1	40
	(Muresid korjub)	nr. 1	41
	Tuulelipp	nr. 1	41
	(Ma võiksin hulkuda)	nr. 1	42
	Ühel hetkel	nr. 1	42
	Luule	nr. 1	43
	(Päikesepaistet on valgetes öödes veel)	nr. 1	43
	Kärsitused	nr. 1	44
SMUUL, J.:	Mure	nr. 3	385
	Vihmas Lõuna-Atlandil	nr. 3	385
	Käin, sügis südames	nr. 3	386
	Kuidas joonistada kurbust	nr. 3	386
	Kuidas joonistada rõõmu	nr. 3	387
	Viimane laev	nr. 3	388
SUISLEPP, H.:	Sügisese leht	nr. 1	62
	Lumisest laadikust	nr. 1	63
	Teekond Trollilasse	nr. 5	695
SUUMAN, A.:	Kaks valgust	nr. 1	51
	Ojaks saamine	nr. 1	52
	Ületa lageraba	nr. 1	53
TABIDZE, G.:	** (Mu laps, sa oled kolmteist aastat vana) ..	nr. 6	896
	Mastid	nr. 6	896
	Tuul	nr. 6	897
	(Tõlkinud M. Pau)		
TABIDZE, T.:	** (Ei mina kirjuta neid luuletusi)	nr. 6	897
	** (Must maha jäid tšerkessi majad)	nr. 6	898
	(Tõlkinud M. Pau)		
TRAAT, M.:	Meelisklusi	nr. 2	163
	Metafüüsilised katsed lobjaka ajal	nr. 2	164
UKRAINKA, L.:	Uni	nr. 2	253
	(Tõlkinud H. Jürisson)		
	Sfinks	nr. 2	253
	(Tõlkinud M. Veetamm)		
	** (Kord püha Hermandaadi ajal juhtus) ...	nr. 2	254
	Contra spem spero!	nr. 2	255
	(Tõlkinud H. Rajamets)		
VAARANDI, D.:	Punane kaar	nr. 6	806
	Kaljude peal	nr. 6	807
	Tume tunnel	nr. 6	807
	Kui sinine hämarus langeb	nr. 6	808
	** (Peod täis kive istun vete veeres)	nr. 6	809
	Herilaste aasta	nr. 6	809
	Kassari murumõte	nr. 6	810
VERGILIUS MARO:	Külaelu ülistus	nr. 1	89
	(Tõlkinud L. Anvelt)		
VILLANDI, V.:	Aastaajad	nr. 5	721
	Raamatu(-)pidamine	nr. 5	721

ROMAANID, JUTUSTUSED, NOVELLID, MINIATUURID

BATURIN, N.:	Kätelkäija	nr. 1	55
KALLAS, T.:	Fjordiigatsus	nr. 4	524
KAUGVER, R.:	Kuues kirurgiline	nr. 2	211
KROSS, J.:	Pöördtoolitund	nr. 1	3
KRUSTEN, E.:	Kahekordne rätsep	nr. 3	389
	Preemia	nr. 3	390
	Kohtumine kriitikuga	nr. 3	392
	Pozvolte võiti	nr. 3	392
	Argument	nr. 3	394
	Usukuulutaja	nr. 3	395
KRUUSVALL, J.:	Tottenson ja parlased	nr. 5	707

KUUSBERG, P.:	Vabaduse puiestee	nr. 2	178
	Verejooks	nr. 2	190
MARIPUU, A.:	Mätasjärve mait	nr. 6	863
MULISCH, H.:	Mis juhtus seersant Massuroga? (Tõlkinud V. Beekman)	nr. 4	547
POCIUS, A.:	Kümme prantsuskeelset sõna (Tõlkinud M. Loodus)	nr. 3	399
PROMET, L.:	Primavera	Nr. nr. 3—327,	4—485, 5—650
TOOMING, O.:	Tragöödia	nr. 6	811
TUGLAS, FR.:	Helloi maa	nr. 2	166
UNT, M.:	Alari unenägu	nr. 1	45
	Esimesed muljed Lätist	nr. 1	46
	Külaskäik Phaethoni hauale	nr. 1	47
	Kuuldemäng nr. 1	nr. 4	537
VALTON, A.:	Tõrvikukandja	nr. 6	846
	Valvas Karla	nr. 6	854
VINT, T.:	Mälestus	nr. 5	715

DOKUMENDID, SÕNAVÕTUD, MÄLESTUSED, PUBLITSISTIKA

ANDRESEN, N.:	Friedebert Tuglase püsiv missioon	nr. 6	894
EELMÄE, A.:	Tuglase tööpäev	nr. 3	406
Eesti NSV Kirjanike Liidu VI kongressile	nr. 6	803	
Eestimaa Kommunistliku Partei Keskkomiteele	nr. 6	805	
Eesti NSV Kirjanike Liidu VI kongressi otsus	nr. 6	925	
GROSS, V.:	Jutud ei lõpe	nr. 2	305
	Ribakoosolekunikleiinid külma laua juurde	nr. 4	585
ILUS, V.:	Ainest ja mainest	nr. 3	471
JÕGI, O.:	Lembit Rimmelgas	nr. 2	259
KUUSBERG, P.:	Peatugem silmapilguks	nr. 5	783
KÄÄRI, K.:	Kirjanduselu	nr. 1	145
LATTK, V.:	Viiratsi portreid	nr. 4	565
MAJAK, R.:	Moskva ülikoolis	nr. 5	723
	(Kirjanduslikult töödeldud A. Saar)		
MALIN, I.:	Aed ja aednik	nr. 1	92
MIHKELSON, E.:	Isiklikust kunstis	nr. 6	947
PARVE, R.:	Viimaseid kohtumisi Jaan Kärneriga	nr. 5	751
PEGEL, J.:	Üks suur ja kasulik ettevõtmine on edukalt teoks saanud	nr. 4	591
Saateks		nr. 4	483
SALURI, R.:	Ajalikud eelarvamused	nr. 4	624
SPEEK, J.:	Närvid	nr. 1	65

ARTIKLID

ABEN, K.:	Mõningaid mõtteid läti kirjanduskriitikast ...	nr. 3	463
ANDRESEN, N.:	Nelly Sachs	nr. 2	307
ANVELT, L.:	Lisandusi J. H. Rosenpläneri tundmiseks ...	nr. 6	927
BEEKMAN, V.:	Eesti nõukogude kirjanduse arengujoontest ja probleemidest kahe kongressi vahel 1966—1971	nr. 6	900
BEZZUBOV, V.:	Teatrimuljed Poola moodi	nr. 4	616
JAAKSOO, A.:	...kahe aasta lasteproosas	nr. 5	768
KALLAK, H.:	Elust ja elusteemidest	nr. 5	742
Kaugelenägev tegevusprogramm	nr. 5	643	
KRUSTEN, R.:	Mida on ja mida ei ole	nr. 5	758
LIAS, P.:	Romaanistruktuuri muutumisest	nr. 2	290
LINNAMÄGI, M.:	...kahe aasta lasteluules	nr. 5	763
MAKAROV, M.:	Intelligents kapitalistlikus maailmas	nr. 3	422
MALLENE, E.:	«Väikestest inimestest» «Väntorelini»	nr. 1	133
	Läinudaastane algupärane luulelektüür — koosvaadatuna	nr. 3	454
MÄGER, M.:	Riimi üldküsümisi	nr. 1	123
NIRK, E.:	Kirjandusliku arengu mõistmisest	nr. 1	97

SIIMISKER, L.:	Proosa 1970	nr. 2	267
SIIRAK, E.:	Stiil kui sõnakunsti fenomen	nr. 3	432
TSEHHANOV- SKAJA, L.:	Tennessee Williams ja plastiline teater	nr. 5	774
VIIDING, I.:	Sotsiaalsetest ja muudest aspektidest proosas	nr. 4	597

KRIITIKA JA BIBLIOGRAAFIA

ERTIS, E.:	Aastakümned ja sajandid Aadu Hindi sule all (A. Hint: «Viimane vandiraiuja»)	nr. 3	473
HELLAT, H.-K.:	Koostamata juubelikogu (S. Jessenin: «Luuletused»)	nr. 4	629
KALDA, M.:	Inventuur? (M. Traat: «Ilmakaared»)	nr. 1	147
	Aususe nimel (P. Kuusberg: «Naeratus»)	nr. 5	785
KUNINGAS, O.:	Teedrajav uudisteos (H. Laidvee: «Lydia Koidula bibliograafia 1861—1966»)	nr. 5	787
KURISMAA, A.:	Uue sarja sünd (Lukianos: «Timon ehk inimestevihkaja»)	nr. 1	150
MAASIK, E.:	Allesjäänud, kuid teiseks saanud ilu (M. Traat: «Tants aurukatla ümber»)	nr. 6	949
NAGELMAA, S.:	Mille nimel? (H. Muller: «Linnulina»)	nr. 1	143
RISTISAAR, P.:	Tänumeelsed mõlgutused (A. Kaal: «Kodunurga laastud» II)	nr. 2	311
SCHMUUL, A.:	Andres Ehini «kurjalilled» (A. Ehin: «Uks legendikul»)	nr. 3	475
	Sellest ta räägib (V. Luik: «Ole kus oled») ..	nr. 6	952
VILLANDI V.:	Dokumentaarium ja selle kontrastid (R. Parve: «Pimedus tähendab ööd»)	nr. 4	626

RINGVAADE

Aita Kurfeldt — 70	nr. 1	153
Aunuse murde sõnaraamat	nr. 6	959
Bulgaaria kirjanduselust	nr. 1	157
Bulgaaria kirjandus. Pilk tahapoole	nr. 5	791
Gennadi Gerodnik — 60	nr. 2	317
Harald Suislepp — 50	nr. 6	955
Hella Vuolijõe romaanist «Töömehe perekond»	nr. 1	155
Index librorum	nr. nr. 1—157, 2—317, 3—478, 4—638, 5—792, 6—957	
Johannes Feldbach — 70	nr. 2	316
Kirjandusauhinnad	nr. 4	634
Kirjandusloo uurimine Karjalas	nr. 1	156
Kirjandusõhtu Tuglasele	nr. 4	634
Kongressi kroonika	nr. 6	954
Koolinoored ja kirjandus. Kommentaar	nr. 1	159
Kroonika	nr. nr. 1—153, 3—477, 4—634, 5—789	
«Mehed Rivonast»	nr. 5	791
Meie omad preemiad	nr. 6	954
Novelliauhinna asutamise puhul	nr. 1	154
O. A. Webermanni mälestuseks	nr. 6	957
Robert Vaidlo — 50	nr. 2	315
Saksa DV-s	nr. 5	790
Soomes jagati riiklikke stipendiume	nr. 1	156
Tartu Kirjanduse Majas	nr. 2	318
Tõlkija, germanist, ulmekirjanik	nr. 4	635
Tähtpäevakiri lahtises ümbrikus	nr. 2	314
Uuest Lunatšarski-raamatust	nr. 4	635
Viktor Zirmunski surnud	nr. 3	477
Ülikooli tõlkeauhinnast	nr. 6	956

ILLUSTRATSIOONID

ARRAK, H.:	Kaevur (Linoollõige)	nr. 3	321 ees
ARRAK, J.:	Pilt (Linoollõige)	nr. 4	595
EELMA, H.:	Sensatsioon (Värviline linool)	nr. 2	209
HOIDRE, A.:	J. Smuuli «Monoloogid» (Lito)	nr. 1	113
KULD, I.:	Rõõm (Kips)	nr. 3	309
KÜTT, A.:	Tuukrid (Söövitus)	nr. 6	913
LAARMAN, M.:	Poeet (Linoollõige)	nr. 2	161 ees
LEIS, M.:	Plaaž (Õli)	nr. 6	849
MUTSU, M.:	Üliõpilased (Kuivnõel)	nr. 4	481 ees
MÄGER, B.:	Käspri ait Koguvas (Ofort)	nr. 6	801 ees
OKAS, E.:	Friedebert Tuglas (Sulejoonistus)	nr. 3	407
PALM, J.:	Ansambel (Õli)	nr. 5	689
ROODE, H.:	Inimene ja tehas (Õli)	nr. 5	641 ees
TIITUS, R.:	Lembit Remmelgas (Sõbralik šarž)	nr. 2	257
TORN, I.:	Paljajalu kodumurul (Laudpuulõige)	nr. 5	737
ULAS, P.:	Kaarnajärv (Metsotinto)	nr. 1	1 ees
VINT, M.:	Raagus põõsad (Tušš)	nr. 4	531
OUN, Ü.:	Põrgupõhja (Värviline kips)	nr. 1	49

NEKROLOOGID

JUHAN SMUUL	nr. 5	794
FRIEDEBERT TUGLAS	nr. 5	797

1920. aasta märts

1920. aasta märts

1920. aasta märts

50 коп.

Индекс
78174